PEÇENEK TARİHİ

YAZAN

Dr. phl. A. N. KURAT

1 9 3 7

İSTANBUL

DEVLET BASIMEVİ

Kültür Bakanlığı adına ve hesabına olmak üzere Yayın Direktörlüğünün 24 - 1 - 1936 tarih ve 21 - 10045 sayılı emrile 2000 sayı olarak birinci defa basılmıştır.

İÇİNDEKİLER

Sahife

GİRİŞ . . . . 1 — 21

PEÇENEKLERE DAİR TARİHÎ BİLGİLER BULUNAN KAYNAKLAR. 1

1. Bizans tarihleri ve kronikleri . . . . 1 — 10
2. Rus vekayinameleri . . . . 10 — 14
3. Şark kaynakları . . . . 14 — 15
4. Peçenekler hakkında bazı mühim tetkikler . . . . 16 — 21

I. KIPÇAK BOZKIRLARINA GELMEDEN EVVELKİ TARİHLEİ . 22 — 42
Peçeneklerin menşei . . . . 22 — 26
Emba - Yayık boylarına gelmeden evvelki tarihleri . . . . 26 — 32
Emba, Yayık ve İdil boylarında yaşadıkları devir . . . . 32 — 39
Yayık - İdil sahasından hareketleri (860 - 889). . . . . . 39 — 42

II. KARADENİZİN ŞİMALİNDEKİ BOZKIRLARDA PEÇENEKLER . . 43 — 60
Macarlarla mücadeleleri. Yeni yurtta yerleşmeleri . . . . . 43 — 50
Cenubî Rusya Bozkırları . . . . 50 — 52
Peçenek Uruğlarının işgal ettikleri yerler. . . . . 52 — 55
Peçenek Uruğ ve Şahıs adlarının izahı . . . . 55 — 60

III. PEÇENEKLERİN YAŞAYIŞ TARZLARINA DAİR . . . . . 61 — 80
(Bir Hipotez). . . . . 61 — 77
Peçenekler arasında islâmiyet ve hıristiyanlığın yayılması meselesi . 77 — 80

IV. PEÇENEKLERİN RUSLARLA MÜNASEBETLERİ . . . . 81 — 105
Şark slavları ve Kiev - Rus knjazliğinin kurulması. . . . . 81 — 84
Peçenek - Rus münasebetinin ilk devresi . . . . 84 — 92
Kiev şehrinin Peçenekler tarafından muhasarası . . . . . . 92 — 95
Svjatoslavın Peçenek Başbuğu Küre tarafından öldürülmesi . . . 95 — 97
Svjatoslavın ölümünden 1036 ya kadar. . . . . 97 — 101
1036 Peçenek hezimeti ve Peçenek Rus münasebetine umumî bir bakış 102 — 105

V. KIPÇAK BOZKIRLARINDAKİ MÜSTAKİL PEÇENEK ZÜMRESİNİN BİZANSLA MÜNASEBETİ . . . . 106 — 126
Bizansta Makedonya sülâlesi . . . . 106 — 108
Kostantin VII. Porphyrogennetos zamanında Peçenek - Bizans münasebeti . . . . 108 — 115
Velender(?) şehrine Peçenek baskını meselesi. . . . . 116 — 124
Kostantin VII. den Bulgaristanın Bizans tarafından zaptına kadar . 124 — 126

VI. PEÇENEK İLİNDE CEREYAN EDEN İÇ MÜCADELE VE BUNUN NETİCELERİ (1040 - 1050) . . . . 127 — 142
Peçeneklerin Balkanlara ilk akınları . . . . 127 — 130

Sahife

1048-9 yıllarında cereyan eden Peçenek ilindeki iç mücadele . . 130 — 133
Turağın Bizansa hücumu. Peçeneklerin yenilmesi ve balkanlarda yerleştirilmeleri . . . . 133 — 136
Bizansın Anadoluya, Selçuklulara karşı Peçenek kıt'larını göndermek teşebbüsü . . . . 136 — 138
Yeniden istiklâlini elde eden Peçenek zümresinin Bizansla mücadelesi 138 — 140
Turağın Peçeneklere izamı. Onun yeniden kavminin başına geçmesi. Bizans ordusunun yenilmesi . . . . 140 — 142

VII. 1050 DEN ALEKSİ KOMNENOSUN BİZANS TAHTINA ÇIKIŞINA KADAR PEÇENEK - BİZANS MÜNASEBETİ . . . . . . 143 — 160

Edirnenin Peçenekler tarafından muhasarası . . . . 143 — 145
Trakyada Peçeneklere karşı mücadele. . . . . 145 — 147
1053 te Preslav yanında Bizans ordusunun hezimeti ve 30 yıllık sulhun akti . . . . 147 — 150
Balkanlarda Uzlar. . . . . 150 — 152
1065 - 1081 yıllarında Uzlar ve Peçenekler . . . . 152 — 160

VIII. ALEKSİ KOMNENOS ZAMANINDA BİZANS - PEÇENEK MÜCADELESİ . . . . 161 — 213

1056 - 1081 yıllarında Bizansın vaziyeti . . . . 161 — 163
Anadolunun Türkler tarafından fethi . . . . 164 — 166
Pavlikyan Travlin Peçeneklerle elbirliği . . . . 166 — 169
Peçenek Başbuğu Çelgünün Macar Kıralı Solomonla Bizansa hücumu 169 — 171
Bizanslıların 1087 Derster (Silistire) hezimeti. . . . . . 171 — 182
Kumanlar . . . . 182 — 193
Bizans - Peçenek barışı . . . . 193 — 195
1088 - 1090 Peçenek harpleri . . . . 196 — 198
İzmir Beyi Çaka . . . . 198 — 201
Peçeneklerin Trakyadaki harpleri (1088 - 1091) . . . . 201 — 213

IX. 29 NİSAN 1091 LEBUNİUM MEYDAN MUHAREBESİ. . . . . 214 — 227

X LEBUNİUM MEYDAN MUHAREBESİNDEN SONRA PEÇENEKLER . 228 — 237

XI. MUHTELİF MEMLEKETLERDE PEÇENEKLERDEN KALAN YER ADLARI . . . . 238 — 254

Anadoluda . . . . 238 — 239
Balkanlarda ve Şarkî Avrupada Peçenek izleri 240
Macaristanda yerleşen Peçenekler. . . . . 241 — 254

XII. İLÂVELER . . . .

Konstantin Porphyrogennetosun «De administrando imperio» sundan: . 255 — 256
Metnin tercümesi . . . . 257 — 258
Peçenek, şahıs, kabile ve yer adları. 259
Peçenek tarihinin kronologyası . . . . 260 — 265

KAYNAKLAR VE BİBLİOGRAFYA . . 266 — 271
İNDEKS . . . . 272 — 285
Maddeler indeksi 286

ÖN SÖZ

Peçeneklerin tarihi dünya tarihinin az bilinen, fakat çok enteresan bir safhasını teşkil eder. Yakın bir maziye kadar Orta Asyadan batı Avrupaya gelen Türk kavimlerinin hareketleri gelişi güzel, sebep ve neticeleri araştırılmadan, yazılmakta idi. Halbuki herbir büyük ve küçük tarihi vak'aları doğuran ve yürüten sebepler vardır. Bir tarihçinin de vazifesi bu sebepleri bulup çıkarmak ve neticelerini de gösterebilmekten ibarettir. Umumî Türk tarihinin mühim bir parçasını teşkil eden "Türklerin Hazar ve Karadenizin şimalinden yürüyüşleri„ ayni zamanda cihan tarihi için de büyük bir ehemmiyeti haizdir.

Peçeneklerin Ana vatanlarından ayrılarak garp memleketlerine gidişlerini yalnız Ortazamanlarda vukubulan diğer hareketlerle mukayese edeceğiz. Hakikaten Peçeneklerin tarihi kendilerinden evvel ve sonra ayni istikamette ilerlemiş olan birçok Türk kavimleri ve zümrelerinin tarihini andırmaktadır. Bu bakımdan Peçenek tarihinde gizli kalan kısımlar başka kavimlerde belli olan cihetlerle tamamlanır. Alanlar, Hunlar, Avarlar, Uzlar, Kumanlar ve Tatarlar (Moğollar) Karadenizin şimal istikametinde yürümüşler; buraları bir müddet yurt edinmişler ve bilâhara muhtelif yerlerdeki kavimlerle karışıp gitmişlerdir; bütün bu isimleri geçen kavimlerin tarihinde müşterek bir hususiyet vardır: bunların hepsi de Orta Asyadan ayni şerait altında ve aşağı yukarı ayni yolu takip etmişlerdir. Bu kavimlerin mukadderatı arasında da büyük bir benzeyiş görüyoruz: halihazırda yeryüzünde Hun, Avar, Uz ve Kuman adlı bir zümre olmadığı gibi, Peçenek adını taşıyan bir kavim de yoktur. Bu neden ileri gelmiştir? Bunun başlıca sebeplerini mezkûr kavimlerin içinde bulundukları siyasî ve iktısadî şeraitte aramak lâzımgelir.

Bilhassa siyasî şeraitle hesaplaşmalıyız. Bütün bu kavimler anavatandan çıktıktan sonra sağlam ve sürekli esaslara dayanan bir devlet teşkilâtı yapmağa zaman ve imkân bula-

madan, arkadan gelen ikinci bir hücum karşısında yerlerini başka bir zümreye bırakmak mecburiyetinde kalmışlardı. Bu hususta yalnız Hunlar bir istisna teşkil ediyorlar. Onlar oldukça muntazam bir devlet makinesi kurmağa muvaffak olmuşlar, amma işgal ettikleri sahanın fevkalâde büyük olması ve bu hudutlar içinde Hun-Türk unsurunun fazla bir ekseriyet teşkil etmeyişi, Attilânın ölümünü müteakip Hun devletinin derhal yıkılmasını intaç etmiştir. Ayni vaziyet Avarlarda da tekrarlanır gibi görünüyor. Karadenizin şimalinde iken münferit kabîleler halinde yaşayan Avar heyeti Transilvanya ve Panonyada Bayan hanın kâkimiyeti altında bir devlet haline geliyor ve birçok Türk olmıyan kavimleri de tabiiyeti altına alıyor; Avar devletinde de yabancı unsurların büyük bir kalabalık teşkil etmiş olduğu anlaşılıyor. Yabancı zümreler birer birer Avar hanlarının hâkimiyetinden kurtulduktan sonra Avar kütlesi adetçe gittikçe azalmış ve 8- inci asrın sonunda Frank hücumuna karşı dayanamıyarak mağlûp olmuştu. Peçeneklerin arkasını takiple Deşt-i Kıpçağa gelen Uzlar ise tam bir kabîle heyeti halinde yaşamakta devam etmişler ve mütemadiyen tazyika maruz kaldıklarından uzun müddet bir yerde tutunamıyarak sık sık yer değiştirip, nihayet Balkanlarda dağılmışlardı. 1060 dan sonra Deşt-i Kıpçakta hakimiyet süren Kumanlar devlet kurmak için diğer Türk kavimlerine nisbeten daha müsait bir şeraiti haiz olmalarına rağmen, ta Moğol istilâsına kadar bir federasyon halinde kalmışlardı. Ayni hali Peçeneklerde de görüyoruz. Bu kavim tarihinin devamı müddetince "bir kabîle heyeti„ olmaktan kurtulmamıştır.

Yukarda adlarını saydığımız bu Türk kavimleri orta kurun tarihinin siyasî - ve buna bağlı olarak iktisadî ve medenî - tarihinde çok büyük, fakat halihazırda daha tamamile tesbit olunmıyan, roller ifa etmişlerdir. Bu kavimlerden hâlâ hiç birisinin tam bir tarihi yazılmamış olduğundan cihan tarihinin bu kısmı boş kalıyor. Mevzuumuz olarak aldığımız Peçeneklerin tarihini yazmaktan maksat ta bu boşluğu hiç olmazsa kısmen doldurmaktır. Peçeneklere dünya tarihinde çok mühim bir rol isabet etmiştir. Bunun neden ibaret olduğunu eserimizde göstermeğe çalışacağız. Burada yalnız birkaç noktaya işaret etmek istiyoruz: Peçenekler 150 yıl gibi uzun bir zaman Don ile Tuna nehirleri arasını işgal etmiş olmakla

çok mühim siyasî vaziyetlerin vücude gelmesinde amil olmuşlardı; onlar da: Şark Slavlarının tamamile cenup Slavlarından ayrı düşmeleri ve Kiev Rusyasının Karadenizin şimalindeki Bozkırlara inmesine mani olunmasıdır. Sonra, Orta Avrupada Orta kurunun en mühim siyasî varlığı olan Macaristanın Tuna - Tisa sahasında teşekkül etmesinde şüphesiz Peçenekler en büyük bir rol oynamışlardır. Peçenekler XI inci asrın başlarından itibaren Balkan yarımadasına akınlar yapmışlardır; birkaç yıllar sonra Peçenek zümrelerinin bazıları buralarda yerleştirilmiştir. XI inci yüzyılın ortalarından sonra Tunanın cenup sahilleri, bugünkü Bulgaristan ve Makedonya Peçeneklerin yatağı olmağa başlıyor; ve buralarda birçok Peçenek kolonilerinin tesis edilmiş olduğunu görüyoruz. Ayni zamanda Balkan yarımadasının bir çok yerlerinde Peçeneklerle meskûn mahallere tesadüf ediyoruz. Görülüyor ki, Kumanlardan ve Anadoludan geçen Türklerden çok evvel, Rumeli ve Balkanlar Oğuz Türklerinin bir zümresi tarafından meskûndu. Nihayet Peçeneklerin Bizanslılar üzerine arkası kesilmiyen hücumları Anadolunun SelçukluTürkleri tarafından işgalini çok kolaylaştırmış olması muhakkaktır. Anadolunun Selçuklu Türkleri tarafından alınması tarihini araştırırken bu ciheti de gözden kaçırmamak gerektir.

Peçenekler, Karadenizin şimalinde yaşamış olan Türk göçmenlerinin belki de en tipikleridir. Biz bu kavmi tetkik ederken daha evvelki Türk göçmenleri hakkında da epey bir fikir edinmiş oluruz. Diğer taraftan Peçeneklere ait kaynakların çokluğu bunları araştırmada büyük bir kolaylık teşkil ediyor.

Asıl araştırmağa gelince ta baştan şunu söylemeliyiz ki, Peçeneklerin tarihini de birçok diğer Türk kavimlerinde olduğu gibi, başka milletlerin bırakmış oldukları kaynaklardan öğrenmekteyiz. Bu cins kaynaklar ekseriyetle Peçeneklere düşman kimseler tarafından kaleme alınmıştır. Bunlar üç grupa ayrılabilir: Bizans, Rus ve Şark kaynakları. Bilhassa Bizanslılar bu Türk kavmi hakkında itimat edilecek, ve ekseriyetle oldukça sarih, malûmat kaydetmişlerdir. Fakat, Bizans tarihçiliğinin icabı olarak, hemen hemen hep harp vak'aları bahsedilmektedir. Peçeneklerin iç hayatları, içtimaî teşkilât, maddî ve manevî medeniyetleri hakkında malûmat verilme-

mektedir. Bu hususta yalnız De Administrando İmperioda pek az bir malûmata tesadüf ediliyor. Rus vekayinamelerinde de ancak Peçenek-Rus muharebelerinden bahsolunuyor. Gerek Bizans ve gerek Rus kaynaklarındaki Peçeneklere ait yazılar Peçeneklerle temasın neticesinde vücude geldiğinden, büyük ehemiyeti haizdir. Lâkin Şark kaynaklarına gelince vaziyet değişiyor: oradaki malûmat çok müphem ve ikinci üçüncü ellerden gelmektedir. IX uncu asrın ortalarına kadar Yayık nehrinin şarkında yaşıyan Türkler hakkında Şark (Arap ve Fars) kaynaklarında fazla bir malûmat mevcut olmadığı herkesçe malûmdur. Bu itibarla Peçeneklerin İdil-Yayığın şarkında yaşadıkları devirler tamamile karanlık olup bu hususta söylenen sözler ancak bir faraziyeden ibaret kalıyor. Peçeneklere dair ilk müsbet malûmat 860 tarihlerine doğru başlamaktadır. Fakat onların bütün tarihlerine ait biribirini takip eden kayıtların mevcut olduğu hatıra gelmesin. Peçenek tarihinin birçok kısımları tamamile meçhul kalıyor. Aradaki boşluklar mevcut kayıtlardan neticeler çıkarmak suretile doldurulmakta olup müteaddit cihetlerinin aydınlatılması yeni bulunacak malzemeye bağlıdır.

Peçeneklerin tarihî mukadderatını öğrenmekle ayni yolu takiben fakat çok evvel gelmiş olan Hunlar, Avarlar ve diğer Türk kavimlerinin tarihlerine dair daha esaslı bir görüş elde etmek mümkün olacağını söylemiştik. Bizim araştırmalarımızda eksik kalan kısım Peçeneklerin iç hayatları ile maddî ve manevî kültür meseleleridir. Bazı göçmen kavimlerin iç teşkilâtı etraflıca işlenmiştir. Bu hususta B. Ja. Vladimircev'in *Obščestivennyj stroj mongolov* (Moğolların içtimaî teşkilâtı) (Sovyetler Birliği İlimer Akademisi neşriyatı 1934, 223 sahife) adlı çok ehemmiyetli araştırmasını gösterebiliriz. Bu sahaya temas eden ikinci bir eser de S. P. Tolstov, *Perežitki totemizma i dual'noj organizacii u turkmen.* (Türkmenlerde totemizim ve dual teşkilâtın izleri). N. Ja. Marr namını taşıyan maddî kültür tarihidir. [Devlet Akademisi tarafından çıkarılan "Problemy istorii dokapitalističeskich obščestv„ adlı mecmuada. Leningrad 1935. Sonra P. F. Preobraženskij nin "Sovyetskaja Etnogrfija„ (1930, N. 4) sindeki *Razloženie rodovogo stroja i feodal'nyj process u turkmen jomudov.* (Yomud türkmenlerinde kabîle teşkilâtının dağılması ve

feodal hareket).] Ayni suretle göçmenlerin maddî kültür izlerini tenvir hususunda bilhassa Macarlar tarafından fevkalâde ehemmiyetli tetkikler yapılmıştır. Bu meyanda Avarlardan kalan eşyanın ilmî araştırılmalara mevzu teşkil ettiğine bihassa işaret etmeliyiz. Bilhassa J. Némenthin *Die Inschriften des Schatzes von Nagy-Szent Miklos* adlı eseri Peçeneklerin maddî ve manevî kültürlerini anlama bakımından büyük bir ehemmiyeti haizdir. Németh bu meşhur definenin Peçeneklere ait olduğunu ileri sürüyor, ve ayni zamanda bu define içinde bulunan destilerdeki yazıların da Peçeneklere aidiyetini kabul ediyor. Bu meseleye dair en son araştırmaların birinde Némethin fikirleri epey tenkit edilmekle beraber (B. von Arnim, Zeitschrift für Slavische Philologie, B XI (1934) 240 - 248 S.), Némethin bu tetkikı göçmenlerin kültür tarihi bakımından muhakkak ki ehemmiyetini muhafaza etmektedir. Arkeologya ve filologya sahasına ait meseleleri ihtiva etmesinden ötürü biz bu cihetlerin tenvirini Türk arkeologya ve dil bilginlerine bırakarak, Peçeneklerin maddî kültür tarihi meselesine girişmeğe cesaret edemedik. Bahusus Rus Bilgiler Akademisinin Cenubî Rusyada yaptıracağını ilân ettiği kurganların araştırılması işi bitip ve oralarda bulunan eşyaya dair malûmat neşredildikten sonra, Cenubî Rusyadaki göçmenlerin, ve bunlar meyanında Peçeneklerin de, maddî kültürlerine temas etmek mümkün olacaktır.

Tetkikımızı hazırlarken müracaat ettiğimiz bazı eser ve kaynaklar kitabın başında "kaynak ve tetkikler„ adiyle bahsettiğimiz kısma alınmamıştır. Meselâ üçüncü derecede ehemmeyeti haiz olan ve Peçeneklere dair hiç bir yeni malûmat ihtiva etmiyen Müneccimbaşının جامع الدول inden ayrıca bahsetmeğe lûzum görmedik. Bazı yazılar ancak mevzuubahis kısmın basılmasından sonra elimize geçtiğinden, oralarda ileri sürülen fikirler hakkında ayrıca bir mütalea dermeyan edemedik. Ezcümle A. N. Bernštamin *Istoričeskaja pravda v legende ob Oguz-kagane* (Oğuz-kağan efsanesinde tarihî hakikat). Sovetskaja Etnografija N 6 (1935) adlı yazısı bu kabildendir. Bernštam, Oğuzun Urum ve Urus beyle harbini Peçeneklerle bağlıyarak, 968 deki Peçenek-Rus harbini kastediyor ve Oğuz efsanesinde Peçeneklerin Bizansa yürüyüşlerini görmek istiyor. Fikrimize göre Bernštamın delilleri inandırıcı değildir.

Peçeneklerin faaliyet sahasını gösteren haritalar da tertip edilmiştir. Maattessüf haritaların tabında bazı yanlışlardan kaçınmak mümkün olmadı. Haritalar daha iyi anlaşılması için ayrıca Peçenek ve diğer Türk kavimlerinin hareketlerini bildiren bir sinkronik cetvel de koyduk. Bu cetvel bilhassa "Peçenek ve diğer Türk kavimlerinin hareketlerini gösterir harita„ ya aittir.

Türk olmıyan şahıs ve kitab adlarını mümkün olduğu kadar kendilerinin kullandığı imlâ ve harflerle yazdık. Yalnız rusça için garp ilim âleminde kabul edilen transkripsiyon sistemini alarak, rusça sözlerde bu transkripsiyonu kullandık. Buna göre "č„ - türkçe "ç„, "š„ - "ş„. "ž„ - türkçedeki "j„, "c„ almancadaki "z„, "ch„ almancadaki "ch„ "y„ türkçedeki "ı„ ve "j„ türkçedeki "y„ gibi telâffuz olunmaktadır. Peçeneklere dair ehemmiyeti itibariyle en birinci yerde duran De Administrando İpmerio dan bir parça kitabın sonuna aynen konulmuştur. Metinde verilen malûmatın kontrolünü kolaylaştırmak maksadile bilhassa Bizans kaynaklarından sık sık sitatlar yapmayı faydalı bulduk. Bu sitatlarda görüldüğü üzere Peçeneklere dair en çok malûmat bırakan müellif olarak İmparator Konstantin VII. Porphyrogennetos ile Aleksi Komnenosun kızı Anna Komnenadır. Türk tarihi bakımından değerleri yüksek olan bu her iki eserin dilimize çevrilmesi temenni edilir. Ayni suretle Rus vekayinamelerinin de bize büyük bir yardımı olduğunu söylemeliyiz. Bu münasebetle, Rus vekayinamelerinden, hiç olmazsa iktibas suretiyle, Türk tarihine temas eden kısımlarının türkçe olarak neşredilmesinin pek faydalı olacağını da ilâve etmeliyiz.

Ön sözümüze nihayet verirken bu eserin vücude gelmesinde en çok yardımları görülen birkaç şahsı anmak yerindedir. Bunlardan biri Bizans İmparatoru Konstantin VII. Porphyrogennetos, ikincisi - Aleksi Komnenosun kızı Anna Komnena ve üçüncüsü de Peçeneklerin dünya tarihinde oynamış oldukları rolün ehemmiyetini ilk olarak lâyıkı veçhile ortaya koyan Bizans tarihi bilginlerinden V. Vasil'evskij dir. İlk iki şahıs bizi alâkadar eden kavime dair zengin malzeme bırakmak suretile, sonuncusu da Peçeneklere dair etraflı bir tetkikın yazılması lâzimgeldiği fikrini vermesi itibariyle - bu araştırmanın vücude gelmesinde en mühim amil olmuşlardır.

Ortaya koyduğumuz “Peçenek tarihi„ - malzemenin cinsinden dolayı - ne bir analiz ve ne de bir sintezdir. Burada mevcut malûmat, mümkün mertebe kritike tbi tutularak, bir araya toplanılmış ve Peçeneklerin bilhassa “dış tarihleri„ tesbit edilmeğe çalışılmıştır. Eldeki kaynaklarda hemen hemen, yalnız Peçeneklerin hareketleri ve harpleri mevzu bahis olduğundan, eserimizde daha ziyade bu kavmin diğer milletlerle münasebetleri tenvir edilmiştir. Bu münasebetin o zamanki siyasî vak'alar üzerine tesirlerini bulup çıkarmağa da çalıştık. Bu cihetin aydınlatılmasında bazı eksikler var sa, bunlar kaynaklardaki kayıtların azlığından ileri geliyor. Gelecekte daha fazla malzeme ortaya konulduğu zaman Peçeneklerin tarihi muhtelif cepheden işlenir ve bunu kaleme alan müverrih te umumî Türk tarihine büyük bir hizmet etmiş olur.

Kadıköy, Mühürdar
İkinci Kânun 1937

Dr. A. N. Kurat

GİRİŞ

PEÇENEKLERE DAİR TARİHÎ BİLGİLER BULUNAN KAYNAKLAR

1. BİZANS TARİHLERİ VE KRONİKLERİ

Türkler Orta Asyadan garbe giderlerken, Hazar denizinin şimalinden ve cenubundan olmak üzere, iki yol takib etmişlerdi. Orta kurunda şimal yolu ile Avrupaya giden Türklere dair malûmat bilhassa Bizans kaynaklarında muhafaza edilmiştir. Bu eserde tetkik ettiğimiz Peçeneklerin tarihlerine dair malûmatı da yine Bizans müelliflerine medyunuz. Peçeneklere dair kayitleri ihtiva eden en eski kaynak olmak üzere Bizans İmparatoru Konstantin VII. Prophyrogennetos un ilim âleminde *De administrando imperio* adıyle maruf olan eseri başta gelir. Sırası gelmişken, Peçenek tarihi için esas memba bırakmış olan bu imparatora ait biraz izahat verelim. Konstantin VII. Porphyrogennetos 912 den 959 a kadar Bizans tahtını işgal etmişti. O, Makedonya sülâlesinin banisi Basil I-nci nin torunu, yani Feylesof Leon'un oğludur. Konstantin, baş imparator olmasına rağmen, ta 945 yılına kadar, yalnız ismen hükümdardı; 919 dan 944 e kadar bütün idare onun kayınpederi Roman Lekapenos un elinde idi. Lekapenos, oğulları tarafından tahtından indirildikten sonra (944 te) onun yerini bir yıl müddetle oğulları işgal etmişlerdi. Ancak 945 te Konstantin, tahtını kimse ile paylaşmaksızın, tam manasile bir hükümdar olabilmişti. Bu vaziyet onun ölüm yılı olan 959 a kadar devam etmişti.

Konstantinin hâkimiyeti sıralarında Bizans imparatorluğu oldukça sakin bir devre içinde idi; dıştan fazla bir tehlike yoktu. Lekapenos gibi kuvvetli bir adamın şeriki taht olması içte de asayışı temin etmişti. Vaziyet böyle iken, zaten idarî işlerle fazla alâkası olmıyan Konstantin,

küçüklüğündenberi sevdiği edebiyat ve ilim işleriyle uğraşmağa imkân ve pek çok vakit bulmuştu. İmparatorluğun kendisine bahşettiği hak ve kuvvetten istifade eden Konstantin, ilmî eserlerin toplanmasına çok gayret etmiş ve biriken malzemeden ya kendisi eserler yazmış veya başkalarına yazdırmıştı. Konstantin yalnız olarak idare başında bulunduğu yıllarda da ilmî meşguliyetini bırakmamıştır; hattâ bizi alâkadar eden eserini tam bu yıllar içinde vücude getirdiğini görüyoruz. Onun zamanında, İstanbulun meşhur eski ilim ocağı olan Bardas Üniversitesi canlandırılmış, ve bu suretle Bizansta yüksek tahsilin yeniden yükselmesine imkân yaradılmıştı. Bizans tahtını işgal eden bu ilim meraklısı hükümdarın iki nevi ilmî faaliyeti olmuştur; biri - bizzat onun kaleminden çıkan veya idaresi altında yazılan eserler; ikincisi - imparatorun teşviki ile her ilim sahasını ihtiva eden ansiklopediler. Birinci nevi eserler arasında ilk başta imparatorun büyük babası olan Basil I-ncinin biografyası gelir. *De administrando imperio* nun büyük bir kısmının müellifi Konstantinin kendisidir. Bizi burada ancak bu sonuncu eser alâkadar ettiğinden, başka eserleri bırakarak yalnız *De administrando imperio* ile meşgul olacağız.

Konstantin Porphyrogennetos, oğlu Roman'a (sonra imparator olan, 959-963 yıllarında) hitaben kaleme aldığı bu eserinde devletin haricî siyasetine dair birçok pratik nasihatlerde bulunuyor; müdekkikler bunun için kitabın adına De administarando imperio demişlerdir. Eser 53 baptan ibarettir. 950 tarihlerinde Bizans imparatorluğunun şimal, şark ve garp komşularından bahseder. Bilhassa bu kavimlere karşı nasıl bir siyaset takip olunması lâzımgeldiği, kitabın en canlı noktalarından biridir. Orada Türk kavimleri olan Peçenekler, Uzlar ve Hazarlardan başka, Macarlar ve Kabarlardan bahsedildiği gibi, Balkan ahalisi olan Bulgarlar, Sırplar, Hırvatlardan ve Dalmaçyalılardan da bahis geçer. Sonra, Ruslar ve Slavlara dair çok enteresan malûmat verilir. Orada Araplar, Cenubî İtalya ve Venediğe dair de birçok enteresan malzeme bulunuyor. Konstantin Porphyrogennetosun eseri hakkında bundan 65 yıl evvel Alfred Rambaudnun söylediğini bir daha burada da tekrarlıyabiliriz. O diyor ki: "Eğer bu eser muhafaza edilmemiş olaydı, bütün bu mıntıkaların (Karadenizin şimali ve kısmen Balkan ya-

rımadası) 9. ve 10 - cu asırdaki tarihleri bizim için meçhul kalacaktı. Macarlar, Yugoslavlar, Cenubî Rusya ahalisi, kendi milliyetlerinin başlangıcını, tarihlerinin ilk sahifelerini bu eserde bulabiliyorlar." (A. Rambaud, *Constantin Porphyrogénète* p. 173-174.) De administrando imperio'nun 1 - 8 bapları Peçeneklerden bahseder; bir de ayrıca dört sahifeden ibaret olan 37-nci bap bilhassa bu kavme hasredilmiştir. Bizans imparatorunun bu Türk zümresine fevkalâde ehemmiyet verdiği görülüyor. 9 ncu bap ta Ruslara aittir. Rus tarihinin başlangıcına ve *Ros*ların milliyetini tayinde en mühim bir vesika olup çok enteresan malûmat vardır. 38-nci bap Macarların (Konstantin onlara hep Türk diyor.) Menşeleri 39 - cu bapta Kabarlardan, 40-ncı da Kabarlar ve Macarlardan bahsediliyor; 42 - nci bapta da "Selânikten Tuna nehri ve Belgrad kalesine kadar, Macaristan ve Peçenekistandan Hazar kalesi olan Sarkele kadar„ yerlerin coğrafyası hakkında malûmat verilmektedir. Kitabın içinde Arap tarihine dair, İspanya hakkında, Peloponnes v. s. gibi Bizansla alâkası olan yerlerden ve kavimlerden bahsediliyor. İmparator, sonuncu bap olan 53 te de Kırımdaki Chersones şehrinin, bilhsasa Karadenizin şimalindeki memleketlerle çok faal iktısadî ve siyasî münasebatı olduğundan, bu şehrin vaziyetini ve tarihçesini oğluna tanıtmak için gayret etmiştir. Eserin yazıldığı (daha doğrusu tertib edildiği) zaman baplarının sırası, şimdiki gibi (yani Bonn tabında gösterildiği gibi) olmasa gerektir. Eserin yazılması tarihine gelince kat'î bir tarih söylenemez. Maamafih imparator Konstantin kitabının iki yerinde tarih gösteriyor: εἰσὶ δὲ μέχρις τῆς σήμερον, ἥτις ἐστὶν ἰνδικτιὼν ἑβδόμη, ἔτη ἀπὸ κτίσεως κόσμου ευνζ' (6457=949) S. 130 de; sonra : ἀφ' οὗ δὲ ἀπὸ Σαλῶνα μετῴκησαν εἰς 'Ραύσιον, εἰσὶν ἔτη φ' μέχρι τῆς σήμερον, ἥτις ἰνδικτιῶνος ἑβδόμος ευνζ'(6457 = 949) S. 137. Fakat bunların ancak o bahislere ait olduğunu kabul edebiliriz.

Eserin takriben 949 - 951 (yahut 952) yıllarında yazıldığı muhtemeldir. Konstantin bunu yazarken, malzemesini muhtelif kimseler vasıtasiyle toplamıştır: Bizanstan giden elçiler, Bizansa gelen muhtelif kavimlerin elçileri, tüccarlar, esirler, askerler ve başkalardan imparatorun eseri için malûmat alınmış olabilir. Hattâ, Peçeneklere dair kayitlerin bir kısmını, bilhassa kabîle adları, Peçeneklerin Deşt - i - Kıpcağa gelmeden evvelki tarihlerine dair kısımlar ve Peçenek-Macar

harplerinin doğrudan doğruya Peçeneklerden alınmış olması ihtimali varittir. De administrando imperio'nun bütün kısımlarının bizzat imparator tarafından kaleme alınmış olması icap etmez; bu eser âdeta, civardaki kavimler hakkında imparatora bildirilen raporları ihtiva eden bir defter mahiyetindedir; oraya başkaları tarafından kaleme alınan bapların da girmiş olması muhtemeldir. De administrando imperio'yi en iyi bilen Bury, bu eserden bahsederken "mozayik„ tabiri kullanıyor ve « We have no reason to question his (Konstântin) personal responsability for all parts of the treatise» diyor (S. 518). Bununla beraber Konstantin Porphyrogennetos'un eserinde muhafaza edilen kayitler, sıhhat itibariyle, şek ve şüphe bırakmamaktadır. İmparatorun doğru malûmat elde edebilecek vaziyette olduğunu gördük; bunun için mezkûr eser, orada isimleri geçen kavimlerin gerek tarihleri ve gerek coğrafyaları için en mühim bir kaynak mahiyetindedir.

Konstantin Porphyrogennetos'a dair araştırmalar: Alfred Rambaud, *L'Empire grec au dixième siècle. Constantin Porphyrogénète.* Paris 1870; H. Leclercq, *Constantin Porphyrogénète et le livre des cerremonies de la cour de Byzance;* Cabrol, *Dictionnaire d'archeologie chretienne et de liturgie.* Paris 1914, III (2), 2695 - 2713. Karl Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Literatur.* 2 inci tabı. München 1897. 252 - 264 sahifeleri. *Constantine Porpyrogénète. Le livre des ceremonies.* Collection byzantine publ. sous le patr. de l'Association G. Budé. Paris 1935.

De administrando imperio ya ait:

A. Rambaud nın yukarda zikrolunan eseri; K. Krumbacher (yuk. zikr. ol.); bu hususta en mühim tetkik: J. Bury, *The treatise De administrando imperio.* Byzantinische Zeitschrift XV (1906) 511 - 577. Sonra, G. Manojlovic, *Studije o spisu "De administrando imperio„ cara Konstantina VII. Porfirogenita.* Zagreb Ulûm Akademisi neşriyatı (Rad), Cilt 182. S. 1 - 65; c. 186. S. 35 - 103; 104 - 184; c. 187. S. 1 - 132 (1910 - 11). Sırp - Hırvatça yazılan bu araştırmaların hulâsası 1927 de Belgratta aktedilen Bizatinistler kongresine arzedilmişti; bakınız: Anastasijevic ve Granic, *Compte-rendue* (Belgrade, 1929) p. 45 - 47. Bu etütlerden maada bilhassa şu yazılar zikrolunabilir: K. J. Grot, *Izvestija Konstantina Porfirorodnogo o Serbach i Chorvatach.* S. Psbg. 1888; bundan bir iktibas - Archiv für slavische Philologie 5 (1881) 390 - 397. Bu eserin tenkidi: T. Florinskij, Ž. M. N. P. cilt 214 (Mart) s. 139 - 170; cilt 215 (Haziran) S. 300 - 322. P. Hunfalvy, Macarlar hakkında verilen malûmatı tetkik etmiştir: *Magyarorszag Ethnographiaja* (istifade edemedim). J. Németh, *A honfoglalo Magyarosag kialkulsa.* Budapest 1930. (Bazı kısımlarını tercüme suretiyle istifade ettim.) J. Moravcsik, *A magyar törtenet bizanci forrasai* (Macar tarihinin Bizans kaynakları) Budapest 1934. 256 ss. (Byzant.Zeitschrift teki resenziyonları vasıtasiyle istifade edilmiştir.) Byz.

Z. B. 35 (1935)400 - 406. Geza Feher, *Ungarns Gebietsgrenzen in der Mitte des X. en Jahrhundertes.* Ungarische Jahrbücher, B. II. Heft 1. (April 1922); G. Gzebe, *Turco-byzantinische Miszellen.* Kör. Csoma Arch. I (1912) 209-219. C. A. Macarthney, *The Magyars in the ninth century.* Cambridge 1930,80-117. A. Vasiliev, *Histoire de l'empire Byzantine.* Paris 1932 Vol. I. 477-78. De adm. imp. nun rusça tercümesi: G. Laskin, *Čtenija v Imp. Obščestve istorii i drevnostej pri Moskov. Universitete.* 1899, bunun tenkidi; Papadimitrius, Byzantinische Zeitschrift II. (1900) 515-523. V. V. Latyšev tarafından başlanarak N. V. Malickynin devam ettirdiği: Karadenizin şimalindeki memleketlere dair Bizans kaynaklarının verdikleri malûmat (Leningrad-Moskva 1935) adlı eserden istifade mümkün olmadı.

Konstantin Porphyrogennetostan sonra, Peçeneklere dair bıraktıkları malûmatın çokluğu bakımından, Kedrenos (Haddi zatinde Skylitzesin eseridir) ile Anna Komnena en mühim yer tutarlar; maamafih başka Bizans tarihleri ve kroniklerinde de Peçenekler hakkında tek-tük kayitlere tesadüf olunuyor. 950 tarihlerinde doğan Leon Diakonosun, 959-975 yılları vakalarını içine alan, eserinde bizi alâkadar eden kavme dair bazı sözler geçer; bu tarihçinin, eserine bizzat gördüğü vakaları almış olması, oradaki malûmatın kıymetini çok yükseltmektedir. Rus Knezinin Bizanslılara karşı yaptığı harpler münasebetiyle Peçeneklerin de isimleri zikredilmektedir; bu suretle Leon Diakonosun sözleri Rus vakayinamelerini tamamlıyor.

1034-1079 yılları vakalarını yazan Michael Attaliates de Leon Diakonos gibi, ekseriyetle, gördüğü vakaları anlattığı için, tarihinin ehemmiyeti büyüktür; eserinde Balkanlarda cereyan etmiş olan harpler bahsinde Peçeneklere de tesadüf ediyoruz; Anadoluda, Bizanslıların Selçuklularla yaptıkları harplerde Bizans ordusunda Peçeneklerin bulunduğunu Attaliates vasıtasiyle öğreniyoruz. Roman Diogenes'in Alp Aslana karşı yaptığı ve Malâzgirt hezimetiyle neticelenen seferinde Peçenekler de bulunuyorlardı. Attaliates onlara Skit diyor; bununla Peçenekler mi, yoksa Uzlar mı kastediliyor, müellif bunu tasrih etmemekle beraber, onun daha evvelki kayitlerinin birinde "Skit„ ten Peçenekleri kasdettiği anlaşılmaktadır: Σκύθαι δὲ, οὓς Πατζινάκους οἶδεν ὁ δημώδης λόγος καλεῖν (S. 30).

11- inci asrın sonlarında yaşamış olan kronikçilerden Joann Skylitzes de, 811-1079 yıllarını ihtiva eden kitabında

Nikefor Bryennios'un Nikefor Botaneiates'a karşı mücadelesini anlatırken, Bryennios'un Peçeneklerle anlaştığını yazıyor. Bundan maada Skylitzesin eserinde 11 - inci asır ortalarındaki Peçenek tarihine ait çok kıymetli malûmat buluyoruz; o, Dneper ve Dnester boylarında yaşıyan Peçenekler arasında cereyan eden iç mücadeleler hakkında olduğu gibi, bu sıralarda Bizans imparatorluğu ile bu kavim arasındaki münasebetlere dair de mufassal ve enteresan kayitler bırakmıştır. Yalnız, eserinin bu kısımları ilim âlemince Kedrenosun ismiyle tanınmıştır. 11 - inci asrın sonları ve 12 - inci asrın başlarında yaşamış olan keşiş Georg Kedrenos dünya tarihi mahiyetinde olan kronikine Skylitzesin eserini aynen koymuştur; Kedrenos'un eseri tamamiyle neşrolunduğundan, Skylitzesi ayrıca neşre hacet kalmamış, ve onun 811 - 1057 tarihleri bu suretle Kedrenos adıyle tanınmıştır.

İmparator Konstantin Monomachos zamanında (1042 - 1055) en nüfuzlu adamlardan biri olup, yeni tesis edilen İstanbul Akademisinde felsefe Profesörü olan Michael Psellos (ölüm tarihi 1096), 976 - 1077 yıllarını ihtiva eden eserinde, Peçeneklere dair bazı malûmat veriyor. Bilhassa Konstantin Monomachos'un Peçeneklere karşı kazandığı zaferi münasebetiyle bunların isimleri geçiyor. Tam manasiyle ince bir Bizanslı, ve devrin en âlim adamlarından olan Psellos'un nazarında Peçenekler en kötü "barbarlar„ dır. Bununla beraber, Psellos Peçeneklerin kuvvetli ve çok tehlikeli bir komşu olduklarını tamamiyle doğru olarak tesbit etmiştir. Metin ve fransızca tercemesiyle yakında çıkan Psellos'un "Bir asrın tarihi„, bilhassa bu zaman Bizans tarihinin birçok cihetlerini aydınlatmak itibariyle çok mühimdir. (Michel Psellos, *Chronographia.* Texte retab. et trad. par Em. Renauld. Coll. de Budé. Paris 1926.)

Bizans İmparatoru Aleksi Komnenos zamanında mühim bir mevki tutmuş olan Nikefor Bryenniosun (imparatorun damadı, meşhur Anna Komnenanm kocası) eserinde de Peçeneklere ait birkaç kayit bulabiliriz; fakat onun eseri Anna Komnenanıkına girmiş olduğundan üzerinde fazla durmıyacağız. Bizi alâkadar eden asıl eser Anna Komnenanın tarihidir. 11 - inci asrın sonu ve 12 - inci asrın başları için birinci derecede kaynak mahiyetinde olan, Bizans prensesi Anna Komnena'nın kitabı *Alexiada* adını taşımaktadır.

Yalnız Peçenekler değil, Kumanlar ve bilhassa Anadolu Selçukluları tarihi ile birinci Haçlılar seferine ait çok enteresan ve ehemmiyetli malûmatı ihtiva eden "Alexiada„ nın müellifesine dair malûmat vermek faydadan hali olmıyacaktır.

Anna, Aleksi Komnenosun büyük kızıdır; 1083 te doğmuştur. O zaman, Bizans sarayında âdet olduğu üzere, devrin en mükemmel terbiye ve tahsilini görmüş, eski klâsikleri okuyacak ve anlıyacak kadar eski grekçeyi elde etmiştir. Homerosu, Herodotu, Tkukydidesi, Aristofanesi, tragikleri, Polybiosu, ve bittabi mukaddes kitapları, okuyordu; Annanın antik mitologya, tarih, retorik, diyalektik, Aristo ve Eflâtun felsefesini bildiği anlaşılmaktadır. O bu bakımdan devrin en çok okumuş ve bilgili şahsiyetlerden biridir. Aleksi Komnenos kızına çok parlak bir koca da bulmuştu: Genç, yakışıklı, cesur ve çok malûmatlı olan Nikefor Bryennios Anna için en münasip bir hayat arkadaşı olabilirdi. Maamafih karakter itibarile Annanın tam bir Bizanslı olduğu sarahaten görülüyor: Aleksi Komnenos öldükten sonra (1118) Anna tahtın meşru varisi olan biraderi Joannın ayağını kaydırmak teşebbüsünde bulunmuştu; kocasını tahta çıkararak onun namına kendisi idareyi ele almak pilânını kurmuştu. Nikefor Bryennios buna muvafakat etmemiş, daha doğrusu Joann yerinde sağlamca tutuna bildiğinden, Anna bu pilânlarını kuvveden file çıkaramamıştı. Bu muvaffakıyetsizliği müteakıp, Anna τῆς Κεχαριτωμένης manastırına inzivaya çekiliyor ve orada "Alexiada„ sını (Ἀλεξιάς) yazıyor. 15 kitaptan ibaret olan bu eser Annanın babası Aleksi Komnenosun tarihçesidir; 1069 ile 1118 yılları arasını ihtiva eder. Bu eserin yazılmasından maksat, Komnenler ailesi azasından en büyüğünün Aleksi Komnenos olduğunu göstermektedir; bu itibarla Annanın eseri tam manasile babasına bir methiyedir. Kitaptan istifade edilirken bu cihet daima gözönünde tutulmalıdır. "Alexiada„ 1138 de tamamlanmıştır. Annanın bundan sonra nekadar yaşadığını ve nerede öldüğünü bilmiyoruz.

Bu eser yazılırken istifade olunan malzemeye gelince, baş kısmı için, yukarda ismi geçen, Nikefor Bryenniosun 1059 a kadar gelen tarihi celbedilmiştir. Annanın vaziyeti, sarayda mahfuz arşiv ve diğer evraktan istifadesini temin etmişti. Tabiatiyle o devrin vakalarına iştirak etmiş olan birçok kimselerle temasta bulunarak, şifahî malûmat almıştı. Ken-

disinin gördüğü ve işittiği şeyler de eserinin mühim bir kısmını tuttuğu muhakkaktır. Bazı vakıaların ufak teferruatına kadar tasvir edilmiş olması, çoktan geçmiş vakalara iştirak edenlerin isimleri, bilhassa yabancı adları, doğru olarak yazmış olması Annanın kendisinden evvel kaleme alınan malzemeden de istifade ettiğine delâlet eder. Bu itibarla Anna Komnenanın eseri, ihtiva ettiği devir için, büyük bir kıymeti haizdir; yalnız, demin de dediğimiz gibi, babasına fazla mevki vermek isteyişini ve onun için hiçbir yerde pederini küçük düşürmemeğe gayret ettiğini, bilmek lâzımdır. Alexiada'nın noksan cihetlerinden biri de kronologyasıdır: Vakaların cereyanı tarihi ekseriyetle gösterilmiyor; olanlarının da bir kısmı sarih değidir. Onun için bu cihet ancak başka kaynaklarla mukayese edilerek tesbit olunabiliyor.

Yukarda Annanın yabancı kavimler ve şahısların adlarını doğru olarak kaydettiğini söylemiştik. Bizi bilhassa Türk kavimleri alâkadar ettiğinden yalnız onlar üzerinde duracağız. Anadolu Türklerini hep T ü r k (Τοῦρκοι) olarak yazıyor; Peçenekler ise, klâsik eserlere uyarak, ekseriyetle S k i t (Σκύθαι) adını taşıyorlar ve ancak birkaç yerde kendi adlariyle gösterilmişlerdir (οἱ Πατζινάκοι); Kumanlar yalnız οἱ Κομάνοι tesmiye olunuyorlar. Anadoluyu Türk beylerine gelince, Süleyman Şahın Nominativi Σολυμᾶς, Akkusativi de τὴν Σολυμᾶν (I.301)dır; Puzan - Πουζάνος; Ebülkasım - Ἀπελχασὴμ; Porsuk - Προσοὺχ; Ebülgazi - Πουλχάσης; Kılıç-Aslan - Κλιτζιάσθλαν ("r„ siz olduğu o zaman bile bu harfin telâffuz edilmediğini gösteriyor); İzmir emîrinin ismi de Τζαχᾶς olarak yazılıyor ki, Çaka olsa gerektir. Burada getirilen Türk isimlerinin çok doğru yazılmış olması da, Annanın eserini bitirmeden 50 yıl evvel faaliyette bulunan, bu şahıslara dair Bizans arşivinde, az veya çok, yazılı malzemenin mevcut olduğunu ve Annanın da bunlardan istifade ettiğini gösterir.

"Alexiada„ de Peçeneklerden çokça bahsolunur. VI-ncı kitabın 14-ncü babı, VII-ncı kitabın 11-nci babı kâmilen ve VIII-nci kitabın ilk üç babı hep bunlara hasredilmiştir. "Alexiada„ nın bilhassa Aleksi Komnenosun harpleri hikâye ettiğini hatırlarsak, Peçeneklere dair malûmat, hemen hemen, yalnız Bizans Peçenek harplerini ihtiva etmektedir.

Annanın eseri ilk defa 1610 da tabolunmuştur: *Epitome des Cod. Monac. opera* D. H o e s c h e l i i, Augsburg 1610. Tam olarak neşri: Ed. pr.

Petrus Possinus, Paris 1651; bunun aynen tab'ı: Venedig 1729. Bonn külliyatında: Cilt I (1—9 ncu kitaplar) ed. J. Schopen, 1839; Cilt II (10-15 kit.) ed. A. Reifferscheid, 1878; yeni tab'ı: A. Reifferscheid, Teubner tab'ı, Leipzig 1884. Anna erkenden garp dillerine tercem edilmeğe başlanmıştır: Fr. Schiller'in *Allgemeiner Sammlung historischer Memoires vom 12. Jahrhundert bis auf die neuesten Zeiten* da Almanca tercümesi, Jena 1790. Danimarkacaya, Rusçaya ve İngilizceye de çevrilmiştir. Son zamanlarda İngilterede biribirini takiben üç kadın tarafından Anna Kom nenaya dair eserler basıldı: "Alexiada„ nın İngilizce tercümesi A. S. Dawes, *The Alexiad of the Princess Anna Comnena,* London 1928; Anna Komnanının kısaca tercemei hali ve devrin yüksek şahsiyetlerile temasını tasvir eden, Naomi Mitchison, *Anna Comnena.* London 1928; nihayet Bizans prensesinin eserini tahlil eden, Georgina Buckler *Anna Comnena. A study.* Oxford-London 1929. Bunlardan maada Anna Komnenaya dair şu eserler gösterilebilir: M. Dieter, *Zur Glaubwürdigkeit der Anna Komnena.* Byzantinische Zeitschrift B. II (1894) 386-390 SS. E. Oster, *Anna Komnena.*I-III, Rastadt 1868-1871; Paul Adam, *Princesses byzantines.* Paris 1893. L. du Sommerard. *Deux princesses d'Orient au XIIe sieele: Anne Comnène, témoin des Croisades. Agnès de Franse.* Paris 1907. Ch. Diehl, Anne Comnène *Figures Byzantines,* t. II. Paris (1927) 26-52 pp; W. Miller, *A Byzantine blue btocking: Anna Comnena. Essays on the Latin Orient.* Cambridge 1921, 533-550 pp. A. Vasiliev, *Histoire de l' empire byzantine.* Paris 1932. Vol. II 147-148 pp. Tabiî Karl Krumbacher'in *Geschichte der byzantinischen Literatur,* München 1897 (2nci tabı) 273-279 SS. Anna Komnenayai tetkik için müracat olunacak ilk eserler meyanındadır.

12-inci asırdan itibaren Peçeneklerin Bizans için fazla bir tehlike teşkil etmediklerini görüyoruz. Bundan ötürü Anna Komnenadan sonra onlara dair Bizans kaynaklarında çok az malûmat buluyoruz. 11-inci asrın sonlarında ve 12-incinin başlarında yaşamış olan Joann Zonaras'ın, dünya yaradılışından 1113 yılına kadar gelen, kronikinde bu kavim ancak birkaç defa zikrolunmuştür. 12-inci asrın sonları adamı olan Michael Glykas'in popüler mahiyette olan kronikinde de ayni vaziyeti görüyoruz. 1118-1176 yıllarını ihtiva eden eserin müellifi olan Joann Kinnamos ta da, imparator Joann Komnenosun harpleri münasebetile, Peçenekler zikrolunuyorlar; burada onların yaşayış tarzları ve harp usullerine dair bazı kayitlere tesadüf ediyoruz. Bizi meşgul eden bu Türk zümresine ait en son kayitleri ihtiva eden Bizans kaynağı ise Niketa Akominatosun eseridir. 1180-1206 yılları tarihini kaleme alan bu müellif, yine harp vakalarını anlatırken, Peçeneklerden de bahsetmiştir. Onun eserinde de bu kavme dair bazı enteresan malûmat bulunuyor. Eski-

den Choniates adıyla tanılan Niketas bu suretle Konstantin Porphyrogennetosla başlıyan sırayı kapatmaktadır.

Burada zikrolunan Bizans kaynakları Bonn külliyatında çıkan nüshalardan istifade edilmiştir *(Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae)*.

2. RUS VEKAYİNAMELERİ

Bizans kaynaklarından başka Peçeneklere dair en mühim malûmatın Rus vekayiname lerinde mevcut olduğunu işaret etmiştik. Yalnız Peçenekler değil, Uzlar (Rusların Tork leri) Kama Bolgarları, Kumanlar, Tatarlar ve Kazan Hanlığına dair de birçok kayitleri ihtiva eden bu mühim kayanklar külliyatını burada kısaca tanıtmak faydalı olacağı fikrindeyiz.

Vekayiname yazmak, eski Rus keşişlerinin çok sevdikleri işlerden biriydi; bu meşguliyet, tabiî Rus yurduna Hıristiyanlıkla beraber Bizanstan gelmiştir. Vekayinamelerin en eski nüshaları muhafaza edilmemiştir; ancak 14-üncü asırda yazılan muhtelif redaksiyonlar elimize kadar gelebilmiştir. Fakat bu vekayinameler daha evvelki asırlarda kaleme alınmış olan parçaları ihtiva ediyorlar; baş kısımları 9-uncu asrın ortalarına kadar çıkan şifahî rivayetleri muhafaza ettikleri gibi, 10 uncu asrın başından da yazılı vesikaları içlerine almışlardır. Bu vekayinamelerin yardımiyle Rus yurdunun 9-uncu asrın ortalarından ta 18-inci asra kadar tarihini bilâ inkıta takibetmek mümkündür.

Vekayinamelerin en eski kısımlarını *Lavrent'evskaja letopis'* ve *Ipat'evskaja letopis'* adını taşıyan ikisinin başlarında buluyoruz. Bunlardan birincisi keşiş Lavrent'ev tarafından 1377 de knjazlerin biri için istinsah edilmiştir; diğerine "Ipat'-evskaja„ denilmesine sebep te ,14-üncü asrın sonunda veya 15-incinin başında yazılan bu nüshanın Kostroma şehrinin Ipat'-ev manastırında bulunmasından ileri geliyor. Her iki nüshanın 1110 tarihine kadar olan 9, 10. ve 11- inci asırları ihtiva eden kısmına *Nestor kroniki* veya *Povest' veremennych let* (Geçmiş yılların hikâyesi) demek âdet olmuştur. Bazı Rus âlimleri ona "Başlangıç vekayiname„ de diyorlar. Daha 13 - üncü asırda ilk vakanüvis olarak *Nestor* adlı

Kiev civarında bulunan mağaralardaki manastırın(Pečerskaja Lavra) bir rahibi tanınmıştı; halbuki *Lavrent'evskaja letopis'* inin 1116 yılında vekayinameyi tertip edenin adı Silvestr olarak gösteriliyor. Bu suretle başlangıç vekayinamenin iki müellifi mevzuu bahistir. Bu ciheti ilerde aydınlatacağımızdan, şimdi isimlerini saydığımız iki "letopis„ in mahiyetini gözden geçirelim. Her iki nüsha 1110 tarihine kadar aynen devam ettikten sonra, bu tarihi müteakıp mahiyetleri değişiyor. Lavrent'ev vekayinamesi şimal-ü şark ülkesini, yani Suzdal' Rusyasını, esas olarak alıyor; Ipat'ev nüshası ise daha ziyade cenup ülkesini, yani Haliç ve Volyn da cereyan eden vakaları tasvir etmektedir. "Başlangıç kısma„ gelince, bu hususta birçok fikirler yürütülmüş ve hâlâ kat'î bir netice elde edilememiştir. Bu mesele ile uğraşan âlimler, "Nestor kroniki„ nin daha evvelki muhtelif, yazılı ve şifahî, vesikalardan vücude getirilen bir kompilâsyon olduğu kanaatindedirler. Šachmatov, Nestor kronikine giren en eski parçaların 1039 da Kievte tanzim olnuduğu fikrindedir; "Pečerskaja Lavra„da 1073 te Kievte yazılan nüshadan istifade suretile bir vekayiname tertip edilmiş olduğunu, ve 1093 te de bunun devam ettirildiğini yine bu âlim ileri sürmüştü. Nihayet ayni müdekkikin söylediğine göre *Povest' vremennyeh let* adını taşıyan kısım da 1116 da keşiş Silvestr tarafından tanzim olunmuştur.

Meşhur Ruş tarıhçilerinden V. Ključevskij nin fikrine göre bu "Başlangıç vekayiname„ üç kısımdan teşekkül ediyor: 1 — Knjaz Oleg in saltanatını 882 yılına kadar ihtiva eden kısım; 1054 ten evvel kaleme alınmıştır. Asıl bu kısım "Geçmiş zamanların hikâyesi„ adını taşımalıdır. 2 - 12 - inci asrın başlarında tertip edilmiş, Rusların hıristiyanlığı kabulleri hikâyesi olan 986 - 988 yıllarını ihtiva eden kısım. 3-1140 tarihine kadar 11, ve 12- inci asırlar vukuatını alan Kievo-Peçer vekayinamesi. Bu üç relâsyon birleştirilerek sonraları "Başlangıç vekayiname„ tanzim olunmuştur.

"Nestor kroniki„ denilen vekayinamenin baş kısmının mevzuu şunlardır: Tufandan sonra Nuhun oğulları arasında yeryüzünün bölünmesi; Babil kulesi yapılırken insanların Tanrı tarafından dağıtılmaları; Slavların Tuna boyuna yerleşmelri ve oradan başka ülkelere gitmeleri; Kiev şehrinin tesisi; Şark Slavlarının yer almaları; bunların komşuları

olan muhtelif Fin kavimleri; Şark Slavlarının örfü âdetleri; Hazarların Slavlar üzerine hâkimiyetleri; Slavların bir kısmının Vareglere, bir kısmının da Hazarlara vergi vermeleri; Vareglerin Slavlar tarafından koğulmaları; Rjurik ve biraderlerinin knjazliğe çağırılmaları (bu münasebetle vekayinamedeki, şu sözler çok enteresandır; Slav elçileri Vareg knjazine diyorlar ki: "Bizim yurdumuz büyük ve geniştir, amma intizamı yoktur.") Askold ile Dirin Kievte yerleşmeleri, ve 882 yılında Oleg in Kievi alması. Vekayinamenin baş kısımları Bizans kronikçilerinden Georg Hamartolos un eseri nümune tutularak yazılmış; sonlarına Rusyadaki vakayi ilâve edilmek suretile Bizans kroniki Rus şeraitine göre adapte olunmuştur.

Vekayinamenin baş kısımlarındaki kronologyanın ehemmiyeti yoktur; bazen, önce cereyan eden vakalar daha sonraya nakledilmiştir. Ezcümle, Slavların maruz kaldıkları hücumlar bahsedilirken, Avarların kaybolup gitmesi bahsinden sonra, Peçeneklerin gelişi söyleniyor; Peçeneklerden sonra da Macarlar (Ugry) Kievin yakınından geçmişlerdir. Halbuki hakikatte bunun tam aksi cereyan etmişti. Fakat başka bir yerde, başlangıç vekayinamenin başka bir kısmında, Peçeneklerin ancak 915 yılında "İlk defa Rus yurduna geldikleri„ yazılıdır. Bu "başka bir kısım„ Kievo-Peçer manastırı keşişi Nestor un kaleminden çıkmış olması muhtemeldir. Maamafih müellifin kim olduğu, bunun tesbit edilip edilmemesinin fazla ehemmiyeti yoktur: ortada 1110 yılına kadar devam eden, ve başka kısımlardan ayrılması mümkün olan bir parça mevcuttur. Ključevskij'e göre, Nestor'a ait olan kısım 1044 tarihinden başlar. Bu suretle "Başlangıç vekayiname„ nin parçalarını ihtiva eden üç relâsyon arasında birçok boş yıllar kalıyor. Bunlar, sonraları doldurulmuş veya olduğu gibi boş bırakılmıştır. Meselâ, vekayinamede knjaz Igor'in 33 yıllık (912-945 veya 946) hâkimiyetinin tam 22 yılı boş bırakılmıştır. Anlaşılan vakanüvis bu yılları doldurmak için ne yazılı ve ne de şifahî herhangi bir malûmat bulabilmiştir.

Rus knjazlerinin hıristiyanlığı kabul etmelerinden çok evvel Bizansla Kiev arasında aktedilen muahedelerin muhafaza edilmiş olduğunu gösteren deliller vardır. Bu yazılı vesikalar sonraları vakanüvisler tarafından vekayiname-

ye alınmışlardır. Ezcümle 912 tarihinde gösterilen, Oleg ile Bizans arasında aktedilen uzun bir ticaret muahadesi vardır ki, bunun gerek yazılış bakımından ve gerek ihtiva ettiği maddeleri bakımından, bu cins Bizans vesikalarını andırmakla kalmıyor; o devir ticaret vaziyeti ve İstanbula dair verilen malûmatın doğruluğu cihetinden de, bu muahede yapılırken kaleme alınmış olduğuna şüphe bırakmıyor. Ayni suretle 945 yılında Bizansla knjaz İgorin akdettiği ticaret muahedesinin metni, knjaz sarayında mahfuz kalan bir dokümandır. Vakanüvis ya knjazin sarayında, veya manastırlarda, kiliselerde bulduğu "geçmiş yıllara dair hikâyeleri„ defterine kaydetmiş ve bunlara halk arasında söylene gelmiş şifahî rivayetleri de ilâve etmiştir. Bilhassa bu halk hikâyelerinin çok naif masallar mahiyetinde olmaları, derhal kendilerini belli ediyorlar. Meselâ Peçeneklerle Vladimir arasında cereyan eden muharebe esnasında Rus pehlivanının Peçenek baturunu yenmesi; Belogorod şehrini muhasara eden Peçeneklerin şehir ahalisi tarafından aldatılmaları hikâyesi bu kabildendir.

14- üncü asırdan sonra Rus yurdunun muhtelif yerlerinde, büyük manastırlar nezdinde, pek çok vekayinameler yazıla gelmiştir. Bunlara Kievte yazılan "Başlangıç vakayiname„ nümune olmuş, oradaki kayitler alınmış; fakat herbir vakanüvis bilhassa bulunduğu yerde cereyan eden vakaları kaydederek "yerli„ vakayinameler vücude gelmiştir. Bunlar arasında Novgorod ta pek eskiden yazıla gelen nüshalar çok ehemmiyetlidir. Sonra Pskov, Vladimir, ve, tabiatiyle Moskova vekayinameleriyle, Litva da yazıla gelenler de mühim bir mevki işgal ediyorlar.

Almanların tesiriyle Rusyada ilmî hareketler ilerledikten sonra bu vekayinamelerin ilmî bir şekilde işlenilmesine başlanıyor. Evvelâ Stroev adlı bir müdekkik Rusyanın muhtelif yerlerindeki manastır kütüphanelerini dolaşarak, birçok eski nüshaları toplamıştır. 1841 denberi Rus Ulûm Akademisi nezdinde teşekkül eden "Rus Arkeografya Cemiyeti„ vekayinamelerin neşrine başlıyarak, "Rus vekayinameleri külliyatı„ manasında olan *Polnoe Sobranie Russkich Letopisej* serisini çıkarmağa başlamıştı. Bilâhara bazı kısımları düzeltilerek ikinci defa tabolunmuştur. Halihazırda bu külliyat 20 cildi geçmiştir. Bunlardan 1-inci cilt *Lavrent'*

ev; 2-incisi *Ipat' ev*; 3-üncüsü *Novgorod*; 4-üncü cildi yine *Novgorod*; 5-incisi *Pskov* ve *Sofijskaja* vekayinameleri; 6-ıncı cilt *Sofijskaja*; 7-8-nci ciltler *Voskresenskaja*; 9-10-cular da *Nikonovskaja* vekayinamelerdir.

Nestor kroniki denilen kısım Louis Leger tarafından fransızcaya tercüme edilmiştir: *Chronique dite de Nestor* trad. par Louis Leger. Paris 1884. Yakınlarda Almancaya da çevrilmiştir: *Die altrussische Nestor-chronik.* Uebers. und hrsgb. von R. Trautmann. Leipzig 1931.

Rus vekayinamelerine dair bazı eserler: Bestužev-Rjumin, *Quellen und Literatur zur russischen Geschichte von der ältesten Zeit bis 1825.* Uebersetzt von Th. Schiemann. Mitau 1876. A. Šachmatov, *Razyskanija o drevnejšich russkich letopisej.* S. Psbg. 1908. V. Ključevskij, *Kurs russkoj istorii* (Rus tarihine dair dersler). Cilt I. ders 5. Moskova 1909. Enciklopedičeskij Slovar' Brockhauz-Efron. *Letopisi* maddesi.

3. ŞARK KAYNAKLARI

Peçenekler hakkında Şark kaynakları çok az malûmat veriyorlar. Bunun sebebi, islâm coğrafyacılığının en parlak devri olan 9. ve 10 ncu asırlarda Peçeneklerin islâm âleminden çok uzaklarda bulunmalarıdır. En eski islâm coğrafyacıların bazılarının eserleri tam olarak muhafaza edilmemiş; bazı eski malûmat bu suretle ortaya çıkarılmamıştır. 9-uncu asrın en mühim islâm coğrafyacısı İbnü Hordadbeh tir; onun eseri 10-uncu asırda Ceyhanî tarafından işlenmiş ve ilâveler yapılmıştır. Fakat bugüne kadar ne İbnü Hordadbehin tam nüshası ve ne de Ceyhanînin eseri meydana çıkarılmıştır. Biz bunları ancak sonraları yapılan iktibaslarından istifade ediyoruz. Bu cins eserlerde Koraya kadar deniz yolunun bütün teferruatı verildiği halde, Orta Asyadan Çine giden yol çok muhtasar olarak gösterilmiştir. Herhalde gerek İbnü Hordadbeh ve gerek Ceyhanî de bu sonuncu yolun daha mufassal olarak gösterilmesi beklenirdi.

Yine 10-uncu asırda yazan El-Belhî bir Orta Asya coğrafyası yazmış; onun eseri aslan Farslı olan El-İstahrî tarafından işlenmiş ve ilâveler yapılarak genişletilmiş; sonraları bu eser Bağdadlı, fakat Şimalî Afrikada yaşıyan, İbnü Havkâl tarafından tamamlanmıştır. Ceyhanînin eserinden çokça iktibas yaptığı anlaşılan 10-uncu asır coğrafyacılarından ismi malûm olmıyan, *Hudud-ul-âlem* adlı eserde (Tumanskij tarafından bulunduğu için "Tumanskij el yazması„ adını

taşımaktadır), ve yine Hudud-ul-âlem gibi farsça yazılan, 11-inci asır coğrafyacılarından Gerdizî'nin eserinde Peçeneklere dair bazı kayitlere rasgeliyoruz. 10-uncu asırdan sonraki Arap coğrafyacıları eserlerini yazarlarken, daha ziyade 9. ve 10-uncu asırlarda toplanan malzemeden istifade etmişler; eski malûmata çok az yeni malzeme katmışlardır. 11-inci asırda, Endülüste, eserini yazan El-Bekrî, 12-inci asırda Sicilyada büyük bir coğrafya yazan İdrisî, 14-üncü asırda yaşıyan Eblülafedanın coğrafyaları hakkında bu sözler varittir. Kendisinden daha çok malûmat beklediğimiz İdrisînin كتاب نزهة المشتاق فى اختراق الآفاق (İstanbul, Köprülü Mehmet Paşa kütüphanesi, N. 955) adlı eserinde, Peçeneklere ait kısımlar hem çok az, hem de pek müphemdir. Bu eserlerden istifade ederken, oradaki malûmatın kendilerinden çok daha evvelki devirlere ait olduğunu daima gözönünde tutmalıdır.

1069 da kaleme alınan Mahmut Kâşgarînin *Divan-ül-Lûgat-it-Türk* ünde Peçeneklere dair ancak bir iki yerde söz geçer. Reşid-ed-dinin meşhur *Cami-üt-tevarih* inde de bü kavme dair çok az ve müphem bir iki kelimeden başka hiçbir kayit yoktur. Bu suretle elimizde mevcut islâm kaynakları Peçeneklerin tarihi için bize fazla malûmat vermiyorlar. Bununla beraber şark membalarında tesadüf edilen bazı kayitler Bizans kaynaklarındakileri teyit etmek itibariyle ehemmiyeti haizdir. Peçeneklerin tarihî hayatları Osteuropa (Şarkî Avrupa) da geçtiği için, onlara ait malûmatın en çoğu buralara yakın yerlerde yazılan eserlerde muhafaza edilmiş olması aşikârdır.

Yukarda adları geçen Arap coğrafyacılarının eserleri Hollandalı müsteşriklerden M.J.de Goeje tarafından neşrolunmuştur. *Bibliotheca Ceographorum Arabicorum* Leyden 1870 denberi (bazılarının yeni tab'ı var). I - Istahrî, II - İbn-Havkâl, III - Mukaddesi, IV - Fihrist, V - İbn-el-Fakih, VI - İbn-Hordadbeh ve Kudema, VII - İbn - Ruste ve Yakubî, VIII - Mes'udî.

Bu coğrafyacılara dair İslâm Ansiklopedisinde (Enzyklopedie des İslâm) o adlara dair maddeler. W. Bartholdin *Şarkî tetebbu tarihi* (Rusça) ikinci tabı Leningrad 1925. Gerdiziye dair: W. *Barthold, Otčet o poezdke v Srednjuju Aziju* (1898); Tumanskij el yazması da Barthold tarafından neşrolunmuştur. Leningrad (1928). D. Chwolson, İbn Dasta (Rusta) nın Hazarlar, Burtaslar, Macarlar, Slavlar ve Ruslara dair verdiği malûmat (Rusça). Petersburg 1869. B. Harkavy, İslâm müelliflerinin Slavlar ve Ruslar hakkında yazdıkları (Rusça) S. Psbg. 1870. Kunik-Rosen, El- Bekrinin ve diğer müelliflerin Rus ve Slavlar hakkında yazdıkları. (Rusça). Psbg. 1878.

4. PEÇENEKLER HAKKINDA BAZI MÜHİM TETKİKLER

Burada meşgul olduğumuz Peçenek zümresi, Hunlar, Mogollar, Osmanlı Türkleri kadar, müdekkiklerin nazarı dikkatlerini celbedememişlerdir. Vakıâ, Peçeneklerin tarihteki rolleri, isimlerini saymış olduğumuz kavimlerinki kadar değildir; fakat Peçeneklerin de dünya tarihinde ihmal edilmiyecek mevkileri vardır. 200 yıla yakın Deşt-i Kıpçak ta oturan bir zümre, işgaletmiş olduğu coğrafî mevkiinin icabı olarak, Şarkî Avrupa tarihinde mühim bir rol oynamış olması gayet tabiîdir. Bununla beraber Peçeneklere dair ne garp ve ne de Türk dillerinde, bu kavmin tarihî hayatının hiç olmazsa kaynaklarda mevcut malûmattan istifade ederek, ilmî bir araştırma yapılmamıştır. Halbuki bundan tam 150 yıl evvel, Rusyada çalışan Alman âlimlerinden Johann Stritter, Bizans kaynaklarında Peçeneklere dair ne varsa onları toplamış ve lâtince tercemesiyle neşretmişti. Onun bu eserine yalnız Peçenekler değil, Tuna boylarında, Karadenizin ve azak denizin şimalinde, Kafkas ve Kaspi denizi civarlarında yaşamış olan kavimler de alınmıştı. dört ciltten ibaret olan bu eserin adı şudur: *Memoriae populorum, alim ad Danubium, Pontum Euxinum, Paludem Maeotidem, Caucasum, mare Caspium, et inde magis ad septentriones incolentinum, e Scriptoribus Historiae Byzantinae* - a Joanne Gotthilf Strittero. Petropoli 1778. Bizi alâkadar eden yerler III. inci cilttedir. *Patzinacica ex scriptoribus byzantinis.* 775 inci sahifeden itibaren 12 bap. Görülüyor ki Stritter bundan tam 160 yıl önce, muhtelif Avrupa kütüphanelerinde serpilmiş olan Bizans tarihlerindeki birçok Türk kavimlerine dair malûmatı bulup çıkarmakla kalmamış, bunu o zamanın her münevverince anlaşılan lâtinceye çevirerek, bilgisini yaymaya gayret etmiştir. Onun kitabı bugün bile ehemmiyetini kaybetmemiştir. 18- inci asrın ikinci nısfında Danimarkalı meşhur tarihçi Suhm da Peçeneklere dair araştırmada bulunmuştur. Onun eseri 1846 da rusçaya terceme edilmiş ve "Čtenija ve Obšč. İst. i Drev pri Moskov. Univ.„N. 1 de basılmıştır. (Suhm, Pacinak yahut Peçeneklere dair tarihî araştırmalar; rusçaya çeviren Sabinin.) Maatteessüf eserin ne danimarkaca ve ne de rusçasını görmek mümkün olmadığından, Suhm'un bu enteresan araştırması hakkında fazla bir şey söyliyemiyeceğiz.

Rus historiografyasında Peçeneklerin mukadderatile, yalnız Rus tarihi çerçevesi dahilinde alâkadar olunuyordu. Bunlar arasında M. Pogodin, *Rus tarihine dair araştırmalar, haşiyeler ve dersler* adlı eserinin 5 - inci cildinde (1855); N. Karamzinin meşhur *Rus devleti tarihi*nin 1 - inci cildinde, ve yine meşhur Rus tarihçilerinden S. Solv'ev ve V. Ključevskij lerin tarihlerinin birinci ciltlerinde Peçeneklerin bahsi geçiyor. Rus tarihine yakın bir münasebeti olmakla beraber, mevzuun ağırlığını bilhassa Deşt - i Kıpçaktaki Türk kavimleri (Peçenekler, Uzlar ve Kumanlar) teşkil eden P. Golubovskijnin eseri bu sahada, etraflı ilk ilmî araştırma mahiyetindedir. Kitabın adı: *Pečenegi, Torki i Polovcy do našestvija Tatar. Istorija južno - russkich stepej IX - XIII vv.* Kiev 1884. 11 - 254 SS. (Tatar istilâsına kadar Peçenekler, Torklar ve Kumanlar.) Golubovskij, bu eserinde göçebeliğin mahiyetini tahlil ettikten sonra, Cenubî Rusya sahralarındaki göçebelerle Ruslar arasındaki münasebetleri gözden geçiriyor. O, ilk defa olarak Rus vekayinamelerindeki "Tork„ lerin, Bizans, kaynaklarındaki Uzlar olduğunu ilmî delillerle isbat etmiştir. Tabiatile bu müdakkik Peçenekler ve diğer Türk kavimlerini yalnız Rus yurduna hücumla uğraşan bir zümre gibi tasvir ediyor. Peçeneklerin Cenubî Rusyadaki hayatları hep bu gözle görülmüş ve tasvir edilmiştir. Buradaki göçebelerin Rus yurdunun siyasî mukadderatı üzerinde mühim roller yaptığı tasrih ediliyor; Golubovskij'e göre bunların Rus tarihi için rolleri menfidir: Bu müellifin fikrince "Göçebelerin hareketleri Cenubî Rusya steplerindeki Slav zümrelerinin medenî inkişaflarına bir mania teşkil etmiştir; zira buradaki Slavlar göçebelerin gelmelerile deniz boylarından uzak düşmüşlerdir." (S. 32), Peçeneklerin ve diğer Türk kavimlerinin Rusları denizden uzak bıraktıkları muhakkaktır; fakat medeniyetlerinin inkişafında mâni olmaları, münakaşaya değer bir meseledir. Yeni tetkikler, Orta Asyadan Avrupaya giden göçmenlerin birçok hususta medeniyet taşıyıcı bir zümre olduğunu göstermektedir. Buna dair yine Rus âlimlerinden N. Kondakov un tetkiklerinde kâfi derecede malûmat veriliyor. Golubovskijnin eserinde Peçeneklere dair Rus ve başka kaynaklarda bulunan malûmat bir araya getirilerek, sarih ve istifadeli bir surette işlenmiştir.

Rus tarihçileri Peçeneklerin Cenubî Rusyadaki mukadderatiyle çok az meşgul olurlarken, yine Rus âlimlerinden Bizans

tetkikleriyle ad kazanan V. Vasil'evskij Peçeneklerin Bizansla olan münasebetlerini araştırma mevzuu olarak almış ve elde ettiği neticeleri 1872 de *Žurnal Ministersva Narodnogo Prosveščenija* (Maarif Nezareti Mecmuası) kitap 11 ve 12 de neşretmişti. Tetkikin adı *Vizantija i Pečenegi* (Bizans ve Peçenekler) dir. Bu yazı bilâhara Vasil'evskijnin eserleri külliyatında da yeniden basılmıştır. *Trudy* S. Psbg. 1908, 1-175 ss. Vasil'evskij, ilk defa olarak Peçeneklerin dünya tarihindeki ehemmiyetlerinin çok büyük olduğunu ispat eden âlimlerdendir. Peçeneklerin 1057 de Tunayı geçerek Balkanlara ayak basmaları, Vasil'evskij'e göre Hunların önünde çekilerek Tunayı geçip Balkanlara giren Gotların hareketiyle ayni derecede ehemmiyeti haizdir. Vasil'evskij, Bizans kaynaklarına göre, 11-inci asrın ortasından itibaren Peçeneklerle Bizanslılar arasından cereyan eden harpleri teferruatile tasvir ederek, Peçeneklerin ta 1091 yılına kadar Bizans için büyük bir tehlike teşkil ettiklerini sarahaten gösteriyor. Bu sıralarda Bizans imparatorluğunun her taraftan "Türk istilâsına maruz kaldığını„ bilhassa temayüz ettirmektedir. Bu Rus âlimi, kendisinin Türkleri hor gördüğünü hiç te gizlemiyor; ve bilhassa meşgul olduğu Peçenekleri tam "barbar„ bir kütle olarak telâkki ediyor. Ezcümle, Bizans imparatorunun Peçeneklere karşı Kuman başbuğlarını elde etmek için çalıştığı bahsini anlatırken, Kuman başbuğları hakkında "nečestivyj. bezbožnyj, šeludivyj„(dinsiz, imansız, kel kafalı) sözlerini kullanması, Vasil'evskijnin hissiyatına terceman olmuştur. Bu eserde, Peçeneklere karşı yürütülen hissiyat sarfınazar, malzemenin çokluğu ve işlenmesi bakımından Vasil'evskijinin bu tetkiki fevkalâde ehemmiyetlidir; Peçenekleri araştırırken, elde bulunması mecburî olan bir kitap mahiyetindedir. Vasil'evskij, birinci Haçlılar seferi başlamadan evvel bilhassa Peçeneklerin Bizansı az daha imha edeceklerini, ve bunun üzerine yegâne kurtuluş yolu olarak Bizans imparatorunun mütemadiyen garbe yardım istiyerek müracaat ettiğini; bu bakımdan Vasil'evskij Peçeneklerin dünya tarihindeki rollerinin çok büyük olduğunu ileri sürüyor. 1091 hezimetinden sonraki Bizanstaki Peçenekler mevzuunun dışında kalmıştır.

Vasil'evskij ile Golubovskijden sonra uzun bir müddet için Rus edebiyatında Peçenek'lere dair herhangi bir tetkik neşrolunmadı. Yakında, Rus mültecilerinin Pragda çıkardık-

ları "Seminarium Kondakovianum„ adlı mecmuada da Cenubî Rusya steplerindeki Türk göçmenlerine dair D. Rasovskijnin yazıları çıkmağa başladı. Bu mecmuanın 1-nci cildinde (1926) mezkûr müellifin "Kara-Kalpakların Kiev Rusyası tarihindeki rolleri„ adlı bir yazısı çıktı. Bunu müteakıp, ayni mecmuanın VI-nci cildinde (1933) *Pečengi, Torki i Berendei na Rusi i v Ugrii* (Rus yurdunda ve Macaristanda Peçenekler, Torkler ve Berendeler) adlı 65 sahifelik ikinci bir tetkiki çıktı. Ayni müellifin, yine ayni mecmuada "Codex Cumanicusun menşei meselesine dair„ bir yazısı da vardır. (Sem. Kondakov. III. 1929) Bu suretle D. Rasovskijnin çalışma mevzuunu bilhassa bu Türk zümreleri teşkil ettiği görülüyor. Rasovskijyi en çok meşgul eden cihet te: Orta Asyadan gelen Türk kavimlerinin hazarî milletlerin arazisinde yerleşmeleri keyfiyetidir; bunların oturak kültürlerle temasları, ve bilhassa "hazarî devletlerin bu gibi kültür ve her itibarla yabancı olan kavimlerin kendi bünyelerine girmelerine karşı nasıl bir vaziyet almaları, ve bu kavimlerin hazarî devletlerin iç tarihi üzerinde ne gibi tesirler yaptıklarını„ araştırmak bu genç âlimin ihtisas sahasını teşkil ediyor. "Rus yurdunda ve Macaristanda Peçenekler, Torkler ve Berendeler„ adlı eserinde Rasovskij Peçeneklerin Rusya ve Macaristandaki tarihlerine temas ediyor. Malzemenin çokluğu itibarile Macaristanda yerleşen Peçeneklere dair kayıtlar birinci yeri tutar; Rasovskijinin kitabında bundan ötürü Macaristandaki Peçeneklere, Rusyadakilere nisbeten, daha çok yer verilmiştir. Peçeneklerin Cenubî Rusya steplerindeki hayatları çok kısa geçiliyor. Rasovskij, bu kavmin garbe doğru hareketlerini 968 de Rus Knezi Svjatoslavın Hazarları yenmesile bağlı görüyor. Hazarların mağlûbiyetini müteakıp, gûya, Uzlar Dneper boylarına gitmek imkânını elde etmişlerdi (S. 6/7). Halbuki, Konstantin Porphyrogennetos Peçeneklerin şark komşuları olarak Uzları gösteriyor; bu suretle Uzlar Hazarlar memleketinden geçmeksizin Dneper boylarına gidebilirlerdi. Uzlar ancak 11-inci asrın ortalarında Kumanların tazyikı altında Dneper boylarına gelmişler, ve Peçenekleri buradan çıkarmışlardı. 1036 da Jaroslavın Kiev yanında Peçenekleri mağlûp etmelerine de fazla ehemmiyet atfedildiğini görüyoruz; halbuki Peçenekler 1026 danberi Tunayı geçerek Bizans ülkelerine hücuma başlamışlar, ve bu tarihlerden sonra onların ağırlık

merkezleri Tuna boylarında idi. Cenubî Rusyada Kumanların idaresinde kalan, veya Rus hudut boyunda yerleştirilen Peçenekler hakkında da bazı enteresan kayıtlar buluyoruz. Peçeneklerin ve onlarla birlikte Torkler ve Berendelerin Macaristana giriş tarihleri bahsedildikten sonra, Peçeneklerin Macar kırallarının sarayında, bilhassa Stefan II. zamanında (1131-1151), büyük bir rol oynadıkları; 13-üncü asrın sonundan itibaren bu kavme dair Macar kayitlerinin azaldığı, ve en son kayitlerin de 15-inci asra ait olduğu anlaşılmaktadır. Rasovskij'nin eserinde Peçenek askerî kıtalarının, Macarların Almanlar ve diğer kavimlere karşı yaptıkları harplerdeki rolleri, bunların Macaristanda nerelerde yerleştirildikleri mufassal bir surette anlatılıyor. Bu kavmin Macaristanın, bilhassa dağlık ve ormanlık kısmında yerleştirilenlerinin pek çabuk milliyetlerini kaybettikleri, ve bilhassa hıristiyanlaşmalariyle Türk hususiyetlerinin de yokolması hâdisesi tamamile, doğru olarak gösterilmiştir. Kaynaklardan esaslı bir şekilde istifade edilerek, çok zengin bibliografyayı ihtiva eden Rasovskijinin eseri, meseleyi görüş ve kavrayış bakımından, kendisinden evvelki bu cins eserlerin üstündedir.

Rusçadan başka, muhtelif garp dillerinde, bazı mevzular dahilinde, Peçeneklere de temas edilmiştir. Bunlar meyanında A. Rambaudnun, *L'empire grec au Xe siècle* adlı eserinden (Paris 1870) maada bilhassa F. Chalandon'un Aleksi Komnenos'a ithaf edilen tetkiki, *Essai sur le règne d'Alexis Ier Comnène* (*1081-1118*) (Paris 1900), zikredebiliriz. Müsteşriklerden Peçeneklere temas edenler arasında J. Németh ve J. Marquart gibi tanınmış âlimleri gösterebiliriz. J. Németh, *Die Inschriften des Schatzes von Nagy-Szent-Miklos*, (Budapest 1930) adlı eserinde, kitapta adı verilen definede bulunan, testiler üzerindeki yazıların Peçeneklere ait olduğunu ileri sürmüş; ve bu münasebetle Peçeneklerin yazıları ve maddî kültürlerinden bahsetmek imkânını bulmuştu. Bu hususta söz söyliyecek vaziyette olmadığımızdan meselenin hallini Türk filologlarına bırakıyoruz. J. Marquart ın *Osteuropaeische und ostasiatische Streifzüge* (Leipzig 1903) ile *Ueber das Volkstum der Komanen* (Berlin 1914) adlı eserlerinde muhtelif vesilelerle Peçeneklerden bahsediliyor. Bunlara dair metinde sırası geldikçe temas olunacaktır.

Son zamanlarda İngilterede de bu Türk kavmine karşı alâka uyandığını görüyoruz. Ezcümle C. A. Macart-

n e y i n, "The Slavonic Review„ adlı mecmuada(Vol. VII. 1929) *The Petchenegs* adlı bir makalesi çıkmıştı. Ayni müellifin, uzun bir tetkik eseri olan *The Magyars in the ninth century* (Cambridge 1930) adlı eserinin muhtelif yerlerinde Peçeneklere temas edilmektedir. Bu son kitaptan görüldüğü veçhile, Macartneyin yakında Peçeneklerin mufassal bir tarihini neşretmek niyetinde oluğunu da öğreniyoruz.

Türkiyede de Peçeneklere karşı alâka uyandığını görüyoruz. Bay H ü s e y i n N a m ı ğ ı n *Peçenekler* adlı eseri (İstanbul, 1933) bu sahada ilk tecrübedir. Sonra, Türkiyat Enstitüsü tarafından çıkarılmakta olan "Türkiyat mecmuası„ V. (1936) 101-140 S.S. tarafımdan yazılan *Peçeneklere dair araştırmaları* da gösterebilriz.

I

KIPÇAK BOZKIRLARINA GELMEDEN EVVELKİ TARİHLERİ

PEÇENEKLERİN MENŞEİ

9-uncu asrın ikinci nısfı Şarkî Avrupa tarih bakımından büyük bir ehemmiyeti haizdir. İlmen gölünden alarak Kara deniz ve Azak denizi sahillerine kadar uzayan yerlerdeki siyasî ve iktısadî değişmeler, bu asır içinde cereyan eden şu mühim keyfiyetle tayin ve tesbit edilmiştir: Büyük Hazar İmparatorluğunun zayıflaması, ve nihayet büsbütün yıkılmağa yüz tutmuş olması. Hazarların kuvvetli zamanlarında Şark Slavlarının büyük bir kısmı Hazar kağanına vergi veriyorlardı; Don ve Kuban boylarında yaşıyan Macarlar da bunlara bağlı idiler; Kama Bulgarları da Hazar kağanını baş tanıyorlardı. Bu suretle İdil nehrinin ortalarından başlıyarak İdilin mansabına kadar, Dneperin başından Azak denizinin sahillerine kadar olan saha, Hazar kağanın idaresi altında birkaç asır sükûnet devresi geçirmişti.

Fakat 9-uncu asrın ortalarına doğru Hazar devletini sarsan iki mühim vaziyet husule geldi. Biri, şarktan, Peçeneklerin İdil boylarına gelmeleri; diğeri de, garpten, Vareglerin, yani Skandinavya Normanlarının, Şark Slavlarını hâkimiyetleri altına alarak yeni bir devlet vücude getirmeleridir. Zaten 8-inci asırda, Kafkasyada, Araplarla mücadeleden epey zayıflamış olan Hazarlar, bu defa her iki taraftan gelen tehlikenin önünü alamamışlardı. Bilhassa şarktan gelen ve çok cesur olan P e ç e n e k l e r in Hazarlar için büyük bir tehlike teşkil ettikleri anlaşılıyor. Hazarlar, Peçeneklerle meşgulken Slav kabîlelerinin birçoğu da Vareg knezlerinin idaresine girerek Hazarların hâkimiyetinden çıkıyorlar. Bu zaman zarfında Macarlar arasında da istiklâl hareketleri başlamış olsa gerektir.

Bu suretle Peçeneklerin İdil boylarına gelmelerinin ilk siyasî tesirleri birer birer kendini göstermeğe başlayor. Hazarlar tek başlarına Peçenekleri yenemediklerinden U z ları yardıma çağırıyorlar, ve Peçenekleri bu defa Don nehrine doğru itiyorlar. Bununla Karadenizin şimalinde büsbütün yeni bir vaziyet hâsıl oluyor: Azak denizin sahilleri tamamiyle Hazarların idaresinden çıkıyor; Macarlar -Panonyaya giderek yeni bir devlet kuruyorlar; bu aralık Kievte yerleşmeğe muvaffak olan Rus knezlerinin de daha fazla cenuba inmesine nihayet veriliyor.

Görülüyor ki Peçeneklerin Avrupaya ayak basmaları ta baştan orta kurun Şarkî Avrupa tarihi üzerinde mühim tesirler yapmağa başlıyor.

Şarkî Avrupada bu mühim siyasî değişmelere sebebiyet veren P e ç e n e k lerin tarihî mukadderatını bu tetkikimizde tesbit ve anlatmağa çalışacağız.

10 - uncu asır Bizans haricî siyaset el kitabı mahiyetinde olan *De administrando imperio* yı açaraçmaz baştaki sekiz baptan mada bir de 37 - inci babın munhasıran Peçeneklere hasredildiğini görürüz. Bununla, Bizans siyasetinde Peçeneklere nekadar ehemmiyet verildiği sarahaten anlaşılıyor.

Peçeneklerin Türk olduğu uzun uzadıya ispata lüzum yoktur. Onların yaşayış tarzları ve şahıs adları bunu açıkça gösterir. Peçeneklerin yaşayış tarzları, Orta Asyada ve Deşt-i Kıpçakta vaktiyle hayat süren göçmen Türklerinkine benzediği gibi, bugünkü Kazak Kırğızlarınkine de çok yakın olsa gerektir. Peçenek başbuğlarının, diğer Türk zümrelerinde de bulduğumuz: Korkut, Kaydu (m), Karabay, Çoban ve Turak gibi adlar taşıdığını biliyoruz. Elde mevcut kaynaklar bunların Türk olduklarını bildiriyorlar; ezcümle 10- uncu asır islâm coğrafyacılarından İ s t a h r î (اصطخرى) كتاب مسالك الممالك adlı eserinde Peçenekleri Türk zümreleri arasında zikrediyor: والروم يقال لهم البجناكيه وقد انقطع طائفة من الاتراك عن بلادهم فصاروا فيها بين الخزر.[1] *Divan - ı lûgat - it - Türk*ün meşhur müellifi M a h m u t K â ş g a r î İstahrinin söylediklerini teyit etmekle kalmıyor[2], Peçeneklerin Türk zümresinin hangi grupuna ait olduklarını da kaydediyor. Ona göre Peçenekler Oğuz zümresinin on dokuzuncu boyuna mensuptular[3]. Bizans kaynaklarında Peçeneklerin gerek Anadoluyu istilâ eden Türkler, ve gerek Deşt-i Kıpçaktaki Kumanlarla ırktaş oldukla-

[1] Bib. Geogr. Arab. Ed. D e G o e j e. P. I. S. 10.
[2] M. K â ş g a r î, *Divan ı lûgat - it - Türk* I, 404.
[3] Keza I, 56 ve 57.

rını gösteren kayitler vardır. Anna Komnena, hattâ, Peçeneklerin Kumanlarla "ayni dilde konuştuklarını„ zannetmişti. Bizanslılar, Peçeneklerle yaptıkları sıkı temaslardan sonra, bunların diğer Türk (Skit) kavimlerle ayni cinsten oldukları kanaatine varmışlardı. Reşid-ed-dinin *Cami-üt-tevarih*inde Peçenekler Gök-hanın ahfadı arasında gösterilmişlerdir.

Peçenek adı erkenden garp kaynaklarına geçmiştir. 892-899 yıllarında Prium manastırının başkeşişi olup, 915 tarihinde Trierde ölen, Regino nun kronikinde Peçeneklerin adı zikrediliyor. Regino 889 yılı vakalarını anlatırken şu kaydi yapmıştır: "Anno dominicae incarnationis DCCCLXXXVIIII gens Hungarorum... a Scythicis regnis et paludibus quas Tanais... porrigit, egressa est... ex supradictis igitur locis gens memorata a finitimus sibi populis, qui Pecenaci (aralık benim) vocantur, a propriis sedibus expulsa est...[1]„ Regino, bu adı doğrudan doğruya Peçeneklerle temas neticesinde değil, uzaktan, başkalar vasıtasiyle öğrenmiş olmasına rağmen, bu kavmın adını doğru olarak yazmıştır. Peçeneklerle uzun zamanlar temasta bulunan kavimlerden Ruslar, Bizanslılar ve Macarların her biri bu adı kendi dillerine uygun bir surette naklederler. Rus vekayinamelerinin en eski kısmını teşkil eden Nestor kronikinde, ve onu takiben diğer Rus vekayinamelerinde bu kavmin adı Pečeneg (Pluralis-Pečenezi) olarak yazılıdır. Bizans kaynaklarında ise bu yazılış tarzı asır asır değişir. Konstantin Porphyrogennetos "De administrando imperio„sunda hep Πατζινακῖται; Anna Komnena, bunlara ekseriyetle "Skit„ler demekle beraber, bazen kendi adlariyle Πατζινάκοι; 12-inci asır Bizans müverrihlerinden Kinnamos Πετζινάκοι olarak yazmışlardır. Macarlar ise Bisseni veya Besseneu derler. Garp kaynaklarında, bilhassa Bizans tesiriyle, Peçeneklerin adları Pacinaci, Pacinacae, Patzinacitae olmuştur. Maamafih, Peçenekleri bizzat gören Alman misyonerlerinden Bruno bu kavmin adına Pezengi[2] diyor.

Şark kaynaklarındaki Peçenek adına gelince, burada mesele biraz değişiyor. Türk adlarını olduğu gibi yazmağa müsait olmıyan Arap harflerile nakeledilen bu isim, üstelik

[1] *Reginonis abbatis prumiensis chronicon.* Recogn. Fr. Kurze, Scriptores rerum Germanicarum. Hannover 1890. 131-132.

[2] W. Giesebrecht, *Geschichte d. d Kaiserzeit*, B. II, 703.

bir Arap tarafından kaleme alındı mı, iş büsbütün karışıyor. Şark kaynaklarına Peçenek adı 9-uncu asrın ortalarına doğru, girmiş olsa gerektir. Bu kayitleri ihtiva eden İbn Hordadbehin tam eseri elimize kadar gelmemiş olduğundan, bu ismin islâm membalarında ilk defa nasıl yazıldığını katiyetle söyliyemeyiz. 10-uncu asır ve ondan sonraki Arap membalarında Peçeneklerin adı بجناك ve بجنك olarak yazılıdır. Peçeneklerin Orta Asyayı terklerinden 200 yıl sonra eserini yazan Mahmut Kâşgarî, bu kavmin adını harekeli olarak yazmıştır: بجنك Araplarda "p„ ve "ç„ harfleri olmadığından sözünün aslında nasıl olduğu tam olarak kestirilemez.

Birçok diğer Türk zümrelerinin adı gibi, bunların da isimlerinin nereden geldiği ve ne ifade ettiğine dair araştırmalar yapılmıştır. Bu hususta bihassa Macar âlimlerinden Zoltan Gomboczun tetkiki zikre değer[1]. O, Peçenek isminin önce Beçe iken sonraları Beçenek olduğu fikrindedir. Gomocz bu neticeye varırken şu yoldan yürümüştür:

Maruf Türk menkabesinde (Reşid-ed-din, Bahadır Han) Gök Hanın ikinci oğlunun, Oğuzların 14-üncü batnının adı بچنه dir. Bizans kaynaklarında da Peçeneklere Πατζιναχῖται deniliyor. Bizans kaynaklarının Türk adlarındaki «α» «e» gibi telâffuz ediliyordu (G. buna misaller getiriyor); «π» yi Bizanslılar «b» telâffuz ediyorlardı (yine misaller var); çıkan netice: Πατζινάκ sözü Beçinek gibi telâffuz edilmiştir. (S. 210)

Macarlar Peçeneklere beseneu diyorlardı, (beşenö - telâffuz olunuyor); buna göre macarcadaki «s» eski bulgarcadaki «ş» ve türkçedeki «ç» ye tekabül ediyor: mac. «borso», bulg. «burşa», türk. «burçak». O halde Macarların beseneu leri, türkçedeki «beçenek» in tam karşılığıdır. Peçenek adını Macarlar ilk defa Bulgarlardan duymuşlar ve bundan ötürü onların ismini beseneu olarak yazmışlardır.

Rusların «Pečeneg» demleri de, bunun türkçede «Peçeneg» olduğuna delâlet eder; rusçada «Pečeneg» olması, bunun «karaciğer» manasına gelen «Pečen'» den yapılan bir halk etimolojisi olsa gerektir.

Peçenek sözünün türkçede hiçbir manası yoktur; bu kelimenin ancak gramer bakımından tahlili yapılabilir. Peçenek, daha doğrusu Beçenek sözü, küçültme sufiksleri olan «n» ve «k» ların ilâvesile yapılmıştır; daha doğrusu «nök» sufiksli bir sözdür. (G. bunada birçok misaller getiriyor) Bu suretle «Beçenek» adı bu nevi bir derivat olup Beçe-nek olarak ayrılabilir. Arap kaynaklarında da Beçe ismine rasgeliniyor. Bu at, بجناك ve بجنك olarak yazılmıştır. Thomsenin neşrettiği eski türkçe metinlerdeki Beçe-apa-içreki ismi de Beçe ile bağlıdır. Görülüyor ki «Beçe bir şahıs adıdır. Malûm olduğu üzere Macar kaynaklarında «Besce» adını taşıyan şahıslara çokça tesadüf ediliyor.

[1] Z. Gombocz, *Ueber den Volksnamen "besenyő„*. Turan 4(1918), S. 209 ve devamı.

Gomboczun bu görüşü tanınmış Alman turkologlarından Bang tarafından da teyit edilmişti [1]. Bu suretle Peçenek adının evvelce Beçenek olduğu anlaşılıyor. Bilâhara, ortadaki "ç„ nin tesirile baştaki "b„ nin "p„ olması muhtemeldir. Bu değişmenin Peçeneklerin Ruslarla temastan evvel vukubulduğuna hükmedebliliriz. Peçenekler arasında beş ay kalan Bruno'nun bunların adını Pezengi diye yazması [2] artık 1007 tarihinde baştaki harfin "p„ olduğunu gösteriyor.

EMBA - YAYIK BOYLARINA GELMEDEN EVVELKİ TARİHLERİ

Peçeneklerin Emba - Yayık ve İdil boylarına gelmeden evvelki tarihleri bizce meçhul kalmaktadır. Şüphesiz, Peçenekler de diğer Türk kavimleri gibi, çok eski bir millettiler. Fakat bunların eski zamanlarına ait elimize hiçbir tarihî kaynak gelmediğinden, tarihlerinin o kısmı hakkında kat'î bir söz söylemek imkânını bulamıyoruz, ve ancak bazı faraziyelerle iktifa edeceğiz. Peçeneklerin, hiç olmazsa bir kısmının, vaktiyle İli havzası ve Isıkgöl cıvarında yaşadıklarını gösteren bazı emareler vardır: Biz bunları onomastik araştırmaların yardımı ile buluyoruz.

Kostantin Porphyrogennetos Peçenek yurdunu tarif ederken şu sözleri yazıyor:

ἀπὸ δὲ τοῦ Δανούβεως ποταμοῦ μέχρι τοῦ προρρηθέντος κάστρου τοῦ Σάρκελ ὁδός ἐστιν ἡμερῶν ξ'. μέσον δὲ τῆς τοιαύτης γῆς ποταμοὶ μέν εἶσι πολλοί, δύο δὲ μέγιστοι ἐξ αὐτῶν ὅ τε Δάναστρις καὶ ὁ Δάναπρις. εἰσὶ δὲ ἕτεροι ποταμοί, ὅ τε λεγόμενος Συγγοὺλ καὶ ὁ Ὕβυλ, ὁ Ἀλματαὶ καὶ ὁ Κοῦφις καὶ ὁ Βογοῦ, καὶ ἕτεροι πολλοί. εἰς δὲ τὰ ὑψηλότερα τοῦ Δανάπρεως ποταμοῦ μέρη κατοικοῦσιν οἱ Ῥῶς. δι' οὗ ποταμοῦ ἀποπλέοντες πρὸς Ῥωμαίους ποιοῦνται τὴν ἄφιξιν. ἡ δὲ Πατζινακία πᾶσαν τὴν γῆν τῆς τε Ῥωσίας καὶ Βοσπόρου κατακρατεῖ καὶ μέχρι Χερσῶνος καί ἕως τὸ Σαράτ, Βουρὰτ καὶ τῶν λ' μερῶν. (Bap 42. S. 179)... εἰς δὲ τὸ ἀνατολικώτερον μέρος τῆς Μαιώτιδος λίμνης εἰσέρχονται πολλοί τινες ποταμοί, ὅ τε Τάναϊς ποταμός, ὁ ἀπὸ τὸ κάστρον Σάρκελ ἐρχόμενος, καί τὸ Χωράκουλ, ἐν ᾧ καὶ τὸ βερζήτικον ἁλιεύεται· εἰςὶ δέ καὶ ἕτεροι ποταμοί, ὁ Βὰλ καὶ ὁ Βουρλίκ, ὁ Χαδὴρ καὶ ἄλλοι πλεῖστοι ποταμοί. ἐκ δὲ τῆς Μαιώτιδος λίμνης ἐξέρχεται στόμιον τὸ Βουρλὶκ ἐπονομαζόμενον καὶ πρὸς τὴν τοῦ Πόντου θάλασσαν καταρεῖ, ἐν ᾧ ἐστὶν ὁ Βόσπορος. (Bap. 42. S. 180, 181)

[1] W. Bang, *Ueber den Volksnamen besenyö*, Turan 4 (1918) S.436 - 37.
[2] W. Giesebrecht, *Geschichte d. deut. Kaiserzeit*. B. II. S. 702 - 703.

(Tercümesi: Yukarda söylediğimiz Sarkel kalesi ile Tuna nehri arası 60 günlük yol tutar; bu saha üzerinde birçok nehir vardır, bunların ikisi, Dnester ve Dneper en büyükleridir; diğer nehirler de vardır ki, bunların ikisi, Dnester ve Dneper en büyüklerdir; başka nehirler de vardır ki, bunların adları Sungul, Uvul, Almatay, Kufıs, Bogu va başkalar. Dneper ırmağının yukarı kısımlarında Roslar yaşarlar: Bu nehri takiben onlar Bizansa gelirler. Peçenek yurdu bütün Rosya ve Bosforla hemhuduttur. Chersones, Sarat, Butat ve 30 kısma kadar (?) gelir... Maeotides (Azak denizi)nin şark kısmına birçok nehirler akar, Tanais nehri Sarkel kalesi yanından akarak gelir, ve... balığı bulunan Karakul (Horakul yazılı) ve başka nehirler de vardır, ezcümle Bal (Val?) ve Burlik, Kader (Hader?) ve diğer birçok ırmaklar. Maeotidesten Pontusa, Bosfor (şehrinin) bulunduğu yerden Burlik denilen ağız (mansap) akar [1].)

Bizans imparatorunun burada bildirdiği nehir isimleri fevkalâde enteresandır. Bu adların Türkçe olduğu derhal nazarı dikkati celbediyor: Bu nehir isimlerinin izahının ya hazarça veya peçenekçede aramak lâzımgelir. Hangilerini birincilere, ve hangilerinin de ikincilere ait olduğunu kat'î olarak tayin etmek müşkül olmakla beraber Uvul, Almatay, Bogu, Karakul[2] ve belki de Sungul adlarının Peçenekler tarafından konulduğunu ileri sürebiliriz. Bu metinde geçen yer isimlerinden (bunların şehir adı olduğu görünüyor) Sarat ve Burat muhakkak Hazarçadır. Sarkel kalesinin Hazarça olduğunn biliyoruz; De administrando imperio bunun "ak mahal„ manasına geldiğini sarahaten bildiriyor. (ἑρμηνεύεται δὲ παρὰ αὐτοῖς τό Σάρκελ ἄσπρον ὁσπίτιον.[3]) Bu son sözün "sığınacak bir yer„ manasına alabiliriz; bu suretle Sarkelin baş kısmı, yani Sar - "ak„ demektir; "kel„ e gelince, bu belki de Hazar'lara Araplardan geçmiştir ve kale sözünün hazarlaşmış şeklidir. Türklerde şehirin adını "ak„ la tesmiye etmek âdetine her yerde tesadüf ediyoruz: Akkerman, Ak-şehir gibi. Rus vekayinamelerindeki Don üzerinde Bela veža, yani "Ak kale„ dedikleri şehirin Sarkel olması kuvvetle muhtemeldir. Bu suretle "sar„ sözünün Hazarça olduğu muhakkaktır; o halde Saratın bir Hazar şehri olduğunu kabul etmeliyiz; Sarat Hazarça olduktan sonra Buratın Hazarça olması lâzımgelir. Bu mevkilerin tesbiti meselesi buradaki mevzua girmediğinden, başka isimlere geçeceğiz. Ayni sahifedeki Atek,

---

[1] *De adm. imp.* bap 42, S. 180 - 181.

[2] -Bugünkü adı Eyadır. J. Marquart, *Die altbulgar. Ausdrücke*, S.15-16.

[3] -*De adm. imp.* S. 177.

Urkuk ve Tamatarka (Rus vekayinamelerinin Tmutarakanı) sözlerinin Hazarça oldukları muhtemeldir. Nehir adlarından Bal, Burlik ve Kaderin Hazarça mı, veya peçenekçe mi olduğunu tayin etmek müşküldür[1]. Bizi bilhassa peçenekçe olduklarını ileri sürdüğümüz nehir adları alâkadar eder. Türklerin bir yerden başka bir yere gidip yerleştiklerinde eski vatanlarındaki yer, nehir ve dağ adlarını yeni vatanlarındaki nehir dağ ve şehirlere verdiklerini birçok misallerle biliyoruz; bu bakımdan Türk onomastiği Türklerin geçtikleri yolu tesbit için yardım edebilir. Bu noktai nazardan hareket ile biz de De administrando imperiodaki nehir ve yer adlarını araştıracağız. Buna göre Ὕβυλ ırmağı Yayık nehrine yakın Uyıl olacaktır; Peçenekler Yayık ile İdil arasında yaşarken Uyılı tanımışlar ve yeni yurda geldikten sonra bu adı başka bir nehire takmış olacaklardır. Haddi zatinde bu adın hazarça olması pek mümkündür, fakat bunun Azak sahillerine getirilmesi Peçenekler tarafından olacaktır, çünkü İdilin şarkında bu adı taşıyan bir nehir varken, Hazarlar ayni adı İdilin garbindeki başka bir ırmağa koymazlardı. Ἀλματαὶ - Almatya gelince - bunun türkçe olduğunda hiçbir şüphe yoktur. "Alma„ adını taşıyan birçok Türk adları vardır; bunlar bilhassa İlinin cenubunda ve Isık-gölün şimalindeki dağ silsilesine yakın mıntakada çoktur. "tay„ ile biten nehir adına misal olarak bugünkü Tataristandaki "Karatay„ çayları gösterilebilir. Rusların "Zailijskij Alatav„ dedikleri dağlardan İli nehrine akan ırmaklardan biri "Almatinka„ adını taşıyor[2]; bunun türkçesi "Almatı„ olacaktır. Χωράκουλ - ben bu sözü Karakul olarak okuyorum; Bizans metinindeki χ türkçedeki "k„ tır: πέχ- bek (ὁ καὶ πεχ Χαζαρίας)[3], Χαροβόη[4] - Karabay, olduğu gibi. "Karakol„ adını taşıyan nehirler ise yine Isık-göl cıvarında bugün bile mevcuttur: Isık-gölünü garbinde, Rusların "Aleksandrovskij

---

[1] J. Marquart, *Die altbulg. Ausdrücke*, S. 15-16: Χαδήρ, Βουρλίκ, Βάλ adlarının peçenekçe olduğunu söyliyor. Bunlardan Βάλ, bugünkü Beysug veya Talgirsk nehirleri olsa gerektir. V. Zlatarski, *Istorija*,.. I. 104-105. Peçeneklerde Βάλ ile başlanan bir adın olduğunu hatırlarsak, Kegenin babası Βαλτζάρ, bu ismin peçenekçe olması mümkün gibi görünüyor.

[2] *Rossija. Polnoe geograficeskoe opisanie našego otečestva.* T. XIX. *Turkestanskij kraj* (1913) S. 44.

[3] *De. adminis. imp.* S. 178.

[4] Ayni yerde S. 165.

chrebet„ dedikleri silsilenin Cumgal adını taşıyan kısımdan biri şarka Çu nehrine doğru; diğeri, garbe, Narınla birleşen Susamıra akan çayların her ikisinin de isimleri Karakoldur [1]. Türk tarihinin en maruf nehirlerinden biri olan Talasın baş kısmına da Karakol deniliyor [2]. Umumiyetle Türkistanda "Kara„ ile adlanan birçok nehir vardır: Kara-Derya, Kara-su gibi. Diğer üç nehrin Türkistanda izlerini bulmak biraz güçleşiyor. Συγγοὺλ ile Χωράκουλ arasında bir münasebet vardır; her ikisinin sonu "kul„ludur. Συγγοὺλ - Sunkol olabilir, Κάγγαρ in Κάγκαρ (Kankar) olduğu gibi [3]. Acaba Isık-gölün garbindeki Son-kül ile Songulun münasebeti yalnız dış benzeyişten ibaret midir? Sonra Βογοῦ - Bogu ile, bugünkü Talasın garbindeki Karatav silsilesinde Sır-deryaya doğru akan Bugun [4] nehri ile, Isık-gölün şimalindeki Alatav silsilesinden Çilik nehrinin başladığı yerin Bogutı [5] adı taşıması - Βογοῦ adının nereden aldığını göstermiyor mu?

Yukarda adları geçen nehirlerle birlikte sayılan Κοῦφιςe gelince bunun, metinde verilen izahattan görüldüğü üzere, Kuban olduğu aşıkârdır [6]. 11-inci asırda yaşıyan Kedrenosun eserinde Peçenek başbuğlarından birinin adı Kegen olarak gösteriliyor [7]. Ayni ad, İli nehrinin bir kolu olan, Çarına dökülen, bir nehrin ismidir; Kegen adlı şehir yine orada, bu nehir boyundadır [8]. Bu suretle 10-ncu asrın ortalarında Azak denizi civarındaki nehir adlarını bugün Türkistanda buluyoruz. Orta Asyanın 6-8 inci asırlardaki yer ve nehir adlarını bütün teferruatile bilmiyoruz; fakat malûm olan şey şudur ki, bellibaşlı nehir ve göl adları, İli, Çu, Talas, Balkaş-gölü, Isık-göl, birçok asırlardanberi eski isimlerini muhafaza ediyorlar. Isık-göl civarındaki Karakol; Almatay nehirlerinin 6 8 inci asırlarda da ayni adları taşımış

[1] *Rossija, Turkestanskij kraj* S. 46.

[2] Ayni yerde, S. 138

[3] *De adm. imp.* S. 167. S. 168 de bu nehrin adı Χιγγυλούς tır. Bunun şimdi «İnguletz» olarak telâffuz edildiğini biliyoruz. Grot, *Moravya*, S. 215.

[4] *Rossija, Turkestanskij kraj* S. 600.

[5] Ayni yerde, S. 45.

[6] J. Marquart, *Die altbulgarischen Ausdrücke*... S. 15-16 V. Zlatarski, *İstorija na prvoto bulgarsko carstvo*. I. 104-105.

[7] Kedrenos II. 313: Κεγένης, υἱός τοῦ Βαλτζάρ.

[8] *Rossija, Turkestanskij kraj*, S. 47, 58. v. b. M. Kâşgarî de böyle bir nehri tanıyor: Cilt III. S. 132: كَكَن (Keygen).

olmaları pek mümkündür; o halde Peçeneklerin hiç olmazsa bir kısmının, Talas boyuna hareketlerinden evvel İli havzasında yaşamış olmaları muhtemeldir. Maamafih kat'î deliller çıkıncaya kadar bu hususta tam bir hüküm verilemiyeceği de aşikârdır.

8-inci asrın ortalarına varıncaya kadar İli boyu, Garp Türklerinin bir kısmı olan Türgeşler tarafından işgal edilioyrdu. Acaba Peçeneklerle Türgeşler arasında bir münasebet yok mu? 755-759 yılında Türgeşlerin "kara„ kısmının hanları A-topei-lo idi (Ed. Chavannes bunu "boïla„ okuyor)[1]. Peçenek kabîlelerinin adlarından biri de Bulaçoban dır[2]. Türgeşlerdeki "boila„ ile Peçeneklerdeki "Bula„ arasındaki münasebete yalnız haricî benzeyişten ibaret olmasa gerektir. Garp Türklerinde çok müstamel olan "Çur„ lâkabı, Türgeşlerde ve Peçeneklerde de vardır[3]; Türgeşlerin bir kısmının hanı olan Sou-lou, "çur„ du; Peçenek uruğlarından birinin kabîle adı Çurdır. Bütün bunlar Peçeneklerin Türgeşlerle birlikte yaşadıklarını göstermeğe kâfi gelmemekle beraber, bilhassa yukardaki nehir adlarının araştırılmasından çıkan neticeleri de nazarı itibara alırsak, vaktile her iki kavmin biribirine yakın olduklarını tahmin etmek mümkündür.

Türgeşler, Karluk ların kuvvetlenmesiyle ortadan kalkıyorlar; 766-759 yıllarında Çu havzası artık Karlukların elinde bulunuyor[4].

Peçenekler, galiba, 6-8 inci asırlarda Garbî Türk devletine dahildiler[5]. Bu devlet zayıf düştüğü nisbette onun parçalarını teşkil eden zümrelerin gittikçe istiklâllerini elde

1 Ed. Chavannes, *Documents sur les Tou-kiue, (Turcs) occidentaux*, p. 10, 85.

2 Boila adına başka yerlerde de tesadüf ediyoruz. Ezcümle Nagy-Szent-Mikloz definesinde bulunan testilerin birinde Boïla adını buluyoruz. Bu define ve üstündeki yazıların kime ait olduğu uzun zamandanberi münakaşalı idi. Rus âlimlerinden Th. Uspenskij, bunun eski Bulgarlara aidiyetini ileri sürmüştü. (İzv. Arch. Inst. V. Kp B. X) Bu defa J. Németh *Die Inscheiften de Schatzes von Nagy-Szent-Miklos* adlı tetkikinde bu hazinenin Peçeneklere ait olduğunu ağır basan delillerle ispata çalışmıştır. O halde Boila nın bir Peçenek sözu olduğu anlaşılıyor.

3 Ed. Chavannes, *Documents*... P. 27, 34 v, b.

4 Keza, P. 85.

5 Bu hususta J. Marquartın eserlerinde oldukça uzağa varan görüşler vardır: *Die Chronologie der alttürkishen Inschriften*, S. 10; *Ueber das Volkstum der Komanen*, S. 35.

etmiş olduklarına hükmedebiliriz. Çinlilerin Şarkî Türkistanı geçerek Garbî Türkistan üzerine hâkimiyet iddia ettikleri bir vakit, Balkaş gölü ile Fergane arasındaTürgeşlerin yerine Karlukların nüfuz ve kuvvet kazanmaları ile, Peçeneklerin eski yerlerini bırakmalarında bir münasebet olabilir. Bilhassa 751 yılının - Chavannes'a göre 29 mayıs [1], Gibb'a göre temmuzda - [2] Araplarla Çinlileri arasında, Taraz yanında cereyan eden kanlı muharebede, Karlukların A-pların müttefikleri sıfatıyle Çinlileri müthiş bir mağlûbiyete uğratmalarını müteakıp, Talas boylarının Karlukların eline geçtiği görülüyor. Bu suretle kuvvet bulan Karluklar Çu ve Talas boylarından diğer Türk boylarını çıkarmışlardı. Bu zümrelerin biri de Peçenekler olabilir.

Bu bakımdan 751 deki Arapların Çinlilere zaferinin Peçeneklerin yurt değiştirmelerinde tesiri olduğu ihtimali mevcuttur. Maamafih, Marquarta göre, Peçenekler 8-inci asrın ilk nısfında Sır-Derya kıyılarında bulunuyorlardı [3]; fakat bunu ispat için Marquart inandırıcı deliller göstermior. Yine ayni müsteşrikin dediğine bakılırsa, Peçenekler, B u ş h k yahut B u k u k (?) adlı bir kavimle bir koofederasyon teşkil etmişler, ve bu teşkilâtın başına geçmişlerdi [4]; fakat bu hususata da vaziyeti aydınlatacak malzemeye malik olmadığımızdan, Peçeneklerin bu "konfederasyon„ undan bahsetmeği tehlikeli buluyoruz. Onun için bütün bu cihetlerin daha sağlam kaynaklar çıkıncıya kadar açık bırakılmasını doğru olacağı fikrindeyiz.

Karlukların kuvvetlenmesi Orta Asyada Türk zümreleri arasında yeniden mücadelelerin canlanmasını mucip olmuştu. Çu ve Talas boyundaki meralar için, muhtelif kabîleler arasında harpler başlamıştı. Karluklar, galiba Oğuzların bir kısmını teşkil eden, U z ları yerlerinden çıkarmışlar; bunlar da Peçenekleri garbe itmişlerdi. Bu mücadelelerin, yer değiştirmelerin uzak bir aksi sadası Arap müelliflerinden M e s' u d î n i n eserinde görülüyor: Burada, Peçeneklerin düşmanları arasında Guz (Uz), Karluk ve Kimeklerin adları geçmektedir [5]. 8-inci asrın sonlarında veya 9-uncunun başla-

[1] Ed. C h a a n n e s, *Documents sur les (Turcs) occidentaux.* P. 298.
[2] H. G i b b, *Orta Asyada Arap fütuhatı,* (türkçe neşri) S. 80.
[3] J. M a r q u a r t, *Chronologie,* S. 10.
[4] Keza, *Komanen,* S. 35.
[5] M e s' u d î, M a r q u a r t tan naklen *Chronologie,* S. 10, 11.

rında cereyan etmiş olan bu vakalar hakkında bilğimiz çok azdır. Yalnız şu kadar söylenebilir, ki Talas boylarında cereyan etmiş olan bu siyasî ve iktısadî didişmenin sonunda Peçenekler Emba ve Yayık kıyılarını yurt intihap etmek mecburiyetinde kalmışlardı.

Bu bahsi bitirirken, Peçeneklerin Yayık boylarına gelmeden evvel işgal etmiş oldukları yeri bildiren şu kaydi de hatırlamak icap eder. 11- inci asır Türk âlimlerinden Harezimli Birunînin تحدید نهایات الاماکن تصحیح مسافات المساکن adlı eserinde Peçenek arazisine dair birkaç satırdan ibaret malûmat veriliyor. Birunî Belh nehri olan Ceyhunun mecrasına arız olan halleri uzunuzadıya zikrettikten sonra şu sözleri yazıyor: "Bir müddet sonra bu mecraya da evvelkisinin başına gelen haller arız olarak bu da kapanmıştır: Bunun üzerine su, sol tarafa Peçenek arazisine, yani Harezim ile Curcan beynindeki çölde kâin وادی مزد بست diye maruf olan mecraya sapmış ve pek çok mahalleri uzun zaman mamur (ihya) ettikten sonra, burası da harap olmuş, ve ahalisi Hazar denizi sahiline göçmüşlerdir, ki bunlar Lan ve As cinsinden olup bugünkü lûgatleri harezimce ile peçenekçeden mürekkeptir.„ Türkiyat Enstitüsü asistanlarından Bay Kıvameddinin henüz neşredilmemiş tercemesinden aldığım Birunînin bu parçası, Peçeneklerin yurdunu ta bugünkü Uzboyun bulunduğu sahada gösteriyor. Belki de Peçenek uruğlarından, bazıları Mangışlak ve Uzboy sahasına kadar gelerek, ilkbaharda sürülerini otlatıyorlardı. Birunîden başka, bildiğimize göre, Peçeneklerin Orta Asyadan hareketlerinden evvel bu kadar cenubu - garbîde yaşadıklarını bildiren diğer bir müellif yoktur.

EMBA, YAYIK VE İDİL BOYLARINDA YAŞADIKLARI DEVİR

Peçeneklerin Hazar denizi cıvarına geldikleri zaman kaç uruğdan ibaret olduklarını bilmiyoruz. Hattâ, bu hareket zamanındaki asıl adları da bizce meçhuldür. Fakat Yayık ve İdil nehirleri boyunda yerleşen Peçeneklerin 9-uncu asrın ortalarına doğru sekiz uruğdan ibaret olduklarını biliyoruz. Bu sekiz uruğun başında üç kibar kabîlenin bulunduğuna da hükmedebiliriz. Müşterek adları "Kankar„ veya "Kangar„ olan bu asil üç kabîlenin isimleri de: Ertim, Çur ve

Yula (Gülâ) idi. Kankar kabîleleriyle birlikte bir Peçenek heyeti teşkil eden diğer beş uruğun adları da: Külbey, Karabay, Talmat, Kopon (Kąban?) ve Çobandı. Belki de bu sıralarda Peçenek adı ile yanyana Kangar adı da kullanılıyordu. Diğer Türk zümrelerinde de tesadüf edildiği gibi, Peçenek heyetinin bir kısmı aristokrat olan, yani "aksüyek„ lerden ibaret Kangarlardan, diğeri de "kara süyek„ olan aşağı tabakadan olmak üzere iki zümreden müteşekkildi. Peçeneklerdeki bu "içtimaî bölümün„ uzun zaman devam ettiğini gösteren kayitler vardır. Bunun ne zaman ve nasıl vücude geldiği sorulursa bu hususta, yene, elimizde malzemenin yokluğu ile cevap vereceğiz.

Peçeneklerin İdil boylarındaki tarihleri hakkında ilk müsbet malûmat Bizans imparatoru Konstantin Porphyrogennetosun eserinde mevcuttur[1]. Bizans imparatoru bize şu fakt (fait) ları bildiriyor: 1. Peçenekler evvelâ Yayık (Γεήχ) ve İdil (᾿Ατῆλ) boylarında yaşıyorlardı; 2. Bunların komşuları Hazarlar ve Uzlardı; 3. 898-902 tarihleiinde Uzlarla Hazarlar birleşerek müşterek duşmanları olan Peçeneklere karşı harp edip onları yenerek yerlerinden çıkarmışlardı; 4. Peçeneklerin işgal ettikleri yere Uzlar gelmişler ve 950 tariherinde halâ orada bulunuyorlardı; 5. Peçenekler de garba doğru hareketle, kendilerine yurt arıyorlar; 6. Peçenekler Macar yurduna gelerek onlarla harbe başlıyorlar; 7. Bu muharebede Macarlar yenilerek, yerlerini Peçeneklere bırakıyorlar ve daha garba gidiyorlar (Dnester boylarına); 8. Peçenekler de bu suretle Dondan Tunaya kadar olan yerleri yurt ediniyorlar; 9. Bu vakanın cereyan ettiği tarih, imparatorun eserini yazmasından 55 yıl evveldir.

Konstantin VII. Porphyrogennetosun Peçeneklere dair verdiği malûmatın bazı kısımları Arap membaları tarafından da teyit ediliyor. Bu suretle Peçeneklerin İdil nehrinin şarkında oturmuş olduklarına dair kayitlerin hem "De administrando imerio„, hem de şark eserlerinde bulunduğunu görüyoruz. Yalnız aradaki fark şudur ki, şark kaynaklarındaki malûmat oldukça karışıktır: Peçeneklerin evvelce işgal etmiş oldukları yerler sonrakilerle karıştırılmıştır.

[1] *De administrando imperio* S. 164-167: Κεφάλαιον λζ΄. περὶ τοῦ ἔθνους τῶν Πατζινακιτῶν.

Peçeneklerin İ d i l nehrinin şarkında yaşamış olduklarına dair malûmatı veren ilk islâm coğrafyacısı İbni Hordadbehtir. 240-260 Hicrî (854-874 milâdî) yıllarında eserini yazan İbni Hordadbeh "hudud boyunda yaşıyan kavimler„ arasında Dokuz-Oğuzlar, Çinliler, Kanklılar ve Guzlar ile birlikte Peçenekleri de zikreder; onun bu kaydı, oldukça müphem olmakla beraber, Peçeneklerin henüz İdili geçmedikleri bir devirde yazılmış olduğunu gösteriyor.

İbni Hordadbeh ve Ceyhanînin eserlerinden istifade suretiyle coğrafyasını yazan 11-inci asır müelliflerinden Gerdizînin eserinde (1050-1052 yıllarında telif edilmiştir) verilen malûmatın bir kısmı Peçeneklerin İdili geçmelerinden evvelki devire aittir. Gerdizî Peçeneklerin memleketine nasıl gidildiğini bildiren bir marşrut bırakmıştır. Bu marşrut mükemmel olmamakla beraber, epey işimize yarıyor. Çıkış noktası olarak, tabiî, ticaretiyle meşhur olan Gürgenç (Ürgenç) şehri alınıyor. Gürgençten çıktıktan sonra, yol Harezim gölü (Aral denizi) sağda bırakılarak kum sahralarına girer. Bu otsuz ve susuz stepten dokuz gün gidilir; yolda her gün veya iki günde bir kuyulara tesadüf edilir. Onuncu günü çeşmeleri bol, ve her nevi yabanî kuşun bulunduğu yere varılır; bu yerlerden on altı gün gidildikten sonra on yedinci gün Peçeneklerin çadırına vasıl olunur. Bu marşrut, bu yolları geçmiş olan birisi tarafından kaleme alınmış, ondan da Gerdizînin eserine girmiş olsa gerektir. Fakat birçok noktaları müphem olduğu için Peçeneklerin bulunduğu yeri kat'iyetle kestirmek güçtür. Evvelâ "Harezim gölüne vardıktan sonra, onu sağda bırakarak gidilir„ cümlesini tasrih etmek lâzım. Harezim gölüne hangi mevkide vasıl olunur? Bu yer, şayet, Acı-bay körfezinin bulunduğu mevkide ise "bol çeşmeli„ yerin Sam, Çumıştı-göl, Asmantay-Matay, Tügereksor ve Kos-bulak göllerinin bulunduğu mevki olması icap eder; belki de 9-uncu asırda burada hakikaten çeşmeler çok olup bu göllere akıyorlardı; bugün ise buraları tamamiyle kuraklık bir sahadır. Eğer yolun Harezim gölünü sağda bıraktığı mahal daha şimalde, Çilikuduk ve Kosarma mevkilerinde ise, mesele değişiyor; o halde çeşmeleri bol olan yerler Emba nehri ile başlar ve hakikaten şimale gidildikçe mütemadiyen pek çok ırmaklara rastgelinir. Fikrimize göre, Gerdizîdeki Peçeneklerin çadırları bulunduğu

mahal, bu kavmin yaylaklarını teşkil eden Sakmar nehrinin şimaline düşen, Ural silsilesinin cenup etekleri ile Sakmar suyunun Yayığa döküldüğü .yerden başlayarak, Yayığın sağ sahilini takiben Kamelik çayına doğru uzanan tepelere yakın bir yer olcaktır. Embayı geçtikten sonra şimale giderken, hakikaten birçok ırmaklara, çaylara rastgeliyoruz. Bugün çok tuzlu olan bu ırmaklar, belki de evvelce daha az tuzlu idiler; bu ırmaklar: Sagiz, Uyıl, Caksı-bay, Kaldagaytı, Buldurtı, Cambaytı, İsen-Ankatı, Şulak-Ankatı; bunlar bugün kumlar arasında veya küçük göllerde kaybolup gidiyorlar; bunlardan başka Yayık nehrine dökülen İlek (ve kolu Kara-Hobda) ile Utvayı göstermek lâzım gelir. Marşrutta "buralarda otun çok olmadığı„ kaydı da, marşrutun müellifinin bu yerleri yazın geçtiğine delâlet eder; ilk baharda ise bu nehirlerin boyları yemyeşil mer'alar halindedir. Gerdizînin Peçeneklerin şark komşuları olarak Kıpçakları göstermesi de bunların o zaman Sakmar havzasına kadar olan yerleri işgal ettiklerini gösterir.

De administrando imprerioda Peçeneklerin bu zamanlarda şimal-i şarkîde ve şimalde hangi yerleri işgal ettikleri tasrih edilmiyor. Bu ciheti az çok aydınlatan bir kayit, 982-3 milâdîde yazılan ve Tumanskij elyazması ismiyle maruf حدودالعالم adlı bir eserde vardır. Burada "Peçenek dağları„ mevzuu bahistir; bu dağlarla Ural silsilesinin cenup kısımları kasteedilmiş olsa gerektir. Peçeneklerin şimalde ve şarkta da cenubî Urala kadar gittikleri anlaşılıyor. Geridizî, Peçeneklerin memleketinde ormanların çok olduğunu kaydetmiştir. Bununla, Samar ve Sakmarın şimalindeki sahada şimdi bile çokça tesadüf olunan, o zaman şüphesiz daha çok olan, ormanlar kastedilmektedir. Bu suretle Gerdizî ile Tumanskij elyazmasındaki kayitleri bir araya getirirsek, Peçenk yaylaklarının şarkta ta Cenubî Urala kadar uzadığı görülmektedir.

Konstantin Porphyrogennetosun "Peçenekler İdil boyunda oturuyorlar„ demesiyle garp hudutlarının nereye kadar vardığı anlaşılmıyor. Onlar, belki de kışın buzlar üzerinden İdili geçerek daha garba sokulabiliyorlardı.

Peçeneklerin "İdil ve Yayık boylarını işgal etmiş oldukları„ kaydından, bunların her iki nehrin arasındaki kum sahralarında yaşadıkları hatıra gelmesin. Bu kavmin, hayatına uygun olan, sürülerini beslemek için kâfi derecede ot yetiş-

tiren bir sahada kalmış olduğu muhakkaktır. Bu saha da İdilin, vaktiyle Saray şehrinin bulunduğu mevkiden başlıyarak, Samar nehrine kadar gider; Samar nehrinden de Yayık nehrinin ortalarına kadar varan, bu günkü Orenburg'a yakın, bol otlu nehir ovalarını -meselâ Sakmar, İlek gibi- ihtiva eder. Yalnız sıcak mevsimde Ural dağları eteklerinin yaylak vazifesini gördüğünü kabul edebiliriz.

Bu suretle Peçeneklerin İdil ve Yayık aralarındaki mevkileri tayin edildikten sonra, onlara en yakın ve tarihî hayatlarında mühim rol oynamış olan, komşularından bahsedeceğiz. Yukarda Bizans imparatorunun Peçeneklerin komşuları olarak Uzl'ar ve Hazarları gösterdiğini söylemiştik; ayni kavimlerin Gerdizî tarafından da zikredildiklerini gördük. Peçeneklerin en mühim komşularından birinin Hazarlar olduğu muhakkaktır. Peçeneklerin İdil boylarına gelmelerinden üç asır önce İdilin mansabında kurulan Hazar devleti 8 - inci ve 9 - uncu asırlarda Şarkî Avrupanın en kuvvetli bir devleti idi. Hazarların payıtahtı olan İtil şehri, şark ticareti ile garbî Avrupa ve Skandinavya ticaretinin birleştiği bir mevki olması itibariyle, fevkalâde ehemmiyeti haizdi. Coğrafî vaziyetlerinin iktisadî bakımdan bu kadar elverişli olması, Hazar devletinin inkişafında, şüphesiz, büyük bir rol oynamıştır. Türk tarihinin bu birinci tüccar kavmi (ikincisi Kama Bulgarlarıdır) yalnız ticaretle meşgul olmakla iktifa etmemiş, Şarkî Avrupanın büyük bir kısmını da siyasî hegemonyaları altına almıştı. Ezcümle, Cenubî Rusyadan başlayarak Dneperin ortalarına ve Oka başlarına kadar uzanan sahada yaşıyan Slav ve Fin kavimlerinin Hazarlara vergi verdikleri anlaşılıyor. Kama Bulgarlarının da Hazarlara vergi verdiklerini biliyoruz. Bu devletin Bizans siyasetinde çok mühim bir mevkii vardı: İki Hazar perensesi Bizans imparatorları ile evlenmişlerdi. İmparator Heraklios ancak Hazar yardımı ile Anadoluyu Perslerden kurtarabilmişti. Bu suretle Hazar devleti 7 - inci yüzyıl ve müteakıp asırlarda dünya politikasında çok mühim bir yer tutuyordu. Fakat 8 - inci asırda Araplara karşı mücadelede zayıf düştüğü anlaşılan bu devletin inkıraza yüz tuttuğunu görüyoruz. İşte bu zayıflama zamanındadır ki, Peçenekler İdil boyunda yerleşerek Hazarlara komşu olmuşlardı. Bu sıralarda Skandinavyadan gelen Varjagler de İlmen gölü ve Orta Dneperdeki

Slav kabîlelerini hâkimiyetleri altına almak suretiyle bir Rus-Slav beyliği kurmakta idiler; Hazarlara tabi yeler de Azak denizin cıvarından Kafkaslara ve Kaspinin İdile yakın yerlerine münhasır kalmıştı.

Peçeneklerin Hazarlarla olan münasebetleri hakkında bilgimiz çok azdır. O zaman artık şehirli ve tüccar olan bu kavimle, henüz yerinden çıkarılmış ve yeni yurtta yerleşmekle meşgul olan Peçenekler arasında ta baştan iyi bir münasebet tesis edilmemişti. Hazarlarla Peçenekler iyi bir komşu değillerdi. İtilden Harezime giden kervan ticareti yolunda Peçenekler gibi harpçı bir milletin bulunması, bu ticareti her zaman için tehlikede bırakabilirdi. Diğer taraftan Peçeneklerin Hazar şehirleri ve köylerine de akın yapmaları pek mümkündü. Bundan dolayı Hazar diplomatları, Peçenekleri Hazar hududundan uzaklaştırmak çarelerini aramışlar ve bu işin ancak, Peçeneklerin şark komşuları olan, Uzlarla birleşerek yapılabileceğini anlamışlardı: Peçenekler hakikaten Hazarlar ve Uzların müşterek hücumlarına maruz kalıyorlar ve yerlerini, Hazarların müttefiki Uzlara bırakıyorlar.

Peçeneklerin şark komşuları da, Bizans kaynaklarının Oὔζ (Uz) ve Rus vekayinamelerinin T o r k i dedikleri, Uzlardı. İsimlerinden de görüldüğü veçhile bunlar halis bir Oğuz budağına mensuptular; ve belki de Orta Asyada Oğuz adı ile tanınan zümrenin en mühimi bunlardır. Uzlar da, diğer Türk kavimleri gibi, Garbî Türk Devleti ortadan kalktıktan sonra, ayrı bir zümre halinde kendi kendilerini idare etmiş olsalar gerektir. Bunların ta Talas ve Çu boylarından Peçeneklerle temasa geldikleri muhtemeldir. Uzlar, Karluklar ve Kimeklerin ilerlemelerini müteakıp eski yerlerini terke mecbur edildikten sonra, önlerindeki Peçenekleri iterek Yayık kıyılarına gelmiş olabilirler. Bu hareketin tarihini tesbit için elimizde kâfi derecede malzeme yoktur. Uzların Orta Asyada iken Peçeneklerin en büyük düşmanı oldukları görülüyor. Bu husumet, galiba, her iki zümrenin vaktile bir kül teşkil ederlerken, sonra birinin (Peçeneklerin ?) ayrılarak kendi başına yaşamağa başlamasından neş'et etmiştir. Bu kavmin sık sık Peçenekler üzerine hücum ederek onları esir aldıkları ve köleliğe sattıkları anlaşılıyor. Ezcümle, Gerdizî, Peçeneklerin komşuları tarafından sıkça hücuma uğra-

dıklarını kaydediyor[1]. 950 tarihinde Uzların halâ Yayık ve İdil boylarında yaşadıkları görülüyor[2]. Bunların pek erken yakındaki diğer devletlerin hizmetinde bulunduklarını görüyoruz. Ezcümle, Kiev knjazi Vladimir Kama Bulgarlarına karşı sefer açtığı zaman, Rus orduları ile birlikte Uz kıtaları da vardı[3]. Galiba bu tarihlerde Uzlar artık İdilinin garbındaki yerleri de ele geçirmeğe başlamışlardı. İmp. Konstantin Porphyrogennetos bu sıralarda (10. asır ortalarında), Peçeneklerin Uz memleketinden beş günlük bir mesafede olduklarını yazıyor[4].

Peçenekler İdilin şarkında yaşadıkları zaman, Kuban ve Don boylarını Macarlar işgal ediyorlardı. Macarlar, galiba, uzun zaman Hazarların tabiiyeti altında idiler. Bizans imparatoru bu tabiiyetin ancak üç yıl sürdüğünü söyliyorsa da[5], hattı zatında bunun daha fazla devam ettiği anlaşılıyor. Macarlarla Peçeneklerin teması daha sonralara ait olduğundan, Peçeneklerin bu garp komşularına dair burada fazla birşey söylemeyeceğiz.

Bu tarihlerde Kama ile Volganın birleştiği yerde bir devlet kurmuş ve ticaret işlerini yüksek bir dereceye çıkarmış olan Kama Bulgarlarının da Peçeneklerle temasta bulunmaları lâzımgelir. Fakat bu hususta elimizde hiç bir kayit yoktur.

Don nehrinin ortalarından başlarına kadar olan yerlerde 9-uncu asırda muhtelif Fin kavimleri yaşıyorlardı. Kaynaklarda adları geçen Burtaslar Finlerden mi, yoksa vaktiyle buraya gelip yerleşen her hangi bir Türk kavminin bakayası mı? bunu açıkça tesbit edemeyiz. Bu Burtasların, işgal ettikleri yerin icabı olarak, Peçeneklerle temaslarını -kaynakların bu hususta hiç birşey söylememelerine rağmen- muhakkak saya biliriz.

Daha garpta, Okanın başları ve Dneperin ortalarına doğru, muhtelif Slav kabileleri bulunuyorlardı; Peçenekler bunlarla daha sonraları temas edeceklerinden, bu hususta ilerde malûmat vereceğiz.

---

1 W. Barthold, *Otčet o poezdke v srednjuju Aziju*. S. 95.

2 *De adm. imp.* S. 164: καὶ κατέσχον αὐτὴν (yani Peçenekler arazisini) μέχρι τῆς σήμερον οἱ λεγόμενοι Οὖζοι.

3 P. S. R. L. 985 yılı kayitleri

4 *De adm. imp.* S 166.

5 *De adm. imp.* S. 168: συνῴκησαν δὲ μετὰ τῶν Χαζάρων ἐνιαυτοὺς τρεῖς, συμμαχοῦντες τοῖς Χαζάροις ἐν πᾶσι τοῖς αὐτῶν πολέμοις.

Peçeneklerin İdil ve Yayık nehirleri arasında yaşadıkları zamana dair kaynaklar ancak bu kadar malûmat veriyorlar; biz de bu hususta fazla birşey söyleyecek vaziyette olmadığımızdan, daha sonraki devire geçeceğiz.

YAYIK - İDİL SAHASINDAN HAREKETLERİ (860 - 889)

Yaıyk - İdil sahası Peçenekler için ancak muvakkat bir yurt olmuştu. Vaktiyle, beşyüz yıl evvel Hunların yaptıkları gibi, Peçenekler de buraları terk ile, garba, Deşt-i Kıpçağa gitmek mecburiyetinde kalmışlardı. Şu farkla ki, Hunlar İdil boyunda iki asır kadar kala bilmişler; Orta Asyada kaybettikleri kuvvetleri yeniden yetiştirdikten, ve aralarından kuvvetli şefler çıkardıktan sonra harekete gelmişlerdi. Halbuki Peçenekler buralarda yerleştikleri zaman vaziyet Hunlar zamanına nisbeten çok değişmişti. Peçenekler Samar nehrinden pek yukarıya çıkamazlardı: oralarda kuvvetli bir Bulgar devleti bulunuyordu; pek cenuba da inemezlerdi; çünkü Hazarlar henüz kendi yerlerini başkalarına bırakacak kadar zayif düşmemişlerdi. Peçenekler bu suretle Hazarlarla, Kama Bulgarları arasında sıkışmış kalmışlardı. Asya tarafından ise Kıpçaklar ve Uzların yakınlıkları, Peçeneklerin fazla şarka gitmelerine imkân vermiyordu. Bu sıkışık vaziyette kalan Peçeneklerin, daha geniş bir saha bulmak için komşuları ile mucadele ettikleri aşikârdır. Bilhassa Hazarlarla çarpıştıklarını kabul ede biliriz. Peçeneklerin Hazarlar için çok tehlikeli bir komşu oldukları muhakkaktı. Bir taraftan İtilden Harezime giden kervanların Peçenek baskınına maruz kalmaları, diğer taraftan İdil boyu ile yapılan ticaretin de Peçeneklerin hücumu ile zarara uğramak ihtimali, Hazar - Peçenek harplerinin en mühim sebeplerini teşkil etmiş olabilir. Her göçebe zümrenin hazarî memleketlere akın yapmak zaruretinde bulunduğunu da nazarı itibara alırsak, Hazarların sık sık Peçenek akınlarına maruz kaldıklarını tahmin ede biliriz. İki - üç asırdanberi sükûnet içerisinde yaşamağa alışmış olan Hazarlar için bu cins Peçenek komşuluğunun çok ağır geldiği kolayca anlaşılır.

Hazarlarla Peçenekler arasında cereyan etmiş olan harplerin teferruatını bilmiyoruz. Hazarlar Peçenekleri yenmek

için kendi kuvvetlerinden ziyade, Peçeneklerin ta Orta Asyadan düşmanları olan, U z lara istinat ettiklerini söyleye biliyoruz. Konstantin Porphyrogennetos Peçeneklere karşı bir Hazar - Uz blokunun teşekkülünden bahsediyor. Galiba, Hazarlar Uzlara Peçeneklerin işgal ettikleri yerleri vereceklerini bildirmişler; Uzlar da bu şartla Peçeneklere karşı harp açmışlardı. Peçeneklerle harpler neticesinde Hazarların çok zayif düştükleri görülüyor; bunu müteakıp İtil şehrinin sahipleri bir daha kendilerine gelememişlerdir. 969 yılında İtilin bir Rus ordusu tarafından alına bilmesi, bunu açıkça göstermektedir.

Bu suretle Peçeneklerin İdil boylarını bırakıp gitmeleri siyasî bir mecburiyet altında cereyan etmiştir. İlk kurunlardaki Türk göçlerinin en mühim âmilleri Orta Asyanın kuruma hadisesi ise, Orta kurunlarda, bu hareketin en mühim âmillerden biri de siyasî vakalar olmuştur. Alanların, Hunların, Avarların Avrupaya gitmelerinde bilhassa Orta Asyada cereyan etmiş olan mücadelelerin büyük bir tesiri vardır. Peçeneklerin garba, Avrupaya hareketlerinde ise Hazar ve Uz ların tazyıkı en birinci âmildir. Şurası şayanı dikkattir ki, Uzlar Peçenekleri ta Tuna boylarına kadar takip etmişler, bilahara Peçenek yurdunun içinden geçerek Balkanlara girmişlerdir.

Peçeneklerin İdil boyundan çıkarılmalarına ait kat'î bir tarih yoktur. De administrando imperionun Peçeneklere dair meşhur 37 - inci babında on satır içinde iki muhtelif tarih gösterilmektedir; önce bu vakanın, eserin yazılmasından 50 yıl evvel cereyan etmiş olduğu söylendiği halde, ayni fıkranın sonunda 55 yıl evvel vukubulduğu yazılıyor. Biribirine uymıyan ayni sahifedeki bu iki tarih, birçok araştırmalara rağmen hâlâ halledilmemiştir. Bury baştaki tarihe bir πέντε koyarak meseleyi halletmek istiyor[1]. Macartney her iki tarihin de doğru olduğunu, fakat muhtelif vakalara ait olduğunu ileri sürüyor, ve De administrando imperionun bu münasebetle verdiği malûmatı Macar tarihine bağlıyarak, tamamiyle başka bir netice çıkarıyor.

Macartneyin görüşü, diğer mudakkiklerinkinden ayrı olduğundan, kısaca üzerinde duralım. Bu müellife göre, Konstantin Porhyrogennetosun verdiği ilk tarih, yani 50

[1] J. Bury, *The treatise De adm. imp.* Byz. Zschft. XV. S 511-577.

yıl evvel cereyan etmiş olduğu kayit, Uzlarla Hazarların birleşerek Peçeneklere hücumları zamanını gösterir; diğeri de yani 55 yıl önce cereyan etmiş vaka da, Macarların Peçenek hücumuna değil, Çerkeslerin taarruzuna maruz kaldıkları yılı göstermektedir[1]. Fakat Macartneyin bu faraziyesini kuvvetlendirecek hiç bir delil yoktur. De administrando imperioda, Macarlara hücum eden kavmin, onların yerini de işgal ettiği bildiriliyor. Macarların arazisini alan kavmin ise Peçenekler olduğu sarahaten görülmektedir.

De administrando imperionun 948-951 (952) lerde tertip edildiğini yukarda söylemiştik. Peçenekler, şayet, İdil-Yayık sahasını bu eser yazılmadan 55-50 yıl evvel bırakmış iseler, o halde bunun 893 ile 902 yılları arasında cereyan etmiş olması lâzımgelir. Fakat bu vakanın o tarihlerden daha evvel cereyan etmiş olduğunu gösteren deliller vardır. Ezcümle, Slavlar arasında hiristiyanlığı yaymakla şöhret bulan Selânikli Konstantin, 860-ın sonu ve 861-in başında Bizans imparatoru tarafından, hiristiyanlığı müdafaa etmek maksadiyle, Hazar memleketine gönderilmişti[2]. Konstantin, Kırımdaki Chersones tarikiyle gitmiş ve yolda Macarların hücumuna maruz kalmıştı[3]. Chersonesten Hazar yurduna giden yol, muhakkak Don boyunu takip eder: demek ki 860-61 tarihlerinde Macarlar henüz eski yerlerinden çıkarılmamışlardı. Yukarda ismini söylemiş olduğumuz Regino, Macarların Peçenekler tarafından mağlûp edilerek, Azak sahilleri boyundan çıkarılmalarının 889 yılında olduğunu yazıyor[4]. Macarlar, 892 tarihinde Alman imparatoru Arnulf tarafından Moravya Slavlarının beyi olan Svatopluk'a karşı mücadeleye davet edilmişlerdi[5]. Nihayet, 895 yılında, Macarlar Peçeneklerle Bul-

[1] C. Macartney, *The Magyars*, S 108.

[2] F. Dvornik, *Les Slaves, Byzance et Rome au IXème siècle*, S. 137.

[3] L. K. Goetz, *Geschichte der Slavenapostel Konstantinus und Methodius*, S. 126-127; *I.* Marquart, *Streifzüge*, S. 33. Macartney, *The Magyars*, S. 71.

[4] Reginio, *Chronicon*, P. 131-132.

[5] *Ann. Fuld*: Anno 892-Rex (Arnulfus) equidem, assumptis secum Francis, Baioaries, Alamannis, mense Julio Moravam venit. Ibi per quatuor ebdomadas cum tanta multitudine Ungaris etiam ibidem ad se cum expeditione venientibus, omnem illam regionem incendio devastandam versabat.

garların müşterek hücumlarına maruz kalarak, Atelkuzudan, yani Dnester boylarından, tardedilmişlerdi. Burada bahsettiğimiz vakaların hepsi de, Peçeneklerin İdil sahasından çıkarıldıklarına dair De administrando imperiodaki tarihin yanlış olduğunu göstermektedir. Buna hiç te hayret etmemeliyiz. Bizans imparatoruna ağızdan gelen bu rivayet, her bir şifahî rivayet gibi, kronologya bakımından yanlıştır. Peçeneklerin garba hareket tarihleri ise kat'î olarak tayin edilememekle beraber, 860ın terminus post quem ve 889ın da terminus ante quem olduğunu kabul edebiliriz[1].

Peçenekler İdil boyunu bıraktıktan sonra Donu geçerek Deşt-i Kıpçak sahasını işgal ettiler. Bununla Peçeneklerin tarihinde ikinci, ve bizce en çok malûm olan, safhası başlamaktadır.

[1] Peçeneklerin garba gidişlerini İstahrî de zikrediyor. *Bib. geogr. Arab.* ed. De Goeje, Pars I. S. 10:

بين الخزر والروم قال لهم البجناكيه وليس موضعهم بدار لهم على قديم الايام اونها انتابوها فغلبوا عليها .

Marquart ta Uzların Peçenekleri yenmelerini 860 tarihine koyuyor. *Streifzüge* S. 63 not 3.

II

KARADENİZİN ŞİMALİNDEKİ BOZKIRLARDA PEÇENEKLER

MACARLARLA MÜCADELELERİ. YENİ YURTTA YERLEŞMELERİ.

Peçenekler, Uzlar tarafından İdil sahasından çıkarıldıkları zaman sekiz büyük uruğdan teşekkül eden bir heyet halinde idiler. Bu sekiz uruğ ayrıca kırk oymağa ayrılıyordu. Bir kısım Peçeneklerin Uzların yanında kaldıkları anlaşılıyor. Zaten bir göçmen kavim yerini başkasına bıraktığı zaman, bir kısmının yeni gelenlerin tabiiyetine girdikleri müşahade ediliyor. Konstantin Porphyrogennetosa bakılırsa Uzlar yanında Peçeneklerin bir kısmı kalmışlardı[1]. Bu kısım Peçeneklerin, belki de Kangar uruğlarının hâkimiyetini benimsemiyen boylar olması muhtemeldir. Bizans imparatorunun verdiği malûmata inanmak lâzımgelirse, Uzlar yanında kalan Peçenekler, kendilerini Uzlardan tefrik etmek için, kolları omuzlarından ayrılmış ve ancak dizlerine kadar gelen bir giyim taşırlar, ve bununla demonstatif bir surstte kendi uruğdaşlarından ayrı düştüklerini göstermek isterlermiş. İmparatorun, Uzlar yanında Peçeneklerin de bulunduklarını gösteren notu, başka bir kaynak tarafından da teyit edilmektedir. İbni Fazlan 922 yılında Bulgar seyahatından döndüğü zaman, Yayık nehrine yakın yerlerde Peçeneklerin bir kısmına rastgelmişti[2]. Bilâhara, Peçeneklerin bu kısmı Uzlarla birlikte Deşt-i Kıpçak bozkırlarına gelmişlerdir.

Yeni yurt aramak için harekete geçmek mecburiyetinde kalan sekiz uruğ (Ertim, Çur, Yula, Külbey, Karabay, Talmat, Kopon (Kaban?) ve Çoban) reislerinin idaresi altında İdili geçmişlerdi. Bu başbuğların adlarını da biliyoruz. Ertim uruğunun başında duran Mayça(n), galiba, bu hareketi idare

[1] *De adm. imp.* S. 166.

[2] W. Barthold, *Orta Asya Türk tarihi hakkında dersler*, S. 93.

ediyordu. Diğer iki Kangar uruğları olan Çur'un reisinin adı Kuel, Yula uruğunun da Kurkut (an) idi. Karabaylıların başında da - Kaydu(m); Talmatlarınkinde - Kostan (Kuş?) Kopon uruğunun - Yazi, ve Çoban uruğuna mensup olanların da başında Batan (Pata?) duruyordu. Bütün bir Peçenek heyeti, çoluğu çocuğu, kadınları ve sürüleri ile İdili geçerek yerleşecek yeni bir saha bulmak mecburiyetinde idiler. Onların yaşayışlarına uygun bir yer de yolları üzerinde idi: Don nehrinin son mecrasından başlıyarak Tuna kıyılarında biten geniş bozkırlar! Deşt-i Kıpçak adıyla Türk tarihinin birçok sahifelerini dolduran bu bozkırlar tarihin bildiği zamandanberi müteaddit Türk göçmenlerine yurt olmuştu. Yalnız Orta kurunu alırsak, Peçeneklerden evvel Hunlar, Avarlar, Bulgarlar buralarda kalmışlardı; Şarkî Avrupaya Türklerin devlet ve askerî teşkilâtı hep bu yoldan gitmişti. Peçenekler İdil boyunu terkettikleri zaman Kuban ve Don sahası, Hazarlara tabi olan, Macarların elinde bulunuyordu. Bu suretle Peçeneklerin buralarda yerleşmeleri, yeni yurt elde etmeleri (Landnahme) ancak Macarları yenmekle mümkün olacaktı. Her iki kavim arasında harpler cereyan etmiş, kanlı meydan muharebeleri yapılmış, ve neticede Peçenekler üstün gelmişlerdi. Bütün bu, netice itibariyle fevkalâde ehemmiyetli olan, vakalar hakkında bilgimiz çok azdır. Bu hususta bizi tenvir eden kaynak, yene, Bizans imparatorunun eseridir. Fakat Bizans imparatoruna da Peçenek - Macar harplerine dair çok az malûmat verilmiş olacak ki, De administrando imperioda bu vakalara dair bir iki sözle iktifa edilmiştir. Biz bu eserde, "bu sıralarda (tarih gösterilmiyor) Macarlar (metinde: hep Türkler deniliyor) Kankar adını taşıyan Peçenekler arasında bir harp vukua geldiğini, Macarların mağlûp olarak ikiye ayrıldıklarını„[1] okuyoruz. İmparatorun bu sözlerinden Macarlara karşı mücadeleyi Peçeneklerin Kankar zümresini teşkil eden üç uruğun idare ettiğini kabül edebiliriz.

Peçeneklerle Macarların münasebetleri hem çok eski, hem her iki kavim için mühim neticeler vermiş olduğundan Macarların eski tarihlerine dair kısaca malûmat vermek

---

[1] *De adm. imp.* S. 169: οἱ δὲ Πατζινακῖται οἱ πρότερον Κάγγαρ ἐπονομαζόμενοι . . . πρὸς Χαζάρους οὖν οὗτοι κινήσαντες πόλεμον καὶ ἡττηθέντες τὴν οἰκείαν γῆν καταλεῖψαι καὶ τὴν τῶν Τούρκων κατοικῆσαι κατηναγκάσθησαν.

istiyoruz. Bu hususta malûm olan veya henüz halledilemiyen meseleler hakkında, spesyel Macar tarihine hasredilen kitapları tavsiye ederiz[1].

Macarlar, galiba, 9 - ncu asrın başlarında eski "ilk yurtlarından„ çıkmışlardır (Ural dağlarının şarkı ile, bugünkü Tobolsk şehri arasında); bunları Türk zümreleri tazyik etmiş olsalar gerektir. Macarlar yeni yurt bulmak için İdil nehrinin aşağı kısımlarına gelmişler ve bu sıralarda Hazarların hâkimiyetinde olan Don-Kuban sahasında, Hazarların muvafakatiyle yerleşmişlerdi. Gerek eski vatanlarında, ve gerek bu hareket sırasında, Macarlar hep Türklerle temasta bulunduklarınadan, kuvvetli bir Türk tesirine maruz kalmışlardır. Hazarların, Ural sahasındaki Ugor - Fin kavimleri ile ticaret yapmış olmaları, onları çok erkenden Macarlarla temasa getirmişti. Macarlar, Konstantnin Porphyrogennetosun "Lebedia„ dediği Don ile Dneper aralarındaki sahada yerleştikten sonra, buradan muhtelif istikamette akınlar yapıyorlardı. Onların 9-ncu asrın ortalarına doğru Kiev cıvarına, aşağı Tunaya, ve Kırım yarım adasına akınlar yaptığını biliyoruz.

Macarların Lebediada 20-30 sene bulunduklarını kabul edebiliriz. Bu zaman zarfında, bilhassa Türk tesirlerinin çoğaldığı ve kuvvetlendiği muhakkaktır: Macarlar nim Hazar tabiyetinde yaşamışlar ve Hazarlarla çok temasta bulunmuşlardı. Vaziyet böyle iken bunlar, şarkten Peçeneklerin hücumuna maruz kalmışlardı.

Peçeneklerin ilk defa ne zaman Macarlarla temasa geldiklerini açıkça bilmiyoruz. Grot, bu temasın, Peçeneklerin İdil ile Yayık boyları arasında bulundukları zamanlarda vukubulduğuna ihtimal veriyor[2]. Buna kat'î bir delil gösterilememekle beraber, ne evet ve ne de hayır denilir. Eğer, Macarların Don boyuna gelmeleri, Peçeneklerin İdile yaklaşmalarından azcık evvel ise, Macarları Dona gitmeğe icbar eden

[1] Macarlarına tarihine dair pek çok araştırmalar yapılmıştır. Tabii ilk başta Macarların kendileri tarafından; sonra almanca, fransızca, rusça ve ingilizce birçok eser vardır. Macar tarihine ait, macarca olmıyan eserler hakkında: *Les editions des sources de l'histoire hongroise 1854-1930* red. sous la direct. de Emeric Lukinich. Budapest 1931; bu eserin sonunda: Appendice. Ouvrages sur l'histoire de la Hongrie ecrits en langues etrangéres. Sonra, K. Ja. Grot, *Moravija i Mad'jary* S. Psbg 1881. C. Macartney. *The Magyars in the ninth century*, Cambridge 1930.

[2] K. Grot, *Moravija i Mad'jary* S. 190.

kuvvetin Peçenekler olması icabeder. Eğer, bu böyle değilse, Macarlarla Peçeneklerin ilk temasları, Don boylarında vuku bulmuştur.

Peçeneklerle Macarlar arasında cereyan eden harplerin çok şiddetli olduğu ve bilhassa Macarların büyük hezimetlere uğradıkları anlaşılıyor. Macarların, Peçenekler tarafından az daha imha edileceklerini gösteren kayitler mevcuttur. Bütün bu mücadelelerin zamanı ve yeri bizce meçhul kalmaktadır. Kosntantin Prophyrogennetosun bu husustaki çok kısa ve müphem yazılarını nakletmekle iktifa etmek mecburiyetindeyiz. Macarlar, ilk Peçenek hücumuna maruz kaldıkları zaman, Lebedia denilen bir yerde yaşıyorlardı. Bu yerin, bu günkü Charkov gouvernementının cenubunda olması lâzımgelir[1]. Macarlar Peçenek tazyıkı altında yerlerinde tutunamamışlar ve Orta Dneper istikametinde, garba çekilmişlerdi. Grota göre bu vaka 885 yıllarında olmuştur[2]. Bu sıralarda Macarların başında Lebedias adlı bir reisin bulunduğunu biliyoruz. Peçenekler tarafından yenilen Macarların Lebedias'ın kumandası altında Atelkuzu denilen yeni bir mahale gittiklerini görüyoruz. Bir kısmının ise "Pers„ memleketine gittiği kaydedilmektedir, ki bunların adına Konstantin Σαβαρτοιάσφαλοι diyor[3]. Konstantinin, "Pers„ memleketine giden Macarların, belki de Peçeneklerin hâkimiyetini kabul eden Macar kabileleri olabilir.

Macarların işğal ettikleri yeni yerin adı Atelkuzunun mevkiini tayin hususunda da birçok noktai nazar ileri sürülmüştür. Bu mevkie ait De administrando imperio da tam bir sarahat yoktur. Bizans imparatoru diyor, ki "vaktiyle Macarların, şimdi ise Peçeneklerin oturdukları yer oradaki nehirlere göre tesmiye edilmektedir„. İmparator bu nehirlerin adlarını da yazıyor: Βαρούχ (Dneper), Κουβοῦ (Bug), Τρούλλος (Dnester), Βροῦτος (Prut) ve Σέρετος (Seret)[4]. Grot, Atelkuzunun "nehirler arası„ manasına geldiğini ve bunun da Dnester ile Tuna arasında olduğu fikrindedir[5]. Marquart ta ayni fikri

1 K. Grot, *Moravıya*. Kezâ, S. 214—216.

2 Keza. S. 217.

3 *De adm. imp* S. 169. J. Németh, bu isim altında vaktiyle Azak denizi sahillerine yakın bir sahada yaşayan Sabir (Theophanes Confessor I, 249: Οὖννοι οἱ λεγόμενοι Σαβὴρ) Türklerinin bakayası olduğunu zannediyor.

4 *De adm. imp*. S. 171.

5 Grot, *Moravijà i Mad'jary* S. 258.

kabul ediyor ve "Atelkuzu„ nun Mesopotamya, farisî میان روذان demek olduğunu zannediyor [1]. Macarların, ikinci bir defa Peçenekler ve Bulgarlar tarafından tardedildikleri zaman, Dnester yakınında olduklarını nazarı itibara alırsak, Atelkuzunun Dnseter ile Tuna arasında bulunduğunu göstermektedir.

Macarların Atelkuzuda yerleşmelerini müteakıp, Hazar siyasetinin yeniden Peçeneklere karşı faaliyete geçtiğini görüyoruz. Peçenekler, İdili geçmeden evvel Hazar devleti için geçimsiz bir komşu idiseler, Don sahasında yerleşen Peçeneklerin de Hazarlar için daha az bir tehlike teşkil etmiyecekleri aşikârdı. Hazarların Azak denizi sahillerindeki ticaret kolonileri, Chersonesle yürüttükleri tüccarî münasebetler - Peçeneklerin hücumu altında bulundukça, Hazarların iktisadî menfaatlerine daima zarar gelecekti. Anlaşılan, Hazarlar, Peçeneklerin mümkün olduğu kadar uzağa, Tuna boylarına gitmelerini istiyorlardı. Bu maksatla Hazar diplomatlarının Macarları Peçeneklere karşı mücadeleye teşvik yolunda birçok çarelere baş vurduklarını görüyoruz. Hazar kağanı, Macarların reisi Lebedias'a bir Hazar prensesini veriyor[2] ve bu suretle her iki kavmin reisleri birbirlerine bağlanıyorlar. Bu Lebedias'ın Hazarlar tarafından bütün Macarların başı yapılmak istenildiğini de müşahede ediyoruz. Hazarlar, bu zamana kadar dağınık kabîleler halinde yaşıyan Macarları bir başbuğun idaresi altında birleştirmek istiyorlar ve kuvvetli bir teşkilât yaparak Peçeneklere hücum ettireceklerdi. Zaten Macarlar epey bir zamandanberi Hazarlara tabidiler; Hazarlara başka kavimlerle harplerinde yardım etmekle mükelleftiler. Bizans imparatorunun, daha doğrusu De administrando imperioyı istinsah edenlerin hatası olarak, Macarların Hazarlar yanında ancak üç yıl kaldıkları söyleniyor[3]; bunun daha fazla sürmüş olduğu muhakkaktır[4]. Şarkta Uzların yardımı ile Peçenekleri yenen Hazarların, garpta Macarların yardımı-

[1] Marquart, *Streifzüge*, S. 33. K. Jireček'e göre Atelkuzu ile Türklerin "Bucak„ ve Slavların "Ugol„ dedikleri, Dnester, Prut ve Seret nehirleri arası kastedilmektedir. *Geschichte der Bulgaren*, S. 163. Zlatarski. bu yeri Dneper ile aşağı Tuna arasınde arayor. *Istor. na blgarsk.* II. 290.

[2] *De adm. imp* S. 168.

[3] *De adm imp.* S. 168: συνῴκησαν δὲ μετὰ τῶν Χαζάρων ἐνιαυτοὺς τρεῖς, συμμαχοῦντες τοῖς Χαζάροις ἐν πᾶσι τοῖς αὐτῶν πολέμοις.

[4] Bu hususta bakınız: Grot, *Moravija* ... 204-205 SS.

na istinat etmeleri onların dış siyasetteki ustalıkta Bizanslılardan pek te geride kalmadıklarını göstermektedir.

Hazar kağanı Macar başbuğlarından Lebediası "Chelandia„ya, yani "gemi„ye çağırıyor[1]. "Chelandia„nın De admin. imp. dan umumiyetle "gemi„ manasında olduğunu görüyoruz[2]. Anlaşılan, bu sıralarda Hazarlarla Macarlar arasındaki yerler kâmilen Peçenekler tarafından işgal edilmişti. Hazar kağanı, Lebediasın bütün Macarların reisi olmasını istemiş; fakat, o bu teklifi nezaketle ret etmiş ve Salmuç oğlu Arpadın bu makama getirilmesinin daha münasip olduğunu söylemişti. Bu teklifi Hazarlar da kabul etmişler, ve Arpad ta "Hazar adetine göre„[3] kalkanlar üzerine kaldırılarak bütün Macarların reisi ilân olunmuştu. De administrando imperioda bulduğumuz bu rivayetin ne dereceye kadar hakikata uyğun olduğunu bilmiyoruz; fakat, Macarlardan alındığını tahmin ettiğimiz bu satırlarda, bir taraftan Arpadın başbuğluğuna meşruiyet süsü veriliyor, diğer taraftan, Macar - Peçenek mucadelesinde Hazarların mühim bir rol oynamış oldukları da gösteriliyor.

Fakat bu defa galip gelenler Peçenekler olmuştu Macarlar Dneper boylarını da terketmek mecburiyetinde kalıyorlar, ve belki de Dnester ile Seret arasına çekiliyorlar. Bu vakaların cereyan tarihi bizce malûm değildir. Regino 889 yılında Macarların Peçenekler tarafından Azak-denizi sahillerinden çıkarıldıklarını kaydediyor; maamafih bunun tam o yılda cereyan ettiğine delâlet etmez: Reginoya bu haber irişinceye kadar epey bir zaman geçmiş olabilir[4]. Bu vakanın, her halde, en geçi 889 yılında cereyan ettiğini söyleyebiliriz.

Peçenekler, Macarların Dnester yanında da kalmalarına tahammül edememişlerdi; onlar bütün Deşt-i Kıpçağın yegâne hâkimleri olmak istiyorlardı. Bunun için müsait bir şarait te hazırlanmış bulunuyordu. Macarların aşağı Tuna ve Transilvanyaya kadar gelmeleri, ilk önce Bulgarların menfaatlerine dokunmuştu. Her iki kavmin derhal mücadeleye

[1] *De adm. imp.* S. 169.

[2] *De adm imp* K. 73. Du Cange, *Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis* II, 1748.

[3] *De adm imp.* S. 170: κατὰ τὸ τῶν Χαζάρων ἔθος καὶ ζάκανον.

[4] Reginonis abbati prumiensis *Chronicon* Ed. Fr. Kurze. S. 131-132.

giriştiklerini görüyoruz [1]. Tam bu sıralarda Bulgar Kralı Simeon (893-927) Bizansa karşı harplerle meşguldu. Bulgarlar birden iki cephede harbedemediklerini görünce, Bizansla sulh aktetmek mecburiyetinde kalmışlardı; fakat bu zaman zarfında Bulgarların Peçeneklerle anlaştıklarını görüyoruz [2]. Orta Avrupada cereyan eden mühim bir vaka Peçeneklerle Bulgarların işine çok yaramıştı; o da: Moravyadaki Slavların Svatoplukun idaresi altında Alman İmparatoru Arnulfa karşı mücadele bayrağını kaldırmaları idi. Alman İmparatoru da bu Slav asilere karşı Macarları davet etti[3]. Macarlar da bu davete icabet ederek 892 de Moravyalılar üzerine yürümüşler ve Alman imparatoruna zafer kazandırmışlardı. 896 da komşularından biri üzerine akın için giden Macarların kadınları, çoluk çocukları Dnester yanında kalmışlardı. Bunları muhafaza içip kalan erlerin de çok olmadığı anlaşılıyor. Bundan Peçeneklerle Bulgarlar derhal istifade ediyorlar, ve birlikte Macarların Dnester yanında kalanları üzerine hücum ederek, kâmilen imha ediyorlar [4]. Akından dönen Macarlar bu vaziyeti öğrenince, Panonyaya hicret etmişlerdi[5]. Bu vaka 896 da cereyan etmiş olsa gerektir[6].

Bunu müteakıp Peçenekler Don boylarından, Hazarların, bizce mevkileri malûm olmıyan Sarat ve Burat mahalinden ta aşağı Tuna ve Serete kadar olan geniş bir sahanın yegâne sahibi ve hâkimi oldular[7]. 1060 yılına

[1] K. Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, S. 163.

[2] *De adm imp.* S. 172. V. Zlatarski, *İstorija na prv. blgr. car.* II. 299.

[3] *Ann Fuld*: Anno 892.

Liudprandus Antapodosis, lib. I Cp. 13: Arnulfus... cum Centebaldum Maravanorm ducem... sibi viriliter repugnantem debellare nequiret. . Hungariorum gentem... in aukilium convocat.

[4] *De adm imp.* S. 173: καὶ ὅτε οἱ Τοῦρκοι πρὸς ταξείδιον ἀπῆλθον, οἱ Πατζινακῖται μετὰ τοῦ Συμεὼν ἦλθον κατὰ τῶν Τούρκων, καὶ τὰς αὐτῶν φαμιλίας παντελῶς ἐξηφάνισαν, καὶ τοὺς εἰς φύλαξιν τῆς χώρας αὐτῶν Τούρκους ἀπεκεῖσε κακινάκως ἀπεδίωξαν.

[5] *De adm. imp.* S. 173.

[6] K. Jireček, *Geschichte der Bulgaren*. S. 164. bunu 894 te gösteriyor. Halbuki V. Zlatarski, II. 312,313 bunun 896 olduğunu ileri sürüyor.

[7] *De adm. imp.* S. 177: ἀπὸ δὲ κάτωθεν τῶν μερῶν Δανούβεως ποταμοῦ τῆς Δίστρας ἀντίπερα ἡ Πατζινακία παρέρχεται, καὶ κατακρατεῖ ἡ κατοικία αὐτῶν μέχρι τοῦ Σάρκελ τοῦ τῶν Χαζάρων κάστρου.

İki sahife sonra şu kaydı buluyoruz (S. 179): ἡ δὲ Πατζινακία πᾶσαν τὴν γῆν τῆς τε Ῥωσίας καὶ Βοοπόρου κατακρατεῖ, καὶ μέχρι Χερσῶνος καὶ ἕως τὸ Σαράτ, Βουρὰτ καὶ τῶν λ' μερῶν.

Bu kayitte görüldüğü üzere Sarat ile Burat Bosfor'a yakın mevkiler olacaktır; bunların birer Hazar şehri olması kuvvetle muhtemeldir.

kadar Peçenekleri Deşt-i Kıpçaktan çıkarabilecek bir kuvvet zuhur etmemiştir. Bu münasebetle Peçeneklerin yeni yurtları olan Cenubî Rusya steplerinin coğrafi ve tabiî vaziyetini tetkik edelim.

CENUBÎ RUSYA BOZKIRLARI[1]

Herodot Daranın Skitlere karşı yaptığı seferi anlatırken Skit memleketini şöyle karakterize eder: ἥ τε γὰρ-γῆ ἐοῦσα πεδιὰς αὔτη ποιώδης τε καὶ εὔυδρός ἐστιν, ποταμοί τε δὶ αὐτῆς ῥέουσιν οὐ πολλῷ τεῳ ἀριθμὸν ἐλάσσονες τῶν ἐν Αἰγύπτῳ διωρύχων. (Bu arazi bol otlu ve çok sulu düz ovadan ibaret olup, burada adet itibariyle Mısır kanallarından pek de az olmıyan nehirler akmaktadır. Lib. IV. kap. 47) Ayni eserin müellifi, Lib. IV. kap. 100 ve 101 de, Skit arazisinin büyüklüğünü de tayin ile bunun uzunluğunun 4000 stadion, genişliğinin de ayni olduğunu söyler. "Tarihçilerin babası„ tarafından bu suretle tasvir olunan ve Herodotu takiben, ondan sonraki antik ve Bizans yazıcıları tarafından Skythia, ve bazen de Sarmathia, adını taşıyan Karadenizin şimalindeki bozkırların sonraları Deşt-i Kıpçak (Kıpçak sahraları) adını aldığını biliyoruz. Buraları dünyanın en zengin kara toprağına-*černozema* maliktir. Yer kabuğu teşekkülünün icabı olarak Ural dağlarından Karpatlara kadar bir tepe silsilesi Rusyayı şarktan garba doğru kateder. Bu silsile, Ural dağlarından başlıyarak, "Obščij syrt„ adiyle İdile (Volga) doğru gelir; bu büyük nehri geçtikten sonra, Don ile Medviedica nehirleri arasında oldukça yükselir. Don ile Donec aralarında da epeyce büyüdükten sonra, Samara, Krynka ve Mius nehirleri boyunda ayni şekilde devam edip, Kalmius, Dneper, İngul, Bug ve Dnester nehirlerinde küçük şelâleler *(porogi)* teşkil ederek, Karpatların etekleriyle birleşir. Bu tepe silsilesinin cenup kısmı tam manasiyle bozkırlar sahasıdır. Don nehrinin şarkı Aralo-Kaspi kum sahralarının devamı olup, susuz, otsuz ve ıssız bozkırlardan ibarettir; fakat Dondan Kafkaslara doğru uzanan ve Kuban nehri havzasını teşkil eden yerler çok mümbit bir sahadır. Don'un garbı ise şarkına nisbeten, büsbütün başka bir manzara gösterir. Bu kısmın bozkırları birçok büyük ve küçük nehirlerle sulanır;

[1] Cenubî Rusya sahralarına dair: *Rossija, polnoe geografičeskoe Opisanie našego otečestva.* İzd. V. P. Semenov-Tjan-Šanskij. T. XIV. *Novorossija, Krym.* Sonra: Golubovskij. *Pečenegi, Torki i Polovcy.* Kiev 1884.

bu hususiyetin Herodotun bile nazarı dikkatini celbettiğini gördük. Bozkırlar, nehir ve ırmaklardan maada, Rusların *balki* dedikleri, çukurlarla doludur; bunlar ilkbaharda birden eriyen karların, veya kuvvetli yağmurların, selleriyle kazılarak vücude gelmiştir. Denize yaklaştıkça büyüyen bu çukurlar etrafında çalı ve otlar biter. Cenubî Rusya sahraları umumiyetle ağaçtan mahrumdur. Ancak tepelerde ağaçlara tesadüf edilir. Cenuba gittikçe tam bir bozkır nebatatı hâkimdir ve denize yaklaştıkça kuru, dikenli cinsler çoğalır. Bu bozkırlar vaktiyle, ekilmemiş, biçilmemiş iyesiz (sahipsiz) sahalardan ibaret olup göçmenler ve Rus kazakları için çok leverişli bir yerdi. Daha geçen yüz yılın ortalarında bile sapan görmemiş birçok saha vardı. H. Sienkiewicz'in -*Ateş le ve kanla* adlı meşhur romanında olduğu gibi, bilhassa N. W. Gogol'in *Taras Bul'ba* sı ile *Ölmüş köylüler* inde bu steplerin çok güzel tasvirleri vardır. Bozkırlar Karadeniz ve Azak denizi sahillerine yaklaşdıkça çok ıssızdır; geniş sahalar tamamiyle nebattan mahrum olup denize uzanan burunların sayılmıyacak kadar çok "limanlar„ teşkil ettiği görülür. Fakat nehirlerin denize döküldüğü yerler, yani Don, Dneper, Bug, Dnester ve Tuna - birçok küçük ırmakları saymazsak - mansapları bataklık olup burada orman gibi kamışlar biter; göçmenlere kışlak vazifesini gören bu yerlerde hem kar fırtınalarına karşı sığınmak hem de hayvanlar için kuru ot bulmak mümkündü.

Uralo-Karpat tepeliği Rusya ovasını ikiye ayrırır: bunun cenup kısmı bozkırlar, şımal kısmı da ormanlıktır. Vaktiyle Tambov, Rjazan', Gluchov, Sosnicy, Kozelec, Vasil'kov, Berdičev, ve Kameněc şehirlerinin cenubunda da ormanlar vardı. Bunların yokolmasına, orman aralarında yaşıyan ahalinin ekin ekmek için ağaçları yakmaları sebep olmuştur. 14. ve 15- inci asırlarda, Rusyanın bu kısmında, ve daha şimalde, ormanları yakarak tarla yakmak adeti mevcuttu. 9-12-inci asırlarda da bunun başka türlü olmadığı muhakkaktır. Ormanlık sahanın bilhassa Donec ile İdil (Volga) arasında Don'un ortalarına, ve hatta vaktiyle aşağlarına kadar, epey cenuba doğru uzamış olduğu anlaşılmaktadır. Ayni suretle garpte, Karpat eteklerindeki ormanlar da vaktiyle daha geniş bir saha işgal ediyorlardı. Ormanlık yerler göçmenlik için müsait olmadığından göçmenlerle ha-

zarî hayat yaşıyan ahalinin sınırı, ormanın bitip bozkır başlıyan yerlerdi.

Cenubî Rusya sahraları, yani Deşt-i Kıpçak, Orta Asya bozkırlarının tabiî bir devamıdır. Buraları Orta Asyadan hicret etmek mecburiyetinde kalan kavimlere, eski vatanlarındaki yaşayış tarzını devam ettirmek imkânını vermiştir; hatta, bu yerlerin ot ve su itibariyle Orta Asyadan çok daha zengin olmasını nazarı itibare alırsak - buralara gelen göçmenlerin eski vatanlarına nisbeten daha iyi bir şarait buldukları muhakkaktır. İlkbahar ve yaz başlarında Deşt-i Kıpçağın geniş ovaları koyun, at ve başka hayvan sürülerinini beslemek için bol miktarda ot yetiştirir; yaz sıcaklarında tepelik ve orman yanları ile nehir ve çukur boyları yaylak olur; kışın da nehir mansapları çok iyi kışlak vazifesini görür. Tarih, buraları mütemadiyen Orta Asyadan gelen kavimlerin bir geçit yeri olarak kaydetmiştir. Bunların bilhassa Türk ırkına mensup olduklarını biliyoruz. Fakat bu haraketlerin kısmı azamı tarih kaynaklarına gereği gibi girmediğinden bu cins kavimler hareketini bir kül halinde kaleme almak imkânsızdır. Ancak 9-uncu asırdan itibaren cereyan eden göçlere dair müsbet kaynaklara malikiz. Bunlar arasında Peçeneklerin Orta Asyadan Cenubî Rusyaya gelip yerleşmeleri kaynaklarca oldukça iyi tenvir edilen göç hareketlerinden birini teşkil ediyor.

PEÇENEK URUĞLARININ İŞGAL ETTİKLERİ YERLER[1]

Hazarlar ve Uzların müşterek tazyıklarına maruz kalan Peçeneklerin, bu suretle, 860 tarihlerinden sonra Macarların elinden Deşt-i Kipçak sahasını aldıklarını gördük. Buraya gelen Peçenek heyetinin sekiz uruğdan teşekkül ettiğini öğreniyoruz. De administrando imperio bize bu sekiz uruğun adlarını muhafaza etmiştir. Uzlarla birlikte kalan Peçeneklerin kaç uruğ teşkil ettiklerine dair hiç bir şey söylenmiyor. Deşt-i Kıpçağa gelen sekiz uruğun adları şunlardır:

1. Ἠρτήμ — Ertim, Erdem?
2. Τζούρ — Çur.
3. Γύλα — Yula.
4. Κουλπέη — Kulbay, Külbey?

[1] Bu bahis için ayrıca bir harita tertip edilmiştir.

5. Χαροβόη — Karabay.
6. Ταλμάτ — Talmat.
7. Χοπόν — Hopon, Kopon? Kapan? Kaban?
8. Τζοπόν — Çoban.[1]

Bizans imparatorunun kitabında bu sekiz Peçenek uruğuna dair verilen malûmat, Peçeneklerin kendilerinden alınmış olsa gerektir. Bizans kaynaklarında umumiyetle Türk adları ve sözleri çok bozuk yazılmıştır; halbuki buradaki isimlerin sekizinden yedisini müşkülâtsız halledebiliyoruz; bu, adları Bizanslılara bildirenlerin Türkler olduğuna delâlet eder. Yalnız bu malûmatın ne zaman Bizansa kadar geldiğini bilmiyoruz. Yukarda adları geçen uruğların Deşt-i Kıpçağa gelmelerini müteakıp *De administrando imperio* nun yazılmasına kadar 90 yıl kadar bir zaman geçmiştir. Eğer Konstantin Porphyrogennetos Peçeneklere dair malûmatı bizzat toplatmış ise, sekiz uruğun hareketini daha hatırlayan Peçenek ihtiyarlarının rivayetleri De administrando imperioya birer kaynak olmuştur.

Bu sekiz uruğun Deşt-i Kıpçağa gelir gelmez nasıl yerleştiklerini bilmiyoruz. Fakat Konstantinos Porphyrogennetos zamanında, yani 950 yıllarına bunların nerelerde bulunduklarına dair Bizans imparatorunun kitabından öğreniyoruz. Konstantin Porphyrogennetos Peçenek uruğlarının yeni yurtlarında muhtelif semtleri işgal ettiklerini yazıyor. Fakat bu defa sekiz uruğun yedisi mürekkep at taşımaktadırlar. 860 tarihlerinde Ertim olan uruğ 950 lerde Ἰαβδιηρτί(μ) (Yavdiertim, Yabdiertim), eskiden Çur adlanan uruğ şimdi Κουαρτζιτζούρ (Küarçiçur), vaktiyle Yula iken, şimdi Χαβουξιγγυλά (Kabuksınyula); Külbey yerine Συρουκαλπέη (Surukülbey); o zaman Talmat iken, şimdi Βοροτάλματ (Borotalmat); Koponın bu defa Γιαζιχοπόν (Yazıkopon) olduğunu; Çobanın da Βουλατζο(σ)πόν (Bulaçoban) şekline girdiğini müşahade ediyoruz; yalnız Karabay uruğunun adı eskisi gibi kalmıştır.

Bu sekiz uruğ, evvelâ, Dneperin sağında ve solunda olmak üzere ikiye bölünüyorlar; dördü: Kuarçiçur, Surukülbey, Borotalmat ve Bulaçoban Dneperin "Şark ve şimal„ kısımlarını işgal ediyorlar; kalan dördü; Yazıkopon, "aşağı„ Yula, Karabay ve Yavdiertim uruğları da bu nehrin "garp ve şimal„kısımlarında yerleşiyorlar. Dneperin şarkında olan-

[1] *De adm. imp.* S. 165.

ların sahaları pek tasrih edilmiyor; Fakat sıranın gelişine göre Kuarçiçur uruğunun - U z lara, Surukülbeyin - H a z a r lara; Borotalmatın - A l a n lara; Bulaçobanın da - C h e r s o n e s l e komşu oldukları anlaşılıyor[1]. Bu suretle Peçeneklerin en büyük düşmanları olan Uzlara karşı, en mühim uruğ olan Ertim cephe almış bulunuyor. Bunun yalnız bir tesadüften ibaret olmadığı da aşikârdır.

Dneperin garbındaki uruğların yerlerine gelince, Bizans imparatoru onlara ait daha sarih malûmat veriyor. Yazıkopon uruğunun - B u l g a r i s t a n la; "aşağı„ Yulanın - M a c a r i s t a n (Türkiye yazılıdır); Karabay da R u s y a ile; ve Yavdiertim uruğu da Rusyaya vergi veren Ugliç, Drevlen ve Lutiçlerle hemhuduttu. Burada da Kankar zümresine mensup uruğlar yine en mühim yerlerde bulunuyorlar: Ertim - Ruslara ve Yula da - Macarlara karşı.

Peçenekler yaşayışlarının icabı olarak geniş bir sahada bnlunmak mecburiyetinde idiler; fakat De administrando imperioda bulduğumuz kayitte her bir uruğun muayyen bir yer işgal etmiş olduğunu görmüyoruz.

Bu sekiz uruğdan başka bütün Peçenek heyetinin ayrıca daha küçük kırk kısma ayrıldığını yine De administrando imperio dan öğreniyoruz[2]. Bu küçük kısımların her birinin başında birer reis bulunuyordu ki, bu teşkilât tamamiyle Türk kabile teşkilâtına uyğundur.

Bu kavim Cenubî Rusya sahrasına geldiği zaman, sekiz uruğun başbuğlarının adları da zamanımıza kadar muhafaza edilmiştir. Ertim uruğunun başı - Μαΐτζα(ν) (Mayçan) idi; Çur'un-da-Κούελ (Kuel?) Yulanın-Κουρκοῦτ(αν) Kurkut (an); Külbeyin - Ἰπαόν (Ipaon?); Kopon'un - Γιαζή - Yazı ve Çoban uruğunun da başı-Βατάν (Batan ?) idi. Konstantin zamanındaki reislerin adlarını bilmiyoruz. Peçenek başbuğluk "kanununa„ göre, (νόμος γάρ ἐν αὐτῖς καὶ τὺπος ἐκράτησε παλαιὸς) uruğ içindeki hâkimiyet babadan oğula geçmiyüp, kardeş çocuklarına veya kardeş çocuklarının çocuklarına intikal ettiğinden[3], yukarda isimleri geçen uruğların başında Peçenekleri yeni yurda getirenlerin akrabaları bulunmuş olsalar gerektir.

---

[1] *De adm. imp.* S. 166.

[2] *De adm. imp.* S. 165 S. τὰ δε ὀκτὼ θέματα διαιροῦνται εἰς τεσσαράκοντα μέρη.

[3] *De adm. imp.* s. 165 μὴ ἔχειν ἐξουσίαν πρός παῖδας ἢ ἀδελφοὺς αὐτῶν μεταπέμπειν τὰ ἀξιώματα, ἀλλ' ἀρκεῖςθαι μόνον τοῖς κεκτημένοις τὸ καὶ μέχρι ζωῆς ἄρχειν αὐτούς.

Bizans imparatoru Peçenek uruğ ve şahıs adlarını saymakla kalmıyor; o bize Peçeneklerin kale isimlerini de bildiriyor. Dneper nehrinin geçitlerinde[1] Bulgaristana bakan tarafta, altı kale harabesi bulunuyormuş; bunlara Peçenekler ad vermişler. Birincisine beyaz taşlı olduğu için "Aspron„ (Ἄσπρον) demişler ki, Rumca beyaz demektir. Diğer beşinin adları türkçe olduğu görünüyor, fakat ne ifade ettikleri bir türlü anlaşılmıyor. Bunlar: Τουγγᾶται (Tungatay,) Κρακνακάται (Kraknakatay), Σαλμακάται (Salmakatay), Σακακάται- Sakakatay , Γιαιουκάται Yavukatay. Konstantin Porphyrogennetos, bu kale harabelerindeki kerpiçler üzerinde haç işaretlerine rastgelindiğini, ve bundan dolayı vaktiyle orada kilise bulunduğu ve Romeylerin, (yani Bizanslıların) yaşadıkları rivayet edildiğini söyliyor.

PEÇENEK URUĞ VE ŞAHIS ADLARININ İZAHI

Peçeneklerin uruğ ve şahıs adları ile kale harabeleri isimlerini şimdi gördük. Bundan bin yıl evveline ait olan bu Türk adlarının izahı meselesine gelince ta baştan söylemeliyiz ki, bu hususta yapılan bütün araştırmalardan kat'î bir netice elde edilememiştir. Bütün bu adların türkçe oldukları derhal göze çarpıyor. De administrando imperioda yabancı adlardan arapça, slavça, macarca birçok isimlere tesadüf ediyoruz: Φατὲμ (Fatem - Fatma), Μουχούμετ (Muhumet - Muhammed) yahut Μουάμεδ (Muamed), Ἀβουβάχαρ (Abubahar-Ebübekir), Μαβίας (Mabias-Muaviye), Πριβέσθλαβος (Privestlavos Sırp başbuğlarından) v.s. gibi. Konstantin Porphyrogennetosun bilhassa Macarlarla Slav zümrelerine dair verdiği malûmat etraflıca araştırılmış vê bu münasebetle geçen şahıs ve yer isimleri de izah edilmiştir. Türk illerine ve şahıs adlarına dair De administrando imperionun ihtiva ettiği kayitler henüz spesyel bir araştırma mevzuu olamamıştır. Yalnız Peçeneklere taalluk eden kısımları izah etmek tecrübesi yapıldığını görüyoruz. Bunlar arasında bilhassa J. Németh ile J. Marquartın tetkikleri en başta geliyorlar. Németh bu mesele ile epey uğraşmış ve etütlerini bir kaç makalede neşretmiştir[2]. Onun bilhassa mürekkep Peçenek uruğlarını izah tarzı enteresandır. Nemeth'e göre:

[1] *De adm. imp* S. 167: εἰς τὰ περάματα τοῦ αὐτοῦ ποταμοῦ.

mürekkep uruğ adlarının baş kısmı bir renk ve son kısmı da bir unvandan ibarettir. Uruğun asıl ismi irsî bir devlet makamını haiz bir reisin unvaniyle tesmiye olunuyor, ve bu unvanın başında da o kabîle adlarının başlıca renkleri bulunur. Meselâ: Borotalmat uruğunu alalım; bunun baş kısmı boru olup boz (grau) renkli bir at demektir; talmatta bildiğimiz telmaç yani tercüman demektir; o halde Borotalmat "Atlarının rengi boz olan Telmaç uruğu„ oluyor. Németh, Peçeneklerde her hangi bir devlet makamının her zaman için ayni kabîle reisi tarafından işgal edilmekte olduğunu ve bunun da verasetle devam ettiğini ileri sürüyor. Bu suretle kabîle reislerinin isimleri şahsî bir isimi olmayup bir unvandan ibarettir ve idarî teşkilâtla bağlıdır. Némethe göre Peçenek mürekkep uruğ isimleri şöyle izah olunuyor: Ἰαβδιμερτὶμ (Yavdiertim) - yavdi çagatayca "yagdu„ parlıyan demektir; ertim ise "liyaket, cesaret, yararlık„ manasına gelir; kabîlenin ismi de "Atları parlıyan Ertim uruğu". Κουαρτζιτζοὺρ (Kuerçiçur)-küer çi- mavi demektir (güvercinde olduğu gibi), çur bir unvandır; kabilenin adı da "Atlarının rengi mavi olan Çur uruğu„ oluyor. Χαβουξιγγυλὰ (Kabuksınyula)- Kabuksın ağaç kabuğu renginde, gülâ, yula bir unvandır; "Atlarının rengi ağaç kabuğu renginde olan Yula uruğu". Συρουκαλπέη (Surukülbey) s u r u-boz, kır, alaca manasına gelir; uruğun adı da "Atlarının rengi boz, kır veya alaca olan Külbey kabîlesi". Χαροβόη (Karabay)- kara - bildiğimiz renk olduğuna göre "Atlarının rengi kara olan Bay uruğu".Βοροτάλματ(Borotalmat), b o r o-boz rengi. "Atlarının rengi boz olan Telamç kabîlesi". Γιαζιχοπὸν (Yazıkapan)-Nemeth Yazı sözünü izah edemiyor; böyle bir renk adına Türk dillerinde rastgelinmemektedir; sonra Yazının bir şahıs ismi olduğu da De administarndo imperiodan görülüyor. Fakat Németh yine bu kabîleyi de her hangi bir at rengi ile bağlı olduğunu zannediyor, ona göre bu kabîle ismi de "Atlarının rengi..... olan Kapan uruğu„ olacaktır. Βουλατζο(σ)πὸν (Bulaçoban)- bula, ala-bula, çagat, alaca-bulaca demektir; buna göre kabîlenin adı da "Atlarının rengi alaca-bulaca olan Çoban uruğu„ dur.

Nemeth'in bu izahını kabul veret için elimizde kâfi derecede malzemeye malik değiliz. Burada nazarı dikkati celbeden cihet, Peçenek uruğ isimlerinin baş kısmını her hangi bir renk olarak gösterebilmek için bazı sözlerin zorlanmış olma-

sıdır. Bunun için, çıkan neticeler de pek idandırıcı değildir. Bütün bu sözler arasında yalnız suru, kara ve borunun renk olması anlaşılabilir; fakat "mavi ve ağaç kabuğu renginde atların" bulunması, veya böyle tesmiye edilmelerine inanmak için insanın kendini bir az zorlaması icap edecektir. Bilhassa ağacı az bir memleket ahalisi olan Peçeneklerin at rengini ağaç kabuğuna benzetişleri, bulundukları muhite pek te uymaz fikrindeyiz; nihayet Yazı sözünün bir şahıs adı olduğunu Konstantin Porphyrogennetos açıkça söyliyor; o halde Kopon uruğunun baş kısmının her hangi bir at rengi ile hiç bir alâkası yoktur. Bütün sekiz uruğun, yalnız atlarının rengi ile atlanmasına imkân verilemez; vakıa, Türk uruğları ve zümreleri arasında Kara-Ayğır, Sarı-Ayğır, Ak-Koyun, Kara-Koyun, Kara-Keçi gibi hayvan rengile adlanan kabîlelere rastgeliyoruz. Fakat bütün bunlar ancak büyük bir zümrenin yalnız bir kısmını teşkil eden uruğlardır. Nemeth'in dediği gibi, kabîle reislerinin her birinin muayyen bir vazife ile muvazzaf olmaları ve bunun da veraseten geçmesine gelince, burada Nemethin yanıldığını görüyoruz. Peçenek uruğlarında başbuğluk, kabîle reisliği verasetle değildir, ki onun muayyen vazifesi babadan oğula geçsin. Bu hususta De administrando imperioda sarahat vardır: Peçenek kabîle reislerinin vazifeleri ancak hayatları müddetince olup, bunların ölümünü müteakıp yerlerine kardeş çocukları veya kardeş çocuklarının çocukları geçiyor[3]; kabîle reisliği verasetle geçmediğinden, herhangi bir idarî vazifenin de babadan oğula geçmiyeceği aşikârdır.

Marquartın[4] izahına gelince onun ileri sürdüğü görüşe kısaca temas edelim. Marquart evvelâ Γύλα ile meşğnl oluyor. Ona göre Γύλα (Yula) Macarlarda halis bir major domus olup Hazarlardaki İl-Şadın aynıdır: İşte buradaki Γύλα Peçeneklerde (bu makamın) olduğuna delâlet eder. Τζοὺρ (Çur) eski bir Türk rütbesidir. Κουλπέη (Külbey) Bizanslıların ücretli as-

[1] *De adm. imp.* S. 176.

[2] J. Németh, *Zur Kenntnis der Petschenegen.* Körösi Csoma Archivum I (1922) 219—225; *Die petschengischen Stammesnamen.* Ungarische Jahrbücher B. X (1930) 26—34; *Die Inschriften des Schatzes von Nagy - Szent - Miklos* (1930) S. 50.

[3] *De adm. imp.* S. 165.

[4] J. Marquart, *Kultur und sprachgeschichtliche Analekten,* Ungarische Jahrbücher, B. IX. (1929) 68—103.

kerleri arasında, Varjag kıt'ları ile yan yana kullandıkları, ve Rusların da "Kolbeg„ dedikleri isimdir; türkçede "ücretli asker„ manasına gelen "külbeg„ in ta kendisidir. Χαροβόη (Karabay) - Kara-bay demektir. Ηοπόν (Kapan), bu ad önce kap-g-an iken sonra "g„ kaybolmuş; (kaz-g-an dan kazan olduğu gibi) ve Kap-an olmuştur. Τζοπὸν (Çoban) - bildiğimiz çoban dır. Mürekkep adların izahına gelince, Marquart'a göre bunlar eski reisin ölümünü müteakıp, yeni reisin ismi eskisinin başına konulmak suretiyle vücude getirilmektedir; bu suretle Ηοπὸν dan Γιαζιχοπὸν olmuştur. Χαβουξγγυλὰ nında Marquart Kapığçı Yula, yani "Uç beyi„ manasına geldiğini söylüyor. Marquart'ın da Peçenek adlarını izahta tamamiyle inandırıcı bir neticeye varmadığı görülüyor. Κουλπέη in Bizans kaynaklarındaki Κουλπίγγοι olduğunu vaktiyle K. Neumann ileri sürmüştü[1]. Χαβουξιγγυλὰ (Kabuksınyula) nın Németh ile Marquartın birbirinden ne kadar farklı olarak izahları da bunun tamamiyle halledilmiş olmaktan çok uzak olduğuna delâlet eder. Γιαζιχοπὸν (Yazıkopon) daki Yazı kabîle reisinin ismidir. Βουλατζοσπὸν (Bulaçoban) uruğunun başındaki Bula sözüne De administrandodan maada iki yerde rastgeliyoruz. Némethin Peçeneklere ait olduklarını ileri sürdüğü Nagy-Szent-Miklos defidesinde bulunan testilerin birisinin üzerindeki yazıda bu at vardır: [2]; sonra Ed. Chavannesin neşrettiği *Documents*... da Türgeş hanlarından birinin adı A-to p'ei-lo dır ki, Chavannes bunu boila olarak okuyor[3]. Uyğur başbuğlarından birinin de Ku-li p'ei-lo (boila) adını taşıdığını görüyoruz[4]. Her halde De administrando daki bula ile, definelerdeki BOYHΛA ve Chavannesin söylediği boila ayni olacaktır. O halde Βουλατζο(σ)πὸν nın baş kısmı, Γναζικοπὸν da olduğu gibi yine uruğ başbuğunun adı olması lâzımgelir.

Konstantin Porphyrogennetos üç Peçenek uruğunun Kangar veya Kankar tesmiye edildiklerini söyliyor. Bunlar: Ertim, Cur ve Yula uruğları. Kangar ın "cesur ve kibar„ manasına geldiğini de Bizans imparatoru tasrih ediyor[5]. Bu

[1] K. Neumann, *Ueber zwei unerklaerte Völkernamen in der byzantinischen Armee*. Byz. Zschft III. (1894). 374-385.

[2] J. Németh, *Die Inschriften des Schatzes von Nagy - Szent - Miklos*, S. 9.

[3] Ed. Chavannes, *Documents*... S. 85.

[4] Keza, S. 10.

[5] *De adm. imp.* S. 169: τοῦτο γὰρ τὸ Κάγγαρ ὄνομα ἐπ' εὐγενείᾳ καὶ ἀνδρίᾳ ἐλέγετο παρ' αὐτοῖς.

sözün izahı yolunda da bazı sözler söylenmiştir. Ezcümle, Marquart bunu, Sır-Deryanın aşağı mecrasının Arap kaynaklarındaki کر ile izah etmek istiyor; ona göre Orhon abidelerindeki Kengeres te bu sözle bağlıdır. Peçenekler, Sır-Deryanın aşağı kısmının adı olan Kenger Boyunda yaşadıklarından Kangar adını almışlarmış[1]. Mamafi Marquartın bu fikri diğer mudakkiklerce kabul edilmemiştir.

Bu bahsın sonunda Peçenekler tarafından ad verilen kale harabelerinin izahı meselesine de temas edeceğiz. Bu hususta J. Némethin fikri şudur[2]:

Birinci kalenin adı zaten yunancadır ve "ak taşlarından dolayı Ἄσπρον denilmiş olduğu„ De administrando imperioda tasrih olunuyor. İkinci kale Τουγγᾶται Tün-katay olduğuna göre -beş kale adının hep "katay„ veya "gatay„ ile nihayetlenmesi nazarı dikkatı celbediyor. "Katay„ -çağataycada siper (Schanze) demektir; Mahmut Kâşgarî de "istirahat„ manasına geldiği gösterilmiştir. Bu suretle "Tün-katay„ -gece bekçiliği için siper yeri demek oluyor. Κρακνακάται- Kraknakatay-daha doğrusu "Karakna-katay„ olacaktır; "karak„- görüş, nazar (Blick), "karakol„ buradan gelir; Karakna-katay da "Bekçilik, gözetme siperi„ demektir. Σαλμακάται Salma-katay; "salma„- osmanlı-türkçesinde "Patrouille„ (Posten) manasına gelir. Σακακάται -Saka-katay, "saka„ - kazakça - kazıklardan yapılan siper (Rusların "častokol„ ları); buna göre Saka-katay "kazıklardan yapılan mustahkem bir yer„ olacaktır. Γιαιουκάται

[1] J. Marquart, *Die Chronologie der alttürkischen Inschriften* S. 10.

Şayet Plano-Karpinideki Kangit ile Kanklı aynı is, Golubovskij'e göre Peçeneklerin Kanklılardan neş'et etmeleri icabeder (*Pečenegi i Torki.*. S. 55. Gržum-Gržimajlo (*Zapadnaja Mongolija* II. S. 314) da Peçenekler arasında Kanglı ların bulunduğunu kabul ediyor; o halde Kanglı ların Kangares tesmiye edilmeleri lâzımgelirdi, ki Gržum-Gržimajlo buna imkân vermiyor. Macartney, Kangarı Kanğı dan çıkarmak istiyor; ona göre Kangar-Kanğıeri, yani Bizanslıların "Kanğı ile göç eden„ lerin tam mukabili olan ἁμαξόβιος olduğunu zannediyor. *The Magyars* S. 105

Marquartın, Kangarı Orhon abidelerindeki Kengerese benzetmesine vaktiyle P. Melioranskij itiraz etmişti: Zapiski Vostočnogo Otdelenija XI. S. 126. Bu defa akademik W. Barthold te. Marquartın *Ueber das Volkstum der Komanen* adlı eserini tenkit ederken, Kangar ile کنکر in arasındaki münasebeti teyit etmiyor. (Russkij İstoričeskij Žurnal, kniga 7. (1922) Petrograd. S. 142—43).

[2] J. Németh, *Die petschenegischen Stammesnamen.* Ungar. Jhbb. X. (1930) 33—34.

Yavkatay. "Yav„- asker, ordu. Kalenin ismi de "Askeri istihkâm„ demektir.

Némethin bu kabil izahının ne dereceye kadar doğru olduğunun hallini Türk dili mutahassislerine bırakıyoruz. Biz yalnız bu kale adlarının sonundaki "katay„ yahut"gatay„ ile Balkaş gölünün şarkındaki Tarbagatayın sonundaki "gatay„ ile her hangi bir münasebeti olup olmadığına nazarı dikkati celbetmekle iktifa ediyoruz[1].

[1] Bu Peçenek "kalelerinin„ Dneper nehrinin geçitlerini muhafaza maksadiyle yapılan birer müstahkem mevki oldukları hatıra gelebilir. Avarların "hringi„ dedikleri mustahkem ordugâhları vardı. Ayni suretle Tuna Bulgarlarının da bu cins "mustahkem ordugâh„ ları olduğu malumdur. Topraktan inşa edilen ve taş binaları da ihtiva eden Bulgar "kaleleri„ nden ikisi Rus arkeologları tarafından meydana çıkarılmış ve etraflı olarak tasvir edilmişti. Bu hususta: Th. Uspenskijn bakımında çıkan *Izvestija Russkogo Archeologičeskogo Institutä v Konstantinople* (İstanbul Rus arkealogya enstitüsü neşriyatı) Vol. X (1910) Şumluya yakın olan bu kalelerden biri Aboba, diğeri Nikolicel adlıdır. Tunanın şimalinde de bu cins toprak kalelere rastgelinmiştir. Bunlar Prut ile Seret arasında bulunup, biri Tuna ve diğeri de Prut geçidini muhafaza için yapılmış olduğu anlaşılıyor. Škorpil'e göre bu son iki kale de Bulgarlara aitti. (Izv. Rusk Arch. Inst. X. s. 559/560). Bulgarlar tarafından gerek Tuna ve gerek Prut geçitlerini muhafaza için bu gibi toprak "ordugâh„ lar yapıldığını bildiğimiz için, uzun zaman Dneper boyunda kalan Peçeneklerin de aynı maksatla, yani geçitleri muhafaza için, "mustahkem mevkiler„ yapmaları çok muhtemeldir.

III

PEÇENEKLERİN YAŞAYIŞ TARZLARINA DAİR

(BİR HİPOTEZ)

Peçeneklerin yeni yurtları geopolitik bakımdan büyük bir ehemmiyeti haizdi. Bu geniş saha 9-uncu asırdan evvel de Şarkî Avrupanın en mühim iktısadî ve siyasî münasebetler sahnesi olmuştu. Akdeniz ticaret ve kültür alemi, Kara denizin şimalindeki memleketlerle, bilhassa 8-inci asırdanberi, iktısadî ve siyasî münasebetlerde faal bir rol oynamağa başlıyan Skandinavyalılarla münasebette bulunurken, bu mumasebeti muhakkak Cenubî Rusya sahası vasıtasile yapmak mecburiyetinde idi. Bu münasebetlerin neticesinde Dneper nehrinin ortalarında Kiev gibi bir ticaret merkezi vücuda gelmişti. Bizansı ve dolayısile Akdeniz ticaret merkezlerini şimal memleketlerine bağlıyan yol Kara-Deniz, Dneper vastasile Fin körfezine gider. "Vareg ticaret yolu„ adiyle maruf olan bu mühim münasebet tariki Konstantin Porphyrogennetosun De administrando imperiosunun 9-ncu babında mevcuttur.

Bundan başka, o devrin en mühim ticaret yollarından biri yine Peçeneklerin yeni yurdundan geçmekte idi: Hazaristandan, Kırım yarım adasındaki Bizansın şimal ve şark memleketlerile ticaret yapan en mühim şehir olan, Chersones yolu da Azak denizi sahillerini takiben Peçenek memleketinden geçmekte idi. Sonra, yine Kara-deniz sahillerinin ehemiyetli ve dünya ticaret tarihinde eşi az olan Don mansabındaki Tanais şehrine giden ve buradan Hazar memleketini kat' ile ta Orta Asya ve Çine kadar varan yolun baş kısmı Peçeneklerin elinde olmasa bile, onlara pek yakın bulunmakta idi.

Bu suretle bizim meşgul olduğumuz kavim devrin fevkalâde ehemmiyetli ticaret yolları üstünde bulunuyordu;

ticaret münasebetlerinin kavimlerin kültür münasebetleri bakımından ehemmiyetini nazarı itibara alırsak - Peçeneklerin pek muhtelif kültürlerle temasta bulundukları muhakkaktı.

Evvelâ, şarktan Uz lar ve Hazar lar gibi halis Türk milletleriyle komşuluğun - bunlar üzerinde birçok izler bıraktığını kabul edebiliriz. Ticarete çok ehemmiyet veren Hazarların intısadi bakımdan Peçenekler üzerine tesirleri olduğu aşikârdır. Ziraat ve ticaretle meşgul olan Rus ve Slavların da cenup komşulariyle karşılıklı tesirlere maruz kaldıklarını kabul etmeliyiz. Tabiatiyle Peçeneklerle Bizanslılar arasında çok sıkı bir münasebet vardı: Bunun her iki taraf için de tesirsiz kaldığını zannetmek büyük bir hata olur. Deşt-i Kıpçak sahasının coğrafî vaziyeti bu suretle Peçenekleri birçok kavimlerle temas ettirmiştir. Maateessüf elimizde bu münasebetlerin izlerini ve mahiyetini tamamiyle gösteren deliller yoktur; bilhassa maddî izler zamanımıza kadar meçhul kalmaktadır. Cenubî Rusya sahralarında adetleri pek çok olan "Kurgan„ lar araştırılırsa bunların Peçeneklere ait olanlarında şüphesiz bizi tenvir edecek malzeme çıkacaktır. Netekim Uz lara ait olan "Kurgan„ lardan Uzların hayatlarına, diğer kavimlerle münasebetlerine, ve medeniyetlerine temas eden birtakım eşya bulunmuştur[1]. Bundan ötürü ancak De administrando imperioda, Şark ve Rus kaynaklarında bulabildiğimiz malûmatla Peçeneklerin yaşayış tarzlarını aydınlatmağa çalışacağız. Bu hususta bilhassa daha sonraki, ve hattâ çok yakın mazideki, Peçeneklere benzediklerini kabul ettiğimiz kavimlerin hayatlarını göz önünde tutarak, meşgul olduğumuz zümrenin Deşt-i Kıpçaktaki hayatını aydınlatmak teşebbüsünde bulunacağız.

Türklerin eskiden yalnız göçebe oldukları nazariyesi artık hakikata uygun değildir. Alman kültür coğrafyacılarından Alfred Hettner, "vaktiyle ziraatle meşgul olan bir kavmin, işgal ettiği yerin tabiî ahvali değişmesiyle, ziraatle iştigalini bırakarak hayvan beslemiye başlıyor„ [2] demesi de Avrupalı

[1] A. S. *Kurgany kievskich Torkov i Berendeev.* (Zapiski Imp. Russk. Arch. Obšč. T. XI. Trudy Otd. Slav. Russk. Arch. 1899) S. 159-161.

[2] Alfred Hettner, *Der Gang der Kultur über die Erde.* 2 inci tabi Leipzig und Berlin 1929, S. 52: Mann kann sich vorstellen, und in der Hauptsache wird das wohl die richtige Vorstellung sein, dass diese (çifçiler), aus dem Kulturlande in die Steppe hinausgedraengt oder durch Verschlechterung des Klima gezwungen, auf den Pflugbau mehr oder

âlimlerin bu hakikati kabul etmeğe başladıklarını gösteriyor. Orta Asyadaki tabiî şeraitin değişmesiyle vaktiyle ziraatle meşgul olan ve ona göre medeniyet kuran Türk kavimlerinin birçokları mecburiyet altında göçebe olmuşlardır. Peçeneklerin çok evvelki cetleri de ayni akibete maruz kalmış oldukları muhakkaktır. Fakat asıl Peçenek zümresi bizim meşgul olduğumuz devirde halis bir göçmen olarak görünmektedir. Bu bakımdan 8-11- inci asırlardaki Peçeneklerle bu günkü Kazak-Kırgızlar[1], Türkmenler[2] ve Yürüklerin hayatları arasında büyük bir yakınlık olduğunu kabul edebiliriz.

Göçmenleri "maksatsız, keyif için, boşu boşuna bir yerden başka bir yere giden„ zümre olarak telâkki etmek tamamile yanlıştır. Göçmenlik te, tıpkı çifçilik gibi, muayyen bir insan kitlesinin yaşayış tarzıdır, ve bilhassa o zümrenin bulunduğu tabiî şeraitle taayyün edilmiştir. İnsan nasıl tabiat mahsulü ise, onun yaşayış tarzı da ayni tabiatın mahsulu olduğu aşikârdır. Bu bakımdan en yüksek bir yaşayış tarzı ile en basit bir tarz arasında hiç fark yoktur. Sahrayi kebirde lokomotif fabrikası aranılmadığı gibi, Sibiryanın taygalarında da Intertype modelli baski makineli bir matbaa bulunmaz! İnsanlar bulundukları tabiî şerait içinde ve hissettikleri ihtiyaçlara göre yaşayış tarzlarını tanzim ederler. Onun için bizim meşgul olduğumuz kavmin yaşayışını onun bulunduğu tabiî şeraitiyle izah etmek lâzımdır. Peçeneklerin Cenubî Rusya sahrasına geldikten sonra, nasıl bir sahada yerleştiklerini ve bunun tâbiî vaziyetinin ne olduğunu yukarda izah etmiştik.

Peçenekler Orta Asyada iken (İli havzasında?) göçmendiler. Onlar İdil ve Yayık aralarında da eski hayatlarını devam ettirmişler ve Deşt-t Kıpçağa geldikleri zaman - göçmenlik için en lâzım olan - hayvan sürülerini birlikte getirmişlerdi. Onların hayatında birinci iktisadî esas çobanlık olmuştur.

---

weniger verzichten und sich auf die Viezucht beschraenken mussten und dadurch zu Nomaden wurden.

[1] Kazak-Kırgızlara dair: A. Levšin, *Opisanie Kirgiz-Kajsackich ord i stpej.* S. Psbg. 1832. *Rossija,* T. XVIII. *Kirgizskij Kraj.* (1903). Umumî harpten evvelki Kazak hayatını çok güzel olarak canlandıran, ve Türk etnografyası için de mühim bir eser olan, Kazan Türklerinden Alimcan İbrahimin *Kazak kızı* (Moskova 1924) adlı romanını tavsiye ederiz. Bu eserin kıymeti hakkında: Abdurrahman Sadî - *Tatar edebiyatı tarihi,* Kazan 1926 S. 262—263.

[2] Bunlara dair: Ali Rıza. *Türkmen aşiretleri* İstanbul 1929-33.

Bunun içindir ki Peçenekler sürülerini beslemeğe elverişli olan çok geniş bir sahada yaşamak mecburiyetinde idiler. Yaradılıştan harpçi olan Peçenekler yaşayış tarzlarının da icabı olarak askerî teşkilâtlarını da çok muntazam bir hale getirmişlerdi. Bundan ötürü diğer memleketler üzerine akınlarda bulunmaları - bu kavmin tarihinde çok mühim bir yer tutmakdadır. Peçeneklerin, Türk kültürünün beşiği olan Orta Asyadan gelmeleri - onların muntazam bir Türk askerî teşkilâtı ile Türk kültürünün birçok diğer kısımlarını da birlikte getirmiş olduklarını gösterir. Dest-i Kıpçaktaki hayatlarında bu kısımlarının da tecelli ettiği görülür. Zaten eski vatanlarında iken, bunların komşuları ile her nevi münasebette bulunduklarını ve ticaret yaptıklarını a priori kabul edebiliriz; Deşt-i Kıpçak ta ise bu hususta sarih kayitlere malikiz. Peçeneklerin hayatlarını burada temas etmiş olduğumuz noktalardan aydınlatmağa çalışacağız.

Her bir milletin, ve her bir zümrenin hayatında iktısadî âmilin işgal etmekte olduğu mevkii artık izaha hacet kalmamıştır. Bunun için evvelâ Peçeneklerin yaşayışlarında en mühim amil olan çobanlığı tetkik edelim. Her bir Peçenek uruğunun serveti, malik olduğu hayvan sürüleriyle ölçüldüğü muhakkaktı. Çok hayvan besleyebilmek için de zengin ve geniş mer'a sahibi olmak lâzımdı. Eğer iyi mer'alar başkalarının elinde ise - onları harp yolu ile ele geçirmek mecburiyeti de variddi. Uzlarla Peçenekler, Peçeneklerle Macarlar arasında cereyan etmiş olan harplerin sebeplerini bilhassa burada aramak icap eder.

Peçeneklerin, Deşt-i Kıpçak sahasını baştan başa ele geçirdikten sonra sekiz ulus arasında, her biri için münasip bir tarzda böldüklerini gördük. Cenubî Rusyanın bol otlu mer'aları hayvan sürülerini beslemek için çok elverişli olduğundan, Peçenek sürülerinin az bir zaman zarfında sür'atle arttığını kabul edebiliriz.

Hayvanların cinslerine gelince: at, koyun, keçi, öküz, deve den ibaret olduğu anlaşılıyor[1]. Bilhassa atın en mühim mevki isgal ettiği muhakktır. Peçenek ordularının yalnız atlı kıt alardan ibaret olduğunu nazarı itibara alırsak atın ehemmi-

[1] Bunu vaktiyle Hunlarda da aynen görüyoruz. Hyakinth (O. Bičurin), *Istorija o narodach obitavšich v Srednej Azii v drevnija vremena* I, 1-3.

yeti kolayca anlaşılır[1]. Türk göçmenlerinin kısrak sütünden kımız yaptıklarını ve bu içkinin step halkı nezdindeki ehemmiyetini hatırlarsak - Peçeneklerde de atın en kıymetli ehlî hayvan olduğunda hiç bir şüphe yoktur. Koyun ise yünü ve eti ile bozkır hayatının en mühim ihtiyaçlarını kapatmaktadır; çadır yapmak için kullanılan büyük keçeler, çadırın içini döşemekte kullanılan keçeler ve halılar hep koyun yünü ve tiftikten yapılır. Bir yerden başka yere gidilirken eşyalar ya develere yükletilir, veya öküz koşulu büyük arabalarla nakledilir. Üstelik bütün bu hayvan cinsleri Peçeneklerin komşu kavimlerle ticarette en büyük eksport malıdır. Bundan dolayıdır ki Peçeneklerin, bütün diğer bozkır ahalisi gibi, bilhassa sürülerini çoğaltmağa ve bunları muhafaza etmeğe gayret ettikleri muhakkaktır.

Haddı zatında bu cins meşguliyet pek kolay değildir; o, çok zaman ve çok kuvvet ister ve birçok fedakârlıkla bağlıdır. Sürüler için daima bol otlu meralar bulmak, kışın da onları soğuktan ve açlıktan korumasını bilmek-elbette çok müşkül ve tehliklidir. Normal vaziyette hayvanların mıktarı süratle çoğalır ve göçmenler de iktisadî refaha kavuşurlar. Gıda için kesilen hayvanlar hariç, koyun sürülerinin yılda yüzde 30 arttığı malumdur. Fakat işin fena ciheti yıllarca biriken servetin, anî olarak, hastalıktan veya kıtlıktan, yahut yırtıcı hayvanların hücumundan, nihayet yabancıların eline geçmek suretiyle, mahvolup gitmek ihtimali vardır.

Göçmenlerde yakın zamanlara kadar, müstakil bir hayat sürebilmek için her bir ailenin hiç olmazsa 40-50 koyun, 10 inek, 1 boğa, 8 kısrak ve 1 aygır sahibi olması lâzımdı. Bunun Peçeneklerde de başka türlü olmadığını kabul edebiliriz. Fakat burada getirilen adetler minimumdur. Karadenizin şimalindeki steplerin fevkalade münbit olduklarını nazarı itibare alırsak, Peçeneklerin bu bakımdan çok zengin olduklarına hükmedebiliriz. 1246 yılında buralardan geçen Wilhelm de Rubruk artık Peçeneklerin değil - Tatar sürülerinin binlerce havyan ihtiva ettiğini kaydetmesi[2], buna delâlet eder.

1 Göçmenlerde atın ehemmiyetine dair: Zabelin, *Istorija russkoj žizni*, C. I. S. 15.

2 W. de Rubruk, Tatarlara seyahat (Rusça tercemesi). Bap XV.

Hayvan sürülerinin her zaman için tehlikede bulundukların yukarda söylemiştik. Bilhassa Cenubî Rusya steplerinde epey devamlı ve şiddetli olan kış mevsiminin Peçenek sürüleri için çok zararlı olduğu muhakkaktı. Bozkırlarda kar pek kalın olmadığı zaman atlar, inekler ve öküzler kar altından kurumuş ot bulabiliyorlar; fakat kar bir az eridikten sonra anî soğukların gelmesiyle Cut (Glatteis) denilen çok fena bir vaziyet hasıl oluyor: donmuş karı delmek için uğraşan hayvanların ayakları topukları yanından yaralandığından hayvanlar yürüyemiyecek bir hale gelirler, ve neticede bütün bir sürü bu şekilde mahvolup gider. Sonra, sârî hastalıklar da hayvan sürüleri için çok tehlikeli bir vaziyet doğurabilirler. Buna yırtıcı hayvanların sürülere hücumu da katılırsa- göçmenlerin servetinin her zaman için ne gibi tehlikelere maruz bulunduğu kolayca anlaşılmaktadır. Kazak-Kırgız sürülerinin bilhassa kurt hücumundan mutazarrır olduğunu gösteren statistik malûmatı haiziz[1]. Deşt-i Kıpcakta bugün bile kurt sürüleri olduğunu nazarı itibare alırsak, o zaman bu hayvanların daha çok olduğu muhakkaktır. Peçenek sürülerinin de sık sık kurt hücumlarından mutazarrır olduklarını tasavvur edebiliriz.

Nihayet sürüler için en büyük tehlike de barantadır: bir zümrenin hayvanlarının diğer bir zümre tarafından alınıp götürülmesidir. Bu cins alıp götürme yalnız uzak bir düşman tarafından yapılmaz; bazen ayni zümreye mensup muhtelif uruğlar da birbirlerinin sürülerini gasbederler.

Peçeneklerde at, koyun ve öküz sürülerinin çok olduğu kaynaklarca teyit edilmektedir. Konstantin Porphyrogennetos onların Ruslara öküz, at ve koyun sattıklarını sarahaten yazmış[2], ve bu hayvanların Rusyada bulunmadığından, bunları Peçeneklerden tedarik eden Rusların, bu hayvanlar sayesinde daha rahat yaşadıklarını da ilâve etmiştir. Gerdizî

---

[1] Bir yıl zarfında Semipalat vilâyetide 88.967 koyundan 57 binden fazlasını kurt käpmış. Akmolla vilâyeti: 101,281 hayvanın 21 binden fazlasını kurt almış; Tuğay vilâyeti: 63,453 koyunun yarısını kurt almış; Burada belki istisnaî bir vaziyet karşısındayız. Fakat, bu statistik kurtların ne kadar zararlı olduğunu açıkça gösteriyor. *Rossija, Kirgizskij kraj*, S. 241.

[2] *De adm. imp.* S. 69 : ἀγοράζουσι γὰρ ἐξ αὐτῶν βόας καὶ ἵππους καὶ πρόβατα.

de Peçeneklerin çok atları ve koyunları olduğunu kaydetmiştir[1]; El-Bekrî de Peçeneklerin binecek çok hayvanları olduğunu yazıyor[2]. Onların servetleri komşularının nazarı dikkatini celbettiğini, ve bilhassa Uzların sıksık Peçenek yurduna baranta yaptıklarını tahmin edebiliriz.

Diğer göçmenlerde gördüğümüz veçhile Peçeneklerin de bir yaylak ve bir kışlakları olduğu muhakkaktır. Yılın gelişine göre şubat sonu veya mart başlarından itibaren yaylağa çıkma zamanı gelir; ve teşrinisaniye kadar sürüler geniş mer'alarda otlatılır. Sonra, kışın fırtınası ve karlarından sığınabilecek yerlerde kış geçirilir. Kışlak olarak Peçenekler için Karadenize akan büyük nehirlerin mansapları kadar müsait bir yer olamazdı. Tuna, Dnester ve Dneper mansaplarında biten kamışlar arası, hem hayvanlara yem bulmaları için hem de Cenubî Rusyanın şiddetli kar fırtınalardan sığınmak için pek elverişlidi. Yaylak olan sahaya gelince, Peçenek uruğlarının her birinin yerleri muayyendi; o saha dahilinde uruğlar ve bunun ihtiva ettiği oymaklar ve avullar bulunuyor ve her biri muayyen saha içinde göç ediyordu.

Peçeneklerde avcılığın da mühim bir yer tuttuğunu söyleyebiliriz. Sürgün avı adiyle bildiğimiz avın bütün Türk zümrelerinde mühim bir rolü olduğu malumdur. Deşt-i Kıpçağın o devirde birçok av hayvanı beslediği muhakkaktır; bilhassa ormanlık sahaya yakın yerlerde ve Karpat eteklerinde av yapmak için çok müsait bir şerait mevcuttu. Avcılığın ayni zamanda bir harp talimi, harbe ve akına hazırlık olduğunu unutmamalıyız. Av yapmak - bir manevra yapmak demekti. Avlar büyük bir merasimle yapılır ve öldürülen hayvanlar iştirak edenlerin arasında rütbelerine göre bölüşülürdü.

Peçeneklerde ticaretin mühim bir rol oynadığını söyliyebilecek vaziyetteyiz. De administrando imperioda bu kavmin ticaretle meşgul olduğu defatle söylenmektedir[3]. Yukarda bunların Ruslara at, koyun ve öküz sattıklarını gördük. Tabiî,ticaret münasebeti en çok Bizanslılarla yapılıyordu. Konstantin Porphyrogennetos Peçeneklerin Bizans ticaretinde vasıta rolü oynadıklarını yazıyor. Gûya, bunlar Bizansın Rusya,

[1] Gerdizî, Bartholdun *Otčet*... ından, S.95.
[2] El-Bekrî, A. Kunik ve B. Rozenin eserinden. S.42.
[3] *De adm. imp.* S.69, 71-72.

Hazaristana ve Zichia ile "işlerinde„, yani ticaretinde, muayyen bir ücret mukabilinde yardım ediyorlarmış. Hattâ bu ücretin neden ibaret olduğunu bile biliyoruz. Bizanslılar, daha doğrusu Chersonesli tüccarlar, Peçeneklere undan yapılan tatlı, nadir kumaşlar, altınla işlenen kumaşlar, biber ve halis bars derisi v. s.[1] veriyorlardı. Gerdizîde de Peçeneklerin, komşuları olan Guz, Hazar ve Slavlar (Burtaslar olacak) ile ticaret yaptıklarını, bunun da mubadele suretile olduğunu naklediyor[2]. Ayni müellifin, Peçeneklerde çok altın ve gümüş tabakları olduğunu ve gümüşlü kemer taşıdıklarını yazması Peçeneklerin yabancı kavimlerden, bilhassa Bizanstan, altından ve gümüşten yapılan eşyayı ticaret tarikiyle elde ettiklerini göstermektedir. Maamafih bu gibi eşya bazan hediye veya ücret olarak ta ele geçirilebilirdi.

Peçeneklerin iki büyük ticaret yolu üzerinde oturduklarını hatırlarsak onların muhtelif kavimlerin ticaret münasebetlerine de iştirâk ettiklerini kabul etmeliyiz. 10-11-inci asırlarda Karadenizin bilhassa ehemmiyet kesbettiğini biliyoruz. Buraya Bizanslılardan maada Ceneviz, Venedik ve Piza tüccarları gelerek alış veriş yapmağa başlamışlardı[3]. Karadeniz ve Azak denizi sahillerinde çıkarılan tuz gerek şimalden ve gerek Orta Avrupadan birçok tüccarı buralara celbediyordu. İslâm memleketlerinden de buraya tüccarların geldiğini biliyoruz. Bu suretle Peçenek yurdu pek muhtelif kavimler ve kültürlerin buluştuğu bir mıntaka mahiyetinde idi.

Peçeneklerin, şimal komşuları olan muhtelif Slav-Rus uruğları ile alışveriş yaptıklarını gördük. Rusların Peçeneklere bilhassa hububat sattıklarını kabul etmeliyiz; çünkü Rus kaynaklarında Slav kabîlelerinin Uz (Torki) ve Kumanlara hububat sattıklarına dair kayitler vardır[3]. Türk kavimlerince pek makbul olan darının bu işte birinci derecede durduğu anlaşılıyor. Rusların Peçeneklere verdikleri ticaret eşyası arasında, kıymetli kürkler, bal, deri ve kölelerin de ehemmiyetli bir yekûn tuttuğu muhakkaktır[4]. O zamanlarda kıymetli kürklerin ta Orta Dneper havalisinde çokca bulunduğunu biliyoruz. Bizanstan Rusyaya gönderilen ipekli kumaş, ziynetli el-

[1] *De adm. imp.* S. 72· βλαττία, πράνδια, χαρέρια, σήμεντα, πέπερι, δερμάτια ἀληθινά πάρδικα, καὶ ἕτερα εἴδη τὰ ὑπ' αὐτῶν ἐπιζητούμενα.

[2] W. Barthold, *Otč t*... S.95.

[3] V. Ljaskoronskij, *Istorija Perejaslavl'skoj zemli.* S. 263.

[4] W. Heyd, *Histoire du commerce du Levant au moyen âge*, S. I, 71.

biseler, tabak ve vazolar, halı, çuha, safyan, sebze, tatlılar, şarap[1] v. s. gibi Bizansta yapılan veya bulunan eşyanın da Peçeneklerin eline sık sık geçtiği muhakkaktır. İstanbulda, Kırım ve Cenubî Rusyaya gönderilmek için çok mıktarda cam boncuklar ve bunların yaldızlı olanları yapılırdı. Araplar vasıtası ile de buralara bilhassa yeşil boncuk ve altından yapılan eşya gelirdi[2]. Bütün bu cins ticaret eşyasının Peçeneklere de girmiş olduğunu tahmin edebiliriz. De administrando imperioda "erguvani boya, kıymetli kumaş, tatlı, biber, halis bars derisi„ gibi lüks eşyanın Peçenekler arasında çok makbul olduğu söylenmekle, bu kavmin Karadeniz sahillerine başka memleketlerden gelen ticaret eşyasını da ele geçirmeğe gayret ettiklerini açıkça göstermektedir. Bu suretle Peçeneklerin ticaret sahasında epey faaliyet gösterdiklerini zannedebiliriz. Maalesef bu hususta kaynaklar bize fazla malûmat vermiyorlar. Onun için Peçeneklerin ticaret hayatlarından ancak diğer kavimlerle mukayese ve daha sonraki Türk göçemenlerinin hayatını göz önünde bulundurmak suretile bahsedebileceğiz.

Peçeneklerde ticaret mevzuunu kapatırken onların harice sattıkları "eşya" arasında harpte esir alınan kölelerin (tutsak) mühim bir yekûn tuttuğunu da işaret etmeliyiz. Bir taraftan Uzlarla diğer taraftan Macarlarla ve bilhassa Ruslarla yapılan harplerde, akınlarda Peçeneklerin eline binlerce esir düşüyordu. Bunların birçoklarının Karadeniz ve Azak denizi sahilindeki ticaret iskelelerinde satılığa çıkarıldıkları muhakkaktır. Kara-Deniz alış verişinde köle ticaretinin çok ehemmiyetli bir yer tutuğunu biliyoruz.

Peçeneklerin, yaşayış şartlarının icabı olarak, hazarî kavimlerinkinden büsbütün ayrı, fakat diğer göçmen Türklere çok benziyen bir kabîle teşkilâtına malik olduklarını gösteren kayitler elimizde mevcuttur. De administrando imperio bütün Peçenek heyetinin sekiz u l u s (θέματα) tan ibaret olduğunu[3] ve bu sekizin hepsi birden daha küçük k ı r k parçaya ayrıldığını yazıyor. Sekiz ulusun başında "büyük„, ve kırk parçanın da ayrıca "küçük„ başbuğları olduğunu tasrih

[1] V. L j a s k o r o n s k i j. S. 264.

[2] Keza, S. 264. Bu hususta bilhassa: W. H e y d, *Histoire du commerce...* I, 64.

[3] *De adm. imp.* S. 164, Ἰστέον ὅτν πᾶσα ἡ Πατζινακία εἰς θέματα ὀκτώ διαιρεῖται

ediyor[1]. Bu suretle Peçeneklerde de, başka Türk kavimlerinde olduğu gibi, silsileli bir kabîle teşkilâtı mevcuttu. Bu teşkilâtı aydınlatmak için yakın zamanlara kadar muhafaza olunan muhtelif Türk zümrelerindeki kabîle teşkilâtını misal olarak alacağız. Türklerin bir kısmı, tabiî şeraitin değişmesiyle, ziraatı bırakarak stepte yaşamağa mecbur kaldıktan sonra, yeni hayata tamamiyle uyğun bir teşkilât yaratmak mecburiyetinde kalmıştı. Bu teşkilât uzun asırlardan sonra artık muayyen ve az değişen bir hale gelmişti.

Kabîle teşkilâtının içtimaî nüvesini, kan akrabalığına dayanan aile teşkil eder; biz buna ocak adını da verebiliriz. Bir aile, zenğinliğine göre, en azı bir olmak üzere birçok çadır işgal edebilir. Birçok ailelerden mürekkep birliğe avul adını verebiliriz. Bundan daha büyük birliğin oymak olması lâzımgelir; onun üstünde - boy, sonra uruğ gelir. Birkaç uruğun idarî birliğine ulus demek doğrudur. Peçeneklerin θέματα - themleri, Cuci, Çağatay ulusları gibi idarî (askerî esaslar üzerinde) bir birlik olsa gerektir. Her bir birliğin başında geniş salâhiyeti haiz bir başbuğ bulunur: bütün aile efradı, boy uruğ veya ulusa dahil olan her kes başbuğların emrine itaat etmekle mükelleftir. Bu bakımdan Türklerde şeflik mefhumu çok eskidir, ve Türklerin idarî hayatlarında mühim bir rol oynamıştır.

Step hayatının icabı olarak kabîle teşkilâtı tamamiyle askerî hususiyeti haizdir. Türklerin düşmanlarını süratle ve kolaylıkla yene bilmelerinin sebeplerini burada aramak lâzım gelir. Peçeneklerde de ayni vaziyeti görüyoruz. Sürülerini ve mer'alarını ellerinde tutabilmeleri için, daima askerî bir teşkilât halinde kalmaları zarureti vardı. Hariçten her an tehlikenin gelebilmesi ihtimali (Uz, Rus, Macar ve Bulgar hücumları) Peçenekleri daima harbe hazırlıklı bulunmak mecburiyetinde bırakıyordu. Bunun için her birlik içinde kuvvetli bir rabıta görülüyor; neticede bütün bir heyet arasında kuvvetli bir tesanüt mevcuttur. Bu tarz yaşayış, küçük yaştanberi elde silâh bulundurmayı öğretir; sıcağa ve soğuğa, açlık ve susuzluğa alışık olan ve bütün bunlara kolayca tahammül eden bir tip vücude getirir. Tahammülü az olanlar küçük yaşta iken ölür giderler: yaşamak hakkı yalnız sağlam olanlarındır.

[1] *De adm. imp.* S. 165: τὰ δὲ ὀκτὼ θέματα διαιροῦνται εἰς τεσσαράκοντα μέρη, καὶ ἔχουσι ἐλάττονας ἄρχοντας.

Göçmenlerde her kesin bir asker, ve bütün kitlenin de bir ordu halinde olmasında akıncılığın da çok büyük bir rolü vardır. Akıncılık göçmenlerin hayatında tamamiyle normal ve hatta onu tamamlıyan bir vaziyettir. Onlar, kendilerinde bulunmıyan birçok eşyayı bu suretle ele geçirerek ihtiyaçlarını kapatmak imkânını buluyorlar. Bilhassa hazarî komşularının imal ettikleri eşya bu kabildendir. Peçeneklerin sıksık tekrarlanan Rus ve Bizans yurduna akınları buna birer misal teşkil edebilir. Karadeniz ticaretinde mühim bir rol oynayan köle ticareti bilhassa Peçeneklerin Slav memleketlerine yaptıkları akınlar sayesinde ehemmiyet kazanmış olsa gerektir. Ayni zamanda kendilerinin de şarktan Uz ve Hazar baskınına maruz kalmak tehlikesi bulunduğundan, Peçenek uluslarının her zaman için hariçten gelen tehlikeye karşı mudafaaya hazır bulunmalarını icabettiriyordu. Onun için Peçenek uruğları ve oymaklarının bulundukları yer bir ordugâh gibiydi. Orada her mevsimde ve her vaziyette, uruğ başbuğlarının emri üzerine, gerek tedafüî ve gerek tecavüzî, sür'atli hareketlere geçmek için hazır bulunan bir kitle mevcuttu. Halbuki o devirde hazarî kavimlerde, memleketin mudafaası muayyen askerî kıt'aların vazifesini teşkil ediyordu. Peçeneklerde silâh taşıyacak bir yaşa gelen her kes harbe iştirake mecburdu; elinde silâhı bulunan her kes ise kendini efendi bilen serbest bir kimse olarak hisseder; o, bunu yaşamakta olan hayat tarzına medyun olduğunu zanneder; onun için bu hayat tarzını kolayca değiştirmez.

Askerî hususiyeti haiz Peçenek kabîle teşkilâtının ayni zamanda aristokrat ve aristokrat olmıyan iki zümreden ibaret oldugunu görüyoruz. ·Buna benziyen bölümü diğer Türk kavimlerinde de buluyoruz. Tarihlerde bazi Türk kitleleri arasında "ak„ ve "kara„olarak iki zümrenin mevcudiyetini biliyoruz. Bilhassa yakın zamana kadar Kazaklar arasında "ak-süyek„ ve "kara-söyek„ taksimatı mevcuttu. Sonra, Cengizhanın, hâkimiyeti ele geçirmeden önce, "kara halkı„ temsil eden Camuha ile mücadelesi, stepte de aristokrat ve demokratlık mücadelesinin varlığını gösterir. Peçeneklerin üç ulusu kibar kısmı teşkil ediyordu. Bunlara Kangar veya Kankar denilirdi. Bunlar belki de diğer beş ulusu vaktiyle tabiiyetleri altına alarak, onların üzerinde yükselmiş olabilirler. Bu cihet bizce meçhuldur. Bilahara

Peçenek reislerinin kibarları ile kibar olmıyanları arasında cereyan etmiş olan mücadele de bu ikiliği göstermektedir. Aristokrat aileye mensup olan Turak'a karşı halktan çıkmış olan Kegen mücadele bayrağı kaldırmış; ve yenilerek Bizansa iltica etmişti. Bu bakımdan da Peçeneklerin içtimaî bölümü diğer Türk zümrelerine benzemektedir.

Geniş bir sahayı işgal eden ve dagınık bir halde yaşıyan bu kavmin muayyen kanunları ve idarî teşkilâtı olmadığı hatıra gelmesin. De administrando imperioda Peçeneklerde başbuğluğun nasıl intikal ettiğine dair çok enteresan bir kayit buluyoruz. Orada, İdil boyundan hareket edilirken kimlerin başbuğ olduğu anlatıldıktan sonra, bunların yerine kardeş çocukları geçtiği söyleniliyor. Konstantin Porphyrogennetosa göre Peçeneklerde"eskidenberi bir kanun vardır ve örf-ü adet sağlamca yerleşmiştir ki„[1] buna göre kabîlenin başında bulunan kimse o mevkide ancak hayatının sonuna kadar kalabilir; o, mevkiini oğullarına terk etmek hakkını haiz değildir. Başbuğ öldükten sonra onun yerine ölen başbuğun ya kardeş çocukları veya kardeşlerinin torunlari (ἐξαδέλφων παῖδας) getirilir. Bu suretle hâkimiyet urgun yalnız bir kısmında kalmaz; böyle şerefli bir mevkie ailenin yan budağı da iştirak ettirilir. Uruğa yabancı olan kimse katiyen başbuğluk makamına getirilmez. Gürülüyor ki uruğun başbuğluğu meselesi muntazam bir kaideye bağlıdır. İmparator bunun çok eskiden devam edip geldiğini söyliyor. Sonra, Peçeneklerle Bizanslılar arasında elçiler gidip gelirken, veya müzakereler yapılırken, Peçeneklerin "kendi kanunlarına göre "[2] yemin ettiklerini yene De administrando imperiodan öğreniyoruz. Mühim işlerde bütün Peçenek zümresinin birlikte hükmünü vermesi icabettiği anlaşılıyor; meselâ her hangi bir yere harp için gidilip gidilmemesi ve buna benzer meselelerin - Peçenek heyeti umumiyesi tarafından münakaşa edildikten sonra karar verildiğini birkaç misal ile gösterebiliriz[3]. Kaynaklarda bu kavmin içtimaî ve idarî hayatına dair fazla malûmat olmadığından biz de bu kadarla iktifa edeceğiz.

[1] *De adm. imp.* S. 165: νόμος γὰρ ἐν αὐτοῖς καὶ τύπος ἐκράτησε παλαιός.

[2] *De adm. imp.* S 73: καὶ ὅτε ποιήσουσιν οἱ Πατζινακῖται πρὸς τὸν βασιλικὸν τοὺς ὅρκους κατὰ τὰ ζάκναα αὐτῶν.

[3] Bruno'nun imparator Heinrich'e mektubu. W. Giesebrecht, *Geschichte d. deutschen Kaiserzeit*, B. II. 701 - 702.

Bozkırlarda yaşıyan ayni zümre içinde çok kuvvetli bir tesanüdün olduğunu yukarda söylemiştik. Bu bağ yabancı zümrelere karşı beslenilen düşmanlıktan kuvvet bulmuştur. Sebebi de: yabancı zümreler daima hücum ederek o yer halkını yerinden çıkararak sürülerini ellerinden alabilirler. Onun için her bir bozkır uruğu mensup olduğu uruğa kuvvetle bağlıdır. Ayni suretle bütün bir camia teşkil eden bir heyet arasında da bu bağ mevcuttur. O camiadan ayrılarak başka yere gidenler şiddetle takbih ve takip olunurlar; bu gibilerin her ne bahsına olursa olsun geri getirilmeleri istenilir. Buna en bariz misal olarak Attilânın 448 de Şarkî Roma imparatoru Theodosios II. ye elçi göndererek firarî Hunların iadesini talep ettiğini gösterebiliriz. Bu kaçakların Attilânın sarayında bir listesi bile mevcuttu[1]. Ayni vak'anın Peçeneklerde de tekerrür ettiğini görüyoruz. Onlar da Bizansla yaptıkları muahedede kendilerinden kaçanların kabul edilmemelerini ileri sürmüşlerdi; bilahara Peçeneklerin bir kısmı kaçarak Bizansa iltica edince bu vaziyet Peçeneklerce "casus belli„ addedilmişti[2]. Bizansa kaçmak suretiyle Peçenek zümresine ihanet eden başbuğ Kegen bu suçunu kanı ile ödemişti.

Peçeneklerin yaşayış tarzlarına dair görüşlerimiz tamamlamak için onlar hakkında üç Bizans teolog ve müverrihlerinin bu kavmi tasvir eden parçalarını buraya nakledeceğiz. Tabiî, Bizanslılar nazarında Pecenekler "gayet vahşi barbar„ dılar. Sonra, Bizans yazıcıların bilhassa "retorik„ e ehemmiyet vererek, söz güzelliği ve tesirin kuvvetli olması için, hakikatı bozduklarına pek çok tesadüf edilir. Bunu nazarı itibara alarak, onların sözlerini harfiyen kabul etmek doğru olmaz. Fakat, bizi alâkadar eden cihet, o zamanda Peçeneklerin komşuları üzerinde ne tesir bıraktıkları ve bir Bizanslı "ince adamın„ onların hayatını nasıl görmüş olmasıdır.

11-nci asrın sonlarında yaşıyan theolog ve feylosof Mihael Psellos, imparator Konstantin IX. Monomachosun "garptaki barbarlar„, yani Peçeneklerle harbini anlatırken, bu kavme ait yazdıklarını buraya naklediyoruz:

"Onlar diğer uruğlara (kavimlere) nisbeten daha az harpçı ve yenilmesi daha güç bir millettirler, zira ne vücutça sağlam ve ne manen kuvvetlidirler; fakat onlar ne vücutlarının

[1] Priscus, Bonn tabı S. 145 - 146.
[2] Kedrenos, II. 315 ve devamı.

yukarı kısmını ve ne de dizlerini muhafaza eden zırh giyerler; başları da migferle örtülü değildir; ellerinde hiç bir nevi kalkan görünmez, ne Argosta yapılan uzun kılıç ve ne de yuvarlak kalkan bulunmaz, hatta bellerine kılıç bile kuşanmazlar; ancak ellerine süngü alırlar, bu silâh onların kendilerini müdafaada kullandıkları yegâne alettir. Onların ayrı bir askerî taksimatı yoktur, askerî bir dissiplin de onları harbe teşvik etmez, harp zamanındaki cephe alma, sağ ve sol cenah nedir - bilmezler; kendilerini müdafaa için siper yapmazlar ve bu maksatla vücude getirilen hendekleri de bilmezler; onlar gelişi güzel kitleler halinde, ölüm karşısında korku beslemedikleri hisleriyle kendilerini kuvvetlendirip, yüksek seslerle bağırarak, düşman üzerine hücum ederler; şayet karşılarındakileri geriye püskürtmüş iseler onun üzerine saldırarak aman vermeksizin takip ederler ve hepsini keserler; şayet karşılarındaki ordu mukavemet ediyorsa ve kıtalar barbarların hücumu ile bozulmadılarsa bunlar (yani Peçenekler) dönerler ve kaçarak canlarını kurtarmağa bakarlar. Onlar kaçarken intizama riayet etmezler, belki biri bir tarafa, diğeri başka cihete kaçar: bir kısmı kendilerini nehire atar, onları ya nehrin akıntısı alır götürür, yahut fazla bir cereyana kapılırlar ve batarlar; bir kısmı sık ormanlığa saklanarak takip edenlerin gözünden kaybolur; bu suretle hepsi de muhtelif yerlere saklandıktan sonra, onlar tekrar muayyen bir yerde toplanırlar, kimisi dağdan iner, kimisi dereden çıkar, ve bir kısmı da nehirden sıçrayarak - çıkar, ve diğerleride hiç beklenilmeyen bir yerden çıkar gelir. Şayet hararet hisediyorlarsa ve tam bu sırada çeşme veya akar suya rasgeliyorlarsa, derhal suya eğilerek ağızlarıyle içerler. Eğer su bulamazlarsa, atlarından inerek hayvanın damarını demirle açarlar ve kanını içerler, ve bu suretle hararetlerini teskin ederler, kanı su yerine kullanırlar; sonra, en semiz atı keserler, parçalarlar, ve orada buldukları her hangi bir eşyayı ateşe korlar, sonra ufak parçalara kesilmiş at etini onun üzerinde kısa bir zaman ısıtırlar ve eti akankanları ile birlikte yerler[1];

---

[1] Kiragos Vartabet Kançageçi — Ermenilerin tarihi. Tiflis 1910. S.257. Moğolların (Tatarların) en çok tercih ettikleri beygir etidir ki, bunu parçalayarak pişirirler veyahut tussuz olarak kebap eder, ve sonra ufak parçalara ayırarak tuzlu su ile ıslatırlar ve öyle yerler. (Edebiyat Fakültesi tezi. Hrant Andreasyan tercümesi)

böylece kendilerini kuvvetlendirdikten sonra, kendi karargâhlarına giderler. Onlar yılanlar gibi derin derelerde ve uçurumlarda yaşarlar; uçurumu duvar gibi kullanırlar.

Bu kavim heyeti umumiyesi itibarile çok müthiştir ve hilekâr tabiatlıdır; onları ne sulh muahedeleri bağlar ve ne de kurban getirdikleri zaman verdikleri yemin de bunlar tarafından tutulur; zira onlar hiçbir ilâhi kudreti tanımazlar, bir allah tabirini dile bile almak doğru değildir. Çünkü bunlarda her şeyin mekanikî bir şekilde cereyan ettiği kabul olunur; bunlar ölümü bütün varlığın sonu gibi alırlar; bundan dolayıdır ki, onlar çok çabuk sulh aktederler ve harp yapmak için müsait bir zaman geldi mi, bunu derhal bozarlar... Harp esnasında aldıkları esirlerin bir kısmını keserler, diğer kısmı ile çok faydalı işler görürler ve (esirler arasında) zenginler varsa, ancak yüksek bir fidyeyi necat mukabilinde serbest bırakırlar, aksi takdirde bunları da öldürürler.[1]„

Konstantin IX. Monomachus (1042-1055) zamanında yaşayan theolog, Euchaita ismi ile maruf, Joann Mauropus ta bu kavim hakkında şunları yazıyor: "Bunlar, malum olduğu veçhile, sadık olmıyan, allahsız ve kanunsuz, Skitlerden neş'et eden bir kavim olup, yaşayış tarzı ve hayatlarının şekli bakımından nefret uyandırıcı ve pistirler; denilebilir ki, başka cihetten de, bunların kıymeti yoktur, onlar akıl, kanun, din ve devlet teşkilâtından haberleri olmayup, bunları birbirlerine bağlıyan müşterek bir bağ da yoktur; fakat onların bir memleketi anî olarak basmak icap ettiği zaman fevkalâde becerikli ve mükemmel bir surette hazırlandıklarını görüyoruz; ayak üzerinde ne bulurlarsa onu ganimet olarak alıp götürmek, yollarında tesadüf ettiklerini alçakcasına öldürmek işini mükemmel becerirler. Onlar, halihazırda yaşadıkları memleketi çapulçulukla elde etmişlerdir, ve daha zaif olan evvelki ahaliyi oradan tardetmişlerdir. Bunlara karşı harbetmek her zaman için güç ve muvaffakiyetsiz olmuştur; zira onlar tam zamanında Barbarların hücumundan sakınmasını bilmişler, ve tam vaktında kaçmayı ve uzaklaşmayı iyi yapmışlardı; bunlar gûya göllerdeki kurbağalar gibi, ovalar ve bataklıklarda gizlenmişlerdir[2].„

[1] Michael Psellos, *Chronographia.* Ed. et trad. par Em. Renauld.

[2] Johannes Euchaita (Mauropus), ed.P.de Lagarde, Abhandlungen der Göttinger Gesellschaft d.W.hist.Cl.28 (1881).

Nihayet 11 - inci asır ortalarında yaşayan Bizans theologlarından, Ochrida baş piskoposu olması dolayısile Bulgarus ismini taşıyan, Theophylaktos Peçenekleri çok şairane bir lisanla tasvir etmiştir. Bu tasvir Theophylaktosun 1089 - 1090 kış başında bir münasebetle Aleksi Komnenosun şerefine söylenen hitabe içine sıkıştırılmıştır. Orada deniliyor ki: "Onların -yani Peçeneklerin- hücumları şimşek çakışı gibidir; geriye çekilmeleri hem güç hem kolaydır: ağır ganimetin bolluğundan ve kaçışlarının çabukluğundan. Hücum ederlerken - şayıadan evvel kendileri gelirler; kaçarken de - bir daha onların nerede olduklarını işitmek mümkün olmuyor. En mühim cihet şudur ki, başkalarının memleketini tahrip ve yağma ederler - kendileri memleket sahibi değillerdir. Eğer Dara Histaspastan daha cesur birisi çıkıp Ister (Tuna) nehri üzerine köprü yaparak - Skitleri aramağa kalkışsa idi, boşuna, icrası mümkün olmıyan bir işe başlamış olurdu. Onlar kayalar arasında gizlenirler, ormanlığın en koyu yerlerinde kaybolurlar ve arayan da, vahşet itibariyle yalnız Skitlerden geride duran, bu kavmi ararken dağlar ve ormanlarda şaşkın şaşkın dolaşmak mecburiyetinde kalırdı; onları arayanlar da, ismi atalar sözüne bile girmiş olan, meşhur Skit sahrası manzarasını karşısında kalır; şayet tabiat kanunlarına karşı gelerek bunları aramakta inat edilirse, bunu yapan muhakkak mahvolur ve kimsenin teessürünü uyandırmaz, bilâkis akılsızlıkla ittiham olunurdu. Skitler (yani Peçenekler) kendilerinin kayalık ve ormanlık (meşe) çocuğu olduklarını isbata geçikmezler, kendileri hiçbir tehlikeye maruz kalmaksızın takip edenlere darba indirirler. Eğer, kendisi (görünmiyerek) oklarla yağmur yağdıran Gyges efsanesine inanmak lâzım gelirse, o Gygesin muhakkak Skitten (Peçenek) başka birisi olmaması icap eder. Onlara göre hali sulhta bulunmak bedbahtlıktır; en yüksek saadet te harp için müsait bir fırsatın bulunması ve yapılmış sulh muahedeleri ile alay edebilmektir. En fena cihet şudur ki, onlar adet itibariyle, ilk bahardaki arılardan daha çokturlar; onların kaç on bin olduğunu kimse bilmez; sayıları nihayetsizdir.„[1]

Bu üç Bizans müellifinin tasviri birbirine çok benzer. Tabiî göçmenlik hayatı ve teşkilâtını yakından ve uzaktan bile bil-

[1] Migne, *Patrologia graeca*. 126. S. 287 ve devamı. V. Vasil'evskij, *Vizantija i Pečenegi* Ž. M. N. P. (1872) Kn. II. S. 116.

meyen bu, Bizans payıtahtının ince terbiye ve tahsilini gören ilâhiyat âlimleri için Peçenekler dünyanın en "vahşi„ bir kavmi gibi görünüyorlardı; bilhassa bu sıralarda Peçeneklerden Bizanslılara boyuna zarar ve ziyan dokunuyordu; Bizansa faydaları dokunduğu sırada ise, Konstantin Porphyrogennetosun, onlar hakkında bu kadar acı bir lisan kullanmadığını gördük. Fakat gerek De adm. imp. ve gerek 11-inci asır müelliflerinin müşterek bir noktaları vardır; o da: Peçeneklerin emsalsiz cesur ve harpçı bir millet olduklarını tebarüz ettirmeleridir.

PEÇENEKLER ARASINDA İSLÂMİYET VE HİRİSTİYANLIĞIN YAYILMASI MESELESİ

9 - ncu asrın ikinci yarısından itibaren Horasanlı ve Azarbaycanlı müslüman tacirler Cenubî Rusya steplerine geliyorlardı. Bunlar Peçenekler arasında ticaret yaparken, müslümanlık propagandasını yapmaktan da geri durmayorlardı. Bu hususta kat'î bir malumatımız olmamakla beraber, elde mevcut Arap kaynaklarından bazı neticeler çıkarmak mümkündür. Endülüslü El- Bekrî Peçenekler arasında islâmiyetin çok yayılmış olduğunu söyliyor; o, bu malumatı anonim diğer bir kaynaktan almış olsa gerektir. Peçeneklerin islâmiyeti kabülleri meselesi Marquart tarafından *Streifzüge* sinde tafsilâtı ile anlatılmıştır; biz de Marquarta istinaden bu meseleye temas edeceğiz. Bu hususta yeğâne kaynak ismi yukarda geçen El-Bekri olduğundan, onun verdiği malumatı alacağız. El-Bekrî şunları naklediyor: "Kostantiniyede bulunan bir kısım müslüman esirlerinin sözlerine göre Peçenekler evvelce mecusî dininde idiler. 400 hicrîden sonra bir ilâhiyatçı esir - âlim bunlar arasına giderek, onları islâmiyete davet etmişti; esasen bu kavim arasında yavaş yavaş islâmiyet yayılmağa başlamıştı; müslüman olanların etvar ve hareketleri kusursuzdu; müslüman olmıyan diğer bir kısmı islâmiyeti kabul edenlere gücenmişler ve aralarında harp çıkmıştı. Tanrı islâmlara yardım etmiş, müslümanların adedi 12000, kâfir kısmının da bunun iki misli olmasına rağmen, müslümanlar galip gelmişlerdi; bunun üzerine yenenler müşrikleri öldürmüşlerdi. Peçenekler elyevm hepisi

de müslümandırlar, aralarında âlimler, fıkıhlar ve kariler vardır[1].„

Marquart, El-Bekrînin (yahut anonim müellifin) yanlışlıkla 300 hicrî yerine 400 koyduğunu zannediyor. Yılın yanlışından sarfı nazar, burada verilen malumat esas itibariyle doğru değildir. İlk önce 12000 Peçeneğin, sonra bütün Peçenek milletini islâmiyeti kabül etmiş olduklarına imkân verilmez. Bunlar arasında âlim, fıkıh ve karilerin yetişmiş olması da hayli münakaşalıdır. Anlaşılan, El-Bekrî Peçenekleri başka bir Türk kavmi ile karıştırmıştır. Bu sıralarda Peçeneklere ait mufassal malumat veren Kostantın Porphyrogennetos onların islâmiyeti kabulleri hakkında tek bir kelime söylemiyor. Daha sonraki Bizans kaynaklarında da bu hususta hiç bir söz yoktur; Rus kaynakları keza Peçeneklerin müslümanlığından hiç bahsetmiyorlar. El - Bekriden başka islâm kaynaklarında bu Türk kavminin müslümanlığı, Mes'udî müstesna, zikredilmemektedir. Peçeneklerin oturdukları yerlere gelen müslüman tacirlerinin tek-tük Peçeneği islâmiyete çevirdikleri ihtimal dahilinde olmakla beraber, bütün bir kitlenin müslüman olması, başka hiç bir kaynakla teyit edilmediğinden, biz buna ancak El-Bekrînin yanlış bir malumata istinat ederek bırakmış olduğu bir kayit nazarî ile bakıyoruz. Peçenekler, bu sıralarda, diğer Türk göçmenlerinin kısmı azamı gibi, şamanizm ismiyle tanınmış olan ata ve dedelerinin akidelerini devam ettirmiş olsalar gerektir.

Bizi alâkadar eden bu kavmin hiristiyanlığı kabul etmiş olduğuna dair de bir kayit mevcuttur. Bu defaki mulûmat bir garplı misyonere aittir. Rus knjazi Vladimirin hâkimiyeti zamanında (972-1015), Alman misyonerlerinden Bruno[2] 1007 senesinde Peçeneklere giderek bunlar arasında hiristiyanlığı yaymağa çalışmıştı[3]. onun faaliyeti hakkında, bizzat kendisinin, Alman imparatoru Heinrich II. ye göndermiş olduğu mektubundan, malumat alıyoruz. Brunonun mektubundaki birçok yerlerin yalan olmasına rağmen garp müverrihlerinden bazıları, Brunonun gayreti sayesinde 1007 yılında "Peçeneklerin tamamiyle hıristiyanlığı kabul ettikleri„ ileri sürülmektedir. Mezkûr mis-

[1] *İzvestija Al-Bekri...* A. Kunik ve V. Rozen S. 42.
[2] Realenzyklopaedie der protestanischen Theologie, sub: Bruno.
[3] W. Giesebrecht, *Geschichte der deutschen Kaiserzeit*, B. II. 703.

yonerin mektubundaki malûmat şudur: Misyoner arkadaşları ile birlikte Kievte, Rus knjazinin misafiri olarak, bir ay kalmıştır. Sonra, knjaz ordusu ile hareket ederek, Brunoyı Rus-Peçenek hududuna kadar teşyi etmiştir[1]. Bu sıralarda Kiev devletinin cenup hududunun Kievten iki günlük yol mesafesinde olduğu anlaşılıyor. Hudut boyunca dikili kazıklardan bir nevi istihkâm (častokol) vücude getirilmişti - bu Rusların Peçeneklere karşı mudafaa için yapılan tedbirlerden biridi. Rus knjazi Bruno'ya Peçeneklere gitmekten vazgeçmesi hususunda birçok nasihatta bulunmuş; boş yere hayatını kurban edeceğini anlatarak, misyoneri fikrinden vazgeçirmeğe çalışmıştı. Fakat, bütün buna rağmen, Bruno fikrinde sabit kalmış ve Peçenek yurduna hareket etmişti. Alman misyonerinin Peçenekler arasında bulunduğua zaman ait verdiği malûmat ta şudur: İlk iki günde hiç bir tehlike zuhur etmemişti; ancak üçüncü gün, misyoner ve maiyeti, daha kalabalık bir Peçenek kitlesine tesadüf etmiş ve birçok tehlikeye maruz kalmıştı; gûya, Peçenekler onları öldürmek istemişler, ve böyle "mühim bir kararı„ yerine getirmek için de umum halk toplantısının tasvibi lâzım geldiğinden, bütün Peçenek halkı toplantıya çağırılmıştı[2]. Peçenekler ellerindeki baltaları ile misyonerleri tehdit etmişler ve onları parça parça yapmakla korkutmuşlardı. Fakat Bruno ve arkadaşları bir mucize kabilinden bu tehlikeyi atlatmışlardı kurtulmuşlardı. Nihayet halk kitlesine nazaran daha anlayışlı olan, kabîle başbuğları mudahale ederek misyoneri ve arkadaşlarını muhakkak bir ölümden kurtarmışlardı. Bruno Peçenekler arasında beş ay kalmış; bu müddet zarfında üç Peçenek kabîlesini gezmiş, dördüncü kabîleden de Bruno ile konuşmak için mümesiller gelmişlermiş (o, galiba, Dneprin garp tarafındaki Peçenek kabîleleri arasında bulunuyordu). Bruno işbu zaman zarfında otuz kadar[3] Peçeneği hıristiyan yapmıştı. Bunu müteakıp Bruno yalanlara başlayor. Gûya, Peçenekler, Rus knjazi sulh aktederse, ve bunu muhafaza edeceğine dair

---

[1] Giesebrecht, B. II. 703: duos dies cum exercitu duxit me ipse usque ad regni sui terminum ultimum.

[2] Ayni yerde: dominica ad maiorem populum pervenimus, et datum est spacium vivendi, donec per currentes nuntios universus populus congregaretur ad concilium.

[3] Giesebrecht, *Geschichte d. deutschen Kaiserzeit*. B. II, 793: circiter triginta animas christianitate facta.

oğlunu rehin olarak Peçeneklere gönderirse hepsinin de hıristiyanlığı kabul edeceklerini vadetmişlerdi. Bunun üzerine Bruno Kieve gitmiş, Vladimiri Peçeneklerle sulh yapmaya teşvik etmiş; Rus knjazi de muvafakat edip oğlunu Peçeneklere rehin olarak yollamıştı; Bruno onunla beraber arkadaşlarından birini Peçeneklere piskopos olarak göndermişti. Bruno, "yer yüzündeki mecusiler arasında en sert (kansız) bir kavim olan Peçenekler hepsinin de vaadları üzre hıristiyanlığı kabul ettiklerini„ ilâve ediyor[1]. Brunonun bu sözlerine uyarak garp müverrihleri, meselâ v. Giesebrecht de "işte bu suretle vahşi Peçenek kavmi Roma kilisesi için kazanılmıştı[2]„ diyor. Peçeneklerin hepsinin de hıristiyanlığı kabul etmiş olduklari yalandır; eğer hakikaten bütün Peçenek kavmi hiristiyanlığı kabul etmiş olsaydı, bu hususta Bizans ve Rus membaları da muhakkak malûmat vereceklerdi. Halbuki ne Bizans ve ne de Rus membalarında böyle bir kayit yoktur. Bruno, galiba, otuz kadar Peçeneği hiristiyan yapmağa muvaffak olmuştu; Fakat bunlarda az bir zaman sonra, o devirde ekseri göçmen Türk kavimlerinin dini olan şamanlığa geri dönmüşlerdir. Sonra, Rus membalarında Vladimirin oğlunu Peçeneklere rehin olarak gönderdiği de hiç zikrolunmuyor; diğer cihetten Peçeneklerin Rus knjazinden sulh istemeleri de doğru olamaz, çünkü Peçenekler Kiev knjazine nisbeten daha kuvvetli idiler. Bruno mektubunun son kısmına sırf faaliyetinin semeresini çok göstermek için bir takım yalanlar da ilâve etmiştir. Şayanı dikkat olan cihet şudur ki Bruno "dünyanın en sert„ bir kavmi arasında beş ay kalarak salimen memleketine avdet ide bilmişti; halbuki Almanlarla hemhudut olan, ve nisan 997 de Prag piskoposu Adalberti öldüren, Prusyalılar, Peçenekleri İsa dinine sokmağa çalışan Brunoyı da 1009 yılında ortadan kaldırmışlardı. Bu vak'a da, yani misyoner Brunonun beş ay müddetle Peçenekler arasında faaliyette bulunabilmesi, Peçeneklerin, bütün Türk kavimleri gibi, din meselelerine oldukça lâkayit kaldıklarını ve başka dinlerin misyonerlerini hiç bir tazyıka maruz kılmadıklarını göstermektedir.

---

[1] Ayni yerde: et facta est ad maiorem gloriam et laudem Dei christiana lex in pessimo et crudelissimo populo, qui sunt super terram, omnium paganorum.

[2] Giesebrecht, B. II, 106.

IV

PEÇENEKLERİN RUSLARLA MÜNASEBETLERİ *

ŞARK SLAVLARI VE KİEV-RUS KNJAZLIĞININ KURULMASI.

Peçenekler Karadenizin şimalindeki bozkırları işgal ettikten sonra Şark Slavları ile komşu olmuşlardı. Her iki zümre arasında sıkı bir temasın vücuda geleceği gayet tabiî idi. Bu temasın mahiyetini araştırmadan evvel Şark Slavlarına, yani sonraları Kiev Rusyasını kuran zümreye dair bir kaç söz söylemek icap eder.

Slavların üçüncü büyük zümresini teşkil eden Şark zümresi (diğer ikisi: Garp ve Cenup gruplarıdır) diğer Slav gruplarına nisbeten tarih sahnesinde daha geç görünmüştür. Slavların bu kısmı, galiba, yedinci asırdan evvel Pripet ve Orta Dneper havzasından hareketle yukarı Dvina, İlmen gölü ve Oka nehrinin başlarına, ve Dneperin aşağı mecrasına doğru olduğu gibi, Dnester ve Buğ nehirlerini takiben Karadeniz sahillerine doğru da inmeğe başlamıştı. Bütün

* Peçenek-Rus münasebetlerini tetkik için esas kaynak Rus vekayinameleridir. (Burada P.S.R.L. olarak kısaltılmıştır.) Bunlara dair yukarda (S.10-14) kâfi derecede izahat verildiğinden söylenenleri bir daha tekrarlamağa hacet yoktur. Bizans kroniklerinde de bu hususta bazı malzeme bulmak mümkün oluyor. Ezcümle Leon Diakonos ve Georg Monachos'un eserlerinde Peçeneklerle Rusların münasebetine dair birkaç kayit vardır. Ayni zamanda *De administrando imperio*da da az olmakla beraber, çok enteresan bir iki kayide tesadüf ediyoruz. Bu meseleyi etrafile ihata eden her hangi bir eser henüz yazılmamıştır. Rus tarihine dair klâsik eserlerden Karamzin, Pogodin, Bestužev Rjumin, Solov'ev, Ključevskij v.b. tarihlerinde Peçenek-Rus munasebetine çok sathî olarak temas edilmektedir. P. Golubovskij-nin *Pečenegi, Torki i Polovcy* adlı eserinde diğer tarihlere nisbeten daha fazla malumat verilmekle beraber, vekayinamelerdeki kayitleri birbiri arkasına saymakla iktifa edilmiştir. Cenubî Rusya, ezcümle Ukrayna tarihii için çok ehemmiyetli olan, meşhur Ukraynalı tarihçi Hruševski'nn eserlerinden, maattessüf, istifade etmek mümkün olmadı.

bu hareket hakkında sarih bir malûmatımız yoktur. Bildiğimiz şey de sekizinci asırda Şark grubuna ait muhtelif Slav kabîlelerinin hareketi artık bitmiş bir halde bulunmasıdır. İlmen gölünden Orta Dneper ve yer yer aşağı Dnestere kadar olan sahalarda muhtelif Slav uruğları yaşıyorlardı.

Bu sahayı işgal eden Slavlar garpten Litvanyalılar, şimalden ve şimali şarkîden muhtelif Fin kavimleri, cenuptan ve cenubu şarkîden de muhtelif Türk kavimleriyle temasa gelmişlerdi. Geniş bir sahaya yayılan ve adetçe az olan Finler Slavlara karşı mukavemet göstermeksizin onların tabiiyetini kabul ve kısa bir zaman zarfında slavlaşarak Velikorus (Büyük Rus) ların vücude gelmesinde en büyük âmil olmuşlardı; halbuki Türkler Slav yayılışı karşısında geri çekilmemişler, bilâkis birçok yüz yıllar Şark Slavlarının cenupta Karadeniz sahillerine, Şarkta İdil boyuna gelmelerine mani olan bir kuvvet kesilmişlerdi.

Şark Slavları birçok uruğlara ayrılıyorlardı. Bunlardan Poljanler şimdiki Kievin civarında; onların garbında Volynjanler ve Oka nehrinin başlarında Severjanler bulunuyorlardı. Kiev'e yakın oturan Poljanlerin şimalinde Drevljanler ve Dregoviçler yaşıyorlardı. Dvinanın yukarı kısmında Poloçanlar; İlmen gölünden bugünkü Smolensk şehrine kadar olan yerlerde Kriviçler; yukarı Volga ile Onega ve İlmen gölleri arasında da Slovenler yaşıyorlardı.[1]

Bu Slav kabîlelerinin 8. ve 9-uncu asırlarda medeniyet itibariyle ayni asırdaki Germanlardan aşağı ve Finlerden yukarı oldukları anlaşılıyor. Bunların bilhassa devlet kurucu bir millet olmadıklarını da biliyoruz. İşgal ettikleri sahanın çok büyüklüğü, ormanlar ve nehirlerle birbirlerinden ayrılmaları, muhtelif Slav kabîlelerinin bir tek devlet halinde birleşmelerine engel teşkil etmiş olsa gerektir. 8-inci ve 9-uncu yüzyılların ortalarına kadar Şark Slavları - yukarda isimleri geçen uruğlar halinde - patriyarkal bir hayat geçirmekte idiler. Orman, mer'a ve tarlalarının müşterek olması esasına kurulan "köy„ iktisadî bir birlik teşkil ediyordu; bu "köy„lerde ilkönce ayni soya mensup kimseler yaşamış olsalar gerektir. Esas meşgaleleri ziraat ve avcılık olan Slavlar kıymetli hay-

[1] L. Niederle, *Manuel de l'antiquité slave*, Paris 1923. 208-inci sahife ve devamı.

van derileri, balmumu satmak yahut mubadele etmek suretiyle çok eskiden diğer kavimlerle tüccarî münasebata girişmişlerdi. Şimdi bile Rusyadan getirilen (satın alınan veya hediye edilen) en kıymetli eşya meyanında nadir kürkler bu işin en ehemmiyetlisidir. Şu farkla ki, o zaman hayvanlar orta Dneper, Oka boylarındaki ormanlarda avlanırdı; şimdi ise Sibiryadan getirilmektedir.

9-uncu asra varıncıya kadar Şark Slavlarının büyük bir kısmı Hazar devletine tabidiler. Rus vekayinamelerinde Slavların Hazarlardan her "ocak„ başından muayyen miktarda "kürk„ verdikleri kaydı da Slavların başlıca meşgalelerinin ne olduğuna işaret etmektedir.

Şark Slavlarının cenup kısmını, yani orta Dneperden başlayarak bozkırlara yakın sahada yaşayan kabîleleri (Poljan, Drevljan ve Severjan ve Radimič) ilk devlet teşkilâtı esasını Hazarlardan almış olsalar gerektir. Rus vekayinamesinin en eski kayitleri bunu göstermektedir. Vekayinamede Rus tarihinin başlangıcı münasebetile nakledilen ilk tarih 859 yıldır; burada Şark Slavlarının şimal kısmının "Varjag„ lere, cenubunun da Hazarlara vergi verdiği, yani tâbi olduğu, söylenmektedir. Kiev şehrinin, pek erkenden Hazarlara tâbi olduğu rivayet edilmektedir. De adm. imp. Kiev şehrinin ikinci bir adını da naklediyor: Σαμβατάς (Sambat)[1]; bu, belki de hazarca bir isimdir. Kievte "Kozare„ denilen ayrı bir mahallenin olduğunu da biliyoruz; burada, galiba "Paşenge„ (Pasınga) denilen Hazar valisi bulunuyordu. En eski Rus edebî eserlerinde Kiev knjazi Vladimirin "kağan„ unvanı taşıması da, Kieve hâkimiyet telâkkisinin nereden geldiğini göstermiyor mu? Bu suretle Kiev Rusyasının kuruluşunda, Hazar tesirini nazarı itibara almak mecburiyetindeyiz.[2]

Şark Slavlarının şimal kısmını bir devlet halinde birleştiren ve onlara R u s [3] ismini veren zümre ise Şarkî Skandinavyadan gelen, Finlerin R u o t s i, Bizanslıların Ῥῶς tes-

1 *De adm. imp.* S.75.

2 Bakınız: V. Mošin, *Rus' i Chazarija pri Svjatoslave.* Seminarium Kondakovianum VI. (1934) 187-208.

3 Buna ait bibliografya benim: *Orta zaman tarihine ait kısa bir bibliografya*, İstanbul (1934), S. 62.

Rus knjazlerinin kronologyası: Rjurik 862)?) - 879. Oleg 879 - 912; İgor 912 - 946; Ol'ga (oğlu Svjatoslav namına)946 - 968; Svjatoslav 946 - 972 Vladimir 972 - 1015; Jaroslav Mudryj 1014 - 1054.

miye ettikleri Normanlardır. Bu zümre Şarkî Avrupada ve Bizansta daha ziyade Varjag ismiyle tanınmıştı. Bunlar Fin körfezi sahillerinden başlıyarak Bizansa giden ticaret yolu üzerindeki belli başlı mevkileri ellerine geçirmişler, ve neticede Şark Slavları ile meskûn bütün yerler bunların eline girmişti. Rus vekayinameleri Slavlar üzerinde hâkim olan ilk Norman beyinin ismini Rjurik olarak kaydetmişlerdir, ki eski Skandinavyadaki karşılığı Hroerektir [1]. Bu başbuğun davet edilmesine ait vekayinamede çok güzel bir efsane mevcuttur. İlmen gölünün şimal sahilinde olan Novgorodda 862 den 879 kadar hakimiyet sürdüğü rivayet edilen Rjurikten sonra onun yakın akrabası Oleg (skandinavyaca Helgi) bey olmuştur. Bu knjazin (beyin) idaresine ve hayatına dair Rus vekayinamelerinde birçok şeyler mevcuttur. Orada Oleg, Rus tarihinin şafakı belirirken gece karanlığı ile gündüzün aydınlığı arasında duran bir kahraman gibi tasvir olunuyor! O - Rus devletinin hakikî banîsıdır. Devlet merkezinin şimalden cenuba, Novgoroddan -Kieve onun zamanında nakledildiği anlaşılıyor. Malumdur, ki ancak Kieve geldikten sonra Rus devleti geniş bir inkişaf ve terakkî gösterebilmişti. Bu suretle Rus devletinin kuruluşunda bir taraftan Norman, diğer taraftan Hazarlardan ibaret unsurların birleşmesi esas teşkil ediyor. Oleg, mevcut siyasî vaziyetten istifade ederek, birçok Slav kabîlelerini Hazar tabiiyetinden çıkarmıştı. Onun zamanında Rusların Bizansa karşı da muvaffakıyetli harpler yaptığı anlaşılıyor; mamafih bu hususta Bizans kaynaklarında hiç bir kayit yoktur; Rus vekayinamelerinde Oleg'in 907 tarihinde Bizansla Ruslar için çok müsait şerayitli bir ticaret muahedesi akdetmiş olduğu yazılıdır. Kiev-Rus devleti Oleg zamanında hariçle ilk siyasî münasebetlerini tesis etmiştir.

PEÇENEK — RUS MÜNASEBETİNİN İLK DEVRESİ

Peçeneklerin 860 ile 889 yılları arasında İdili geçerek Cenubî Rusya sahralarına gelmiş olduklarını nazarı itibara alırsak, onların Ruslarla ilk temasları Oleg zamanında olsa gerektir. Bu knjazin 912 senesine kadar saltanat sürmesine

[1] Rus knjazliğinin başlanmasına dair: G. Laehr, *Die Anfaenge des russischen Reiches*, Berlin 1930. Rus tarihine ait eserler: Benim, *Bibliografya*, S. 63 - 64.

rağmen, Rus vekayiinamelerinde Peçeneklere ait ilk kayit ancak 915 senesinde başlar. Burada "Peçeneklerin 915 yılında ilk defa Rus yurduna gelmiş oldukları„ söyleniyor [1]. Ayni senede "onların knjaz İgor (912 - 946) ile bir sulh yaparak Tunaya doğru gittikleri„ mukayyettir. Vekayinamenin bu kaydını harfiyen almak icap etmez; burada 915 yılının tarihi de yanlış olduğu muhtemeldir. Peçeneklerin en geç 889 da Kiev civarına gelmiş olduklarını gördük. Bundan dolayı vekayinamenin Peçeneklerin Rus yurduna "ilk gelişleri„ ni 915 te göstermesi doğru bir tarih olamaz. Zaten bu "ilk„ sözünün fazla bir kıymeti de yoktur. 968 yılındaki kayitte de "ilk„ sözüne tesadüf ediyoruz. Rus vekayinamesinde 915 tarihile bağlanan Peçeneklerle Ruslar arasındaki sulh meseleri başka bir vakaya aittir. Bu hususta Bizans kaynaklarında bizi tenvir edecek satırlara tesadüf ediyoruz.

Peçenekler 896 tarihinde Bulgar çarı Simeon tarafından Macarlara karşı harbe çağırılmışlardı. Siyasî vaziyetin icabı olarak o zaman Peçenekler, Macarlara karşı Bulgarlarla birleşmişler ve Macarları Dnester boyundan çıkarmışlardı. Bunu müteakıp Bulgarlarla Peçeneklerin arası açılmıştı. Peçeneklerin mütemadiyen Tuna boylarına yayılmaları Bulgarları Tunanın sol sahilini tahliyeye icbar etmişti. Bilhassa Bizanslıların Peçenekleri Bulgarlara karşı kışkırttıkları anlaşılıyor.

Bu hususta Bizansın Chersones ülkesinin strategi Joann Bogasın muvaffakıyetli faaliyetini kaynaklar kaydediyorlar. 917 yılına doğru, Bulgar çarı Simeon ile Bizanslıların arası vaziyetin icabı olarak bilhassa fenalaştığı zaman, hem Bulgarlar hem de Bizanslılar arka arkaya elçiler göndererek Peçenekleri elde etmeğe çalışmışlardı. Chersones strategi Bogas Peçeneklerle Bulgarlara karşı anlaşa bilmiş, ve Peçenek kıtalarını 917 Temmuz veya Ağustosta, Tuna boyuna getirmeğe muvaffak olmuştu. Fakat Tuna üzerinde Peçenkleri bekliyen amiral Romanos Lekapenos (sonraki şerik-i taht) ile Bogas arasında ihtilâf çıkmış; her iki kumandan kavgaya tutuşunca Peçenekler, Bizans kumandanlarının ufak bir mesele yüzünden kavga ettiklerini görünce bunlara inanarak

[1] P.S.R.L. I. 18; II. 241 ve diğer vekayinamelerde bu senedeki kayitler. Vekayinamenin yeni tabı: I (1926) S. 42: Priidoša Pečenezi pervoe na russkuju zemlju i sotvorivše mir so İgore i priidoša k Dunaju.

zaman için Peçenek arzusuna tabi idiler; Kiev devletin siyasî ve iktisadî vaziyeti Peçeneklerle iyi geçinip geçinmemeğe bağlı idi. Bunun içindir ki ta 968 yılına kadar Rus vekayinameleri Peçenek akınlarından bahsetmiyorlar: Rus knjazleri bu kavimle mümkün olduğu kadar iyi geçinmeğe çalıştıklarından, Peçenekler de Rus yurduna akınlarda bulunmamış olsalar gerektir.

Yukarda Peçeneklerin Rus knjazlerine ücretli kıtalar verdiklerini söylemiştik. Bunun böyle olduğu 944 yılında knjaz Igorin Bizansa karşı yaptığı seferinde ücretli Peçenek kıtalarının da iştirakinden görülmektedir. Bizans kaynaklarında bu sefer hakkında hiç birşey söylenilmemekle beraber Rus kaynağında azçok tafsilât mevcuttur. Knjaz Igor 941 de Bizansa karşı denizden bir sefer açmış, , fakat müthiş bir maglubiyete uğramıştı. Bu mağlubiyetin acısını çıkarmak için 944 te Igor ikinci bir sefere çıkıyor. Igor'in ordusu Varjag-Ruslardan, Poljan, Sloven, Kriviç ve Tivertz gibi muhtelif Slav unsurları ile birlikte ücretli Peçenek kıtalarından teşekkül ediyordu. Kiev knjazi karadan Bizans üzerine yürümeğe başlarken, Chersonesten ve Bulgaristandan bu hususta Bizansa malümat veriliyor. Bunun üzerine Bizans imparatoru (vekayinamede İmparator Lekapenos'un ismi zikrediliyor) Igore elçiler göndererek sulh yapmağa teşvik ediyor, ve vaktiyle Bizansın knjaz Oleg'e verdiği vergiyi fazlası ile vereceğini bildirince, Rus knjazi harp yapmaktan vazgeçiyer. Bizanslıların bu esnada Peçeneklerle ayrıca müzakereye giriştikleri şayanı dikkattir. Bizanslılar, Rus knjazi ile birlikte sefere çıkan Peçeneklere ayrıca "kıymetli kumaş ve atlın„ (pavoloki i zlata mnogo) hediyeler göndererek onları barışmağa davet etmişlerdi. Vekayinamenin bu kaydına bakarsak, sefere iştirak eden Peçeneklerin ücretli kıtalar olmaktan ziyade knjazinin müttefiki oldukları hatıra gelebilir. Diğer taraftan "i najali sut'k sobe Pečenegi„ sözleri de bu Peçedeklerin ücretli olduklarını gösteriyor. İgor harpten vazgeçince Peçeneklerin bu defa Bulgarlar üzerine yürüdüklerini görüyoruz. De administarndo imperioda Bulgarlarla Peçenekler arasında birçok harpler olduğunu ve Bulgarların "tecrübe ile„[2] bu kavi-

[1] P. S. R. L. I (1926) S. 45.

[2] *De adm, imp.* S. 71: ἐκ τοῦ γὰρ πολλάκις ὑπ' αὐτῶν (Peçenekler tarafından) καταπολεμηθῆναι καὶ πραιδευθῆναι τῇ πείρᾳ ἐγνώκασι καλὸν καὶ συμφέρον εἶναι τὸ εἰρηνύειν ἀεὶ πρὸς αὐτούς.

me karşı harbetmenin faydalı olmadığını bildikleri mukayyettir. Belki, Bizans impratorunun bahsettiği Bulgar harplerinden biri de Igorin sefirini müteakıp·ceryan etmiştir.

Peçeneklerle Rusların yalnız silâh arkadaşlığıyla değil, ayni zamanda karşılıklı ticaret munasebetleri ile de bağlı olduklarını görüyoruz. Ruslar kendileri için çok lâzim olan at koyun ve öküz sürülerini Peçeneklerden tedarik etmek mecburiyetinde idiler. Konstantin Porphyrogennetos, Rusların bu ticaret sayesinde daha rahat yaşadıklarını, çünkü bu hayvanlardan hiç birinin Rusyada bulunmadığını yazıyor[1]. Bizans imparatoru burada biraz yanılıyor. Bu hayvanların Rusyada az yetişmiş olduğunu yazmış olsaydı, daha doğru olurdu. Ruslardan Peçeneklere neler getirdiği söylenilmemekle beraber biz Rusların Bizansa, ve daha sonraki göçebe komşularına ihraç ettikleri ticaret emteasını bildiğimizden, Peçeneklere de bunları sattıklarını söyleyebiliriz. Kıymetli hayvan derileri, kürkler, bal ve bilhassa hububat[2]. Bu alış veriş muamelesinin 950 yılında iki kavmin munasebeti işinde ehemmiyetli bir yer tuttuğu anlaşılıyor. Peçeneklerin Bizansla Rusya arasındaki ticaret ve, galiba, diplomatik meselelerde de rolleri büyüktü. Onların işgal ettikleri yerin icabı olarak bu gayet tabiî idi. Kostantin Porphyrogennetos Peçeneklerle Chersoneslilerin munasebetinden bahsederken, Peçeneklerin Rusyada Chersones ve Bizans imgaratorun "işini„ gördüklerini bildiriyor. Bu suretle Ruslarla Peçenekler arasındaki münasebetin birçok cepheleri olduğu anlaşılmaktadır. Tabiî, arada sırada, Rus knjazlerinin veya herhangi bir hududa yakın Slav kabîlesinin Peçenek baskınına maruz kalarak, Chersonesteki köle pazarını zenginleştirmesinin de vaki olması pek tabiî idi.

Peçeneklerin, bilhassa Dneper nehrinin sahilindeki Slav kabîleleri ile epey kaynaştıklarını söyleyebilmek için vekayinamede bazı sözler muhafaza edilmiştir. Igor'in ölümünü müteakıp 946 Kiev devleti ile Peçenekler arasında 22 yıl kadar eski vaziyet üzere devam ettiğini muşahade ediyoruz. Yani, bu arada vekayinameler her hangi bir Peçenek baskınından, veya Peçeneklere Rus hücumundan bahsetmiyorlar.

---

[1] *De. adm. imp.* S. 69: ἐπεὶ μηδὲν τῶν προειρημένων ζῴων ἐν τῇ Ῥωσίᾳ καθέστηκεν.

[2] V. Ljaskoronskij, *Istorja Perejaslavl'skoj zemli*, S. 263.

Bu zaman zarfında Kiev devletin idaresi başında Igor'in karısı Ol'ga bulunuyordu. O, henüz küçük bir yaşta olan oğlu Svjatoslav namına devlet işlerine bakıyordu. Bu Rus prensinin terbiyesi ve karakterinin teşekkülünde Peçenek terbiye sisteminin epey tesiri olduğunu gürmemek mümkün değildir. Vekayinamenin tasvir ettiği knjaz Svjatoslav tam bir göçebe başbuğu evsafını haizdir. O, sefere çıktığı zaman kendisi ile fazla yük almaz; at etini ateş üstünde kızartarak yer, ve eğeri üzerinde uyurdu. Bu evsafı haiz olan Svjatoslav büyüdükten sonra Kievte kalmak istemiyor: o yanına "družina„ sını (askeri kıtaları) alarak yabancı elleri zaptetmeğe başlıyor. Fakat bu Rus knjazinin hücumuna maruz kalan yerler arasında boş yere Peçenekleri ararsınız; Rus knjazi daha zaif komşularla harbederek at ve mal kazanmıştı. Evvelâ, Oka nehrinin başlarında oturan, ve o zamana kadar Hazarlara vergi veren Krivič adlı Slavlar Svjatoslavın hücumuna maruz kalıyorlar. Zaten harpçı olmayan bu kabîle, kolaylıkla Kiev knjazinin idaresine giriyor. Svjatoslav, bunu müteakıp Don boyunca inerek, Hazarların vaktiyle (830 de) Bizans mühendisleri tarafından yapılan, Sarkel adlı kalelerini zaptediyor. Bu vaka, Rus vekayinamesindeki kayide göre 965 de cereyan etmiştir. Kiev knjazinin, Hazarların başka şehirlerini de almış olduğuna dair ileri sürülen görüşleri kaydı ihtiyatla kabul etmek lâzımdır[1]. Bu sefer esnasında Svjatoslavın, olsa olsa

[1] Svjatoslavın Hazarlara karşı yaptığı harplerine dair sarih bir bilgimiz yoktur. Rus vekayinamesi (I, 27; II, 245; V, 106; VII, 287) Svjatoslavın 965 te ancak Bela veža, yani Sarkeli, zaptından bahseder. Halbuki 10-ncu asrın ikinci nısfı Arap müelliflerinden İbni Havkâl 358 hicrî (969 milâdîde) «Rus» denilen bir kavmin Hazarların İtil, Hazran ve Semender adlı şehirlerini yağma ettiklerini bildiriyor. İbni Havkâlin bu kayidi ile 965 yılındaki Rus vekayinamesindeki Svjatoslav seferine dair kayidi bir araya getirerek, Kiev knjazinin Hazar devletini baştan başa zaptettiğini söyleyen müverrihler çoktur. Yalnız S. Solov'ev (I, 142) değil, Türk tarihi sahasında hakikaten büyük bir bilgin olan W. Barthold da ayni görüşü ileri sürüyor (*Orta Asya Türk tarihi hakkında dersler*, S. 56). Halbuki son tetkikler bu nazariyenin oldukça şüpheli olduğunu gösteriyorlar. Ezcümle V. Mošin tarafından kaleme alınan *Rus' i Chazarija pri Svjatoslave* (Svjatoslav zamanında Rus (yurdu) ve Hazarlar) adlı araştırmada (Seminariuim Kondakovianum VI (1933) 187 - 208) bu mesele yeni baştan tahlil edilmiştir; 965 te Svjatoslavın İtil ve Semender şehirlerini almadığı gibi, İbni Havkâlde nakledilen 969 Rus seferinin de Kievten (yani Svjatoslav tarafından) değil, Kara-deniz sahillerine yakın başka bir «Rus» zümresinin işi olduğu anlaşılıyor.

Ten nehrini geçerek Azak denizi sahillerine yakın Çerkeslere ve Osetinlere karşı harbetmiş olduğu söylene bilir. Tamatarkanın[1] Svjatoslav tarafından alınıp alınmadığına dair kat'î bir şey söylenemez.

Sarkel kalesinin Ruslar tarafından kolayca alınmasına sebep te, galiba, 860 dan sonra, yani Peçeneklerin İtili geçerek Deşt-i Kıpçağa girmelerini müteakıp, Hazarlar bu kaleyi ihmal etmişlerdi: Peçeneklerin Hazarlar üzerine hücumlarından pek te korkulmazdı; çünkü bu hücuma mukabele edecek kuvvet Sarkelin yeni başında bulunuyordu: bununla Peçenekleri eski yurtlarından çıkarırken Hazanlara müttefik olan Uzları kastediyoruz. Diğer taraftan 965 yıllarında Hazanların artık eski kuvvetleri kalmadığı görülüyor.

Onların mütemadî harplerle, bilhassa Peçeneklerle uzun yıllardanberi uğraşmaları neticesinde, zaif düştükleri muhakkaktır. Zaten Hazarların askerî kuvvetleri yerli Hazarlardan değil daha ziyade ücretli kıtalardan teşekkül ediyordu. Peçeneklerin Azak sahillerini işgalleri, oradaki Hazar ticaret şehirlerinin iktisaden çok mutazarrır etmiş olabilir. Neticede Hazar devleti umumî bir iktisadî sarsıntıya maruz kalmış olsa gerektir. Bu vaziyet karşısında kâfi derecede ücretli askerlerin de celbedilememesi pek muhtemeldir. Sonra, Hazarların içten de parçalanmağa başladıklarını görüyoruz. Meselâ Kabar adlı bir Hazar uruğu asıl kitleden ayrılarak Macarlara katılmıştı. Bundan dolayıdır ki Hazarlar 965 de Svjatoslav karşısında olduğu gibi, 969 da diğer "bir Rus„ zümresi karşısında da çok zaif bir mukavemet göstermişlerdi.

Bu sırada Balkan yarım adasında cereyan eden vakalar Svjatoslavın mukaddaratını tayin etmiştir. Bulgarların hücumuna maruz kalan Bizans imparatorluğu, bu defa yardım dileyerek Svjatoslava muracaat ediyor. Bunun üzerine Kiev knjazi imparator Nikefor Fokasın imdadına koşuyor, ve 967 yılının Ağustosunda, eskiden Noviodumum denilen, bu

[1] Tamatarkanın adına dair: V. D. Smirnov, *Čto takoe Tmutarkan'?* adlı büyük bir tetkiki vardır. Vizantijiski Vremennik T. XXIII (1917—1922). S. 15. 73; O, bunun Yunanca serhad kumandanının bulunduğu kale manasına gelen Ταμάταρχα dan geldiğini ileri sürüyor (S 46). Fakat Smirnov bu neticeye varmak için fevkalade dolambaçlı yollarden yürüyor ve pek te inandırıcı olmıyan etimolojik izahlarda bulunuyor. Fikrimize göre bu şehrin adı, *De adm. imp.* Ταματάρχα (Tamatarka), hazarça olacaktır.

günkü Isakçı şehri yanından Tunayı geçerek Bulgaristana giriyor. Svjatoslavın bu seferine ücretli Peçenek kıtalarının da iştirak ettiklerini görüyoruz[1]. Rus knjazinin Tuna boyuna gidebilmesi, belki de, Peçeneklerin muvafakatı ile olmuştu. Svjatoslavla birlikte Bizansa karşı giden Peçeneklerin adet itibariyle çok olmamaları icabeder.

Svjatoslav Tuna boyuna gelince yanındaki Peçeneklerle birlikte, Bulgarlara karşı harbe başlamış ve 967 Ağustosunda Bulgar arazisine girerek Tuna boyundaki, vaktiyle ilk Bulgar hanı Asparuhun mesken intihap ettiği mahaldeki Perejaslavec, yani küçük Preslav[2] (ἡ μικρὰ Περσθλάβα), şehrini zaptetmişti[3]. Svjatoslav burada Bizansın müttefiki sıfatiyle harp ederken, Kiev civarındaki Peçeneklerin faaliyete geçtiklerini görüyoruz. Bulgarlarla Peçenekler arasında bir anlaşma vücude gelmiş olabilir. Burası bizce malum değildir. Rus vekayinamesi Svjatoslavın Bulgaristanda bulunduğu sırada Peçeneklerin Kieve hücum ettiklerini uzun uzadıya anlatıyor. Bu vakananın nasıl cereyan etmiş olduğunu vakanüvisin kendisinden dinleyelim.

KİEV ŞEHRİNİN PEÇENEKLER TARAFINDAN MUHASARASI

Vekayinamede 986 yılı kayitleri münasebetiyle şunları okuyoruz:

" (986) senesi - Peçenekler Rus yurduna ilk defa geldiler. Bu zaman Svjatoslav Perejaslavta bulunuyordu. Knjazin annesi Ol'ga, çocukları Jaropolk, Oleg ve Vladimir Kievte kapanmışlardı. Peçenekler büyük kuvvetlerle şehri muhasara altına almışlar, haddi hesabı olmayan bu kitle Kievin etrafında duruyordu; Kievten ne çıkmak, ne de harice haber gönder-

[1] P.S.R.L. I. 72; V. 109; VII. 290: a Pečenezi s nami ratni. Kedrenos II. S. 384: οἱ Ῥῶς δέ καὶ ὁ τούτων ἀρχηγὸς ὁ Σφενδοσθλάβος, τὴν τοῦ Ῥωμαικοῦ στρατεύματος ὡς ἐπύθοντο περαίωσιν, κοινοπραγήσαντες δεδουλώμενοις ἤδη τοῖς Βουλγάροις, προσειληφότες δὲ καὶ συμμάχους τούς τε Πατζινάκας. Zonaras III.523. Leon Diakonos S. 149.

[2] Bu şehrin mevkiine ve ismine ait: K. W. Škorpil, *O zemljanych ukreplenijach i okopach*. İzvestija Russkogo Archeolog. Obšč. v Konstantinopole. T. X (1910) 559-560. V. Zlatarski ise bunun, «küçük» değil «büyük» Preslav olduğunu ileri sürüyor. *İstorija* II. S. 587.

[3] Leon Diakonos, S. 149; V. Zlatarski, *İstorja*, II S. 577 ve devamı. S. Runciman, *A history of the first Bulgarian Empire*, S. 202 ve devamı.

mek mümkün değildi. Ahali açlıktan ve susuzluktan bitap düşmüştü. Şehrin karşısındaki Dneper sahilinde adamlar toplanmışlar, lâkin ne onlar şehire; ve ne de şehirdekiler oraya gidebiliyorlardı. Şehir ahalisi toplanarak ne yapacaklarını düşünüyorlar; eğer ertesi gün karşıdaki adamlar şehire yaklaşmazlarsa Peçeneklere teslim olacaklarını haber vermek için karşı sahile gidebilecek bir adam arıyorlardı. Bunun üzerine gençlerden biri bu vazifeyi başaracağını söylemiş ve eline bir yular alarak şehirden çıkmıştı. O, Peçenekler arasında dolaşarak atını aradığını söyliyor; Peçeneklere atını görüp görmediklerini soruyordu - çünkü Peçenekçe konuşmayı biliyordu. Onlar bu Rus gencini kendi adamları zannetmişlerdi. O genç Dnepere yaklaştıktan sonra esbabını çıkararak, kendini nehire atmış ve karşı tarafa yüzmeye başlamıştı. Peçenekler bunu görerek sahile koşmuşlar ve arkasından ok atmaya başlamışlarsa da, isabet ettirememişlerdi; ayni zamanda karşı sahilde bulunanlar kayığa binerek gelmişler ve genci yanlarına alarak kıt'anın bulunduğu yere dönmüşlerdi. Cenç, "eğer ertesi gün karşı sahildeki kıt'a şehire yaklaşmazsa Kiev ahalisinin Peçeneklere teslim olmaya karar verdiklerini„ bildirmişti. Bunun üzerine kıt'a kumandanı Pretič, şehire yaklaşacaklarını ve knjazin annesi ile çocuklarını kurtaracaklarını, aksi takdirde Svjatoslavın kendisini mahvedeceğini söylemişti. Sabah olunca Dneperin öbür tarafındaki askerler kuvvetle trampete çalarak kayıklara binip şehire yaklaşmaya başlamışlar ve şehir ahalisi de bunu görerek yüksek seslerle bağırışmaya başlayınca, Peçenekler knjaz (Svjatoslav) avdet ediyor zanniyle şehirden uzaklaşmışlardı. Karşıdaki kıt'alar kayıklariyle Kiev tarafındaki sahile yanaşmışlar ve Olga ile torunlarını şehirden kaçırmışlardı. Peçenek başbuğu bunu görerek tek başına Pretič yanına gelmiş, ve "Sen knjaz mi sin?„ diye sormuştu. Öteki de "hayır onun adamıyım ve ön kıt'asıyım; arkamdan knjaz haddi - hesabı olmıyan büyük bir ordu ile gelmektedir„ demişti. Bunun üzerine Peçenek başbuğu korkmuş, Pretiče dostluk teklifinde bulunmuştu. Pretič te bunu kabul edince birbirlerine ellerini uzatmışlardı. Peçenek başbuğu Pretiče at, kılıç ve ok hediye etmiş; Rus da zırh, kalkan ve büyük bir kılıçla mukabelede bulunmuştu. Peçenekler şehrin yanından çekilmişler, amma atlara su vermek kabil değildi: Çünkü

Lebedi (bir ırmak) üzerinde bulunuyorlardı. Bu vaziyet karşısında Kiev ahalisi Svjatoslava adam göndererek: "Knjaz, sen başkalarının arazisini zaptetmek istiyorsun; fakat kendi devletini müdafaa etmiyorsun; az daha şehiri, anneni ve çocuklarını Peçenekler ele geçireceklerdi. Ve iş böyle devam ederse onlar şehri (anneni ve çocuklarını) alacaklardır; onlara hiç acımıyor musun?„ Svjatoslav bu sözler üzerine atına binerek Kieve avdet etmiş, ve Peçenekleri şehrin yanından koğmuş, ve asayışı temin etmişti[1].„

Burada galiba bir kaç vak'a bir araya getirilmiştir. Muhakkak olan şey Peçeneklerin Kievi muhasara altına almalarıdır. Fakat muhasara âletlerine malik olmadıkları için şehri zaptetmeyüp dönüp gidiyorlar. Biraz sonra Kieve Svjatoslav da dönüyor; ve vak'anüvis te knjazin avdeti ile Peçeneklerin çekilmeleri arasında bir münasebet olduğuna karar vermiş olacak ki, Svjatoslavın Peçenekleri Kievin cıvarından tardettiğini yazıyor. Bu malumatın enteresan bir cihheti de, Kiev ahalisi arasında peçenekçe konuşmasını bilenlerin mevcut olduğuna işarettir. Sonra, Peçenek ve Rus başbuğlarının biribirlerine verdikleri hediyeler de karakteristiktir. Peçenek, hücum aleti olan at, ok ve kılıç veriyor; Rus da müdafaa silâhı olan zırh, kalkan ve geniş kılıçla mukabele ediyor. Bu silâhlar her iki milletin biribirine karşı olan vaziyetlerini bariz bir şekilde göstermektedir.

968 yılında Peçeneklerin Kievi muhasaraları üzerine Bulgaristanı terkle Kieve dönmek mecburiyetinde kalan Svjatoslav, Peçenek tehlikesi bertaraf olduktan sonra, 969 senesi yazın, tekrar Tunayı geçerek Bulgaristana girmiş ve az bir zaman sonra Bulgar kralı Borisi Preslav şehrinde esir almış, ve 970 e Trakyaya kadar gelmişti. Svjatoslavın Tuna üzerindeki Pereyaslav da tamamile kalmak arzusunu beyan etmesi vekayinamede mukayyettir. Fakat Svjatoslavın burada kalması Bizans için büyük bir tehlike teşkil ettiğinden, 969 da tahta geçen Joann Tzimisces kuvvetli bir ordu başında Rus knjazine karşı yürüyerek onu mağlup etmişti[2].

[1] P. S. R. L. I, 65-67; V, 106-107, VII, 287-288. Solov'ev. *Istorija Rossii*, I. 142-144.

[2] A. Anastasijevic, *La Chronologie de la guerre russe de Tzimisces* (972-973). Byzantion VI. (1931) 337-42. V. Zlatarski, *Istorija*, II. S. 600 ve devamı.

Bizans kaynağı bu harpten bahsederken Ruslarla beraber Peçeneklerin de iştirak ettiklerini yazıyor[1]. Bu tarihten evvel - 934 teki Velender muhasarası sarfınazar- Peçeneklerin Bizanslılara karşı harbetmek için Balkan yarımadasına geçtiklerini kaynaklar göstermiyorlar.

Peçeneklerin daha Balkan yarımadasına hücum yaptıkları yoktu; buradaki dağ yollarını, mevkii bilmiyorlardı. Peçeneklerin Ruslardan ayrılmış olan bir kıt'ası Bizanslılara tesadüf etmiş ve mağlup olmuştu. Bu münasebetle Bizans müellifleri Peçeneklerin mağlûbiyetini süslü bir tarzda tasvir ediyorlar. Kedrons ve Zonaras Bizans başbuğlarından Bardasın, vücutça gayet iriyarı bir Peçenek atlısını kılıciyle ta kafasından başlıyarak bütün vücudunu ikiye parçaladığını, ve binmiş olduğu atını bile yaraladığını yazıyorlar; Peçenekler, gûya, bunu görünce korkmuşlar ve kaçmışlardı[2]. Birçok Peçenek te Bizanslılar tarafından öldürülmüş veya esir edilmişti. Az bir zaman sonra Peçeneklerin Ruslardan ayrıldıklarını görüyoruz. Svjatoslavın bu seferine iştirak edenlerin, anlaşılan, adedi çok değildi; galiba, asıl kitle Bizanslılara sadık kalmıştı.

SVJATOSLAVIN PEÇENEK BAŞBUĞU KÜRE TARAFINDAN ÖLDÜRÜLMESİ

971 senesinde Svjatoslav imparator Joann Tzimisces (969-976) tarafından kat'î bir suretle mağlup edilerek Perejaslavı terke ve Bizanslılardan sulh istemeye icbar edildiği zaman, Rus knjazi imparatora müracaatla, memleketine dönerken Peçeneklerin hücum etmemeleri hususunda Bizansın tavassutunu dilemişti. Tzimizces bunun üzerine Peçeneklere adam göndermiş, onların Tunayı geçip Bulgaristana hücum yapmamaları, ve ayni zamanda Svjatoslava memleketlerinden serbestçe geçmesine müsaade etmeleri ricasında bulunmuştu[3]. Peçenekler buna cevaben, imparatorla müttefik olduklarından Tunayı geçmiyeceklerini, fakat Svjatoslavı yurduna dönerken memleketlerinden geçirmiyeceklerini bildirmişlerdi[4].

[1] Leon Diakonos, S. 157. G. Schlumberger, *Epopée Byzantine.* I. Chap. I-III. S. Runciman, *A history of the first Bulgarian Empire*, S. 214.

[2] Kedrenos II. 387. Zonaras III, 524.

[3] Leon Diakonos, S. 157. Zonaras III, 535.

[4] Leon Diakonos, S. 157.

Hakikaten Rus knjazi Kieve avdet ederken, Dneperin kayalıklarından aktığı yerlerde Peçeneklerin hücumuna maruz kalmıştı (972 senesi ilkbahar). Yanındaki bir çok adamları ve Sljatoslav kendisi öldürülmüş[1] ve Peçenek başbuğu Küre, Gotların 251 tarihinde imparator Deciusun kafa tasından bir maşrapa yaptıkları gibi, Kjev knjazinin kafa tasından içmek için bir kadeh yaptırmıştı. Rus vekayinamelerine bakılırsa Peçeneklerin Ruslara hücumları Bizans teşviki ile hazırlanmıştı. Hakikaten Svjatoslavın Peçenekler tarafından öldürüldüğü sıralarda, veya ondan biraz evvel, Peçenek başbuğu (Küre?) nun yanında Bizans sefiri Philotheus Euchaita bulunuyordu. O, Bizansla Peçenekler arasında bir sulh muahedesi akdetmeğe muvaffak olmuştu. Yukarda gördüğümüz veçhile Peçenekler Tunayı geçmemeğe söz vermişler, elçi de imparator namına Svjatoslavın Peçenek arazisinden geçirilmesini recada bulunmuşsa da, ötekiler bunu kabul etmemişlerdi[2]. Peçenekler kendileri için tehlikeli olan bu Rus başbuğunun zayif vaziyetinden istifade etmişlerdir. Rus vekayinamelerinde knjazin öldürülmesi vak'ası şöyle tasvir olunmuştur: Svjatoslav Bizans imparatoru ile sulh aktettikten sonra gemileri ile Dneper kayalıklarına doğru yaklaşmakta idi. Başbuğlarından Svendel ona dedi ki: "Knjaz, kayalıklar yanından atlarla geçmiyelim, çünkü Peçenekler orada bulunuyorlar.„ Knjaz onu dinlemedi ve ilerilemekte devam etti; Pereyaslavl' ahalisi Svjatoslavın Bizans seferinden döndüğünü[3], birçok ganimet ve saire getirdiğini ve yanında pek az askeri

---

1 Leon Diakonos, S. 157: σχεδὸν διέφθειραν ἅπαντας, καὶ αὐτὸν δὲ τὸν Σφενδοσθλάβον τοῖς λοιποῖς συγκατέσφαξαν.

Zonaras III. 536: ὁ μέντοι Σφενδοσθλάβος μετὰ τῶν 'Ρῶς ἐπ' οἴκου ἀναζευγνύς λόχοις περιπίπτει τῶν Πατζινάκων, καὶ πάντες ἀθρόοι ἀπώλοτο. S. Solov', ev, I. 150.

2 Kedrenos II. 412; S. Runciman, *A history...* S. 214.

3 Rus vekayinamesinin bu kayidi çok enteresandır. Soyatoslav Bulgaristan olduktan sonra Tuna üzerindeki Perejaslav (ec) şehrini merkez edinmek bu burada kalmak arzusunu izhar etmiştir (Vekayinamede Sjatoslavn ağzından şu sözler söyleniyor: «to jest' sereda v zemle moej» burası benim yurdumun ortasıdır). Fakat Bizans imparatoru Rus knjazini yeni «yurdunun ortasında» bırakmıyor. Svjatoslav Kieve doğru hareket ettikten sonra, Perejaslav ahalisinin Peçeneklere haber vermeleri, bura halkının bir taraftan Peçeneklerle münasebette bulunduklarına, diğer taraftan Svjatoslavın Perejaslavta bulunduğu zaman ahaliye yepe eziyet çektirdiğine delâlet eder.

olduğunu Peçeneklere haber verdiler. Peçenekler bunun üzerine Dneperin kayalıklardan akan kısmını işgal etmişlerdi. Bu vaziyet karşısında Svjatoslavın kayalıklardan geçmesine imkân yoktu; O, kışı Beloberež'ede geçirmek mecburiyetinde kalmıştı. Ordunun erzakı tamamiyle tükenmiş ve müthiş bir açlık baş göstermişti; bir tek at kafasının fiyeti yarım "grivna„ idi. Svjatoslav burada kışı geçirdikten sonra ilk baharda tekrar Dneper yolu ile hareket etmişti; Peçenek başbuğu Küre Svjatoslava hücum ile onu öldürmüş ve kafa tasından içki kadehi yapmıştı. Svjatoslavın başbuğlarından Svenald (Svendel) ise Kieve avdet edebilmişti[1].„

SVJATOSLAVIN ÖLÜMÜNDEN 1036 YA KADAR

Svijatoslavın ölümünü müteakıp oğulları (Jaropolk, Oleg, Vladimir) arasında kanlı mücadelelerin cereyan ettiğini biliyoruz; buna Peçenekler de karışmışlardı. Svjatoslavın oğulları arasında baş gösteren harpler zamanında, Jaropolkun silâh arkadaşları, ona kardeşi Vladimire karşı Peçenekleri müttefik edinmesini teklif etmişlerdi[2]. Fakat Jaropolk nedense buna razı olmamıştı. Bu mücadeleden Vladimir galip çıkmış ve Kieve gelerek Rusların knjazi olmuştu.

Hiristiyanlığı kabul eden ilk Rus knjazi Vladimirin bütün idaresi müddetince Ruslar Peçeneklerle şiddetli mücadelelerde bulunmuşlardı. 10- uncu asrın ortalarına doğru Kiev Rusyasının cenup hududunu payıtahttan ancak bir günlük mesafede bulunan Stugna nehri teşkil ediyordu. Vladimir, Peçeneklere karşı müdafaa tertibatı olarak Kiev devletinin steplere yakın hududuna yeni şehirler ve kaleler inşa ettirmişti. Bu cins şehirler Desna, Vostra, Turbej, Stula ve Stugna nehirleri boyunda yapılmış, ve buraya Sloven, ve Kriviçlerden, Çud'dan harbe yarar sağlam ahali celbedilmişti[3]. Bu suretle Kiev knjazi cenup hudutlarını şimalden gelen unsurla iskân ediyor; galiba, cenup hudutlarına yakın yerli ahaliye, meselâ Poljanlere, itimat etmiyordu. Parchomenko'nun fikrine göre[4], Peçenekler Kievin etrafındaki Poljanler

[1] P. S. R. L. I. 73-74. IV, 110, VII, 291.
[2] P. S. R. L. I. 78; V. 112; VII, 293.
[3] P. S. R. L. I, 121.
[4] V. Parchomenko, *Rus' i Pečenegi.* Slavia - časopis pro slovanskou filologii. Ročnik VIII. Praha 1929-1930, S. 138-144.

tesmiye olunan Slav kabîlesi ile müttefik idiler, ve bunlar müştereken Kiev tahtını işgal eden Varjag knjazlerine karşı mücadele ediyorlardı. Bu husustaki malzemenin noksan olması Parchomenkonun fikrinin doğru yahut yanlış olduğunu isbata imkân vermediğinden, bu meselenin halline girişmeden geçiyoruz.

Peçenekler bütün hayatlarını at üzerinde, elde kılıç ve okla geçirdiklerinden gayet kuvvetli bir askerî teşkilâta maliktiler; her zaman için sefere hazır atlı bir ordu halinde bulunuyorlardı; harpçılıkta da Ruslardan çok üstündüler. Bu vaziyet karşısında Ruslar ancak kaleler yaparak, yahut orman aralarında Peçenek atlılarının serbestçe hareket edemedikleri yerlerde, pusular kurmak, istihkâmlar yapmak suretiyle, Peçeneklere karşı müdafaada bulunabilirdi. Rus vekayinamelerinde Vladimirin bir kaç defa Peçenekleri mağlup ettiği[1], ve kendisinin de onlar tarafından mağlûp olduğu kaydî vardır. Vladimir zamanında Peçenekler arasında hiristiyanlığı yaymak için giden Alman misyoneri Bruno (1007) Rusların cenup hudutlarının Kievten iki günlük mesafede olduğunu söylüyor[2]. Demek ki Ruslar kaleler inşa etmek suretiyle hudutlarını bir günlük yol mesafesinde genişlete bilmişlerdi. Mamafi Peçeneklerin Kiev civarından çekilerek Tuna boyuna gitmelerini Ruslardan ziyade diğer Türk kavimlerinin, ezcümle Uz ve Kumanların tazyikına atfetmek icap eder.

Vekayinamenin kaydine göre, Vladimir 988 senesinde Peçenekleri mağlup etmişti. 992 senesinde Peçenekler Sula nehri tarafından Trubej ırmağı yanına, o zamanda Perejaslavl' şehrinin bulunduğu yere, gelmişlerdi. Vladimir bunlara karşı çıkarak, nehrin öte tarafında mevki almıştı. Ne Peçenekler ve ne de Ruslar hücuma cesaret edememişlerdi. Nihayet Peçenek başbuğu ırmağın sahiline gelerek, Vladimire hitaben: "Sen kendi adamlarından birini seç ve ben de seçeyim: onlar mücadele etsinler. Eğer senin adamın galip gelirse üç sene harp etmiyeceğiz; eğer benimki yenerse - üç sene savaşacağız„ demişti. Bu münasebetle vekayinamede Vladimirin güç halle bir muharip bulduğu, fakat onun Peçe-

[1] P. S. R. L. I. 121. VII. 313 : *i be vojujasja s nimi i odoljaja im.*

[2] Brunonın imparator Heinrich II.ye mektubu. W. Giesebrecht, *Geschichte der deut. Kaiserzeit.* B. II. 703.

nek pehlivanını elleri arasında boğarak öldürdüğünü anlatıyor[1]. Bu tasvir Rus vekayinameleri için tipiktir: daha sonraları da Rus muharipleri karşı karşıya çarpışmada düşman bahadırlarını mağlup ediyorlar; bunu müteakıp düşman ordusu da kaçıyor. Tabiî bu gibi hikâyelerdeki teferruat tarihî olmaktan ziyade edebîdir: Burada nakedilen hikâyeden bu sıralarda Vladimir ile Peçenekler arasında bir harp olduğu ve Rus knjazinin galip geldiği anlaşılmaktadır.

Dört sene sonra, yani 996 da, Peçenekler tekrar Kiev Rusyası üzerine sefer açmışlardı. Vladimir karşı çıkmış; fakat yanındaki kuvvetlerinin azlığından yenilerek kaçmaya koyulmuş ve ancak bir köprünün altında gizlenerek, güçhal kendini kurtarabilmişti. Bu müsademenin 6 Ağustos 996 da cereyan ettiği de mukayyettir[2]. Rus vekayinameleri, o devrin diğer milletler kroniklerinde de olduğu gibi, knjazlerin mağlubiyetini anlatmayı sevmezler. Anlaşılan Rusların hezimeti oldukça büyüktü; çünkü Kievteki kuvvetler Peçeneklerle mücadeleye kâfi gelmediğinden, Vladimir yeni bir ordu toplamak için şimale, Novgoroda. gitmişti. Peçenekler bundan istifade ederek Belagorod şehrini muhasara altına almışlardı. Vladimir şehire yardım edebilecek bir vaziyette olmadığından, Belagorod kendi haline bırakılmıştı. Şehirde büyük bir açlık başlamış, ve galiba, ancak kış mevsiminin gelmesi ile Peçenekler çekilip gitmişlerdi. Vekayinamede bu vak'a masallarla süslenmiştir.

Vladimir idaresinin son senesinde, 1015 te, knjaz rahatsız iken, oğlu Borisi (Rus kilisesinin ilk azizlerinden olan Boris-Gelb biraderlerden biri) Peçeneklere karşı mücadele için göndermişti. Borisin bunlara tesadüf etmiyerek geri döndüğü anlaşılıyor. Vladimirin ölümünden sonra Peçeneklerin Rusların iç siyasetlerine de karıştıklarını görüyoruz. Knjazin oğulları arasında baş gösteren veraset ve taht kavgaları esnasında Svjatopolkun kardeşleri Boris ile Glebi öldürterek, Kiev baş knjazilik makamını işgali üzerine Novogorodtaki diğer kardeşi Jaroslav isyan ederek ona karşı savaş açmıştı. Bu vaziyet karşısında Svjatopolk Peçeneklerden yardım istemişti[3]. Mamafi Peçeneklerin savaş meydanındaki

[1] P. S. R. L. I, 124.
[2] P. S. R. L. I, 125.
[3] P. S. R. L. I, 141; III, 209; V, 13 I; VII, 325.

mevkileri biçimsizdi; lâzımgelen yardımı hakkiyle yapmadıklarından Jaroslav galebe çalmıştı[1].

Bunun üzerine Svjatopolk kayinpederi olan Leh kıralı Boleslava müracaatla, onun yardımı sayesinde Jaroslavı Kievten koğmuştu[2]. Jaroslav tekrar Novgoroda giderek, yeni kuvvetler toplamış ve yeniden Svjatopolka hücum edip onu Kievten çıkarmıştı. Svjatopolkun bir müddet sonra Peçeneklere kaçmak mecburiyetinde kaldığını görüyoruz (1018)[3]. Svjatopolk 1019 senesinde Peçenek orduları ile Jaroslav üzerine yürümüş ve iki ordu Alta nehri yanında karşılaşarak gayet şiddetli bir çarpışma vukubulmuştu. Rus vekayinamesi "Rus yurdunda böyle bir harp daha cereyan etmemişti„ diyor[4]. Svjatopolk Peçeneklerle beraber mağlûp olarak kaçmıştı.

Bu vak'adan sonra Rus vekayinameleri tam 17 yıl Peçenekler hakkında hiçbir şey yazmıyorlar. Onlar bu sıralarda Rus yurdundan uzaklaşarak, gittikçe Tuna boyuna doğru ilerlemekte idiler. Bulgar kıralı Joann Vladislav(1015 - 1018) Bizans imparatoru Basil II. (976 - 1025) iye karşı mücadelesinde Peçenekleri de müttefik edinmek istemiş[5], lâkin Peçenekler bunu kabul etmemişlerdi[6]. Galiba Tuna boyu Bizans valisi hediyeleriyle Peçeneklere tesir etmesini bilmişti. Basil II. 1018-19 senesinde Bulgarları tamamiyle Bizans hâkimiyeti altına aldıktan sonra[7], Bizans ile Peçenekler hemhudut oluyorlar. Artık Peçeneklerin akın sahasını doğrudan doğruya Bizans yurdu teşkiledecekti. Hakikaten böyle bir akının 1026 senesinde olduğu mukayyettir. Peçenekler 1026 da Tunayı geçerek Bulgaristana girmişler, birçok asker ve ku-

---

1 P. S. R L. I, 142.

2 S. Solov'ev, I, 200, Leh kralının ordusunda 1000 ücretli Peçenek askeri olduğunu yazıyor.

3 P. S. R. L. I, 144; II, 264; V, 133! VII, 232.

4 Keza I, 144-145; II, 264.

5 Kedrenos II, 465.

6 Ayni yerde, 466.

7 Birinci Bulgar devletinin Bizans imparatoru Basil II. Bulgaroktonos tarafından zaptedilmesine dair başlıca kaynaklar: Kedrenos II. 201 ve aşağısı, Psellos 1,75 (Chronographie, E. Renauld tercümesi, Paris 1926) Eserler: K Jireček. *Geschichte der Bulgaren Kap.* XI. N. Zlatarski, *İstoria na blgarskata drž. prez. srednite vekove.* II.S. 143 den itibaren. S. Runciman, *A hist. of the first Bulg. Emp.* Kap. III 217 ve müteakıp sayfalar.

mandanları öldürmüşler, ve birçoklarını da esir almışlardı. Bizans imparatoru bunlara karşı Sirmium archontu (kumandanı) ve Bulgaristan valisi olup def'atle Peçeneklere karşı harbederek onları geri püskürten, Konstantin Diogenisi, göndermiş ve Tunanın öte tarafında sükûnetin yerine getirilmesini emretmişti[1]. Buradan anlaşıldığı veçhile Peçeneklerin Bizans memalikine hücumları 1026 senesinden evvel de def'atle vukubulmuştu. O sıralarda Peçenek yurdunda pek çok Bizans esiri olduğu anlaşılıyor. İmparator Romanın (1028 - 1034) bilhassa bu esirleri Peçeneklerden satın alarak ahalinin sevgisini kazanmak istediğini biliyoruz[2]. Kedrenos 1032 senesi Temmuzun 28-inci cuma günü gece saat ikide bir kuyruklu yıldızın geçtiğini ve bunun Bizanslılar için bir felâket alâmeti olduğunu işaret ettikten sonra, ayni yerde şark tarafından Arapların hücumunu ve garpta da Peçeneklerin Tunayı geçerek Moesiayı yağma ettiklerini yazıyor[3]. Bizans tarihine giren bu kayitten, 1030 yıllarına doğru Peçeneklerin gittikçe Bizans hududuna yüklenmekte oldukları anlaşılıyor. Hakikaten az bir zaman sonra Peçenekler Kiev civarından uzaklaşıyorlar.

1035 senesinde Peçenekler tekrar Tunayı geçerek Selâniğe kadar bütün Mœsiayı yağma ve tahrip etmişlerdi[4]. Peçenekler ilk defa olarak Balkan yarım adasında bu kadar cenuba inmişlerdi. Zonaras, onların sıksık Tunayı geçerek Bizans ülkelerini yağma ettiklerini yazıyor[5]. Anlaşılan, Peçenekleri bilhassa zengin vilâyetler celbediyordu. Onlar burada diğer ülkelere, meselâ fakir Rus yurduna nisbeten, daha çok ganimet ele geçirebiliyorlardı. Artık Rus hudutlarına yakın yerlerde gayet az Peçenek bulunuyordu; buraları diğer Türk kavimleri tarafından işgal edilmişti. Bunun içindir ki bu sıralarda Rus vekayinameleri 17 sene müddetle Peçeneklerden hiç bahsetmemişlerdir.

---

1 Kedrenos II, 485. Zonaras III, 571. H. Gelzer, *Abriss d. Byzant. Kaisergesch.* (Krumbacherin Bizans edebiyatı tarihine zeyil olarak) 998 - 90 bu vak'ayı 1027 de gösteriyor.

2 Kedrenos II, 486 Gelzer, S. 999.

3 Kedrenos II, 499 Zonaras III, 589.

4 Kedrenos, II, 512.

5 Zonaras III, 590.

1036 PEÇENEK HEZİMETİ VE PEÇENEK RUS MÜNASEBETİNE UMUMÎ BİR BAKIŞ

Rus müverrihleri vekayinamelerdeki kayitlere istinaden Jaroslavın 1034 yahut 1036 senesinde Peçenekleri müthiş bir mağlubiyete uğrattığını yazarlar[1]; bunun neticesi olarak ta Peçeneklerin Kievin civarını terkettiklerini ileri sürerler. Fakat, yukarda gördüğümüz veçhile, Peçenekler daha evvelçe Tuna boylarında toplanmış bulunuyorlardı. Jaroslavın 1036 senesinde bunları mağlup etmesi ile Peçeneklerin Kiev havalisini bırakmaları arasında fazla bir münasebet yoktur. Mamafi, bu hususta yegâne kaynak Rus vekayinameleridir; onun için orada bu münasebetle verilen malumatı nazarı itibara almamız zarurîdir. Vekayiname bu vak'ayı şöyle tasvir eder: "1036 (6544) senesinde Jaroslav Novgorodda bulunuyordu; o, Peçeneklerin Kiev civarında toplanmış oldukları haberini aldı. Varjag ve Slovenlerden ibaret büyük bir ordu ile Kieve geldi. Peçeneklerin haddi hesabı yoktu. Jaroslav şehirden çıkarak Peçeneklerin üzerine yürüdü. Varjaglar merkezde, Kievliler sağ kolda ve Novgorodlular da sol kolda mevki almışlardı. Peçenekler, bugün S. Sofya kilisesinin bulunduğu (o zaman oraları şehrin haricinde idi) mevkie gelerek, harbe tutuşmuşlardı. Müthiş bir harp olmuş ve güç hal Jaroslav akşama doğru Peçenekleri maglup etmişti. Peçenekler muhtelif taraflara kaçmışlar, birçokları da Setomli nehrinde ve birçokları da diğer nehirlerde boğulmuşlardı; ve kalanları da bugüne kadar tamamiyle kaybolmuşlardır[2]." Vekayinamenin sözlerinden Rusların Peçenekleri ancak akşama doğru güçhal yene bildiklerini öğreniyoruz; Rusların bunları takip ettikleri anlatılmıyor; nehirlerde boğulma hikâyesi de umumî mahiyettedir: Düşmanın arkasında bir nehir oldumu, kaçarken birçokları o nehirlerde boğulurlar. Bununla beraber vekayiname olmuş bir vak'ayi kaydetmiştir. Peçenekler 1034 veya 1036

[1] Karamzin, *İstorija gos. Rossijsk.* T. II. 28. Platonov, *Učebnik russkoj istorii* (1911) S. 43 (1034 senesinden gösterilmiştir.) Golubovskij, *Pečenegi i Torki..* keza 1034 senesinde gösterilmiştir. Lavrent'evskaja Letopis 1036 da, İpat'evskaja da ise 1034 de gösterilmiştir. Solov'ev, I, 290 not 2.

[2] P. S. R. L. I. 150; V. 136; VII. 330.

da Kiev civarında knjaz Jaroslav tarafından mağlup edilmişlerdir. Mamafi Peçeneklerin Ruslara yakın olan yerleri terketmeleri bu vak'a ile fazla alâkası yoktur. Rus - Slav kabîlelerine yakın oturan Peçenek uruğlarının Tuna boylarına çekilmeleri Dneperin şarkından gelmekte olan Uz (Οὖζ) ların garbe doğru ilerlemeleri ile bağlıdır[1]. Uzların Kiev civarına gelmeleri ile Peçeneklerin 1034 (1036) da Rus knjazi tarafından mağlup edilmeleri ayni sıralara tesadüf ettiğinden, vekayinameler bunu 1034 (1036) yılı mağlûbiyeti ile bağlı bilmişlerdir. 1036 dan sonra Rus yurdu üzerine Peçenek tazyiki bitmiştir. Onların yerini diğer Türk zümreleri işgal ediyorlar.

Peçeneklerin bir kısmı, anlaşılan, galip Uzlar yanında kalmışlardı; çünkü 1036 senesinden sonra Rus vekayinameleri Peçenekleri hep Uzlar (vekayinamelerin Torki dedikleri kavim) ile beraber zikrederler. Uzların İdili ve Don nehirlerini geçerek Peçenekleri Cenubî Rusya sahralarından tardetmeleri vak'asını tenvir eden hiçbir kaynak elimize kadar gelmemiştir. Ancak 11-inci asra ait bir Bizans kaynağında Peçeneklerle Uzlar arasında, Dneper sahillerinde, şiddetli harpler vukubulduğunu istidlâl edebileceğimiz bazı satırlar vardır. Peçeneklerin diğer bir kısmı da Rus knjazleri ile anlaşarak hudut boylarında yerleşmiş olsalar gerektir.

Rus vekayinamelerinde Peçeneklerin 915 ten 1036 ya kadar yani 121 yıl zarfında, Ruslar üzerine 11 seferleri mukayyettir. Tabiî birçok küçük akınlar buraya girmemiştir. Fakat her iki millet arasındaki münasebatın yalnız harplerden ibaret olduğunu zannetmek doğru değildir. Biri hazarî, diğeri göçebe olan iki kavim arasında iktisadî münasebatın cereyan etmiş olduğu muhakkaktır. Bu hususta Rus vekayinamelerinde hiçbir şey olmamakla beraber Bizans imparatorunun eserinde çok enteresan bir kayit bu ciheti

---

[1] Bu kavme ait başlıca kaynaklar Rus vekayinameleri ve Bizans kroniklerinden Kedrenos tur; D. A. I. da da bir kaç cümle buluyoruz Eserler. (Yukarda söylediklerimizden maada) V. Ljaskoronskij. *K. voprosu o Perejaslavl'skich Torkach,* Ž.M.N.P. 1905, IV. F. Vestberg, *K analizu vost. ist. o Vost. Evr.* Ž.M.N.P. 1908 (Mart). D. Rassovskij, *O roli Çernych Klobukov v istorii drevnej Rossii* (Sem. Kond. I.) ayni müellifin: *Pečenegi, Torki..* Yuk. bakınız.

epey tenvir etmektedir. De. adm. imp. nun 2- inci babında şu sözleri buluyoruz[1]:

ὅτι καὶ οἱ ῾Ρῶς διά σπουδῆς ἔχουσιν εἰρήνην ἔχειν μετὰ τῶν Πατζινακιτῶν· ἀγοράζουσι γὰρ ἐξ αὐτῶν βόας καὶ ἵππους καὶ πρόβατα, καὶ ἐκ τούτων εὐμαρέστερον διαζῶσι καὶ τρυφερώτερον, ἐπεὶ μηδὲν τῶν προειρημένων ζῴων ἐν τῇ ῾Ρώσιᾳ καθέστηκεν.

(Ruslar Peçeneklerle iyi geçinmeğe gayret ederler: Onlar Peçeneklerden öküz at ve koyun satın alırlar ve bunlar sayesinde daha rahat bir hayat geçirirler, çünku bu söylediğimiz hayvanlardan hiçbirisi Rusyada bulunmamaktadır). Bu suretle Peçeneklerin Ruslara öküz, at ve koyn sürüleri sattıkları görülüyor, tıpkı 19 - uncu asrın sonları ve 20 - inci asrın başlarında Kazak - Kırgızların Orenburga, Sibir şehirlerine ve Semiye yakın yerlerde Ruslara hayvan sürülerini sattıkları gibi. Bunun mukabilinde Peçeneklerin ne aldıkları kaydelilmemiştir ; fakat Rusların verebilecekleri şey malûmdur: Kıymetli kürkler, bal, balmumu ve ticaret vasıtası ile ellerine geçirdikleri kıymetli madenler, kumaşlar ve hububat[2].

Rus - Peçenek münasebetinden bahsederken, knjazlerin bunları taht kavgaları münasebetile Rusyanın iç işlerine karıştırdıklarını görmüştük. Demek oluyor ki Rusların bir kısmı ile Peçeneklerin bir kımı arasında vakıt vakıt uzlaşmalar yapılıyordu. Bunun bilhassa Peçeneklerin kuvveti bitttikten sonra geniş bir mikyasta cereyan ettiğini müşahede ediyoruz. Artık birçok Peçenek kafileleri Rusların cenup hudutları boyunda yerleştirilerek hudut bekçiliği yapıyorlar. Bu gibiler sonraları yerli Rus - Slav zümresine karışmışlar, veya 1060 dan sonra Cenubî Rusyayı hâkimiyetleri altına alan Kumanlarla birleşmişlerdi. 1060 tarihlerinden sonra Peçeneklerin 150 yıldan fazla Ruslarla yaptıkları mücadeleyi, daha geniş mikyasta ve daha büyük muvaffakıyetle Kumanlar devam ettiriyorlar.

Bu bahsi bitirirken, Peçeneklerin Rus tarihinde oynamış oldukları rolü bir kaz sözle hülâsa edersek şu neticeye va-

1 *De adm. imp.* 69, 7 - 10.

2 J. Moravcsik in *Á Magyar történet bizanci farrásai* (Macar tarihinin Bizans kaynakları) Budapest 1934, 256 S. adlı eserinde (S. 19, 71, 82, 73 74 - 9) Peçeneklerin ticaret işlerinde tavassut ettikleri yazılıyormuş (Byz. Zeitschrift, B. 35 (1935) 400-406. E. Darko resenziyonu).

rırız: Peçenekler Cenubî Rusya bozkırlarını istilâlerile merkezi Kiev şehrinde olan Rus devletinin daha cenuba inmelerine mani olmuşlardır; bununla Rus kolonizasyonunun steplere ilerlemesine karşı gelinmişti. Peçenekler buralarda bulundukları 200 yıl zarfında Kiev Rusyasının cenup hududu ancak 30 - 40 klm. kadar genişleyebilmişti. Diğer taraftan Rusların Peçeneklere karşı mücadelede bütün kuvvetlerini cenuba, Kieve, sevketmek mecburiyetinde kalmaları, Kiev de kuvvetli bir devlet makinesinin, ve kalabalık bir kitlenin vücude gelmesini de mucip olmuştur. Sonra, Peçeneklerle sıkı temas, harp ve ticaret yolu ile, muhakkak ki Rus askerî teşkilâtı üzerine de mühim tesirler yapmıştır. Birçok Peçenek askerlerinin Rus knjazlerinin ordularında bulunmaları, bu tesirin Rus yurdunda kuvvetlenmesini temin etmiştir. Nihayet, kalabalık bir Peçenek kitlesinin Kiev cıvarında yerleşmesi ve Rus knjazleri yanında kalmış olması, buradaki Slav unsurunun kan itibariyle değişmesinde mühim tesirleri olduğunu kabul edebiliriz.

Burada Peçenek - Rus münasebetine dair söylenen sözler, Peçeneklerin müstakilen yaşadıkları devire aittir. 1060 lardan sonra, Cenubî Rusyaya gelen ve buraya Deşt-i 860 yıl-Kıpçak adını verdiren Kumanların hareketi esnasında, ları vakaları zamaında İdil boyundaki Uzlar yanında kalmış olan Peçeneklerin de ismi geçmeğe başlıyor. Peçeneklerin bu kısmının Ruslarla ve Bizansla olan münasebetine ilerde temas edeceğiz.

V

KIPÇAK BOZKIRLARINDAKİ MÜSTAKİL PEÇENEK ZÜMRESİNİN BİZANSLA MÜNASEBETİ

(11-İNCİ ASRIN BAŞLARINA KADAR)

BİZANSTA MAKEDONYA SÜLÂLESİ

Peçeneklerin İdil boyunu terkle Don ile Dnester nehirleri arasında yerleştikleri bir sırada Bizans imparatorluğu dahilinde birçok değişiklikler vukubulmuştu. İzoryalı (İsavr) Leonun tesis ettiği sülâlenin hâkimiyeti zamanında vukubulan ikonoklast mücadeleleri, içtimaî reformlar, saray antrikaları ve dahilen iktisadî bozgunluk neticesinde imparatorluk çok sarsılmıştı. Peçeneklerin yeni vatanlarında yerleştikleri sıralarda (867) Bizans tahtını Makedonyalı Basil işgal etmiş bulunuyordu; Basil Bizans imparatorluğunu yeniden kuvvetlendirmeğe muvaffak olmuştu. Aslen ermeni olan Basilin kurduğu sülâle Bizans tahtını 200 yıl kadar (867-1056) işgal etmiş ve bilhassa bu sülâlenin ilk devrinde Bizans imparatorluğu epey parlamıştı.

Alelâde bir aileden yetişen ve birçok antrikalar, cinayetler sayesinde tahta çıkan Basil I. Bizans imparatorları arasında en kuvvetli ve kudretli şahsiyetlerden biridir. O, imparatorluk dahilindeki bütün intizamsızlıkları yatıştırmak ve harice karşı da - her zaman muvaffakıyetli olmamakla beraber - imparatorluğun prestijini yükseltmeğe muvaffak olmuştu.

Basil I. zamanında (827 - 886) Bizans ile Peçenekler arasında herhangi bir münasebatın cereyan ettiğine dair malumatımız yoktur. Fakat Cenubî Rusya sahralarında vukubulan tebeddülât Bizans sarayı tarafından her zaman dikkatle takip edildiği için, burada cereyan eden yeni hadiseler (Peçenelerin gelmesi) gerek Karadeniz sahillerindeki Bizans kolo-

nileri ve gerek Bizansa ticaret için şimalden gelen adamlar vasıtası ile Bizans sarayında malum olduğu muhakaktı. Peçeneklerin yeni memlekette yerleştikleri sırada - Bizans imparatorluğunun Mekedonya sülâlesi idaresi altında kuvvetlenmesi, bütün yakın şarkın siyasî dizginlerinin bilhassa Bizans sarayında temerküz etmesi - Bizans imparatorluğunun Peçeneklerle münasebatına hususî bir şekil vermiştir.

Basil I -incinin ölümünü müteakıp 886 yerine Feylosof lakabını taşıyan Leo VI-inci geçmiştir (886-912).Leo VI. nın Basilin oğlu olmadığı, tahttan iskat edilen Michael III. nın metresinden (ve Basilin karısı Eudokia İngerinadan) doğduğu kabül edilmektedir; bu suretle kan cihetinden Leo VI. nin Makedonya sülâlesi ile hiçbir münasebatı yoktur; tıpkı 19. ve 20 -inci asır başlarındaki Rus hanedan ailesi olan Romanovların Michael Feodoroviç ile hiçbir alâkaları olmadığı gibi. Basil I. ile Leo VI. arasında her itibarla fark vardı. Mamafi Leo VI. Basil I. in başladığı birçok işleri devam ettirebilmişti. Ezcümle kanunların islahı meselesi bu nevidendir. Leo VI. nin haricî siyaseti muvaffakıyetli değildi. Akdenizdeki islâm korsanları bu sırada mezkûr denizdeki hâkimiyeti büsbütün ellerine geçirmişlerdi. Hatta 29.7.904 tarihinde bunlar Selânik üzerine bir hücum yaparak pek çok ganimetten başka 20 bin esir beraberlerinde alıp götürmüşlerdi.

Tam bu sıralarda Bizansın en yakın garp komşusu olan Bulgaristan en kudretli devirlerinden birini yaşamakta idi. Orada, çar Simeonun (893-927) kuvvetli idaresi altında[1], Bizans için çok büyük bir tehlike teşkil eden bir kuvvet vücude gelmişti. Bizanslılar da bunlara karşı mücadele edecek vaziyette olmadıklarından, mutat diplomatik üsullerine muracaat ederek Bug, Dnester boylarında bulunan Macarları Bulgarlar üzerine sevke muvaffak olmak suretile Bulgar tehlikeslni bertaraf edebilmişlerdi; fakat Bulgarlar da, Bizans siyasetini takliden, düşmanları Macarlara karşı daha şarktaki Peçeneklerle anlaşmışlardı; müşterek Peçenek-Bulgar taaruzu karşısında Macarlar Dnester boylarını bırakarak Panonyaya gitmeğe mecbur kalmışlardı[2]. Bu suretle Bizans-

[1] *De adm. imp.* S. 172 - 173.

[2] Bu Bulgar çarına dair: V. Zlatarski, *Istorija na bgalrskata država prez srednite vek.* B. II. S. 278 - 515.

Bulgar mücadelesinin bir neticesi de Peçeneklerin ta Tuna boylarına ve Karpat eteklerine kadar gelmeleri, ve diğer cihetten de Orta zaman Avrupa tarihinde mühim rol oynıyan Macarların Orta Avrupada yerleşmeleri olmuştur.

KOSTANTİN VII. PORPHYROGENNETOS ZAMANINDA PEÇENEK - BİZANS MÜNASEBETİ

Leo VI. nin ölümünü müteakıp tahta kardeşi Aleksander (912-3) geçmiş ve asıl taht sahibi olan Konstantine vasilik etmiştir. Aleksander bir sene sonra ölmüş ve devlet idaresi de, başta patrik olmak üzere, naiplerin elinde kalmıştı. De administrando imperionun müellifi olan Konstantin VII. Porphyrogennetosun idaresi hakkında: "Le roi regne, mais il ne gouverne pas„ sözleri tam yerindedir. Onun bütün saltanatı müddetince (912-959) devlet idaresi başkalarının elinde kalmıştı. İmparator ise sırf representatif olarak tahtı işgal ediyordu; o, devlet işlerini görmekten ziyade eserlerine malzeme toplamak ve telif etmekle vaktını geçirmişti. Devlet işleri kuvvetli bir şahsiyet olan (şerik-i taht) Roman Lekapenosun (919-144) elinde bulunuyordu[1]. Kostantin VII. Porphyrogennetos zamanında Bizans imparatorluğunun tehlikeli hasımları Girit korsanları ile Bulgarlardı. Çar Simeonun idaresindeki Bulgarlar 914 te Edirneyi bile işgal etmişlerdi; fakat Leon Fokasın kumandası altında toplanan Bizans kuvvetleri Bulgarları oradan tardedebilmişlerdi. Bu Bulgar tehlikesidir ki, Bizanslıların bütün nazarını Peçenekler üzerine celbetmişti; bunun içindir ki Peçenekler bu devir Bizans haricî siyasetinin en mühim âmillerinden biri olmuşlardı. 917 de Bizanslıların Bulgarlara karşı Peçenekleri davet ettiklerini, fakat Bizans kumandanları arasındaki ihtilâf yüzünden Peçeneklerin memleketleri geri gitmeleri Bulgarları muhakkak bir tehlikeden kurtarmıştı. Bu meseleye bir az sonra temas edeceğiz. Bizans sarayı, ilerde göreceğimiz veçhile, Bulgarları tethiş için her zaman Peçeneklere muracaat etmiştir.

Konstantin VII. Porphyrogennetos Bizans tahtını işgal ettiği sıralarda Abbasîler hilâfeti inhitat devrine girmiş bulu-

[1] Bu imparatora dair: S. Runciman, *The emperor Romanus Lecapenus. A study of tenth-century Byzantium.* Cambridge 1929.

nuyordu. Buna mukabil 889 da ölen Aşot tarafından ermeni devleti yeniden ihya edilmişti. Bizanslılar bu ermeni hükûmdarı ile müştereken - ve hatta Malatya emiri Ebü-Hafs te dahil olduğu halde - halifeye karşı mücadele etmişlerdi. 922 den itibaren Ermenistan tamamiyle halifenin nufuzu altından çıkmış ve Bizansla sıkı bir dostluk vücude gelmişti. 942 senesinde meşhur Bizans ceneralı Kurkuas, Nisibis şehrini hücumla almak suretiyle, Bizans şarkta islâm alemine karşı büyük bir muvaffakiyet elde etmiş bulunuyordu.

Bizansın bu sıralarda Rusların hücumuna maruz kaldığını görüyoruz. Knjaz Igorin kumandası altındaki Dneper nehri ile Kara-Denize çıkan 40 000 kişiden ibaret bir ordu 941 senesinde tam bir mağlubiyetle geri püskürtülmüştü. Igorin 944 yılındakı ikinci Bizans seferi de Ruslara hiç bir muvaffakiyet temin etmemişti.

944 yılında Roman Lekapenos oğulları tarafından tahtından indirildikten sonra, Konstantin VII. Porphyrogennetos yalnız başına devlet reisi olabilmişti; fakat bu kerre her işte karısı Hellenanın tesiri görülmeğe başladı. Bu sıradaki Bizans haricî muvaffakıyetlerden biri de hiristiyanlığın yeni tesis olunan Kiev devleti dahilinde yayılmağa başlaması idi. 957 de İstanbulu ziyaret eden Rus knjazi İgorin karısı Ol'ganın artık hiristiyan oluşu bunu götermektedir. Bu suretle Bizansın Karadeniz şimalindeki Rusyada medenî tesir icra etmeğe başlaması Konstantin VII. ile başlıyor demektir. Bunu amelî neticelerini sonraları göreceğiz.

Konstantin VII. Porphyrogennetos kendi zamanındaki Peçenek Bizans münasebetleri hakkında ancak umumî olarak bahsediyor. Onun idaresinde Bizanstan Peçeneklere kaç elçi ve niçin gittiğini imparatorun bıraktığı eserinde bulamayız. De admininstrando imperioda verilen malûmat pek umumî olmakla beraber, fevkalade enteresan ve o zamanki hakikî vaziyeti ap-açık olarak göstermektedir. İmparatorun Peçenek siyaseti iki sözle hülâsa edilebilir, o da : Peçeneklerle dost geçinmektir. Bunun neden icabettiğini şimdi göreceğiz.

Bizansın Peçeneklerle münasebetlerinde iki cephe vardı: Biri-siyasî, diğeri iktisadî. Biz evvelâ siyasî münasebeti gözden geçirelim. Konstantin VII. Porphyrogennetos tahta geçtiği sıralarda (913 te) Peçenekler artık elli yıldanberi Deşt-i

Kıpçakta yaşamakta idiler. Bu müddet zarfında Şarkî Avrupanın en kuvvetli bir kavmi ve teşkilâtı oluvermişlerdi; bunu Cenubî Rusya sahasının Peçenek heyeti için iktısaden büyük menfaatlar temin etmesile izah edebiliriz. Sürüleri çoğalmış, harpler azalmış: Peçenekler de sür'atle artmışlar ve kuvvet bulmuşlardı. Bu sıralarda Bizansın Balkan yarımadasındaki komşusu Bulgaristan çar Simeonun idaresinde kuvvetli bir devlet haline gelmiş, ve Bizans için daimî bir tehlike teşkil etmeğe başlamıştı. Bu da kâfi gelmiyormuş gibi, Bizans için iki tehlike daha başgöstermişti: Panonya ve Tisa boylarında yerleşen Macarlar, ve Dneper vasıtasiyle inerek Karadenize ve oradan da Bizans ülkesine hücum yapan Ruslar. Bu suretle 10 -ncu asrın başlarında Bizans birçok haricî tehlikelere maruz kalmış bulunuyordu. Vâziyet böyle iken Peçenekler Bizansla temasa geliyorlar. İşgal ettikleri coğrafi mevkilerinin icabı ve harp yapmakta bütün diğer komşularından üstün olmaları derhal Bizansın nazarı dikkatini celbediyor. Bizanslılar Peçenekleri kendilerine müttefik ediniyorlar ve Konstantin VII. Porphyrogennetosun saltanatı hep Bizans-Peçenek dostluğu damgası altında geçiyor.

Bizans imparatorunun eserinde bu hususta yazdıklarını gözden geçirelim. Orada Şarkî Roma için tehlikeli olan Bulgarlara karşı Peçeneklerin sevkedilebilecekleri sarahaten söylenmektedir. Peçeneklerin Bulgarlara çok yakın yaşamaları bu işi kolaylaştırıyordu. Bunların komşularına nisbeten kat kat kuvvetli oldukları aşikârdı. Peçenekler, ya kendi arzularıyle veya imparatora dostlukları yüzünden Bulgarlara hücum ederlermiş. De administrando imperioda vaktile Bulgarların müteaddit defalar Peçenekler tarafından şiddetle yenildiklerini ima eden kayitlere tesadüf ediyoruz. Bunun için Bulgarlar Peçeneklerle iyi geçinmek lâzımgeldiğini tecrübelerle bildiklerinden, sulhu bozmamağa gayret ederlermiş[1]. Bu suretle Bizanslılar Bulgarları korkutmak için Peçeneklerle dostluğu muhafaza ettiklerini görüyoruz. Fakat, Bizanslılar bu dostluktan, her zaman gereği gibi istifade edememişlerdi; bilhassa şu vak'a bunu açıkça göstermektedir.

[1] *De adm. imp.* S. 71 (bap 5): διὰ τοῦτο καὶ οἱ Βούλγαροι ἀγῶνα καὶ σπουδὴν διηνεκῶς ἔχουσι τοῦ εἰρηνεύειν καὶ ὁμονοεῖν μετὰ τῶν Πατζινακιτῶν· ἐκ τοῦ γὰρ πολλάκις ὑπ᾽ αὐτῶν καταπολεμηθῆναι καὶ πραιδευτθῆναι τῇ πείρᾳ ἐγνώκασι καλὸν καὶ συμφέρον εἶναι τὸ εἰρηνεύειν ἀεὶ πρὸς αὐτούς.

Konstantin Porphyrogennetos zamanının en büyük tehlikelerinden birinin Balkanlarda birdenbire Bulgar kudretinin artması olduğunu söylemiştik. Bilhassa Bulgar çarı Simeonun (893-927) 915 te kendini "bütün Bulgarların çarı„ ilân etmesi Balkanlarda Bulgar devleti ile Bizans imparatorluğu arasındaki kat'i çarpışmayı kaçınılmıyacak bir hale getirmişti. Simeonun plânında hatta İstanbulu almak ve Bizansa nihayet vermek maddelerinin olduğu muhakkaktı. Fakat bu geniş hulyaları yerine getirmek için yalnız kendi kuvvetleri kâfi gelmiyecekti; hariçten müttefiklere ihtiyaç vardı. Bizans ta bu yaman Bulgar çarına karşı tek başına mukabele edecek vaziyette değildi: onun da dıştan yardımcılar araması lâzımgeliyordu. Zaten Bizansın ötedenberi yürüttüğü siyaset bir "barbar„ kavime karşı ikinci bir "barbar,, zümresini sevketmek umdelerine istinat ediyordu. Bu defa Bulgarlara karşı kim teşvik edilebilirdi? Tunanın şimalinde çok büyük bir kuvvet sahibi olan Peçenekler - şüphesiz Bizans imparatorluğu için en elverişli müttefik olacaklardı. Yalnız bunları kazanmanın yolunu bulmak lâzımdı. Çünkü Bulgar çarının da ayni Peçenekleri elde etmeğe çalışacağı muhakkaktı. Hakikaten Simeon Peçeneklere arka arkaya birçok elçiler göndererek onları kazanmak istemişti. Zaten 896 da Bulgarlarla Peçenekler silâh arkadaşlığı yapmamışlar mıdı? Fakat o tarihten itibaren vaziyet epey değişmiş bir halde idi. 896 da Peçenekler ve Bulgarların müşterek düşmanları vardı: Macarlar. 915-916 da ise Peçeneklerle Bulgarlar komşu olmuşlar ve Bulgarların birdenbire kuvvetlenmeleri, şüphesiz, Peçeneklerin hiç te işlerine gelmezdi. Onun için Bulgar çarının adamları Peçenek başbuğları nezdinde hiç bir muvaffakiyet elde edememişlerdi. Bunu belki de Bizansın Chersones strategi (kumandanı) Joann Bogasın faaliyetinden ileri geldiğini söyleye biliriz. Bogas, şayet Peçenekleri elde edebilirse kendisine patriciusluk verilmesini şart koymuştu; o, işgal ettiği makam ve bulunduğu yerin icabı olarak Peçeneklerle yakından temas etmek imkânını haizdi. Avuç dolusu para ve birçok hediyeler sarf ettikten maada, başka yollarla da Peçenekleri Bizansa müttefik olmağı ikna ettikten sonra, onlardan rehinler ve teminat alarak İstanbula dönmüş ve elde ettiği muvaffakiyeti imparatora bildirmişti. 917 Temmuz sonu, veya Ağustos başında, Peçenekler verdikleri söze sadık kala-

rak Tunanın mansabına gelmişlerdi. Joann Bogas onları bekliyordu. Peçenekler Bizans gemileri ile Tunayı geçerek Bulgarlara hücum edeceklerdi. Fakat ufak bir mesele bütün bu plânları alt üst etti... ve Peçeneklere de bu defa Tunanın cenubunda harbetmek kısmet olmadı. O sırada Bizans donanmasının amiralı Roman Lekapenos adlı bir generaldı. Bu asker iki yıl sonra Konstantin Porphyrogennetos ile Bizans tahtını paylaşacak ve uzun zaman imparatorluğun bütün mukadderatını eline alacaktır. İşte bu amiral ile Bogas arasında her hangi bir meseleden dolayı ihtilâf çıkıyor; Bizans kumandanları orada Peçeneklerin bulunduklarını unutarak kavgaya tutuşuyorlar, ve katiyen birbirlerinin sözünü dinlemiyorlar. Bunun üzerine Peçenekler, Tunayı geçerek Bulgaristana gitmekten vazgeçiyorlar ve, geri kendi yurtlarına dönüp gidiyorlar. Peçenek yardımından mahrum kalan Bizanslılarda bunun acısını pek az bir zaman sonra tatıyorlar: 20 Ağustos 917 de Bulgar çarı Simeon Anchileos çayına yakın bir mevkide Bizans ordusunu müthiş bir mağlubiyete uğratıyor. İki Bizans kumandanının bu çok ihtiyatsız hareketi, bu suretle Simeonu müthiş bir tehlikeden kurtarmakla kalmıyor Balkanlarda Bulgar kudretinin artmasına hizmet etmiş oluyordu[1].

Bu vak'adan sonra ta 944 e kadar Peçeneklerin Tuna boyuna gelerek harp ettiklerine dair her hangi bir malumatı haiz değiliz. 944 de ise, Rus knjazi Igor Bizans üzerine seferini tatlıya bağladıktan sonra, Ruslarla birlikte hareket eden Peçeneklerin Bulgarlara karşı harbettikleri Rus vekayinamelerinde yazılmaktadır.

Bizansın Peçenekler vasıtası ile korkuttuğu kavim yalnız Bulgarlar değildi. 10-uncu asrın başlarından itibaren imparatorluk için tehlikeli olmağa başlıyan Macarlara karşı da yene ayni silâhın kullanıldığını görüyoruz. De administrando

---

[1] 917 deki Peçeneklerle anlaşma meselesine dair Bizans kaynaklarında epey malumat muhafaza edilmiştir: İstanbul patriki Nikolaus Mistikin Bulgar çarı Simeona mektupları. Migne, *Patrologia graeca.* Vol. XI. Sym. Logoth. S. 804; Theoph Cont. S. 387; Leo Gramm. S. 293; Kedrenos II. S. 283-284; Rus vekayinamelerinde bu vak'a zikrediliyor; fakat kavga eden kumandanların adları gösterilmemiştir. P.S.R.L. I (1926) S. 42. Bu vak'a hakkında tafsilât: V. Zlatarski, *İstorija na blg.* II. 394-387; S. Runciman, *The emperor Romanus Lecapenus,* p. 55; ayni müellifin: *A history of the first Bulgarian empire*, S. 159-190.

imperiodan görüldüğü veçhile, Macarlar Peçenekler karşısında tiriltiril titrerlermiş[1]. Macarların müteaddit def'alar Peçenekler tarafından yenildikleri, ve hattâ az daha büsbütün mahvolacak bir hale geldiklerini öğreniyoruz[2]. Zaten Macarların Peçeneklere yerleri ve yurtlarını bıraktıklarını biliyoruz. Bundan ötürü Macarların Peçeneklerden pek korktukları kaydi doğru olsa gerektir. Her iki kavim arasındaki münasebeti aydınlatmak bakımından De Administrando imperio'nun şu enteresan satırlarını buraya naklediyoruz.

Ruhanîlerden Gavriil adlı bir Bizans elçisi Macarlara varıyor. Maksadı onları Peçenekler üzerine harbe teşvik etmektir. İmparatorun, Macarlara yakın olmak isteyişini ileri sürerek, zaten vaktile Macarlara ait yerin şimdi Peçenekler tarafından işgal edilmiş olduğunu söylüyor. Macarlar Peçenekleri yerlerinden çıkarırlar ve orada yerleşirlerse Bizans imparatorunun onları kolaylıkla bulabileceğini anlatıyor. Bunun üzerine Macar başbuğları hepsi de bir ağızdan: "Biz Peçeneklerle harbedemeyiz; onların hem memleketi büyük, hem halkı çok ve pek yaman delikanlıdırlar; bir daha bize böyle teklifte bulunmayın, bu gibi sözler bizim hoşumuza gitmiyor!„ demişlerdi[3]. De Administrando imperionun bir kaç yerinde Macarların Peçeneklerden dehşetli bir surette korktukları tekrarlanmaktadır. Her iki kavmin biribirine karşı aldığı vaziyeti gayet eyi bilen Bizans sarayı bundan azamî istifade elde etmeğe gayret etmiş; ve Macar zararından Peçenek silâhile korunmak çaresine baş vurmuştu.

Nihayet Dneper vasıtası ile Karadenize baskın yapmak için çıkan Ruslara karşı da Peçeneklerin yardımına ihtiyaç vardı. De Administrando imperio Peçeneklerin sık sık Rus yurduna akın yaptıklarını ve bu yüzden Rusların zarar gördüklerini, bunun tekrarlanmaması için Rusların Peçeneklerle eyi geçinmeğe gayret ettiklerini yazıyor. Aksi takdirde Peçenekler akın yaparak Rusların yurduuu yağma, kadın ve çocuklarını esir ederlermiş[4].

---

[1] *De adm. imp* S. 70: "Οτι καὶ τὸ τῶν Τούρκων γένος μεγάλως πτοεῖτει καὶ δέδιε τοὺς εἰρημένους Πατζινακίτας.

[2] Keza S. 70.

[3] *De adm. imp.* S. 74: οὐ γὰρ δυνάμεθα πολεμεῖν πρὸς αὐτούς, ὅτι καὶ χώρα μεγάλη καὶ λαὸς πολὺς καὶ κακά παιδία εἰσί.

[4] Keza S. 69.

Bizans imparatorunun verdiği bu malûmat Peçeneklerin o zamanda Şarkî Avrupanın en kuvvetli siyasî bir faktör olduklarını açıkça göstermektedir. Peçenekler: Ruslar, Macarlar ve Bulgarları ezmek kudretini haizdiler. Onların bu vaziyetleri 10 ncu asır Deşt-i Kıpçak, Orta Dneper, Panonya ve Tisa boyları ile Balkan yarımadası ve Bizans imparatorluğu tarihi bakımından büyük bir ehemmiyeti haizdir. De Administrando imperio'ya bakılırsa Peçeneklere karşı harbedebilecek ancak bir kuvvet vardı; onlarda - U z lardı[1].

Bu kadar kuvvetli olan Peçeneklerle Bizans arasında, siyasî vaziyetin icabı olarak, çok yakın bir münasebetin teessüs ettiğini görüyoruz. Bunun iki türlü olduğunu yukarda söylemiştik. Siyasî münasebetin neden ibaret olduğunu ve niçin iktiza ettiğine şimdi temas ettik. Bizans bu yolda muvaffak olmak için sık sık Peçenek yurduna elçiler göndermekte idi. Peçenekleri iki yerde bulmak çok kolaydı: Biri - Chersones civarında, diğeri Dneper ile Dnester arasında. Bizans elçisi Kırım yarımadasındaki Chersonese (Bugünkü Sevastopol) vâsıl olduktan sonra, Peçeneklerin bulunduğu yere haber göndererek onlardan rehin ve yol gösterici talebederdi. Bunlar Chersonese geldikten sonra, rehinler Chersones kalesinde bırakılırlar, elçi de yol göstericinin atlarile yola çıkardı. Peçeneklerin bulunduğu yere vardıkta, evvelâ imparatorun gönderdiği hediyeler istenilir; sonra erkekler kendi karıları ve akrabaları namına armağanlar isterlerdi. Elçi orada icap eden işini gördükten sonra Chersonese döner; Peçenek rehinleri de geri memleketlerine bırakılırlardı. Bu kere rehin olanlar ve yol göstericiler elçiden kendi ve atlarının yorgunlukları namına hediyeler isterlerdi. Bizans elçisinin birçok hediye dağıtması lâzımdı. Bu munasebetle Konstantin Porphyrgennetos Peçeneklerin hediyelere çok düşkün olduklarından onların "aç gözlülüklerinden„ (ἄπληστοι ὄντες) bahsediyor.

Dneper ile Dnester arasındaki mevkie gelince, Bizans elçisi (ὁ βασιλικὸς) gemi ile (χελανδία) sahile yanaşır. Kendisi gemide kalarak Peçeneklere rehinler yollar ve gemiye konuşmak için adamların gelmesini ister. Peçenek murahhasları gelince onları gemiye alır ve burada lâzım olan meseleler

[1] Keza S. 79. Ὅτι οἱ Οὖζοι δύναται τοῖς Πατζινακίταις πολεμεῖν.

üzerine konuşulurdu; Peçenek murahhasları kararlaştırılan şeyleri tutacaklarına dair "kendi kanunlarına göre„ yemin verirlerdi (κατὰ τὰ ζάκανα αὐτῶν)[1]. .Bunu müteakıp, elçi imparatorun gönderdiği hediyeleri takdim eder ve Peçeneklerden imparatorla "dost„ olmak istiyenleri kendisile birlikte İstanbula alıp getirirdi.

İktısadî münasebete gelince Bizansın Chersones tarikile Hazar, Rus ve diğer memleketlerle yaptığı ticaretin zarara uğratılmaması meselesi idi. Peçeneklerin yurdu ta Chersones civarına varıp dayandığından, Peçeneklerin buralara hücum yapmamalarını temin etmek lâzımdı. Bizansın, daha doğrusu Chersoneslilerin başka memlektlerle yaptıkları (ezcümle: Hazaristan, Rusya ve Ziciha) ticarette Peçenekler tavassut ediyorlardı. Bu işi gören Peçenekler evvelâ Chersoneslilerle pazarlık yaparak ücreti tayin ederlerdi[2]; bilhassa Peçeneklerde makbul olan eşyanın ücret olarak talep edildiğini biliyoruz; bunlar: Erguvanî boya, kumaş, işlemeli kumaşlar, baharat, biber ve halis pars derisi[3] v.s. Peçenekler, Bizans imparatorunun tabiri veçhile "tamamile müstakil oldukları için hiçbir hizmeti ücretsiz yapmazlardı[4]. „

Konstantin Porphyrogennetos, oğluna, Peçeneklerle dost geçinmeği tavsiye ediyor. Bizansın selâmeti için Peçeneklere heryıl elçiler göndermek elçilerle birlikte onlarda makbul olan hediyeler yollomak, onlardan rehinler ve elçiler alarak bunları İstanbula getirmek, ve burada onları gayet iyi ağırlamak ve dost edinerek geri gödnermek lâzım olduğunu yazıyor. Bunun içindir ki Bizans imparatoru diğer Türk kavimlerine nisbeten, meselâ Hazarlar ve Uzlara göre, Peçeneklerle daha ziyade meşgul olmuş ve bu kavmi oğluna, dolayısile bizlere, tanıtmağa gayret etmişiir. Ondan sonra hiçbir Bizans kaynağı bu kavimle, Konstantin Porphyrogennetos kadar meşgul olmamıştır.

---

[1] *De adm. imp.* S. 73

[2] *De adm. imp.* S. 72: καθὼς ἂν ἕκαστος Χερσωνίτης ἕκαστὸν Πατζινακίτην πείσῃ συμφωνῶν ἢ πεισθῇ.

[3] Keza. S. 72

[4] Keza. S. 72: ἐλεύθεροι γὰρ ὄντες καὶ οἷον αὐτόνομοι οἱ τοιοῦτοι Πατζινακῖται οὐδεμίαν δουλείαν ἄνευ μισθοῦ ποιῶσί ποτε.

[5] *De adm. imp.* S. 68.

VELENDER (?) ŞEHRİNE PEÇENEK BASKINI MESELESİ

10-ncu asır ortalarında eserini yazan Arap müelliflerinden Mes'udî, Konstantin Porphyrogennetos zamanına tesadüf eden, Bizansla Peçenekler arasında cereyan ettiği zanolunan büyük bir harp vak'asını anlatmaktadır; o da: Hicrî 320 (milâdî 932) de Bizansın "Velender„ adlı bir kalesinin, Peçeneklerin de dahil olduğu, "dört Türk kavmi„ tarafından zaptı meselesidir. Mes'udînin Karadenizin şimalinde ve garp sahillerinde cereyan eden vak'alara dair malûmatı çok azdır: Şark kaynaklarında Deşt-i Kıpçak sahası tarihinin bazan pek karışık olarak aydınlatıldığını müşahede ediyoruz. Mes'udînin "Müruc-üz-zeheb„ [1] inde bu münasebetle verilen malumat bu cins yalnış rivayetlerden biri olsa gerektir.

Mes'udî, Babülebvab, surlar, Kafkas, Hazar ve Alanlar memleketinin ahalisini tasvir edeceğini bildirerek şu malûmatı veriyor: "Hazer ve Alanlara yakın, bunlarla batı arasında (فيها بينهم وبين المغرب) dört Türk kavmi bulunmaktadır; bu dört kavim ayni cedden neşet ederler; kısmen göçebe ve kısmen de hazarî hayat süren bu kavimden her birinin kendi hükümdarı (ملك) vardır; herbirinin yeri birçok günlük yol mesafesindedir. Bunlardan bazılarının arazisi Pontusa kadar gelir. Onlar akınlarını Roma ve Endülüs memleketine kadar yaparlar; bu kavimler oradaki diğer kavimlere üstündürler. Bunlarla Hazar hükümdarı, ve ayni zamanda Alanların sahibi, arasında muhadenet yapılmıştır; oturdukları yer Hazar memleketine muttasıldır. Bu dört kavmin birincisi بجنى (Bacna)? dır sonra ikinci bir kavim (cemaat-الجيل) gelir, adı بجغرد (Bacgard)dır; üçüncüsünün ismi بجناك (Bacnak) tır; bunlar aralarında en cesurudur (وهى اشد هذه الامم); sonuncusuna da نوكردة (Nukerde) denilir. Bunların hükümdarları göçebedir. Bu dört kavim 320 den sonra, veya o tarihte (Milâdî 932), Rumlara karşı harbetmişlerdi. Rum hududunda, bu dört kavime yakın bir yerde, büyük bir Yunan şehri (مدينة عظيمة يونانية) vardı; adı da ولندر (Velender) dir; bunun ahalisi çok, mevkii de daglarla deniz ara-

[1] كتاب مروج الذهب ومعادن الجوهر. Texte et traduction par C. Barbier de Meynard et Pavet de Courteille. T. II p. 58-64.

Bu kısımdan iktibas: J. Marquart, *Osteuropaeische u. Ostasiatische Streifzüge.* S. 61-63.

sında olup, yaklaşılması güçtür. Şehir halkı (garnizonu) mezkûr kavimlerin hücumlarına dayanabilmişti. Türkler de Rum arazisine giremiyorlardı. Çünkü dağlar, deniz ve şehirdeki asker bunların ilerlemesine mâni oluyordu. Bu sırada mezkûr kavimler arasında bir ihtilâf yüzünden mücadele baş göstermişti; bu ihtilâf Erdebilden gelen bir müslüman tacirin yüzünden idi. Bu tüccar o kavimlerden birisi yanında yerleşmiş ve başka bir taife adamları tarafından zarara maruz kalmış olduğundan, bu kavimler arasında mücadele başlamıştı. Bunun üzerine Velenderdeki Rum kıt'aları, Türklerin orada bulunmamalarından bilistifade, memleketlerine hücum etmişler, çocuk ve sürülerinden birçoğunu alıp götürmüşlerdi. Rumların hücumu karşısında bu dört kavim biribirlerile anlaşmışlar; dökülen kanı karşılıklı affetmişler, ve bütün bu kavimler Velender üzerine yüklenmişlerdi. Onlar bu şehire karşı 60000 atlı kıt'a olarak gelmişler ve bu adedi harekete getirmek için fazla bir zahmet çekmemişlerdi; bu defa da onlar belki 100.000 adam idiler. Bunların hücumu haberi hali hazırda -332 hicrî, 943/44 milâdî- Rum imparatoru (ملك الروم) olan Armanosa (ارمنوس-Roman Lekapenos) yetişince, o bunlara karşı yakında hıristiyanlığı kabul etmiş (المتنصرة) ve Arap üsulü ile süngülerle müsellâh olan 12000 atlı asker göndermiş, bunlara 50000 Rum da katmıştı. Bunlar Velender şehrine sekiz gönde vararak, şehir yanında mevki almışlar ve düşmanı gözetmeğe başlamışlardı. O ana kadar Türkler Velender garnizonundan birçoklarını öldürmüşlerdi; fakat, şehrin surları kuvvetli olduğudan Velender garnizonu imdat kuvveti gelinciye kadar şehirde tutunabilmişti. Dört kavmin dört hükümdarı, Velender şehrine birçok mütanassıra ve Rum kuvvetinin gelişine dair sahih malûmat alınca, kendi memleketlerine haber gönderip, orada bulunan ve Hazar, Elbap (Derbent), Alan arazisinde ve başka memleketlerden gelen islâm tacirlerini davet etmişlerdi; ayni zamanda bu dört kavim arasında islâmiyeti kabul fakat ancak kâfirlere karşı harplerde birlikte hareket eden kimseleri de çağırmışlardı. Her iki taraf harp safına dizilmiş, mevki almıştı; mutanassıra Rum ordusunun en önünde görününce Türklerin ön kısmında bulunan (müslüman) tacirler bunlara karşı ilerliyerek onları islâmiyete davet etmişlerdi;

mutanassıranın bunu kabul ettiği takdirde müslüman tacirler, bunlar Türklerin eline esir düşseler bile, onları Türk memleketinden alıp islâm diyarına getireceklerini vadetmişlerdi. Mutanassıra bunu reddedince her iki taraf harp mevkiini işgal etmişti. Mutanassıra ile Rumlar Türklere nisbeten iki misli fazla olduklarından üstünlük Rumlarda idi. Gece, bulundukları mevkide geçirilmişti. Bu zaman zarfında Türklerin dört hükümdarı müşavere için toplanmışlardı; Peçenek reisi, ertesi gün kumandanlığın kendisine verilmesini istemiş, ve onun bu talebi müşkülâta uğramaksızın kabul olunmuştu. Peçenek başbuğu, meydan muharebesi günü sabahleyin biner kişiden mürekkep atlı kıtaları (الكراديس) sağ ve sol kanatlara yerleştirmişti. Ordular harp sahasında yer aldıktan sonra, Türklerin sağ kanat kıt'aları Rumların merkezi üzerine yüklenerek ok yağmuru yağdırmağı müteakıp, yeniden teşekkül etmek için sol kanata çekiliyorlardı; ayni zamanda sol kanattakiler de Greklerin merkezine yakın gelerek onu ok yağmuruna tutuyorlar, sonra sağdakilerin yerini alıyorlardı; bu suretle atlı kıt'alar değirmentaşı gibi dönerek düşmanı mütemadiyen zayiata uğratıyorolardı. Türklerin merkezi, sağ ve sol kanat orduları hareketsiz kalıyordu. Türklerin sağdan hareket eden ön kıt'aları Greklerin sol kanadını oklamağa başlıyarak sol kanat ta yer almak için manevra yaparlarken, düşmanın merkezi üstüne geliyorlardı. Sol kanattakiler de kendi taraflarından Rumların sağ kanadına ok atıyorlar ve sağ kanatta yer almak için manevra yaparken düşmanın merkezine varıyorlardı; bu suretle boyuna gidip gelen kıt'alar (düşmanın) merkezi karşısında birleşiyorlardı. Hıristiyanlar ve Rumlar, Türklerin mütemadiyen devam eden bu hareketlerinde kendi saflarında bozgunluk başgösterdiğini görünce, Türk ordusuna karşı yürümüşlerdi. Türk ordusunun esas kısmı bu ana kadar harbe karışmamıştı. Greklerin ilerlemesi üzerine Türklerin öndeki hafif atlı kıt'aları açılarak Rumları geçirmişlerdi; bunu müteakıp Rum ordusu üzerine her taraftan yağmur gibi ok atışı başlamış ve Rumlar da bozularak düşman darbesi altında kaçmağa başlamışlardı. Türklerin atlı kıtaları sağa ve sola saldırarak, toz arasında kaçan düşman üzerine kılıç indiriyorlar, ve toz bulutları arasında feryat sesleri yükseliyordu. Bu muharebede hiristiyan ve

Rumlardan 60000 insan öldürülmüştü. Türkler bunların cesetleri üzerinden surların üstüne çıkarak şehri almışlar, ahalisini birkaç gün katliam etmişler veya esir almışlardı. Üç gün sonra Türkler buradan çıkıp Kostantiniyeye doğru yürümüşlerdi. Yol üzerinde, tarlada, çayırlıkta, köyde tesadüf ettiklerini ya öldürmüşler veya esir etmişlerdi. Bu Türkler Kostantaniye surları dibine gelerek burada kırk gün kalmışlardı. Ellerine düşen kadın ve çocukları, kumaş, brokat ve ipekten yapılan elbiselere mubadele etmişlerdi; erkeklere gelince, Türkler bunların hepsini kılıçtan geçiriyorlar, bir tek cana bile aman verilmiyor, hattâ (sırasına göre) çocuk ve kadınlar da öldürülüyordu. Türkler bu mıntakadan daha uzağa, Slâv ve Rum yurduna kadar akın yapıyorlardı. Zamanımızda ise, Endülüs, Fransa ve Galiçya hududuna kadar gidiyorlardı. Yukarda zikrolunan Türkler (dört kavim) in akın yolu, Kostantiniye ve daha garpteki illere gidiyordu.„

Burada Mesu'dîden naklettiğimiz 932 yılındaki "Türk„ hücumu ciddî araştırmalara sebep olmuştur. Bu hususta bilhassa J. Marquartın etraflı araştırması en başta gelir[1]. Sonra, C. A. Macartney *The Magyarsin the ninth century*[2] adlı kitabında buna temas ettiği gibi, bu mesele ile alâkadar ayrıca bir makale de neşretmiştir.[3] S. Runcimanda *The emperor Romanus Lecapenus*[4] adlı eserinde bu vak'aya temas ediyor. Tabiî bu meselede en salâhiyettar olanı Marquarttır. Fakat, o, eski âdeti üzere bazan hiç aslı faslı olmıyan faraziyeler kuruyor. Bununla beraber Marquartin ileri sürdüğü kısımların bazıları meselenin aydınlatılmasına yardım edebilir.

Mes'udînin anlattığı vak'a çok karışıktır. O, Karadenizin şimalinde muhtelif zaman ve mekânda cereyan eden bir takım vakayii biribirine bağlıyarak naklediyor. Burada anlatılan şeylerin bazıları, cereyan bile etmemiştir. Mes'udî eserini yazdığı zaman - 941 tarihlerinde - Hazarlarla Alanlar ve "garp„ arasında, Mes'udînin dediği gibi, dört kavim bulunmuyordu; orada ancak Peçenekler yaşıyorlardı. Mes'udîye بجناك olarak giren bu kavim, Muruç - üç - zehebe de "diğer kavimler arasında en cesuru„ olarak girmiştir. Bu kayit

---

[1] J. Marquart, *Osteuropaeische und ostasiatische Streifzüge.* S 60 - 74.

[2] Bibliografya kısmına bakınız.

[3] C. A. Macartney, *The Attak on "Valandar„.* Byzantinisch - neugriechische Jahrbücher, VIII (1932)p. 159-170.

[4] S. Runciman, *The Empenor Romanus Lecapenus.* S. 105 - 108.

Kostantin Porphyrogennetos tarafından tamamile teyit olunmaktadır. Arap müellifinin saydığı dört kavmin adlarına gelince, bunların halli epey müşküldür. Birinci ad olan بجنى (Bacna) yı alırsak Marquart bunu Peçenekin (بجناك) ikinci bir şekli olduğunu ileri sürüyor[1]; bunu teyit için, Mes'udînin, *Muruc - üz - zeheb* inde (I. 262) "Karadeniz civarında Bulgar, Rus, Baçna (بجنى), Peçenek (بجناك) ve Bacgard (Macar) ların yaşadıkları„ kaydi gösterilmektedir; Mes'udînin ikinci bir eseri olan *Kitab - üt - te' bih* te yine بجناك ile بجنى yan yana gösteriliyor. Marquarta göre بجنى - بجناك in farsçalaşmışıdır[2]; bu suretle Mes'udîde iki kavim olarak gösterilen bu adlar haddi zatinde yalnız Peçenekleri ifade etmektedir. نوكرده ye gelince, Marquart bunu Macar adının ikinci bir şekli olarak kabul ediyor; bunun بركرده ye tahrif edildiğini, doğrusunun بژكرده olduğunu, bunun da önce بجكرده iken, farsçaya بژكرده gibi geçtiğini zannediyor[3]. Bacgardın, zaten Macarların ötedenberi taşıdıkları ad olduğunu biliyoruz; bu suretle بجغرد ile نوكرده - Macarlar olunca Mes'udînin hikâyesinde isimleri geçen dört kavmin Peçenekler ve Macarlardan ibaret olduğunu kabul etmemiz gerektir. Istahrîde geçen bir kayit te bunu gösteriyor; bu müellif Macarlarla (بجرت) Peçenekleri yan yana koyuyor ve her ikisini de Türk zümresi addediyor. Marquartın söyledikleri bundan ibarettir.

Marquart gibi, bazan çok uzaklara giden, Macartney بجنى (Bacna) dan, Peçenekleri değil Tuna Bulgarlarını çıkarmaktadır. Macartney bu neticeye varırken, Mes'udînin başka bir yerde Tuna Bulgarlarını Borcan tesmiye ettiğini hatırlatıyor, ve Mes'udînin eserini yazarken İbni - Fazlandan bilâvasıta istifade ettiğini, ve bundan dolayı Kama Bulgarlarını "bir Slâv kavmi„ olarak telâkki ettiğini söyledikten sonra, Bulgar meselesine uzunuzadıya temas ediyor; Mes'udînin Velender vak'asını anlatırken Borcan yerine Bacna yazdığını zannetmektedir[4]; yani Macartney'e göre Velender

[1] Marquart, *Strefizüge*, S. 67.
[2] Keza.
[3] Yene.
[4] Macartney, *The Attak on Valandar*, S 161: The name under which Masudi knew the Danube Bulgars was Borgan (Borcan - oku) and the name Bacna is nothing more than a corruption of this name, under the influence of the succeeding Bacnak, thus giving us the Danube Bulgars for the last of these nations.

vak'asına Tuna Bulgarları da iştirak etmişlerdir; نوكردة ise Ungar sözünün tahrif edilmişidir. Bu suretle Velenderin muhasarasına üç kavim bulunmuşlardır. Peçenek Macarlar ve Bulgarlar[1]. Macartneyin بجنى ile Borcan (Tuna Bulgarları) arasında bir münasebet buluşu ikna edici değildir. Fikrimize göre bu husasta Marquartın ileri sürdüğü fikir hakikate daha yakın olabilir. Mamafi tarihî hakikat bakımından bu mesele ile uzunuzadıya uğraşmağa bile değmez; isimlerin izahı ancak Şark kaynaklarında muhtelif zamanlarda, Karadenizin şimalindeki kavimlerin nasıl tesmiye edildiği bakımından kıymeti haizdir. Fikrimize göre, Mes'udîde adları geçen بجنى ، بجغرد , بجناك ve نوكردة den müteşekkil dört kavim 932 yılında Velender denilen, ve ne mevkii ve ne de kendisi tesbit edilebilen bir şehirin muhasarası ve zaptı ile meşgul olmamışlardır.

Mes'udî, bu dört kavmin Hazarlar ve Alanlarla sulh içinde yaşadıklarını yazıyor: onun bu kaydi 860 yıllarındaki Macarlarla Hazarlar arasındaki vaziyete aittir; o tarihlerde, hakikaten bu iki kavim arasında bir dostluk bağı vardı; daha doğrusu Macarlar Hazar hakimiyeti altında idiler. Halbuki Mes'udî zamanında Macarlar ta Tisa boyunda ve Panonyada bulunuyorlar, ve Hazarlarla çoktan münasebetlerini kesmişlerdi. Mes'udînin bu kaydi, onun Tuna ile Don arasındaki ahvale nekadar vakıf olduğunu sarahaten gösteriyor! Sonra 932 tarihlerinde, yani imparator Konstantin Porhyrogennetosun eserini yazmak için malzeme topladığı tarihlerde, Peçeneklerin Macarlarla birlikte hareket ettiklerine pek te imkân verilmez. De Administrando imperioda bu iki zümrenin elbirliği vücude getirecek bir münasebette bulunmadıklarını yazıyor. Nihayet bu sıralarda Peceneklerle Bizans İmparatorluğu arasında çok iyi münasebetlerin cereyan ettiğini hatırdan çıkarmamalıyız. Mes'udîde söylenildiği gibi, hudutta büyük bir şehir olan Velender Peçenekler ve Macalar tarafından alınarak burada 60000 kişi ölmüş olaydı, bu hususta Bizans kroniklerinde kayitler olması lâzımgelirdi. Maamafih bu sıralarda, Mes'udînin hikâyesine malzeme veren, bir vak'a da cereyan etmiştir: O da 934 yılında Macarların Trakyaya akınlarıdır. Bu Macar akınının teferruatı bilinmemekle beraber bu-

[1] Macartney, *The Attak on Valandar*, p. 170.

nun cereyan etmiş olduğunu Bizans kronikinden öğreniyoruz[1]. Bu vak'anın haberi Mes'udîye varıncıya kadar çok fantastik bir şekil almış ve, galiba, Mes'udî kendi tarafından da, karışık bilgilerini ilâve ederek, muazzam bir "Velender fethi„ hikâyesini uydurmuştur. Mes'udînin bu rivayetinde bazı real cihetler de yok değildir. Meselâ Peçenek başbuğunun tatbik ettiği harp üsulü. O, bu Türk kavminin diğer komşularına nisbeten çok harpçı olduğunu, oraya gidip gelen tüccarlardan öğrenmiş olsa gerektir. Yukarda naklettiğimiz parçadan bu sıralarda Peçenekler arasında birçok islâm tacirlerinin geldiğini gördük. Fakat bu tüccarlar bir ordu teşkil edekcek kadar çok değildiler: Bilhassa tüccar sınıfın Peçenek kütlelerinin önünde yer aldıklarına hiç te inanılmaz; Mes'udî burada Rum tarafındaki "Mutanassıra„ ya karşı islâm kuvveti koymak için bu tacirleri harp safında "Türkler„ in önünde mevki aldırmıştır. Peçenek reisinin tatbik ettiği harp taktiğine gelince, bunun muhakkak "Velender„ yanında cereyan etmiş olması icap etmez. Eehemmiyetli cihet, Mes'udînin kitabında bu hususta tafsilât verilmiş olmasıdır. Peçenekler arasında bulunan müslüman tacirler bu kavmin harp ediş üsulünü yakından görmüş veya .öğrenmiş olacaklar,; bu malûmat ta ya şifahen veya yazılı bir kaynak vasıtasile Mes'udîye kadar gelmiş olacaktır. Bu taktiği, Marquartın dediği gibi, Macarlara atfetmek için hiçbir esas yoktur. Vakıâ, Mes'udînin hikâyesindeki asıl kaharmanlar Türk, yani Bizans kaynaklarının Macarlarıdır. Buna da 934 tarindeki Macar akının hikâyenin asıl fonunu teşkil etmiş olduğuna delâlet eder. Diğer taraftan Velender alınırken "Türk„lerin başkumandanı bir Peçenek olduğu sarahaten söylenmektedir. Bir Peçenek başbuğunun savaşta - Peçenek taktiğini tatbik edeceği aşikârdır. Diğer taraftan Macarların asıl harp hocalarının da Peçenekler olduğunu söyliyebiliriz. Hikâyenein ikinci kısmı, yani Velenderden Kostantiniyeye kadar akın ve bu munasebetle anlatılan vak'alar - Türklerin Kostantaniyenin surları dibinde kırk gün kalmaları müstesna-Macarlara atfoluna bilir.

Mes'udîde gösterilen şehir adı da, bütün diğer kısımları olduğu gibi, tamamile tayin ve tesbit olunamamıştır. Bu

[1] Theopahanes Contin. S 422; S. Runciman, *The emperor Romanus Lecapenus*, p. 107.

hususta yene birçok faraziyeler yürütülmüş, ve yene kat'î bir neticeye varılamamıştır. Marquart'a göre Velender adıyle Mes'udî Develtos şehrini kastediyor. Bugünkü Burgaz körfezinde olup 10 - uncu asırda Bizanslılarda Δεβλετός, Δουελτός denilen bu şehrin harabeleri bugünkü Yakızlıya yakındır. Marquart bu münasebetle de yeni yeni faraziyeler kurmaktadır; Velender sözünün farsçalaşmış bir ad olduğunu ve ولت در den, yani "Velt kalesi„ nden geldiğini ileri sürüyor[1]; eğer adların izahında bu usule muracaat edilirse herbir adı istenildiği tarzda izah etmek güç olmıyacaktır. Bu bakımdan Marquart'ın Velenderi izahı doğru sayılamaz. Runciman ise bunun, Balkan Yarımadasınn garp sahilinde, Adriyatik kıyılarındaki Avlona olması ihtimalinden bahsetmektedir[2]. Fakat bu da yalnız her iki adın haricî benzeyişinden başka birşey ifade etmez. Bu suretle Marquart'ın ve ne de Runciamn'ın Velenderi tayini hususundaki sözleri ikna edici değildir. Macartney bunun peçenekçe olduğunu söylemek istiyor ve Velender'in yalnız bir şehiri değil, ayni zamanda bir kavmi de ifade ettiğini, Mes'udîden naklen, ileri sürüyor[3]. Bütün bu mesele üzerinde daha fazla durmak, mevzuumuzun çerçivesine girmediğinden, bu hususta bir ihtimal kabilinden şunları söylemekle iktifa edeceğiz. Mes'udî de "Velender„ adını taşıyan şehrin "büyük bir Yunan şehri„ olduğu kaydi vardır; bu şehrin "dağlarla deniz arasında "olduğu da söyleniyor; ayni zamanda bunun Kostantiniyeden sekiz günlük bir yol mesafesinde olduğunu da öğreniyoruz. Mamafi Mes'udîde verilen rakamlara pek te inanılmaz, onun için Velenderi Kostantiniyeden 300 klm. bir yerde bulmak hususunda ısrar etmek doğru değildir. Velender adı altında belki de "Bender„ (بندر) gizlemektedir. "Bender„ sözünün ifade ettiği mana nazarı itibara alınırsa, bunun Karadenizin körfezlerinden veya liman ile nehir mansaplarına yakın yerlerdeki herhangi bir "iskele şehri„ olması muhtemeldir. Dnester nehrine 10-uncu asrın ortalarında "Turla„ (Trullos) denildiğini biliyoruz; bu isim Osmanlılarda da 18-inci asrın sonuna kadar muhafaza edilip gelmiştir; ayni nehir üzerinde, onun Karadenize döküldüğü yerde, Osman-

1 J. Marquart, *Streifzüge*, S 70.
2 S. Runciman, *Romanus Lecapenus*, S. 107
3 C. Macartney, *The Attak on Valandar*, S. 170.

lıların meşhur kalelerinden "Bender„ bulunuyordu. Velenderin muhakkak bu "Bender„ olması icap etmez; Mes'udî buradaki yerler hakkında Arap ve Fars tüccarlarından malûmat aldığına göre 932 de cereyan etmiş olduğunu söylediği vak'anın "Bender-i . . . „ (. . بندر) de cereyan ettiğini yazmış, ve asıl şehrin adı nakledimiyerek bunu, "bender„ yani iskele olduğu gösterilmekle iktifa edilmiş olabilir.

Mes'udî Konstantin Porphyrogennetos zamanında Peçeneklerle Bizans arasında çok mühim bir harbin cereyan etmiş olduğunu ileri sürüyor. Halbuki ne 932 ve nede 934 te İmparator Romanos Lekapenosun Balkanlara 60000 kişilik bir kuvvet gönderecek vaziyette değildi. O, bu sıralarda Şark işlerile meşguldü[1]. Bu bakımdan da Mes'udînin verdiği malumat hakikata uygun değildir. Bu suretle *Muruc-üz-zeheb* te nakledilen Bizans-Peçenek harbi ve "Velender„ kalesinin zaptı hakikata uygun olmaktan uzaktır. Böyle mühim bir vak'anın Bizans kaynakları tarafından sükûtle geçilmesine ihtimal verilemez. De administrando imperio bu sıralarda boyuna Bizans Peçenek dostluğundan, Peçeneklerin Bizans siyasetine ve muvaffakıyetine yardımlarından bahseder durur.

KONSTANTİN VII. DEN BULGARİSTANIN BİZANS TARAFINDAN ZAPTINA KADAR

Konstanin VII. nin ölümünü müteakıp (9. II. 959) 963 e kadar onun oğlu Roman II. Bizans tahtında kalmıştı. Bunun zamanındaki en büyük muvaffakıyetlerden biri Girit adasının müslüman korsanlardan alınması ve Adalar denizinde Bizans hâkimiyetinin kuvvetlenmesidir. Roman II. iyi müteakıp gelen Bizans imparatorları Nikefor II. Fokas (983-999), Joann Tzimisces (999-986) ve Basil II. Bulgaroktonos (976-1025) ların saltanatı Bizans imparatorluğunun yeni bir kuvvetlenme devrini teşkil etmektedir. Nikefor II. Fokasın zamanında Bizanslıların bilhassa islâmlara karşı elde ettiği muvaffakıyetleri şayanı zikirdir. 968 de Antakya, -328 yıl süren

[1] S. Runciman, *Romanus Lecapenus* C. S 106-107. A. Vasil'ev, *Histoire de l'empire Byzantine,* II. S. 422, meseleyi fazla tetkik etmeksizin 934 te Macarların Trakya akınına Peçeneklerin de iştirak ettiklerini kaydediyor.

islâm hâkimiyetini müteakıp - tekrar Bizans eline geçmiştir. Bu imparatorun Bulgarlara karşı da muvaffakıyetli harpler yaptığını biliyoruz. Bulgarları ezmek için Balkanlara Rus knjazi Svjatoslavı Tuna boyuna davet eden zat budur. Fakat Svjatoslavın Balkanlardaki muvaffakıyeti ve tamamiyle orada kalmak istemesi üzerine Bizans imparatoru Nikefor II. Fokas, Bulgarlarla sulh yapmış ve Rusları kovmak için tertibat almakta iken, bir suikasta maruz kalarak öldürülmüştü; onun yerine de Joann Tzimisces adlı bir general geçmişti (969). Yeni imparator ordusu başında Svjatoslava karşı yürüyerek Rus knjazini mağlup ederek Tuna boyundan kovmuştu. Sekizinci asrın ortalarında Mani mezhebine mensup birçok kimseler (Pavlikyanlar) şarktan, Erzurum ve Malatya cıvarından, Bulgarıstan hudutlarına iskân edilmişlerdi. Bundan maksat Pavlikyanları Bulgarlara karşı hudut bekçisi olarak kullanmaktı. Fakat bu işten istenilen netice elde edilmedi. Joann Tzimiscesin, Rusları yenmesi ve şarkî Bulgaristanı Bizansa ilhak etmesiyle Bizansın hududu Tunaya kadar varmıştı; bununla, Peçeneklerle imparatorluk komşu olmuşlardı. Mamafi bu komşuluk fazla sürmedi; çünkü 976 dan sonra Bulgarlar memleketlerini yeniden elde etmişlerdi. Fakat Bizans tahtına geçen, Konstantin Porphyrogennetosun torunu Basil II. yeniden Tuna boylarını zaptetti, ve yeniden Peçeneklerle komşu oldu. Bu imparatorun "Bulgarlar katili„ (Bulgaroktonos) lakabını alması boşuna değildir: o, birinci Bulgar devletini istilâ ve Bizansa ilhak etmiştir. Bizans tahtının en meşhur şahıslarından biri olan Basil II. daha 20 yaşında iken tahta çıktıktan sonra (976) memleketin içinde birçok isyanları bastırmış; Bizansı içten ve dıştan kuvvetlendirmek yolunda büyük bir gayret sarfetmişti. Bilhassa büyük çiftlik sahiplerine, yüksek ailelere karşı mücadelesi karakteristiktir. Aşağı ve orta sınıfları himaye ile bunlara istinat suretile sarayın nüfuzunu kuvetlendirmek istemiştir.

Basil II. Bulgaroktonos zamanındaki büyük vak'arlardan biri de Rus knjazi Vladimirin Bizanstan hiristiyanlığı kabul etmesidir. 988/9 larda vukubulan bu mühim tarihî vak'anın sonraki devirler için büyük bir ehemmiyeti vardır. Fakat Basil II. nin haricde en büyük muvaffakıyeti Bulgar devletini ortadan kaldırmasıdır. Birçok harpleri ve 1014 senesinde vahşiyana bir şekilde 15.000 Bulgar esirinin

gözleri çıkarılmasını müteakıp, 1018 de Basil II. artık tamamiyle Butgaristanın hâkimi olmuştu. Bu tarihten itibaren Tuna sahillerinin cenubu Bisansa, şimali de Peçeklere aitti. Peçeneklerle Bizans arasında olan Bulgar seddi ortadan kaldırılmıştı. Bu vak'anın Bizans-Peçenek münasebatı için ayrı bir ehemmiyeti vardır: Peçenekler artık akınlarını doğrudan doğruya Bizans arazisine yapacaklar ve Bizansın amansız düşmanı, ve pek tehlikeli bir komşusu kesileceklerdir.

Bununla Peçenek-Bizans münasebeti büsbütün yeni bir şekil almıştır. Artık De administrando imperio da gösterilen esasların hükmü kalmıyacaktır; artık Bizans saray adamları "Peçenek dostluğu„ nu Bizans dış siyasetinin esas umdesi olarak almıyacaklar: değişen vaziyet karşısında, başka müttefikler arayacaklardı. Zaten, 10-uncu asır ortalarında Peçeneklerle dostluk, Peçenek oldukları için değil, bir taraftan Bizanstan uzak, ve diğer taraftan Bizansın düşmanlarına karşı hücum yapabilecek vaziyette olduklarından ileri gelmişti. Halbuki Bizansın Bulgar devletini ortadan kaldırarak Tuna boylarına kadar genişlemesi, ister istemez, Peçeneklerle temasa getirmişti. Diğer taraftan tam bu sıralarda İdil boylarındaki Türk kavimlerinin mütemadiyen garba doğru ilerleme haraketi, Peçeneklerin de gittikçe Bizans üzerine yüklenmesini icap ettirmişti. Bizans ta bu Peçenek tazyikına karşı, Peçeneklerin şarkındaki kuvvetlerden istifadeyi düşündü; bunlar da Uzlar ve bilhassa Kumanlardı.

Bununla 11-inci asrın ortalarına kadar Peçeneklerin Bizansla olan münasebetlerini gözden geçirdik. Kaynaklarda bu hususta malzemenin çok az olması, bu münasebeti tam bir manzara halinde tasvire imkân vermiyor. Tesadüfen muhafaza edilen kayitleri biribirine bağlıyarak bir kül vücude getirmek te hayli müşküldür. Onun için bu devir Peçenek tarihi ve Peçeneklerin komşularile münasebetleri meselesi oldukça sönük kalmaktadır.

VI

PEÇENEK İLİNDE CEREYAN EDEN İÇ MÜCADELE VE BUNUN NETİCELERİ (1040 - 1050).

PEÇENEKLERİN BALKANLARA İLK AKINLARI.

Bizans kaynaklarında Peçeneklerin 972 tarihinde Rus knjazi Svjatoslavı öldürmeleri kaydini müteakıp bu kavme dair uzun bir zaman hiç bir malûmat verilmemektedir. Rus vekayinamelerinde de yalnız Peçenek - Rus harplerinden bahsediliyor. Bu suretle 972 tarihinden sonra Peçeneklerin tarihlerine dair malûmatımız azalmağa başlıyor; artık De administrando imperioda olduğu gibi Peçenek uruğları, Peçenek başbuğlarının adlarını bildiren başka bir kaynağa malik değiliz; Peçeneklerin Kiev'i muhasaraları, Belogorod'a hücumları ve Svjatoslavı öldürmeleri münasebetiyle vekayinamede muhafaza edilen hikâyelere de tesadüf etmiyoruz. 970 tarihinde Orta Dneper boyunda göç eden Peçenek kitlesinin başında Küre adlı bir başbuğun bulunduğunu biliyoruz; fakat diğer kabîle reislerinin adları bizce meçhul kalmaktadır.

Bu sıralarda Peçeneklerin öz aralarında da geçimsizlikler başgöstermiş olacak ki, 10 - uncu asrın ortalarından itibaren bazı Peçenek zümrelerinin Macaristana yerleştiklerini görüyoruz. Bilhassa 943 ile 972 yıllarında Peçeneklerden birçoklarının Macaristana gittikleri bildiriliyor[1]. Ayni veçhile hiristiyanlığı Macarlar arasında yerleştiren kral Stefan zamanında da (997 - 1038) yukarı Tisa ve Samos nehirlerinin yukarı mecrasını takiben Macaristana Peçenek kitlelerinin gelmiş oldukları anlaşılıyor. Kendi yurtlarını bırakıp yabancı bir yere gitme hadisesi, Peçenek uruğlarının artık Deşt-i Kıpçağı bırakmağa başladıklarını göstermektedir. Bu mecburiyet te şarktan, Don boylarından gelen Uz tazyikının tesiriyle doğmuştur.

[1] Peçeneklerin Macaristana yürüyüşlerine dair; D. Rasovskijnin *Pečenegi, Torki...* adlı eseri S. 5 - 7.

Uzların Don boylarını ne zaman ve hangi tesirler altında bıraktıklarını bilmiyoruz. Umumiyetle Uzların Deşt-i Kıpçaktaki tarihleri bu sıradaki diğer Türk kavimlerinkine nisbeten daha az aydınlatılmıştır. Bunlar 985 tarihlerinde henüz Don boyunda idiler. Rus knjazi St. Vladimir 985 Uzlarla birlikte Kama Bulgarları üzerine bir sefer yapmıştı[1]. Bu vak'ayı müteakıp Rus vekayinamelerinde bunlara dair 60 yıla yakın hiç bir kayit bulunamıyor; ve ancak 1054 te Uzların Kiev knjazleri tarafından yenildikleri anlatılıyor[2]. O halde Uzların Don boylarından hareketle Kiev civarına, daha doğrusu Dneperin sol sahilini işgalleri 985 ile 1054 yılları arasına tesadüf eder. Bu cihet Bizans kaynaklarından biri tarafından da azçok tenvir edilmiştir. Kedrenos'a göre 1048 yıllarına doğru Peçeneklerin yurdu Panonyadan Deneper nehrine kadar varıyordu[3]. Bilhassa Dneper boylarında Peçeneklerle Uzlar arasında cereyan eden harplere dair bazı imâların da bulunması[4] Uzların ancak çetin mücadeleyi müteakıp Peçenekleri Dneperin sağ tarafına çıkardıklarına hükmedebiliriz. Uzlar ise şarktan gelen yeni bir kavim önünde çekilmek mecburiyetinde kalmışlardı. 1030 tarihlerinde İdil boyuna, islâm kaynaklarının Kıpçak, Rusların Polovcy dedikleri Kumanlar geliyorlar[5]. Kumanlar mütemadiyen garba doğru yürüyerek Don boylarından Uzları çıkarıyorlar: Uzlar da Peçenekler üzerine atılarak Dneper nehrinin sol sahilini ele geçiriyorlar. Bu suretle 11-inci asrın tam ortalarında Karadenizin şimalinde yeni bir vaziyet husule gelmiş bulunuyor. İşgal ettikleri yerin büyük bir kısmını elden çıkaran Peçenek zümresi gittikçe aşağı Tuna boyunda temerküz ediyor; bir taraftan Macaristan, diğer taraftan da Bizans devletinin hudutları gittikçe Peçenek tehlikesine maruz kalmağa başlıyor. Karpat eteklerinde ve Transilvanyada oturan yerli ahali (sonraki Ulah ve Moldavanlar), bu Peçenek yürüyüşü önünde dağlık araziye çekilmiş olsalar gerektir. Bunlara dair ne Bizans ve

[1] P. S. R. L. I. 36; VII, 296.

[2] Keza I. 70

[3] Kedrenos, II. 313: Νέμονται δὲ τὰς πέραν Ἴστρου ἀπὸ τοῦ Βορυσθένους ποταμοῦ καὶ μέχρι Παννονίας ἡπλωμένας πεδιάδας.

[4] Kederenos, II, 313: ὃς (Kegen bahsediliyor) καὶ πολλάκις ἐπιόντας κατὰ τῶν Πατζινάκων τοὺς Οὔζους . . . ὑποστὰς ἐτρέψατο καὶ ἀπώσατο.

[5] J. Marquart, *Ueber das Volksum der Komanen*, S. 57.
W. Barthold, Russkij Istoričeskij Žurnal. N. 7.S. 143-144.

ne Rus kaynaklarında hiçbir bahis geçmemesi, Ulah ve Moldavanların o zaman Tuna boylarında cereyan eden vak'alarda hiçbir rolleri olmadığını göstermektedir.

Peçeneklerin 934 yılında Bizansın Karadeniz sahilindeki kalelerinden birini (Velender?) zaptettikleri söyleniyor (S. 116). Fakat ondan sonra Peçeneklerin Bizansla gayet iyi geçindiklerini ve başka kavimlere karşı mücadelede Bizansa yardım ettiklerini biliyoruz. Ne Bulgar çarı Simeon (917 de) ne de çar Joann Vladislav (1015 - 1018) bunları Bizansa karşı harbe teşvik edebilmişlerdi. Yalnız 969 da Svjatoslavın Bizansa karşı sevkettiği orduda Peçenekler de bulunuyorlardı. Mamafih 971 de Peçenekler Bizanslılarla anlaşmışlardı. Bu suretle Tunanın cenup sahilleri uzun yıllar Peçenek akınlarından masun kalabilmişti. Fakat 1018 de Peçeneklerle Bizans arasındaki Bulgaristan ortadan kaldırılınca Peçenekler Bizansın komşusu oldular. Artık Peçeneklerin akın sahasını Tunanın cenubu - Bizans yurdu teşkil edecekti. Hakikaten 1026 da Peçeneklerin büyük mikyasta bir akın yaptıklarını öğreniyoruz. Bulgaristana giren Peçenekler Bizans askerlerinden birçoklarını öldürmüşler, kumandanlarını tutsak etmişlerdi. Sirmium archontu ve Bulgaristanın valisi olan Konstantin Diogenes onlara karşı bir ordu başında hareket etmiş, Peçenekleri Tunanın öteki tarafına koğmağa muvaffak olmuştu[1]. Bu suretle eski Peçenek - Bizans dostluğu bir daha yenileşmemek üzere bozulmuştu. 1026 dan sonra Bizans kaynakları Balkanlara yapılan Peçenek akınları bahsi ile doludur.

1030 yıllarında Bizans devleti Balkan yarımadasında yeni iktısadî tedbirlerin tatbikı ile meşguldü; o da: köylüden toplanılan vergilerin ayniyat ile değil de para olarak alınması idi. Bu yenilik ahali arasında büyük bir memnuniyetsizliği mucip olmuş, ve yer yer Bizans hükûmetine karşı isyanlar baş göstermişti. Dahilde çıkan bu intizamsızlıktan Peçeneklerin derhal istifade ettikleri şayanı dikkattir. Bizans müverrihlerinden, 11 - inci asrın sonu ve 12 - inci asrın başında yaşıyan, K e d r e n o s Peçeneklerin 1035 senesinde Tunayı geçerek Moesiayı yağma ettiklerini yazıor[2]; 1035 te[illegible]de bunların Tunayı buzlar üzerinden

[1] Kedernos II. 485.
Zonaras III. 571.
[2] Kedrenos II, 499.

geçerek Moesiayı, Makedonyaya kadar Trakyayı tahrip ettiklerini kaydediyor[1]. Ayni müverrihin şahadetine göre, Peçenekler 1036 yılının ilkbaharında Bizans memleketine üç defa akın yapmışlardı. Onlar, buldukları eşyayı yağma ile askerliğe yarıyanları esir almışlar veyahut öldürmüşlerdi. Bu esirler arasında beş Bizans başbuğu da vardı[2]. Peçeneklerin bu akınlarını müteakıp 1040 senesine kadar bunlardan hiç bahsedilmiyor. Bunun sebebi de şudur: Bu sıralarda .Peçenekler kendi aralarında şiddetli bir mücadele yapmakta olduklarından, Bizans arazisine hücum için fırsat bulamamışlardı. Fakat 1048 senelerinde Peçeneklerin Bizanslılar üzerine yeniden hücuma geçmeleri hakkında kaynaklarda epey malûmat verilmektedir. Konstantin IX. Monomachın saltanat sürdüğü yıllarda (1042-1054) ve Anadoluya Selçuk Türklerinin hücumları başlamış bulunduğu zamanda Balkan yarımadasında da, ötedenberi meşgul olduğumuz Peçeneklerin hücumları gittikçe artmakta idi. Fakat bu hücum Peçenekler tarafından durup dururken yapılmamış, Peçeneklerin öz aralarında çıkan mücadelenin neticesinde olmuştu. Peçenek kavminin dağılması yolunda fevkalâde ehemmiyetli olan ve bu kavmin kuvvetini tamamiyle sarsan bu iç mücadele, bilhassa Uzlarla harp, ve Uzlara yenilmenin tesirile başlamıştır. Bu hususta esas kaynağımız Kedrenos tur. O, bu yıllarda (1048/9 tarihinde) cereyan eden vakayii anlatırken Peçenekler arasında vukubulan iç mücadeleye ait şu malûmatı veriyor:

1048/9 YILLARINDA CEREYAN EDEN PEÇENEK İLİNDEKİ İÇ MÜCADELE

"Bu sıralarda Peçenek kavmi harekete gelmişti. Peçenekler Skitlere, yani Skit tesmiye ettiğimiz kavmin hükûmdarlarına tabi olup, adetçe, gayette çokturlar. Bunlarla hiçbir diğer Skit kavmi başa çıkamamaktadır[3]. Peçenekler 13 kabî-

[1] Keza, II, 514.

[2] Keza, II, 514-515; Kedrenos bunların isimlerini de birer birer sayıyor: Joann Dermokaitas, Bardas Petzes, Leon Chalokotubas, Konstantin Pterotos, Michail [Strabotricharas. Anlaşılan, Bizans hükûmeti bunları esaretten satın almış ve galiba, isimlerinin listesi de müverrihin (Skylitzesin) eline kadar gelebilmiştir.

[3] Kedrenos II, 581.

leden ibaret olup, müşterek bir isim (Peçenek) taşırlar. Her kabîle kendi arasından bir başbuğ seçer.„

Ayni müverrihin verdiği malûmata göre,"Peçenekler bu sırada Tunanın şark (şimal) tarafındaki Dneper nehrinden Panonyaya kadar olan yerleri işgal ediyorlardı: Bunlar göçebe oulp çadırlarda yaşıyorlardı. Bu kavmin reisi Kilter oğlu Turak idi (Τυράχ[1] ὁ τοῦ Κιλτὲρ υἱός); o gayet asil bir kabîleye mensup olup yavaş tabiatlı ve sükûneti sever bir kimse idi. Bu kavim arasında Balçar oğlu Kegen isminde (Κεγένης υἱὸς τοῦ Βαλτζάρ) başka birisi daha vardı; kibar aileden neşet etmemiş, fakat gayet cesur olup birçok defalar Uzların Peçenekler üzerine hücum ettikleri zaman şiddetle mukavemet göstererek, onları geri püskürtmüştü. Turak ise Uzlarla harp etmeğe cesaret edememiş, bilâkis korkakçasına Tuna yakınındaki bataklıklara saklanmıştı. Peçenekler, Turakı asil aileye mensup olduğundan severler ve hürmet ederlerdi; Kegeni de bilhassa cesaretinden dolayı sayarlardı. Bunun farkına varan Turak, Kegeni kıskanmağa başlamış, hâkimiyetinin Kegene geçmesinden korkarak onu ortadan kaldırmak için tertibat almıştı. Kegene birçok tuzak kurmuş, geceleyin onu gizlice ele geçirmek istemişse de muvaffak olamamıştı. Turak bu işi daha ziyade tehir etmeyip açıkça harekete karar vermiş, adamlar gönderip Kegenin yakalanmasını ve öldürülmesini emretmişti. Bundan vaktile haber alan Kegen Dneper boyundaki bataklıklara kaçarak felâketten kurtulmuştu. Orada gizlendikten sonra kendi uruğdaşlarına el altından haber gönderip reis Turaktan ayrılmağa teşvik etmişti. İki kabîle Kegenin davetine icabet ettikten sonra [2], Kegen bunlarla Turaka sadık kalan 11 uruga karşı mücadeleye başlamıştı. Kegen epey bir zaman harbettikten sonra karşısındaki fazla kuvvete dayanamıyarak kaçmağa mecbur olmuştu. Bir müddet kurtuluş çarelerini aradıktan sonra, yanındaki adamları ile Bizans imparatoruna iltica etmeğe karar vermişti. Kegen yanında 20000 kadar Peçenekle Derstere yakın yerdeki bir adaya gelmiş ve memleketin valisi Anastas oğlu Michaile kim olduklarını ve neden dolayı geldiklerini bildirerek, imparator tarafına geçmek istedikle-

[1] Kedrenos II, 583. Bu ad ya Turak veya Tirak (Tirek) tir.Ben Turak olarak alıyorum. Neşri, *Cihannüma*, Osmanlı sultanlarının şeceresini sayarken طوراق ismini zikrediyor.

[2] Kedrenos II, 583.

rini ve Bizanslılara büyük faydaları dokunacağını söylemişti. Vali bunu sür'atle imparatora bildirmiş ve Konstantin Monomach da Kegenin adamlariyle derhal Bizans hududu dahiline alınmasını, kendilerine iaşe ve ibate hususunda yardım edilmesini, ve Kegenin de payıtahte gönderilmesini emretmişti[1]. Bu emir derhal yerine getirilmiş, Kegen Kostantiniyeye çağırılarak, imparator tarafından gayet iyi bir surette karşılanmış, şerefine ziyafetler verilmişti. Kegen kendisinin ve adamlarının hıristiyanlığı kabul edeceklerini vaadetmiş, ve derhal hıristiyan dinine girmişti; imparator da Kegenin vaftiz babalığını kabul etmek "lûtfünde„ bulunmuştu. Konstantin Monomach Kegene Tuna boyundaki üç kale ve birçok arazi vererek, onları Bizans İmparatorluğunun dostları ve müttefikleri meyanına kabul etmişti. Kegenin vaadı üzerine kendisi ve adamları hıristiyanlığı kabul etmişler ve keşiş Eftim bunları Tuna suyunda vaftiz etmişti[1].„

Kegen, Tuna boyundaki kalelerde emniyetli bir yer ve Turakın Peçeneklerine ansızın hücum yapabilecek bir mevki elde ettikten sonra, Tunanın şimalindeki kavimdeşlerinden intikam almak için, yanına birkaç bin adam alıp Tunayı geçmiş ve ilerliyerek Turakın ülkesine hücumla oradaki Peçenekleri rahatsız etmeğe başlamıştı; hücum ettiği yerlerde Turaka mensup Peçeneklerin erkeklerini öldürüyor, kadın ve çocuklarını Bizanslılara köleliğe satıyordu. Kegenin bu gibi hücumlarından bizar olan Turak hiddete gelerek Bizans imparatoruna elçi göndermiş; Peçeneklerin Bizans ile müttefik olduklarını, evvelce yapılmış olan muahedeye göre, Bizanslıların Turaktan, yani asıl kütleden, ayrılan Peçenekleri kabul etmemeleri icap ettiğini, bu kaçakların kendisine iade edilmesini, madem ki imparator kaçakları kabul etmiş - o halde onların Tunayı geçerek Turakın adamlarına hücum yapmalarına müsaade edilmemesini bildirdikten sonra, bütün bu taleplerinin yerine getirilmesini istemiş; aksi takdirde, Turak kendisinin artık Bizanslıların müttefiki olmadığını, ve bütün kuvvetleriyle Bizans ülkesine hücum edeceğini bildirmişti[2]. Kedrenosun sözüne göre Bizans imparatoru Peçenek sefirlerinin bu gibi tehditlerine karşı kahkahalarla cevap vermişti; Turakın talebine karşılık olarak İmparatorluğun hududuna

[1] Kedrenos II, 584.
[2] Keza II, 584.

iltica edenleri iade etmiyeceğini ve mutazarrır olanların, yani Kegenin, intikam almalarına da mâni olmıyacağını söylemişti. Bizans imparatoru, Peçenek sefirlerinin ademi muvaffakiyetle memleketlerine gitmelerini müteakıp, Tuna boyu vilâyetleri valisi Michaile ve Kegene mektup göndererek, onların Tuna sahillerini iyi gözetmelerini emretmişti; ayni zamanda Peçeneklerin Tunayı geçmelerine mâni olabilmek için garptaki kuvvetler de celbedilmişti. Diğer cihetten yüz tane harp gemisi Tuna üzerine gönderilmişti[1]. Bütün bu vak'alar 1048[2] senesinin yazında cereyan etmiş olsa gerektir.

TURAĞIN BİZANSA HÜCUMU. PEÇENEKLERİN YENİLMESİ VE BALKANLARDA YERLEŞTİRİLMELERİ

Turak, sefirlerinin ademi muvaffakıyetle döndüklerini öğrenince Bizansa karşı harp hazırlıklarına başlamıştı. Tunayı serbestçe geçebilmek için kışın gelmesini bekliyordu. Nihayet kış gelmiş, Tuna sularını kalın buzlar tutmuştu. Şiddetli soğuklar yüzünden Biznas muhafızlarının sahilleri iyice gözetemedikleri bir zamanda, Turak bütün kuvvetleriyle - Kedrenosun sözüne göre 800 bin kişiden[3] ibaret bir kütle ile- Tunayı buzlar üzerinden geçerek Bizans ülkesini yağmaya başlamıştı. Bunun üzerine Tuna ülkeleri valisi muavenet istiyerek imparatora mektuplar göndermişti. Konstantin Monomach ta Edirne valisi Konstantin Arianitese Makedonyadaki kıtaları toplamasını emretmiş; Bulgaristan valisi Basil Monachosa da idaresindeki askerlerini celbetmesini, ve her iki kumandana Michail ve Kegenle birleşmelerini, ve Peçeneklere karşı yürümelerini emretmişti. Birleşmiş Bizans kuvvetleri Kegenin gösterdiği üzere hareket ederek memleketi basan Peçeneklere karşı harekete geçmişlerdi. Turağın kuvvetleri daha faik olduğundan, Kegen meydan savaşına cesaret edememiş; karşısındakileri küçük hücumlarla rahatsız etmeği daha münasip bulmuştu. Neticede Kegen

[1] Kedrenos II, 585.

[2] Fr. Dölger. Corpus d. griechischen Urkunden d. Mittelalters und d. neueren Zeit - *Regesten*. T. II. S. 8.

[3] Kedrenos II. 585: (800000) tabiî bu adet çok mubalegalıdır; Peçeneklerin bütün kütlesinin harekete gelmelerine ihtimal verilemez; bilhassa kış zamanında böyle bir hareket imkânsızdır.

tam bir muvaffakıyet kazanmıştı. Bu vak'a için esas menba olan Kedrenos Kegenin zaferini şöyle tasvir eder: Turağın Peçenekleri Tunayı geçip Bizans arazisine girdikten sonra, pek bol yiyecek içecek, baldan yapılan içkiler ve muhtelif cins şaraplar bulmuşlardı. Bu zamana kadar böyle bir bolluk görmediklerinden, lüzumundan fazla yemişler, içmişler netice de muhtelif hastalıklara tutulmuşlardı. Turağın ordusu arasında baş gösteren hastalık ve dolayısile intizamsızlık az bir zaman sonra Kegene malûm olmuştu. Bunun üzerine Kegen de hücuma geçmek zamanı gelmiş olduğuna hükmederek, hem hastalıktan hem de soğuktan kırılmakta olan, Turak Peçenekleri ne karşı taarruza geçmişti. Mamafih Bizanslılar halâ Peçeneklere hücum etmekten çekiniyorlardı[1]. Kegen güç halle onları hücuma sevkedebilmişti; bu hücuma Turağın kıt'aları mukavemet edememiş ve bütün ordu, başbuğları ile beraber, Kegen ve Bizanslılara teslim olmuştu. Kegen silâh taşıyabilecek bütün esirlerin öldürülmesini talep etmiş ve bu talebinin mantıkî olduğunu göstermek için, Kedrenos tarafından:[2] "Yılanı, güneş ısıtıp ta ısırabileceği bir zamanda değil, soğuktan kuyruğunu kıpırdatamadığı bir sırada öldürmek lâzımdır„ sözleriyle kaydolunan Peçenek atalar sözünden birisile teyit etmişti. Peçenekleri öldürmek Bizanslıların işine gelmiyordu; çünkü bu sırada Bulgaristanda birçok arazi boş olduğundan köylülere büyük bir ihtiyaç vardı. Bu esirleri o yerlerde yerleştirmek Bizans devlet menfaati için gayet faydalı olacaktı. Bunlar bir cihetten herzaman vergi alınması mümkün olan çiftçi olacaklar, ve bilhassa devletin pek ihtiyacı olduğu atlı kıt'aları bunlardan teşkil etmek mümkün olacaktı. Şarkta gittikçe büyüyen Türk tehlikesine karşı muvaffakıyetle harbetmeğe de Peçenek atlılarının yardımı dokunacağı muhakkaktı. Çünkü Türk atlı kıt'aları ile ancak Peçenekler boy ölçüşebilirlerdi. İşte bu düşünceden dolayı Bizans başbuğları Kegenin teklifini redetmişlerdi. Kedrenos "Uzun bir münakaşadan sonra Bizanslıların fikri galip geldi: Bizans ordusuna bu cins hareket (yani esirleri öldürmek) barbarca, çirkin ve kendilerine yakışmıyan bir iş gibi geliyordu„ diyor[3]. Ayni membadan anlaşıldığına göre, Kegen kendi

---

[1] Keza II. 586.
[2] Keza II. 586 - 587
[3] Kedrenos II, 587.

esirlerinin hiçbirini satmamış, hepsini öldürmüştü [1]. Kegen bu zaferi müteakıp Tuna boyunda kendisine verilmiş olan yere dönmüştü. Bizanslılar on binlerce Peçeneği Niş ile Sofya (Sardika) arasındaki ovalıklara ve şimalî Makedonyada Ovçepolje tesmiye olunan yerlere yerleştirilmişlerdi [2]. Bunların silâhları alınmış ve çiftçilikle meşgul olmaları emredilmişti. Bu suretle ilk defa olarak büyük bir mikyasta Peçenekleri hazarî hayata geçirmek teşebbüsü yapılmıştı.

140 Peçenek büyüğü de, başlarında Turak olmak üzere, payıtahta gönderilmişti. İmparator bunları gayet iyi karşılamış, hiristiyanlığı kabül ettirerek kendilerine büyük Bizans rütbeleri ve makamları vermişti.

Turak ile Kegen arasında cereyan etmiş olan mücadelelerden - bu sıralarda Peçenekler arasında büyük bir dahilî buhran mevcut olduğu hükmünü çıkarabiliriz. Kostantin Porphyrogennetos zamanında, yani tam yüz sene evvel, Peçenekler 8 kabîleden ibarettiler. 1048 de artık 13 kabîle görüyoruz. Konstantin bunların umumî bir reislerinden bahsetmiyor. Halbuki Kedrenosun dediğine göre Turak "bu kavmin reisidi„. Demek artık Peçeneklerin bütün kabîleleri bir şahsın - membaın sarahaten Turağın gayet asil bir aileye mensuptu dediğine göre - yahut bir sülâlenin idaresi altına girmeye başlamışlardı. Bu, onların devlet teşkilâtı yapmağa başlamış olduklarına delâlet eder. Turağın bütün kabîleleri birleştirmek plânı, galiba, ihtilâfı mucip olmuş ve gayri memnunlar Kegenin idaresi altında mücadele bayrağını kaldırmışlardı. Turağın asil bir aileye mensup olması, ayni zamanda da Kegenin aşağı sınıftan yetişmiş olduğunu nazarı itibara alarak - bu iki kabîle reisinin mücadelesi iki zümre mücadelesi evsafını tâşır gibi görünüyorsa da - bunu menfaatleri bir birine zıt iki sınıf mücadelesi olarak alma malıyız. Kegen, membaın dediği gibi Uzlarla muharebede nam kazanmış bir halk kahramanı olarak hürmet edilmekte idi. Onun bu mevkiinden istifade ile Turaktan memnun olmıyan kabîleler, yahut unsurlar, etrafında toplanarak Turağa karşı mücadeleye başlamışlardı. Bu mücadele Peçenekler için felâket devrinin başlangıcı olup, onların tarihinde yeni bir çığır,

[1] Keza II, 587.
[2] Ayni yerde.

inhitat devrinin başlangıcını açmıştı. Dahilî çarpışmalar neticesinde muhtelif kabîleler arasında birlik bitmiş; bunlar ikiye ayrılmışlar ve bir kısmı da Bizans hizmetine girmiş, ve Bizansa hücum eden kavimdaşlerini imhada rehberlik etmişti. Mamafi bütün Peçenek kabîlelerinin 1048 senesinde Bizans seferine iştirak ettiklerini zannetmek doğru olamaz; bazı kabîlelerin Tunanın öte tarafında kalmış olmaları icap eder; Kedrenosun gösterdiği 800 binlik kitle hakikattan çok uzak olsa gerektir.

BİZANSIN ANADOLUYA, SELÇUKLULARA KARŞI, PEÇENEK KIT'ALARINI GÖNDERMEK TEŞEBBÜSÜ.

Yukarda söylemiş olduğumuz veçhile, Bizanslılar Peçenekleri Bulgaristandaki boş yerlere yerleştirirken, bilhassa Anadoludaki Selçuklulara karşı bunlardan asker almak niyetile hareket etmişlerdi. Hakikaten, yeni Selçuk hücumu karşısında (1049) imparator Konstantin Monomach Peçeneklerden 15 bin atlı asker toplanılmasını emretmlşti [1]. Bu yeni teşekkül eden kıt'aya başbuğ olarak Kostantaniyede bulunan Peçenek büyüklerinden dördü: Sülçe, Selte, Karaman ve Kataleym tayin edilmişlerdi. İmparator bu Peçenek kıt'asına gayet kıymetdar hediyeler, iyi silâh ve seçilmiş atlar verdikten sonra, bunları Üsküdar tarafına geçirerek Selçuklulara karşı göndermişti. Yol göstermeğe de Konstantin Adrobalakos isminde biri memurdu. Bu Peçenekler Üsküdarda atlarına binip şarka doğru hareket etmişler ve epey yol aldıktan sonra Damatrui (şimdiki Bulgurlu yanında) [2] tesmiye olunan mevkie gelmişler, ve burada atlarını durdurarak kendi lisanlarında "komenton„ [3] tesmiye ettikleri bir nevi istişare meclisi yapmışlardı. Bu toplantıda fikirler ayrılmış ve epey gürültülü bir şekil almıştı. Bazıları Peçeneklerin ileri yürümelerini, imparatorun arazîsinde imparatora karşı hareket etmemek lâzım geldiğini söylemişlerdi; bazılarına göre de ne imparatora muhalif hareket etmek, ve nede neticesi belli olmıyan uzak şark seferine devam etmek lâzımdı. Hatta Bitinya tepeliklerinden biri üzerinde istihkâm yaparak Bizanslılara karşı mücadele etmek fikrini ileri sürenler de ol-

[1] Kedrenos II, 588. Zonaras III, 643.
[2] Hertzberg, S. 235.
[3] Kedrenos II. 588.

muştu. Bu fikir taraftarlar bulamamış, buruda, yabancı bir memlekette imparatora karşı mücadele edebilmek mümkün olmayacağı, yalnız başlarına böyle bir mücadeleye girişmenin çok ağır olacağını söylenilmişti. Bunun üzerine Kataleym, ileri gitmemeyi, geri dönerek Bulgaristandaki kavimdaşlarına katılmanın en doğru bir hareket olacağını teklif etmişti. "Peki, denizi nasıl geçeceğiz„? sualini verenlere "Beni takip ediniz, görürsünüz„ sözlerinden başka bir şey söylememiş, atını çevirerek İstanbul boğazına doğru yol almaya başlamıştı. Peçeneklere refakat eden Bizans yol göstericisi kaçmış ve Damatrui kalesinde saklanmıştı. Peçenekler de Kataleymi takiple İstanbul boğazı yolunu tutmuşlardı. Bunlar, kendilerini Üsküdara geçiren gemilerin daha karşı tarafa alınmadığını zannediyorlardı. Fakat gemiler çoktan alınmıştı, orada Peçeneklerin karşıya geçmeleri için hiç bir vasıta yoktu. Peçenek kıt'asını götüren Kataleym bu vaziyet karşısında hiç şaşırmamış: "Kendisinin ve bütün Peçenek milletinin selâmetini istiyen beni takip etsin„ sözleriyle atını kuvvetle mahmuzlıyarak denize atlamıştı. Arkadaşları ilk önce tereddüt etmişler; başta bir iki yiğit atiyle denize atılmış, onları birkaç diğeri takip etmiş ve nihayet bütün kitle Boğazı atlariyle yüzerek geçmek için denizin coşkun sularına atılmışlardı. Bunların bazıları silâhlarını her ihtimale karşı atmış bulunuyordu. Peçenek atlıları karşı sahile S. Taras manastırı yanına çıkmışlardı[1]. Onların bu hareketleri o kadar ânî olmuştu ki, Bizanslılar ne Peçeneklerin Boğazı geçmelerine mani olabilmişler, ve ne de Rumelide takip etmişlerdi. Bunlar müşkülâtsız vatandaşlarının iskân edildikleri yere gitmişler; ve Trabitzadaki Peçeneklerle birleşmişlerdi; onlar diğer Peçenekleri de oturdukları yerleri bırakıp gitmeğe davet etmişlerdi. Cebren iskân edilen Peçenekler hazarî hayata alışamadıkları bir zamanda yapılan bu teklifi büyük bir memnuniyetle karşılamışlardı. Bu davet üzerine muhtelif yerlerde oturan Peçenek zümreleri harekete gelmiş, bütün ziraat

[1] Kedrenos II, 589. S. Taras bu günkü Büyükdereye yakın bir yerdir: G. Laskin, *Georgij Kedrin o drevnostjach Konstantinopolja.* Kiev (1905) S. 194.

Boğazı atlarla geçme vak'asına Osmanlı tarihinde de tesadüf ediyoruz. Murat II. tahta çıktığı zaman, Mustafanın isyanını bastırmağa memur olan Bayazıt Paşa «atları yüzdürerek» Boğazdan geçiyor. *Tevarih-i-al Osman* F. Giese, tab'ı, S. 56.

aletlerini balta, tırpan v. s. silâh edinerek, hepsi bir kitle halinde Balkanları geçip Tunaya akan Osmos (Asmes: Aluta mansabının karşısında) ırmağı boyunda yerleşmişlerdi. 1048 de başlanan Peçenek hareketi de bu şekilde hitam bulmuştu.

YENİDEN İSTİKLÂLİNİ ELDE EDEN PEÇENEK ZÜMRESİNİN BİZANSLA MÜCADELESİ.

Bizanslıların Peçeneklerin bu hareketini cezasız bırakmıyacakları pek tabiî idi. Derhal bir ordu teşkil edilmiş ve Peçeneklerin takibine gönderilmişti. Peçenek kütlesi, kendilerini takip eden Bizanslılara mukavemet etmemişti. Yalnız Selte adlı bir başbuğ Lobitzo denilen bir mevkide mukavemet göstermek teşebbüsünde bulunmuştu. Onun bu hareketi, galiba, diğer Peçenek kitlesine serbestçe yer intihap edebilmesi imkânını vermek içindi. Bizans ordusu daha faik kuvvetlere malik olduğundan, Selte uzun zaman mukavemet gösterememiş, ve Lobitzodan çekilip gitmişti. Peçenekler, Karadenize yakın bir yerde, Tunanın son mecralarında, bol otlu ormanlık, umumiyetle her nevi nebatın çokça yetiştiği ve göçebelik için gayet münasip olan, yerli ahalinin "Yzü - tepe„ (ἑκατὸν βουνοὺς)[1] tesmiye ettiği, mahalli işgal etmişlerdi (Şumnuya yakın bir yerde). Onlar burada eski serbestiye kavuşmuşlar ve eskisi gibi yaşamıya başlamışlardı. Eksik olan şey de Kostantiyede imparatorun saraylarında "misafir-mahpus„ bulunan başbuğlardı.

Bizanslıların epey zamandanberi uğraştıkları: Peçenekleri Bulgaristanda yerleştirmek, çiftçi yapmak, devlet hazinesine vergi, orduya asker temin etmek, Selçuk tehlikesine set çekmek plânları - hepsi de suya düşmüş bulunuyordu. Mes'ele, yalnız Peçeneklerin oturdukları yeri bırakıp gitmelerinden ibaret değildi; onların devletin amansız düşmanı sıfatiyle Balkan ve Tuna vilâyetleri için büyük bir tehlike teşkil edeceklerinden korkuluyordu.

Mamafi, Peçeneklerin bir kısmı - Kegenin idaresi altında - Bizanslılarla müttefiktiler. İmparator Konstantin IX. Kegene haber göndererek, Kostantaniyeye davet etmiş, onunla kaçan Peçeneklerle nasıl mücadele edileceğini görüşmek istemişti. Kegen yanındaki bütün ordusu ile

[1] Kedrenos II, 594.

payıtahte doğru hareket etmiş, oraya vasıl olduktan sonra şehrin haricinde Maitus tesmiye olunan bir yerde karargâhını kurmuştu. Mehazın verdiği malûmata göre, burada Kegen bir suikasta maruz kalmıştı. Bu, belki de, Turağın teşviki ile yapılmıştı. Kegenin imparator tarafından kabulünden evvel, geceleyin üç Peçenek neferi çadırına girerek onu yaralamışlar, fakat Kegenin muhafızları çevik davranıp efendilerinin imdadına yetişmişlerdi. Kopan gürültü üzerine diğer Peçenekler de uyanarak, suikastta bulunanları yakalamışlar ve Kegenin oğlu Balçara teslim etmişlerdi. Ertesi gün, sabahleyin yaralı Kegen arabaya yatırılmış, arabanın arkasına maznunlar bağlanmış, arkasından Kegenin oğulları Balçar ve Gulinos, onların arkasından da binlerce Peçenek şehire girmişler ve Hipodroma gelince, Balçar imparatorun huzuruna şikâyetini bildirmek için gitmişti. İmparator, maznunların göçebe âdeti üzerine derhal öldürülmeleri icap ederken, bunun niçin yapılmadığını sormuştu. Balçar da, maznunların mütemadiyen imparatorun ismini çağırdıklarını ve bunun için onları imparatorun mahkemesine vermeyi daha muvafık bulduğunu beyan etmişti. Bunun üzerine imparator şüphelenerek maznunların kendi huzuruna getirilmelerini emretmişti. Bunlar bağlı olarak huzura çıkarılmışlar ve imparatorun, niçin Kegeni öldürmek teşebbüsünde bulunduklarının sebebini sorması üzerine, Kegenin imparatora karşı fena fikirler beslemekte olduğunu, şehire girdikten sonra payıtahtın ahalisini keserek evleri yağma etmek ve tekrar Peçeneklere gitmek niyetini taşımış olduğundan, böyle bir harekette bulunduklarını bildirmişlerdi. İmparator bu hususta hakemin kendisi olduğunu söylemiş; Kegenin oğlunu ve diğer Peçenek beylerini saraya çağırarak, herkesi ayrı ayrı yerlere koymuştu. Yaralı olan Kegen de saray tabibinin tedavisi altında sarayda tedavi için bırakılmıştı. Hakikatte bütün bu Peçenek başbuğları mahpus bir vaziyette bulunuyorlar, ve kendi kıt'alarından ayrılmışlardı. Ayni zamanda imparator Kegene suikastta bulunan üç Peçeneğin serbest bırakılmalarını emretmişti. Kedrenosun sözlerine göre, Bizanslılar bunun Kegenin Peçeneklerinden gizli kalmasını istemişler ise de muvaffak olmamışlardı. Şehrin haricinde karargâhta bulunan Peçenekler vaziyeti öğrenerek fena halde

kızmışlardı. Başbuğlarının, onun oğullarının ve birçok diğer beylerinin sarayda kapalı bulundurulmaları da Peçeneklerin şüphelerini uyandırmış[1] ve pek çok hoşnutsuzluğu mucip olmuştu. Konstantin Monomach bunu haber alınca Peçenekleri sükûnete davet etmek ve dostluk bağlarını kuvvetlendirmek maksadı ile birçok hediyeler göndermişti. Buna rağmen şehrin haricindeki Peçeneklerin şüpheleri zail olmamış; bunlar bir gece eşyalarını toplayarak ansızın harekete geçmişler ve Yüz-tepedeki Peçeneklerle birleşmişlerdi[2]. Bu suretle Bizanslıların iki yüzlü siyasetleri karşısında asıl kütleden ayrılan Peçenek kabîleleri tekrar birleşmiş oluyorlardı. Fakat bu hareket pek geç bir zamanda vukua gelmişti; en iyi kuvvetler ve başbuğlar meydanda bulunmıyorlar, kimisi harpte ölmüş, kimisi Bizansta rehin idi.

Birleşen Peçenek kabîleleri yeniden Bizans ülkesine hücuma geçmişlerdi. Bunlar Balkanları aşarak Edirneye yakın "Aule„ tesmiye olunan mevkie kadar gelerek, karargâhlarını kurmuşlar ve etrafı yağmaya başlamışlardı. Bu sıralarda Peçenek akınlarına karşı Makedonya ve Edirne valisi olan Arianites memur edilmişti. Daha birkaç ay evvel Selteye karşı muvaffakıyetle harbeden Arianites bu sefer de yanındaki kuvvetleriyle Edirneye hareket etmişti. O ilk önce muvaffakıyetle hareket etmiş; lâkin az bir zaman sonra Dampoli tesmiye edilen kale yanında Peçneklerle karşılrşarak bir mağlûbiyete uğramıştı[3]. Bu çarpışma esnasında birçok Makedonyalı ve Trakyali maktul düşmüştü. Bu hezimet üzerine Arianites Edirneye geri dönmüş ve imparatora haber göndererek yeni bir orduya ihtiyacı olduğunu bildirmişti. Arianitesin yanındaki kuvvetleri Peçeneklere karşı mukavemet edecek derecede değildi. Payıtahtte ise derhal yeni bir ordunun teşkil edilmesine imkân yoktu.

TURAĞIN PEÇENEKLERE İZAMI. ONUN YENİDEN KAVMİNİN BAŞINA GEÇMESİ. BİZANS ORDUSUNUN YENİLMESİ.

Bu vaziyet karşısında Bizanslılar işi diplomatlığa vurarak Peçenek tehlikesinden kurtulmak istemişlerdi. En iyi çare

[1] Kedrenos II, 590.
[2] Ayni yerde
[3] Kederenos II, 596.

Turağı vatandaşlarına gönderip Bizanslılarla sulha teşvik etmekti. Turak ve onunla birlikte gönderilecek Peçenek büyükleri gitmelerinden evvel imparatorun huzuruna çağrılmışlar ve sadakat yemini etmişler; ne olursa olsun tekrar Bizansa döneceklerine ait söz vermişlerdi. Bunu müteakıp kendilerine birçok hediye verilmiş ve Peçeneklerin bulundukları yere doğru gönderilmişlerdi. Turak ve diğer Peçenek bü yükleri kendi kavimdaşları yanına gelir gelmez Bizansa vermiş oldukları yeminlerini bozarak Peçeneklerin tarafına geçip, eski mevkilerini işgal etmişlerdi. Artık Peçenekleri idare edecek reisler tekrar kabîlelerin başına geçmiş bulunuyorlardı. Bizanslılar Turağı göndermekle Peçenek mes'elesinin halledilmediğini gayet iyi bildiklerinden Anadoludaki kuvvetleri de celbetmeğe lüzum görmüşlerdi. Bu kuvvetlere ücretli Frenk askerleri de ilâve edilmiş ve Peçeneklere karşı gönderilmişti. Balkanlara doğru sevkedilen bu ordunun başkumandanlığı rektor Nikifora verilmişti. Bizanslılar kendilerine fazla güvenmişler ve Peçenekleri tam yuvalarında, yani "Yüz-tepe„ mevkiinde mahvedeceklerini ümit etmişlerdi. Onlar Balkanları geçerek "Yüz-tepe„ ye yakın Diakene tesmiye olunan bir yerde hendekler kazarak mustahkem bir karargâh vücuda getirmişlerdi. Ordu için fazla gelen eşya da burada yerleştirilmişti. Nikifor ilk hücumda Peçenekleri perişan edeceğine inanmış, ancak Peçeneklerin kaçmalarından edişe ediyordu. Peçenek esirlerini bağlamak için kayış ve ipler alınmasını da emretmişti[1].

Bizanslıların yaklaştığı bir anda Peçenekler yakındaki ormanlarda dağınık bir halde bulunuyorlardı. Nikifor ile diğer başbuğlar arasında düşmana taarruz hususunda ihtilâf çıkmış; Kekaumenos isimli bir kumandan, Peçenekler dağınıkken hücum etmeyi muvafık buluyor, Nikifor da düşmanın kaçarak elden gitmesinden endişe ederek buna karşı: "Dur, bakalım, Başbuğum, sen benim başkumandanlık vazifeme karışmak mı istiyorsun? Peçenekler dağınıkken hücum etmek olmaz, onlar orman aralarında saklanırlar, kalırlar„ demişti. Bizans başbuğları birbirleriyle kavga ederlerken Peçenekler çabucak birleşmişler ve hücuma geçmişlerdi. Bu vaziyet karşısında Nikifor da ordusunu harp safına dizerek Peçenekleri karşılamıştı. Fakat

[1] Keza II, 598.

göçebelerin şiddetli hücumlarına Bizanslar dayanamamış, en önce başbuğlar harp meydanını bırakarak kaçmağa koyulmuşlardı. Membaın dediğine göre kaçanların atlarının ayak sesinden başka birşey işidilmiyordu. Bizanslılar kaçıyor ve Peçenekler de onları şiddetle takip ediyorlardı. Yalnız, kumandanlardan Kekaumenos yanındaki adamlariyle harbederek kendisi ve bütün adamları harp meydanında kalmışlardı. Güya, Peçenekler Bizanslıların bir hile yapmalarından çekinerek pek fazla takip etmemişler ve bu yüzden Bizans ordusunun büyük bir kısmı mahvolmaktan kurtulmuştu. Peçeneklerin eline pek çok ganimet geçmiş, bunlar meyanında Diakende bırakılan eşya da, vardı. Peçenekler Bizanslıların getirdikleri kayışlarla Bizans esirlerini bağlamışlardı.. Kedrenos bu münasebetle küçük bir teferruat ta kaydediyor: bu harbi müteakıp Peçeneklerden Galinos (Kegenin oğlu) isimli bir adam, ölüler arasında yatan Bizans kumandanlarından Kekaumenosu tanımıştı; bu Peçenek-onu Tuna boyundaki memleketlerde vali bulunduğu zaman tanırmış ve harp meydanında ölü bir halde yüz üstü yattığını görünce atı üzerine yükleterek kendi çadırına getirmiş ve hürmetle gömmüştü.

Peçenekler bu suretle 1049 senesinin son baharında Bizansın muhtelif vilâyetlerinden topladıkları kuvvetli bir ordusunu perişan etmişlerdi. Bu zaferi müteakıp Peçenekler Bizanslılardan fazlaca intikam almak maksadiyle yeniden hücuma geçerek 1049/1050 senesi kışın bilâ müşkilât Trakyayı yağma etmişlerdi.

VII

1050 DEN ALEKSİ KOMNENOSUN BİZANS TAHTINA ÇIKIŞINA KADAR PEÇENEK-BİZANS MÜNASEBETİ.

EDİRNENİN PEÇENEKLER TARAFINDAN MUHASARASI.

Bizans ordusu 1049 senesi Diakene yanında yenildikten sonra Edirneye çekilmişti. Bu ordu artık Peçeneklere karşı mücadele edecek bir vaziyette değildi. Yukarda söylediğimiz veçhile Peçenekler 1049/50 senesi hiçbir mukavemet görmeksizin bütün kış Trakyayı yağma etmişlerdi. Bizans hükûmeti bütün kışı yeni bir ordu hazırlamakla geçirmişti; bilhassa şarkî Anadoludan yeni kuvvetler Trakyaya celbedilmişti. Bu suretle vücude getirilen yeni ordu 1050 senesi ilkbaharı gelince Peçeneklere karşı sevkolunmuştu. Bu defadaki mücadelede bilhassa Edirnenin çok mühim bir rolü olduğunu görüyoruz, Bizanslılar burada bütün kuvvetleri birleştirerek Peçeneklerin daha ziyade memleketin içine girmelerine mani olmağı düşünüyorlardı. Fakat Peçeneklerin de kendilerine göre plânları vardı; onlar şüphesiz Bizansta yapılan hazırlıktan haberdardılar. Ensiyativi düşmanın elinden almak için kendilerinin daha evvel hücuma geçmeleri lâzımdı. Hakikaten Bizanslılar yeni kuvvetlerini Edirneye sevketmekle meşgulken, Peçenekler harekete gelerek 1050 senesi Haziran 8 de Edirneyi muhasara etmişlerdi[1]. Bununla Bizans ordusu ta başta her hangi bir hareketten mahrum edilmiş bir vaziyette bulunuyordu; çünkü şehirde kapalı kalmıştı. Peçenekler yalnız şehri muhasara ile iktifa etmemişler, bir kısmı Edirneyi muhasara ile meşgulken, diğer bir kısmı da etrafı yağmaya gitmişti. Muhasara edilen Bizans kuvvetleri Peçeneklerle açık harbe girmeğe cesaret edememiş, şehrin kalın surları arkasında yer

[1] Kedrenos, II, 600.

alarak müdafaa ile iktifa etmişti. Edirnenin Peçeneklere karşı müdafaa edilmesine dair bazı teferruat kaynakların birinde muhafaza edilmiştir. Bu kaynağın (Kedrenos) dediğine göre, baş kumandanın çadırında muhafaza tarzı müzakere edilirken, kaledeki piyade kuvvetlerin kumandanı -kaynağımızın tabiri veçhile- "cesur ve mağrur olan„ Samuel umumî emre itaat etmeyip, kalenin kapılarını açtırmış ve piyade askerlerini kaleden çıkararak Peçenekler üzerine hüçuma sevketmişti. Peçenekler buna şiddetli bir hücumla mukabele etmişlerdi. Neticede kısa bir zaman içinde Bizans piyadesi Peçenekler tarafında perişan edilmişti. Bu vaziyet karşısında Samuel kaleden yardım istemiş, baş kumandan da şehirdeki bütün kuvvetlerin surların dışına çıkarılarak Peçeneklere karşı harbetmelerini emretmişti. Peçenekler Bizans piyadesi üzerinde kazandıkları zaferden dolayı daha büyük bir gayrete gelerek şiddetle harbetmişler ve Bizans ordusunu fena halde sıkıştırmışlardı. Çarpışma Edirnenin bağlarında cereyan etmişti. Peçeneklerin birkaç defa tekerrür eden hücumları karşısında Bizanslılar pek çok ölü verdikten sonra dayanamıyarak geri kaleye çekilmişlerdi; ölenler arasında birçok başbuğlar da vardı. Daha geçen sene Peçeneklere karşı bir müddet muvaffakıyetle harbetmiş olan Arianitis aldığı yaradan üç gün sonra ölmüştü. Bizans ordusunun bu suretle yenilmesini müteakıp Edirne yeniden fena bir muhasaraya maruz kalmış bulunuyordu. Peçeneklerin bu defa muhasara aletlerine de malik oldukları anlaşılıyor. Onlar şehrin surlarını taşa tutmuşlar; hendekleri ağaç budaklariyle doldurup şehre hücum etmek istemişlerdi. Her ne bahasına olursa olsun şehri ele geçirmeğe karar vermiş gibi görünüyorlardı. Vaziyetin pek müşkül olduğu Kedrenosun sözlerinden açıkça anlaşılmaktadır. Fakat bir tesadüf eseri olarak Edirne Peçeneklerin eline düşmekten kurtulmuştu: Bizanslılar tarafından kaleden atılan bir taş Peçenek başbuğlarından Sulçeye (Σουλτζοῦς) isabet ederek onu, binmiş olduğu atiyle birlikte,öldürmüştü[1]. Kaynağa bakılırsa, Peçenekler bunu gördükten sonra korkmuşlar ve şehrin muhasarasından vazgeçmişlerdi.

Kedrenos diyor ki, eğer bu hâdise cereyan etmemiş olaydı Peçenekler şehri muhasarada devam edecekler ve zapte-

[1] Keza II, 602.

deceklermiş. Bu belki de doğrudur. Kumandansız kalan Peçenek ordusu Edirneyi muhasarada devam etmekten vazgeçmiş olabilir. Diğer taraftan, Edirne gibi surlara malik bir şehrin zaptı güç olacağını anladıktan sonra, Peçeneklerin etrafı yağma etmeyi daha faydalı bularak Makenonya ve Trakyaya gittikleri de ihtimal dahilindedir. Kedrenos, bunların oralarda müthiş bir tahribat yaptıklarını söyliyor. Denildiğine göre Peçenekler yerli ahaliye binbir eziyet etmekle kalmamışlar, hatta memedeki çocukları bile öldürmüşlerdi.

Bizans hükûmetinin bu Peçenek akınına karşı koyacak yerli hiçbir kuvveti yoktu; bu defa Bizans hizmetindeki Peçenek rüesasından olan Kegenden istifadeye karar verilmişti. Kegen, Bizans hizmetine giren ilk Peçenek başbuğu olması itibariyle ve birkaç defa Bizansa sadakatle iş yaptığından dolayı Rumların itimadını kazanmıştı. O da, az bir zaman evvel Turağın yaptığı gibi, gitmeden evvel sadakat yemini vermiş ve 1051 senesi başlarında Bizans elçisi sıfatiyle Peçeneklere gitmişti[1]. Kegenin bu elçiliği Bizanslılara hiçbir fayda temin etmedi; kavimdaşlarına karşı yaptığı bu kadar suçun cezası olarak kendi kavimdaşları tarafından parça parça edilerek öldürülmüştü[2]. Bu suretle, Bizanslıların Peçeneklerle anlaşmak ve onları elde ederek kuvvetlerinden istifade etmek teşebbüsü tamamiyle suya düşmüş bulunuyordu.

TRAKYADA PEÇENEKLERE KARŞI MÜCADELE

Bizans hükûmeti 1050/1051 kışın mümkün olduğu kadar çok ücretli asker toplamağa gayret etmişti. Anadoludan ve Peçeneklerin akınlarından masun kalan garp vilâyetlerinden yeni kuvvetler celbedilmişti. Gerek ücretli askerlere ve gerek yerli kuvvetlere aylık vermek ve onları beslemek için paraya ihtiyaç vardı. Zaten tamtakırkalan Bizans hazinesi, şimdi büsbütün boşalmıştı. Bunun üzerine ahaliden yeni vergiler alınmağa başlanmıştı. Bu hal halkın ademi memnuniyetinin artmasına sebep oldu. Fakat Bizans hükûmeti her ne bahasına olursa olsun memleketi Peçenek tehlikesine karşı müdafaa etmek mecburiyetinde idi. Güç halle Varjag ve Frenklerden ibaret 20 bin kişilik ücretli bir ordu yapıla-

[1] Kedrenos II, 602.
[2] Keza II, 603.

bilmişti; bu orduya diğer Bizans kuvvetleri de katılarak - sonraları tahtı ele geçirmek teşebbüsünde bulunan - Nikefor Bryenniosun kumandası altında Peçeneklere karşı gönderilmişti. Trakya ve Makedonyayı yağma etmekte olan Peçenekleri bu kadar küçük bir ordu ile mağlûp etmek mümkün olmazdı; ancak kalelerde saklanarak, Peçenekler üzerine anî hücumlar yapmak suretiyle partizan harbi yapılabilirdi. Zira bütün Trakya bunların elinde bulunuyordu. Peçeneklerin bazı kıtaları hattâ payitahta kadar yaklaşmışlardı. Kostantiniyede ise bunlara karşı gönderilecek muntazam bir ordu mevcut değildi. İmparator (Konstantin IX. Monomachus) şehir ahalisinden ve saray adamlarından 500 kadar kişiyi silâhlandırarak Peçeneklerin bulundukları bir yere göndermişti. Bundan kimseninin haber almaması için onları geceleyin yürütmüştü; ve Peçenekler uykuda iken baskın yaparak birçok Peçenek kılıçtan geçirilmişti. Ertesi gün bir araba dolusu Peçenek kafası imparatora gösterilmek için Kostantiniyeye getirilmişti[1].

Bryennios'un kumandasındaki orduya gelince, o Trakyayı Peçenek akınlarından temizleme hareketine geçmiş bulunuyordu. Meydan muharebeleri yapacak kadar kuvvetli olmıyan bu ordu bilhassa partizan harbi, yani guerilla yaparak, düşmanı zaifletecek; anî hücumlarla tesadüf ettiği Peçenekleri imha ettikten sonra, ikinci bir Peçenek kıt'ası gelinceye kadar yakındaki kalelere saklanacak, tehlike geçtikten sonra yeniden harekete geçecekti. Bu pilân üzerine, kumandanlardan Michael Akolutos Edirnenin cenubuna gönderilmiş; Bryenniosun da Edirnenin şimalinde faaliyette bulunması tasvib edilmişti. Bundan o sıralarda Peçeneklerin ta Marmara sahillerine kadar akın yaptıkları anlaşılıyor. Peçenekler, Ergene nehri boylarını ve Arkadiopolis (Lüle-Burgaz) havalisini yağma etmişlerdi. Rodostodan bir günlük yolda bulunan Chariopolis de Peçenek hücumuna maruz kalmıştı. Bu havalideki bir Peçenek kıtasının Bizanslılar tarafından imha edildiği bildiriliyor. Bir Bizans kaynağında bu vak'a şöyle nakledilmiştir: Peçenekler gündüzün Chariopolisin yanındaki yerleri yağma etmişler ve gece istirahati için de orada bir karargâh kurmuşlardı; kimisi yiyip içmekle, kimisi çalgı çalmakla, şarkı söylemekle meşguldü. Biraz

[1] Kedrenos, II, 604.

sonra herkes uykuya dalmış bulunuyor, karargâhta çıt eden yoktu. Peçenekler, her hangi bir tehlikeyi akıllarına bile getirmediklerinden bekçi koymayı bile lüzumsuz görmüşlerdi. Edirneden Peçenekleri tedip için gönderilen Mihael Akolutos onları gündüzdenberi takip etmiş ve gece istirahatine çekilmelerini beklemişti. Gece yarısı Bizanslılar saklanmış oldukları yerlerinden çıkarak anî bir hücumla uyumakta olan Peçeneklerin birçoklarını kılıçtan geçirmşiler, ve bütün eşyalarını almışlardı. Bunu müteakıp Akolutos Edirneye, Bryenniosun yanına gitmişti. Her iki kumandan birlikte hareket ederek evvelâ Edirneye yakın olan Toplitza mevkiinde bir Peçenek kıtasını, sonra, Balkanlara yakın Goloe da başka bir Peçenek kuvvetini yok etmişlerdi[1]. Bizanslıların bu tedip hareketleri iyi bir netice vermiş, Balkana yakın vilâyetler Peçenek akınından kısmen kurtulmuştu. Hiç olmazsa, Peçenekler eskisi gibi serbestçe Bizansa tabi yerleri yağma edemiyorlardı[2]. Bizanslıların bu guerillasi 1052 senesine kadar devam etmiş olsa gerektir.

1053 TE PRESLAV YANINDA BİZANS ORDUSUNUN HEZİMETİ VE 30 YILLIK SULHUN AKTİ

Bizanslılar, bu küçük muvaffakıyetlerinden gayrete gelerek, Peçeneklere Tuna boyunda kat'î bir darba indirmeği düşünüyorlardı. Maksatları - Bizansın bu kuvvetli ve tehlikeli düşmanı büsbütün ortadan kaldırmaktı. Bu pilânı kuvveden file çkarabilmek için mevcut bütün kuvvetler celbedilmişti. Anadoludan ve Balkan yarımadasından getirilen kıt'alar, ismi yukarıda zikredilen, Mihael Akolutosun kumandasına verilmişti. Bulgaristan valisi Basil de idare ettiği vilâyetlerden topladığı bir ordu ile hazır bulunması emrini almıştı. 1053 senesi ilkbaharında bu iki ordu birleşmiş ve Balkan dağlarını geçerek büyük Preslavın yanında derin hendekler kazarak müstahkem bir karargâh vücude getirmişti.

[1] Attaliates, S. 37. Kedrenosta bu vak'aların cereyanı biraz başka türlüdür. O, ilk önce Peçeneklerin Goloe da, sonra Toplitza ve nihayet Chariopoliste imha edildiklerini söyliyor. Bu hususta Attaliatesin sözü daha muteberdir; çünkü eserine ekseriyetle kendisinin gördüklerini kaydetmiştir.

[2] Kedrenos II, 604.

Bizanslılar Peçeneklerin merkezi olan "Yüz-tepe„ (ἑκατὸν βουνοὺς) ye kadar gitmeye cesaret edememişlerdi. Anlaşılan Peçeneklerin tahmin edildikten daha kuvvetli oldukları görülmüş, ve Bizans kumandanları da başta yaptıkları pilânı değiştirmek mecburiyetinde kalmışlardı. Bizans ordusu Balkanları geçtikten sonra hareket serbestisini kaybetmiş bir vaziyette idi. Peçeneklerin başında eski reislerden Turak bulunuyordu. Onlar derhal harekete geçerek Bizans ordusunu büyük Preslavta muhasara etmişlerdi. Bizans müverrihinin sözüne göre, erzak azlığından - hakikatta ise Peçenek hücumlarının şiddetinden - Bizanslılar muhasara edildikler yerden geceleyin gizlice çekilmişlerdi; karanlık içinde Bizans ordusu Balkan yolunu tutmuştu. Fakat düşmanın ricat ettiği Peçeneklerce malûm olmuştu. Onlar derhal Bizanslıları takibe koyularak, çekilmekte olan orduyu baltalamağa başlamışlardı. Bu gece muharebesinde Bizanslılar pek çok ölü vermişler, bunlar arasında Bulgaristan valisi Basil de bulunuyordu. Münhezim ordu Balkanları geçerek bu taraftaki kalelerde saklanmıştı[2]. Bu vak'a Preslav yanında 811 yılının 25/26 Temmuz gecesinde cereyan eden, ve Bulgar hanı Krum tarafından Bizans İmparatoru Nikeforun ordusunun imha ve imparatorun ölümü ile neticelenen muharebeyi andırmaktadır.

Bizanslıların bu hezimeti, onların 1051-1052 de elde ettikleri muvaffakıyetleri tamamiyle suya düşürmüştü. Peçenekler yeniden Trakya ve Makedonyada istediikleri gibi hareket edecek bir vaziyette idiler. Daha fazla mücadele etmek kudretne malik olmayan Bizans imparatoru Peçeneklere elçiler göndererek sulh istemekten başka bir çare bulamamıştı. Peçenek büyüklerine birçok hediyeler verilmiş ve Bizansın Peçeneklere vergi ödemesi şaatiyle 30 sene için bir sulh yapılmıştı (1053).

Eserinde imparator Konstantin IX. Monomachtan uzun uzadıya bahseden Psellos gerek bu sulhtan ve gerek diğer Peçenek harplerinden bahsetmiyor. O, yalnız, Bizans ülkesine "Barbarların„ akın yaptıklarını ve yağma ettiklerini söy-

[1] "Yüz-tepe„nin mevkii Kedrenos'a göre (II, 594) bugünkü Bucak'a yakındır.

[2] Attaliates, S. 43.

[3] Attaliates S. 43. Kedrenos II, 608. Zonaras III, 29. Glykas S. 597. F. D ö l g e r, *Regesten* S.10. M. Psellos, *Chronographia* (Coll. de B u d è), I, 152.

liyor. Bu "Barbarlar„ la bir taraftan, Peçenekler, ve diğer taraftan da Selçuk Türkleri kastedildiği aşikârdır.

Bizans müverrihleri, bütün diğer müverrihler gibi, kendi devletlerinin zafiyetinden bahsetmeği sevmezler. Onun için 1053 Peçenek zaferi bu Bizans kaynaklarında pek sönük geçiliyor. Kaynağın birine göre, güya, imparator Peçeneklerle mücadele için yeni bir ordu toplamak istemiş ve "eğer Peçenekleri yenemezse hayatının çok acı olacağını„ da söylemişti. Bu münasebetle bir kaynakta deniliyor ki: Fakat tam bu esnada Peçeneklerden elçiler gelerek imparatordan sulh istemişlerdi[1]. Yani sulhu istiyen Preslav yanında Bizans ordusunu imha eden Peçeneklerdi. Attaliates, Konstantin Monomachin Peçeneklerle mücadeleyi devam ettirmek niyetinde olduğunu kaydettikten sonra, imparatorun etrafındaki adamların "yer yüzünde sayıları muayyen olan lisanlardan biri olan Peçenek dilininin mahvedilmesini Tanrı arzu etmediği„ kabilinden sözler söylemeleri üzerine bu fikrinden vaz geçmiş olduğunu yazıyor.

Bizans menbaları 1053 senesinden sonra Peçeneklere dair pek az malumat veriyorlar. Bu devre ait eksik kayıtlardan anlaşıldığına göre[2] imparator Issak Komnenos 1059 yılında Macarlara karşı yaptığı savaşı Triaditza (Sofya) da sulha bağladıktan sonra [3] Peçenekler üzerine hareket etmişti. Bu seferin neden ileri geldiğini bilmiyoruz. Bizans kaynakları bu hususta bir şey söylemiyorlar.

Görülüyor ki 30 senelik sulh çok sürmemiştir. Galiba, bu sıralarda Peçenekler arasında birlik mevcut değildi[4]. muhtelif kabîleler tekrar bir birleriyle mücadele ediyorlardı. Peçeneklerin Bizans ordusuna mukavemet göstermemeleri ve ayri kabîlelerin başbuğları imparatora sadakat yemini vermeleri buna delâlet ediyor, Yalnız Peçenek başbuğlarından Selte Tuna boyuna giderek, yaklaşılması güç olan bir kayalığı işgal ile Bizans kuvvetlerine mukavemette bulunmuştu; hatta, Seltenin kayalık yerden inerek aşağıda bulunan Bizanslılar üzerine hücum ettigini görüyoruz.

[1] Kedrenos, II. 608: καὶ προσδεξάμενος οὗτος τὴν πρεσβείαν σπένδεται μετ' αὐτῦν ταιακοντούτεις σπονδὰς θέμενος.

[2] Attaliates, S. 43.

[3] Attaliates, S. 66-67. Scylitzes, S. 645-646. Anna Komnena I, 166. F. Dölger. *Regesten* S. 13

[4] Attaliates, S. 67

Maamafih bu Peçenek kahramanı karşısındaki kuvvetin çokluğundan, bulunduğu yeri terkle yakındaki ormanlara saklanmak mecburiyetinde kalmıştı. Attaliates, Seltenin "bir tavşan gibi korkarak ormanlara kaçtığını„ söyliyor[1]. Bizans müverrihinin bu sözleri, üslûp hususiyetiden başka bir şey değildir.

Peçeneklerin Bizans imparatoruna sadakatları uzun bir zaman devam etmemiş olsa gerektir: imparator Konstantin X. Dukas 1064 65 senesi kışın Peçeneklere elçi ve hediyeler gönderek, onlarla sulhun muhafazası hususunda müzakerede bulunmuştu[2]. Attaliates, bu yılların vak'alarını anlatırken Peçeneklerin sık sık Bizans ülkelerine hücum yaptıklarını da anmaktadır[3].

BALKANALRDA UZLAR

Peçenek yurdunda 1048 lere doğru cereyan etmiş olan iç mucadelenin başlıca sebebini, yapılan harplerde Peçeneklerin Uzlara yenilmelerinde aramak lâzımgelir. Peçenekleri İdıl boyundan çıkaran kuvvetin de Uzlar olduğunu biliyoruz. İşte bu Uzlar yeniden Peçeneklerin tarihine karışmışlardı. 1048 lerde Uzların Dneper kıyılarına kadar ilerlemiş oldukları anlaşılıyor. Onların eski yurtlarını bırakmalarında en büyük âmil ise Kumanlardır. 1030 dan itibaren Don boylarında faal bir rol oynamaya başlıyan Kumanlar mütemadiyen ilerliyerek Uzları Dneper boylarına doğru itmişlerdi. 1060 tarihlerinden itibaren bütün cenubî Rusya bozkırları Kumanların —şark kaynaklarındaki Kıpçakların— hakimiyeti altına girmiş ve buraları Deşt-i Kıpçak adıyle tanınmıştı. Uzların bir kısmı Kiev civarında Rus knjazlarının hizmetine girmek suretile, Ros nehri boyunda yerleşmişti; büyük bir kısmı ise aşağı Tunaya, Peçenekler arasına gelmişti. Fakat Tuna boyları ayni zamanda biribirine düşman olan iki göçmen zümreyi barındıramazdı: Peçenekler, aralarında Uzların yaşamasına kat'iyen tahammül edemezlerdi. Tunanın aşağı mecrasında Peçeneklerle Uzlar arasında şiddetli mücadelelerin cereyan etmiş olduğunu - bu hususta kavnaklarda hiç

[1] Attaliates, S. 84; Scylitzes S. 665.
[2] Attaliates, S. 82.
[3] Attaliates, S. 83.

bir şey söylenmesine rağmen - tahmin edebiliriz. Diğer taraftan Kumanlarm da tazyıkı gittikçe artmakta idi. Bu vaziyet karşısında Uzlar da, vaktile Gotların, Bulgarların ve Peçeneklerin yaptıklarını tekrarlamışlar: Tunayı geçerek Balkan yarımadasına girmişlerdi. Bu vak'a, Şarkî Anadoluda Alp-Arslanın ilk büyük muvaffakiyeti olan Ani şehrinin zaptından (6. Temmuz 1064) beş - altı ay sonradır. Mevzuubahis, vak'aların muasiri olan Attaliates esas kaynak teşkil ediyor. Fakat bu Uz hareketi çok anî olduğunnan ve vak'alar biribirini fevkalâde çabuk takip ettiklerinden, Attaliateste buna dair fazla teferrüat yoktur; ancak haricî faktlar kaydedilmekle iktifa edilmiştir. Halbuki Uzların gerek Prut ve Tuna boylarında kalmaları, ve gerek Balkanlara geçmeleri bu yerlerin tarihî ve etnografyası bakımından çok ehemmiyetlidir. Bu güne kadar dillerini ve Türk folkloru hususiyetini muhafaza etmeğe muvaffak olan Gagauz Tüurkleri işte bu tarihlerde, Kumanların tazyıkı ile aşağı Tuna boyuna gelip yerleşen Uzların bakayasıdır Balkanlarda - Makedonyadaki Türk unsurunun yeniden kuvvetlenmesi (burada eski Vardar Türkleri ve Moglenada yerleştirilen Peçenek kolonileri mevcuttu) işte bu Uz istilâsından sonra mümkün olmuştu. Bu suretle 1064/1065 te cereyan eden Uz hareketinin Balkan tarihinde ayrıca bir ehemmiyeti vardır.

Bu mühim hareketin nasıl vuku bulduğunu Attaliatese istinaden naklediyoruz. Kaynağın dediğine bakılırsa bunların adedi 600 bindi[1]; bu mıktarın doğru olması şüphelidir[2]. Bu hareketin tarihi de pek sarih değildir. Uzların Tunayı donmuş buzlar üzerinden geçtikleri nazarı itibara alınırsa, bunun 1064 yılının sonu 1065 in başlarında olduğu anlaşılıyor. Uzların Tunayı geçmelerine Bulgar ve Bizans kıt'aları mani olmak istemişlerse de muvaffak olamamışlardı. Balkanlarda kuvvetli bir mukavemet görmiyen Uzlar cenuba doğru ilerileyerek, Trakya Makedonyaya, Selânik civarına hattâ Peloponnesa kadar gitmişlerdi Bizans müverrihi bunların her tarafta

[1] Gagauzlara ait: Th. Menzel, Enzyklopaedie des Islam. Gagauz maddesi.

[1] Attaliates S. 83.

[2] V. Vasil'evskij (Trudy, I. 26) bunun 600.000 olduğunu kabul ediyor. H. Gelzer, *Abriss der byzant. Kisergeschichte.* S. 1008, bu adedin 60.000 olduğunu yazıyor; ayni fikir K. Jireček, *Geschichte der Bulgaren,* S. 207, tarafından da ileri sürülmüştü.

tahribat yaptıklarını ve yagma ettiklerini yazıyor. "O sırada bütün Avrupa ahalisi merak ve korku ile bu muhaceretin ne şekil alacağını beklemişti„ . Maamafih, Bizansın talihine Uz akını bir sel gibi geçip gitmişti. Anî olarak başlıyan soğuklar neticesinde, göçebeler arasında hastalıklar baş göstermiş ve Peçenekler fırsattan istifade ile derhal eski düşmanlarıddan intikam almakta geçikmemişlerdi[1]. Pek çok kollara ayrılmış olduğundan zaten mukavemet kuvvetini kaybetmiş olan bu Türk kavmi bir taraftan hastalık, diğer taraftan Peçeneklerle yerli halkın hücumları altında az bir zaman zarfında hemen hemen tamamiyle mahvolup gitmişti. Uzların sağ kalan kısmı Bizanslılar tarafından memleketin muhtelif yerlerinde bilhassa Makedonyada[2] iskân edilmiş ve Bizans ordusuna da bir çok Uz alınmıştı. Anadolunun Selçuk Türkleri tarafından muzafferane bir surette istilâ edildiği bir sırada, ayni Türk budağının yakın bir şubesi Bizansın Balkan ülkelerine giriyor! Fakat arada bir fark vardır: Anadoluda hareket eden Türkler muayyen pilânlarla, devlet kurmak, işgal ettikleri yerde sağlam bir şekilde yerleşmek, islâmiyeti takviye etmek maksatları ile hareket ediyorlar ve çok mahir reisler arafından idare ediliyorlardı. Halbuki Balkan yarım adasını istilâ edenler ise yalnız akıncı, muayyen maksatlardan ve muktedir rehberlerden mahrum ve medeniyet itibarile Selçuklulardan çok geride duran bir kütle idi; bunun içindir ki Uzlar pek kısa bir zaman zarfında kuvvetlerini ve bir zümre olarak varlıklarını kaybetmişlerdi.

1065 — 1081 YILLARINDA UZLAR VE PEÇENEKLER

1065 senesi Uz akınını müteakıp Tuna boylarının yegâne hâkimi tekrar Peçenekler olmuşlardı. Bu sıralarda Bizansın dahilî vaziyeti gayet karışıktı; sık sık taht-ı veraset kavgaları, isyanlar, haricî harpler birbirini takip ediyor; iktısadî bozgunluk, ahali arasında hoşnutsuzluk, mezhep ve muhtelif tarikatlar arasında mücadele hüküm sürüyor; Bulgarların Bizanslılara karşı ısyanları, Anadoluda Türk tehlikesi devam ediyor ve bütün bunlar Peçeneklerin serbestçe Tuna vilâyetlerinde hâkim bir vaziyette yaşamalarına imkân veriyordu.

[1] Attaliates. S. 83.
[2] Ayni yerde.

Hatta bazı şehirlerin bile bunların elinde oldukları anlaşılıyor. Galiba, 1048 senesinde Kegene verilen üç kale artık hep Peçeneklerin elinde kalmıştı. Tâtoş (Tatus) isimli bir Peçenek başbuğu Dersteri (Silistre) elinde tutuyordu. Bazı Peçenek kabîlelerinin şehrin yakınında yerleşmiş olmaları ve başbuğların da şehrin içinde yaşamağa başlamış oldukları da ihtimal dahilindedir. Bizans imparatorluğu içinde kargaşalıklar devam ettiği bir sırada Peçeneklerin boş durmayacakları aşikârdı. Bunların 1067 yılında Bizans ülkesine akın ettiklerini görüyoruz. Onlara karşı, sonraları imparator olan, Roman Diogenes gönderilmişti. Eğer kaynağın dediğine inanmak lâzımgelirse bu kumandan Peçeneklere karşı muvaffakiyetle harp etmişti. Bu generalın ordusu Peçeneklerin bir çoğunu öldürmüş, bir kısmını da esir almış ve kesilmiş Peçenek kafaları imparatora gönderilmişti[1].

Uz ve Peçeneklerin bir kısmının Bizans yurdunda yerleştirildiğini zikretmiştik. Bizanslıalrın Anadoluda Selçuklulara karşı yaptıkları harplerde muhtelif kavimlerle birlikte birçok Uz ve Peçeneklerin de bulunduğunu Bizans ve Şark kaynaklarından öğreniyoruz. Peçenek ve Uzlara gelince Bunların bir kısmı Bizans arazisinde yerleştirilenlerden ve bir kısmı da ücretli olarak alınan kıt'alar idi. Roman Diogenesin Anadolu seferinde bizzat bulunan ve bütün vak'aları yakından gören Attaliatesin bu husustaki kayitleri çok interesandır. Fakat, derhal şunu da söylemeliyiz ki, Attaliates bazı cihetleri çok mübhem geçiyor. Roman Diogenesin bu seferinde Uzlar ve Peçenekler (Attaliates onları müşterek bir isimle "Skit„ tesmiye ediyor) atlı kıt'alar teşkil ediyorlardı[2].

Attaliatesin dediğine bakılırsa, Bizans ordusu bir yere vasıl olduğu zaman "Skitler„ ve Rumlardan birçokları atlarından inmelerinden evvel erzak ve hayvan yimi tedariki için etrafa yağmaya gönderiliyorlardı. Bu kıt'alar gittikleri yerde düşmanın erkeklerini, kadınlarını ve hayvanlarını

[1] Skylitzes S. 663, Zonaras III, 684.

[2] Malâzgirt seferine ait şark ve Bizans kaynaklarından istifade suretile yazılan en son avaştırma: C. Cahen'in *La campagne de Mantzikert d'après les sources musulmanes* adlı yazısıdır. Byzantion XI (1934) 613-641. Avrupaî bir görüş ve usul ile yazılan Cahenin bu makalesiyle bizde bu mevzua temaseden yazıları mukayese edersek aradaki farkın nekadar büyük olduğu açıkça görülmektedir.

sürükleyip getiriyorlardı.[1] Attaliatesin bu sözleri Bizanslıların Anadoludan Halebe doğru yürüdükleri zamana aittir. Bu memba mevcut kayıtlardan görüldüğü veçhile Peçenekler ve Uzlar Roman Diogenes ile Mantzikerte (Malazgirt) kadar gelmişler ve Bizans ordusunun diğer birkısmı ile Chliat (Ihlat) üzerine sevkolunmuşlardı. Attaliates, bir Selçuk askerinin Bizanslılar tarafına geçmesi münasebetile, Selçuk Türkleriyle bu "Skitler„ arasındaki yakınlıktan bahsediyor ve her iki zümrenin de "aynı çirkin kıyafetli olduklarını ve aynı tarzda bağırıştıklarını, ayni harp usulünü tatbik ettiklerini„[2] söyliyor. Peçenekler ve Uzlar karşılarındaki Selçukluların kendilerine yakın bir kavim olduklarını anlamış olsalar gerektir. Bizans ordusundaki "Skit„ lerin birkaç defa Selçuklular tarafına geçmeleri bunu gösteriyor. Bu sefer esnasında bir karanlık gecede Bizans karargâhı Selçuklular tarafından hücuma maruz kalmıştı. Bizans karargâhında telâş başgöstermiş, kaçanlarla takip edenleri ayırmak güç bir hale gelmişti. Bazı "Skitler„ bu telaş ve karanlıktan istifade ile Bizanslıların harp pilânlarını Türklere bildirmişlerdi[3]. 1071 senesi meşhur Malazgirt (Mantzikert) muharebesi arifesinde bu "Skit„ lerden mürekkep bir kıt'a, başlarında Tamin olmak üzre, Selçuklular tarafına geçmişti[4]. Maamafih bu Türk kıtalarının Selçuklular tarafına geçmesile Alp Aslanın galibiyeti temin edilmiş olduğunu kat'iyetle ileri sürmek doğru değildir. Malazgirt muharebesinin sureti cereyanı ve bu esnada Bizans ordusunnn ahvali ruhiyesi Cahen tarafından tesbite çalışılmıştır[5].

[1] Attaliates S. 108.
[2] Keza, 142.
[3] Ayni yerde, S. 156.
[4] Keza, S. 157. F, C h a l a n d o n, *Essai sur le Regne d'Alexis Ier. Comnene*, p. 4.
[5] C. C a h e n, *La campagne...* p. 632-633: " Il est certain qu'une démoralisatsion, une suspision mutuelle (Bizans ordusundaki muhtelif unsur arasında) croissante régnaient parmi eux, dues aux vieilles hostilités religieuses entre Arméniens et Grecs, à l'imparfaite discipline d'une telle bigarrue de races, que dans les rangs de ces combattants à l'avance effrayés par les Turcs, se trouvaient des mercenaires turcs qu'aucun costume special ne distinguait de leurs frères d'en face. Joignez à cela le caractère malheureux, desorganisé, des premières opérations. Comment ne pas croire à des trahisons? Dès sa retraite de Syrie, sil fallait en croire Matthieu d'Edesse, le sultan avait été averti quil s'en produirait. Ce n'est que le reflet d'un état d'esprit caractéristique; toutefois, dans la nuit du mercredi ou du jeudi, un certain Tamis passa à lénnemi avec des mercenaires turcs. Sans doute, si ce n'est pas simple racontar d'Atta-

"Skit„ lerin düşman tarafına geçmesinden Bizanslılar gayette korkmuşlar, yanlarında kalan Peçenek ue Uzların da arkadaşlarını takip etmelerinden endişe ederek, bunlardan "Skit örfü adeti üzre„ [1] bir daha sadakat yemini almışlardı. Bu yemini müteakip hiç bir Peçenek ve Uz harp devam ettiği müddetce düşman tarafına geçmemişti[2]. Bizans ordusu esir edildikten sonra orada bulunan Uz ve Peçeneklerin akibeti, kaynakça aydınlatılmadığından, meçhul kalıyor. Bunların Selçuk sultanlarının hizmetlerine girdikleri kuvvetle muhtemeldir.

Bizanslıların 26 Ağustos 1071 de Malâzgirt hezimetlerini müteakip imparatorluk dahilinde yeniden kargaşalık baş göstermişti. Bundan Peçeneklerin istifade ettiklerini görüyoruz. Bu vak'alar zamanında Tuna boyları filen Bizans hâkimiyetinden çıkmış gibiydi; orada muhtelif şehirlerde oturan başbuğlar nim - mustakil birer hükümdardılar. Bu vaziyete bir nihayet vermek için, saraya yakın duranlardan Nestor isimli birisi Tuna boyu vilâyetleri umumî valisi olarak gönderilmişti. Fakat buradaki şehirlerin Bizans hâkimiyetini tanımaları şöyle dursun, Nestor kendisi, Dersterde hâkim olan Peçenek Tatoş (Tatus) ile anlaşarak imparatora karşı isyan bayrağını kaldırmıştı. Bu sıralarda Bizansın bütün idaresi yaşı epey ilerlemiş olan imparator Parapinakes Michael VII. nin nedimi olan hadım Nikeforun elinde idi. Bu adam ise çok fena taraftan tanındığından her kesin nefretini kazanmıştı. İmparator Michael VII. Parapinakes hiç bir veç-

liate, leur nombre devait-il être assez faible, car aucun auteur arabe ni Mathieu, ni Bryenne n'en parlent. En tout cas, ce bruit répandit et mit le comble à la désagrégation psychologique de l'armée grecque». Mükrimin Halil, Malâzgirt muharebesini anlatırken "Bizans ordusunun sağ cenahında bulunan Rumeli Oğuzlarile (sic) sol cenahındaki Peçenekler toptan ve birden kaçarak Alp Arslan ordusuna iltihak eftiler„ diyor. *Anadolunun Fethi*, "Türk tarihinin Ana hatları„ eserinin müsveddeleri, Seri: II, No. 38 den ayrı basım. İstanbul (1934) S. 49. Fakat bunun hangi kaynaktan alındığı gösterilmiyor. Bu vak'alara bizzat şahit olan Attaliates Uzlarla Peçeneklerin «toptan» Alp Arslan tarafına geçtiği söylemiyor. Bilâkis, «Skit» lerin yani Uzlarla Peçeneklerin, bir kısmının Bizans ordusunda kaldığını ve «sadakat yemini verdikten sonra» hiç birisinin harbin sonuna kadar Selçuklular tarafına geçmediğini bu kaynaktan öğreniyoruz.

[1] Attaliates S. 159.

[2] Bryennios S. 57.

hile bu menfur nediminden ayrılmak istemiyordu. Tuna boyuna valiliğe gönderilen Nestorun isyanına da başlıca sebep Nikeforun fena idaresi olmuştu. Filibe civarında toplu bir surette yaşayan Bulgar Bogomilleri (Pavlikyanlar) bilhassa hadım Nikeforun idaresinden müşteki idiler. Bizans idaresine karşı büyük bir nefret besleyen bu unsur her zaman için isyan çıkarmaya hazırdı. Nestor bu cins gayrimemnunleri kazandıktan sonra Peçenekleri de kendine taraftar kılmıştı. O, bu hazırlığı müteakıp Balkan dağlarının geçmiş ve hiçbir mukavemet görmeden Kostantiniye surlarına kadar gelerek payiathtı muhasara altına almıştı. Bu vak'anın 1074 senelerinde cereyan etmiş olduğu anlaşılıyor. İmparatorla müzakere için şehire Peçeneklerin gönderilmiş olmaları ayrıca şayanı dikkattir. Fakat Peçeneklerin bu sefer esnasında Nestor'a yardım etmekten ziyade kendi menfaatları için hareket ettikleri görülüyor. Onlar, galiba, kıymetli hediyelerle elde edilmişler ve Nestorun karargâhına döndükten sonra bir takım şüpheli hareketlerde bulunmuşlardı. Bunun üzerine Nestor Kostantiniyenin muhasarasından vaz geçerek tekrar Tuna boyuna gitmişti[1].

1078 yılında imparator Michael VII. Parapinakese karşı iki hareket baş göstermişti: Balkan yarımadasında Dyrrachium strategi Nikefor Bryennios, ve Anadoluda da Nikefor Botaneiates kendilerini imparator ilân etmişlerdi. Balkanlarda harekete geçen Nikefor Bryenniosun bilhassa Peçeneklere güvendiği anlaşılıyor; fakat Peçenekler yalnız bir tarafa bağlı kalmamışlar, işlerine geldiğine göre ya Bryenniosu veya Botaneiatesi iltizam etmişlerdi.

Peçeneklerin önce Mihael VII. inin meşru haklarını mudafaa etmek bahanesiyle Bryenniosa karşı yürüdüklerini görüyoruz. Onlar, Makedonyaya girerek etrafı yağma ve Bryenniosu da Edirnede muhasara etmişlerdi. Bryennios bunlara karşı mücadele edememiş; şehirde başgösteren muthiş bir açlık üzerine Peçeneklerle müzakereye girişmek mecburiyetinde kalmıştı. Pek çok kıymetli hediyeler, altın gümüş eşya, kumaşlar ve, o zaman için çok büyük bir para olan, 20 talant altın göndermek suretiyle, Peçenekleri Edirneden uzaklaştırmağa muvaffak olmuştu. Attaliates, bu mü-

[1] Attaliates S. 209. Skylitzes S. 719.
[2] Attaliates S. 261 - 262.

nasebetle Bryeniosla alay ederek: "kendine pek güvenen bu zat korkakça ve şerefsiz bir şekilde şehrin kalın surları arkasına iltica ile, Peçeneklerden kurtulmak için ahaliyi suyarak necat parası vermekten başka bir şey yapamadı„ diyor. Nikefor Botaneiates ise Anadoludaki mücadelede üstün gelmiş ve tahta çıkmağa muvaffak olmuştu. Bunu müteakıp onun Balkanlarda rakibine karşı mücadeleye giriştiğini görüyoruz.

Nikefor III. Botaneiates, Nikefor Bryenniosa karşı mücadele için Anadoludan kıt'alar celbetmişti. Nikefor Bryennios ise daha evvel davranarak, kardeşi Joannın kumandası altında bir orduyu Kostantiniye üzerine göndermiş bulunuyordu. Bu orduda birçok Peçeneklerinin bulunduğunu görüyoruz; bunlardan bir kısmı ücretli ve bir kısmı da Bizans ülkesinde yaşayanlardan ibaretti. Bundan maada evvelce imparator tarafında (galiba Mihael VII. mevzu bahis) hareket eden Peçenekler de Joannın ordusuna iltihak etmişlerdi[1]. Maamafih Kostantiniyenin muhasarası az bir zaman sonra kaldırılmış ve muhasara ordusu da Makedonyaya çekilmişti. Bunu müteakıp Nikefor III. Botaneiates mümtaz cenerallarından Aleksi Komnenosu (sonraki imparator) ücretli Türk ve Frenk kıt'aları başında Bryenniosa karşı göndermişti. Bu suretle bilahara Peçenek tarihinde fevkalade mühim bir yer tutan Aleksi Komnenos, Peçeneklerrle ilk ciddî bir temasa gelmişti. (1078/9) Aleksi Komnenosunla Bryenniosun ordusu Trakyadaki Kalabrya (Καλαυρὴ) mevkiinde karşılaşmışlardı. Bu muharebe esnasında Peçenekler Bryenniosun müttefiki idiler[2]; onlar ordunun sol kanatında, harp meydanından "iki stadium„ geride, bir nevi ihtiyat kuvveti teşkil ediyorlardı. Bunlar Aleksi Komnenosun kuvvetlerine arkadan hücum edeceklerdi. Komnenosun ordusu yaklaşınca Peçenekler kendilerini tutamamışlar hücuma geçmişlerdi; kısa bir zaman içinde karşılarındaki kıt'aları geriye püskürterek ganimet almağa koyulmuşlardı. Onlar öldürdüklerinin silâhlarını, elbiselerini, atlarını almışlar ve diğer birçok genimet ele geçirdikten sonra dönüp memleketlerine gitmişlerdi[3]. Peçenek yardımından mahrum kalan Bryennios ta Aleksi Komnenos tara-

---

[1] Nikefor Bryennios S. 126. Anna Komnena I. 27 - 30.
[2] Bryennios S. 136. Attaliates S. 290.
[3] Bryennios S. 139.

fından mağlup edilmiş ve esir olarak payitahta getirilmişti. Anna Komnena bu münasebetle Peçenekleri takbih ederek "bunların bütün gayeleri ganimet almaktır; düşmanı mağlup etmeden evvel ganimete atılarak zaferin kazanılmasına mani oluyorlar„ diyor[1].

Nikefor Bryenniosun hezimetinden sonra imparator Nikefor III. Botaneiatesa karşı isyan çıkaran Dyrrachium valisi Basilaki de Peçeneklerden istifade etmeği düşünmüştü. Basilâkinin adamları Peçeneklere giderek yardım istemişler ve muvafakat cevabını almışlardı. Fakat Peçenekler Basilâkinin Selânik yanında imparator ordulariyle çarpıştığı bir zamanda, harp meydanında bulunamamışlardı. Onlar Basilâkinin hezimeti haberi üzerine memleketlerine dönüp gitmişlerdi. Peçeneklerin bu 1078 seferine, Bizans membalarının verdiği malûmata göre, Kumanlar da iştirak etmişlerdi; bu münasebetle Bizans membalarında ilk defa olarak Kuman ismi zikredilmektedir.

Bizans tarihinin bu devirlerinin çok karanlık kaldığını söylemiştik. Bu sıralarda birçok iç mücadeleler cereyan etmişti. Gerek hariçten ve gerek dahilden düşmanların adedi eksik değildi. Bilhassa Filibede ve cıvarında yaşayan Bulgar - Bogomilleri devlet için her zaman bir tehlike teşkil ediyorlardı. Bogomiller[2], yahut başka bir isimle Pavlikyanlar, Grek - orthodoks dinine muhalif, kuvvetli Maniheirm tesirleri altında kalan bir mezhepti. Bu mezhebin ana vatanı şarkı Anadolu olup, Bizanslılar Anadoluda bunun intişarına mani olmak için bu mezhep saliklerinin birçoklarını Bulgaristana iskân etmişlerdi. Bulgaristanda yerleştirilen Pavlikyanların Tuna boylarından kopup gelen akınlara bir set olacakları da düşünülmuştü. Bizanslıların umduklarının hilâfına olarak bu mezhep Bulgaristan ahalisi arasında pek çok taraftar bulmuş, ve bir nevi millî Bulgar hareketi şekline girmişti. Buradaki "Maniheiler„ in Peçeneklere karşı mücadeleleri şöyle dursun bilâkis birçok defa kendileri Bizansa karşı mücadelede Peçenekleri davet etmişlerdi. Tabii, Peçenekler bu cins "davet„ leri hiç kaçırmamışlar, akın yapmak, ganimet elde

[1] Anna Komnena I., 30. τοιοῦτον γὰρ, τὸ ἔθνος τὸ Σκυθικόν· μήπω καθαρῶς τρεψάμενοι τὸν ἀντίπαιον καὶ τὸ κρατος ἀναδησάμενοι, διαθείρουσι τὴν νίκην τῇ ιαφυραγωγίᾳ

[2] Bu harekete dair: V. Zlatarski, *İstorija*, II, 555 ve devamı S. Runciman, *A history of the first Bulgarian Empire*, S. 190 - 196 ve bu esirin bibliografya kısmına bakınız.

etmek fırsatından bol bol istifade etmişlerdi. Ayni zamanda, böyle "davet„lere icabet etmeleri onların akınlarına bir nevi "meşruiyet„ süsü de vermiş oluyordu.

1078 - 81 senelerinde aslan bir Rum olan Leka adlı Filibeli bir Pavlikyan, Peçenek başbuğlarından biriyle sıhriyet tesis ettikten sonra, Sofya ile Niş arasındaki yerlerde imparatora karşı isyan bayrağı kaldırmıştı. Bu isyana Peçeneklerin de iştirak ettiklerini görüyoruz. Nikefor Botaneiates Leka ile muzakereye girişmeyi daha muvafık bulmuş, ona birçok hediyeler göndermiş ve isyana nihayet verdiği takdirde yüksek bir makama tayin edileceğini vaadetmişti. Bunun üzerine Leka Kostantiniyeye gitmiş, imparatorla barışmış ve yüksek bir memuriyete tayin edilmişti. Fakat Lekanın ordusunda bulunan Peçenekler akınlarında devam etmişlerdi. Bunlara karşı, vaktiyle Kalabrya yanında Nikefor Bryenniosu yenen, general Aleksi Komnenos gönderilmişti. O, mahirane manevralarla Peçeneklerin arkasına geçmeğe muvaffak olmuş, ve Trakyayı Bunlardan temizlemişti. Aleksi Komnenosun imparator olmadan evvel Peçeneklere karşı yaptığı son seferin bu olması muhtemeldir. Birçok isyanları yatıştıran ve Anadolu ile Balkanlarda dıştan hücum eden kavimlere karşı yapılan harplerde nam kazanan bu genç general, çoktan beri ümit ettiği "kayser„ rütbesini alamayınca, imparator Nikefor Botaneiatese karşı isyan etmiş ve 1 Nisan 1081 de Bizans tahtını ele geçirmeğe muvaffak olmuştu.

Aleksi Komnenos tahta çıktığı sırada Peçenekler Balkanlarda çoktanberi mühim bir siyasî faktör idiler. Onların kalabalık bir kitle halinde Tunayı geçerek Bizans ülkesine girmelerine artık 30 yıl kadar uzun bik zaman geçmiş bulunuyordu. Bu müddet zarfında onların Balkanlardaki şarayiti yakından görmüş, öğrenmiş ve vaziyetten nasıl istifade etmek lâzımgeldiğini mükemmel kavramış olduklarını müşahede ettik. Balkanlarda Peçeneklerin tabii müttefikleri de vardı: Bulgar Bogomilleri. Bu Bulgar halk kitlesinin Bizansa karşı Peçeneklerle elbirliği yapmaları, her iki kavim arasında hem his hem de menfaat birliğinin mevcut olduğunu gösteriyor. 11 inci asır ortalarında Bulgar halk kitlesi arasında, eski cetlerinin Tunanın şimalinden, Peçeneklerin gelmiş oldukları diyardan, neş'et ettiklerine dair bazı an'anelerin henüz büsbütün unutulmamış olduğu da mutemeldir. Netekim, bir defa

Bogomil isyanını idare eden şahsın adı Travl'di; bu ad halis bir eski Bulgar adıdır (Tervel). Bu cihet te şimdi söylediklerimizi teyit eder gibi görünüyor. O halde, Peçeneklerle Bulgar Bogomilleri arasındaki elbirliğinin Bizans kaynaklarında tasrih edilmiyen ikinci bir ciheti de vardır. Yalnız bu hususu aydınlatacak malzemeye malik olmadığımızdan meselenin bu tarafına girişmeğe cesaret edemiyoruz.

Bizanslıların Balkanlarda mücadele edttikleri Peçenekler, vaktile Turak'a tabî olan ve 1049 yılında Tunayı geçtikten sonra hezimete uğramış, Bizans ülkesinde yerleştirilmek istenilmiş Peçeneklerdi. Bunlar Trabitza yanından kaçtıktan sonra Selte ve başka başbuğların idaresinde, aşağı Tuna ile Yüz-Tebe (Şumnu) civarında müstakil bir hayat geçirmekte idiler. Bunlardan maada vaktiyle Kegen'e tabi olan muhtelif yerlerde yerleştirilmek suretile Bizansın tabiiyetine giren Peçenekler de vardı. Bunlardan Bizans ordusuna atlı kıt'alar alınırdı. Anadolu harplerinde bu Peçenek atlı kıt'alarından azamî derecede istifade olunabilirdi. Onun için Bizans hükûmeti Tuna boyunda yaşıyan müstakil Peçenek zümresini ne yapıp yapıp kendi tabiiyeti altına almağa çalışıyordu. Aleksi Komnenosun bütün emeli Peçeneklerin müstakilen yaşamalarına nihayet vermek, ve onları devlete faydalı bir unsur yapmaktı. Talih bu imparatora yardım etmiş: şarktan gelen ikinci bir Türk kavmi, Kumanlar, ilerde göreceğimiz veçhile, Bizans imparatorunun umduğunun bir kaç mislini yapmışlardı.

VIII

ALEKSİ KOMNENOS ZAMANINDA BİZANS-PEÇENEK MÜCADELESİ

(LEBUNİUM MUHAREBESİNE KADAR)

1056-1081 YILLARINDA BİZANSIN VAZİYETİ

Bizans imparatorluğu Basil II. Bulgaroktonosun ölümünden sonra sukut devrine girmiş bulunuyordu. Bilhassa Makedonya sülâlesinin son mümessili olan imparatoriça Zoeden sonra, yani 1056 dan itibaren, 26 yıl müddetle, Bizans arkası kesilmiyen taht mücadeleleri içinde çalkalanmış durmuştu. Anadoludaki büyük çiftlik sahipleri - aristokratların, merkez hükûmete karşı düşmanca bir vaziyet almaları devletin sür'atle zayıf düşmesine sebep olmuştu. Buna bir de hariçten gelen taarruzları da katarsak - Bizans imparatorluğunun ne vaziyete düçar olduğunu izaha lüzum bile yoktur. Bilhassa bu sıralarda dıştan başlıyan hücumlar eskiden olduğu gibi geçici bir mahiyette değildi.

Yukardaki bahislerden görüldüğü veçhile, 11-inci asrın ortalarından itibaren Tuna boynundan gelen Peçenekler imparatorluğun Balkanlardaki vilâyetlerine akın yapmağa başlamışlardı; aynı zamanda, aşağı İtalya ile Sicilyada bir devlet kurmuş olan, Normanlar Epirus'a geçmek üzere bulunuyorlardı; ve bilhassa Anadoluda -Selçuklu Türkleri, az bir zaman zarfında hâkimiyetlerinin Marmara sahillerine kadar yayılmasıyle neticelenen bir harbe girişmişlerdi. Haricî tehlikenin gittikçe büyümesi nisbetinde Bizansta imparatorların o kadar sık değiştiğini görüyoruz. 1056 da Zoenin ölümünü müteakip tahta çıkarılan Michael Stratiotikos ancak bir yıl bu makamı işgal edebilmişti. Anadoludaki ordunun kumandanı olan İsaak Komnenos ordu tarafından 1057 de

imparator seçildikten sonra, devlet idaresi askerî fırka eline geçmiş bulunuyordu. Fakat iki yıl sonra İsaak Komnenosun tahtı bıraktığını görüyoruz. Bu makam daha ziyade mülkî idare işlerine ehemmiyet veren Konstantin X. Dukas tarafından işgal edilmişti (1059-1067). Bu imparator ölünce onun karısı Eudokia, Bizansın bu sıradaki çok nam kazanmış olan generallerinden Roman Diogenes ile evlenmiş, ve bu suretle Roman Diogenes Bizans imparatoru olmuştu. Alp Arslanın 1071 de Malazgirtte esir aldığı imparator bu zattır. Malazgirt mağlûbiyetini müteakip tahta çıkarılan Michael VII. Parapinakes'in saltanatı da çok sürmedi; bu zatın en az meşgul olduğu saha da harp işleridi. Halbuki tam bu sıralarda başta bir askerin bulunması şarttı. Bu vaziyet karşısında yeniden askerî fırkanın harekete geçtiğini görüyoruz. Anadoludaki Bizans ordusunun Anadolu "them„ i strategi Nikefor Botaneiatesi 1078 de tahta çıkardığını görüyoruz. Fakat artık epey yaşlı olan ve sıhhî vaziyeti de büyük işler başarmak için müsait olmıyan bu imparator ancak üç yıl tahtta kalabilmişti. Askerî parti yeni bir namzet aramağa başlamıştı. Bu makama getirilmek için Aleksi Kamnenostan daha münasip bir şahıs bulunamazdı. Anadolunun en zengin aristokrat ailesinden birine mensup olup, sabık imparator İsaak Komnenosun yeğeni, aynı zamanda Anadolu ve Balkan harpleri esnasında kendini tanıtmağa muvaffak olan, Aleksi Komnenos 1081 de Nikefor Botaneiatesi tahttan indirerek kendisi bu yüksek makamı işgal etmişti.

Aleksi Komnenosla Bizans imparatorluğu yeni bir devreye girmiş bulunuyordu[1]. O tahta çıktığı zaman Bizans imparatorluğu tamamile ortadan kalkacak bir vaziyette idi. Halbuki bu imparator öldüğü zaman Bizansın kuvvetli bir devlet haline gelmiş olduğunu müşahade ediyoruz. Bu büyük değişiklikte o zamanın büyük siyasî vak'aları (Haçlılar seferi) birinci derecede ehemmiyeti haiz olmakla beraber, Aleksi Komnenosun da muhakkak büyük bir rolü olmuştur. Onun için bu imparatorun hâkimiyeti üzerinde fazla duracağız. Aleksi Komnenosun tahta geçeceği

[1] Aleksi Komnenosa ait başlıca eser: F. Chalandon, *Essai sur le règne d'Alexis Ier Comnène*. Paris 1900. Bu kitap eskimiş olmakla beraber henüz kıymetini kaybetmiş değildir. A. Vasiliev, *Histoire de l'empire Byzantine*, 2-inci ve Grousset, *Histoire des croisades*, 1-inci cildinde Aleksi Komnenosa dair malumat bulunmaktadır.

sıralarda imparatorluk çok müşkül bir vaziyette bulunuyordu. Roman Diogenesin 1071 de Selçuluklar tarafından hezimetini müteakip Bizans devletinin harice karşı mukavemet kudreti sıfıra inmişti. Malazgirt bozgunundan sonra devlet dahilinde baş gösteren kargaşalıklar, taç kavgaları, Balkan yarım adasına Tuna boynundan kopup gelen Peçenek akınları, Adriyatik denizi cihetinden İlliryeye hücum eden Norman kuvvetleri, ahali arasında vergilerin çokluğu yüzünden doğan memnuniyetsizlik, ve bilhassa Anadolunun dörtte üçünün Türkler tarafından işgal edilmiş olması - bunların her biri Bizans devleti için birer büyük tehlike teşkil ediyordu. Dış harpler ve iç yolsuzluklar neticesinde memleketin iktisadî vaziyeti bozulmuş, ticaret, ziraat sekteye uğramış ve devlet te sukuta doğru sür'atle yürümekte idi. Aleksi Komnenosun tahta geçmesi aristokrasi partisinin galebe çalması demekti; Anadolu ve Balkan vilâyetlerinde büyük arazi sahipleri Komnenos ailesinin yükselmesine yardım etmişlerdi; binaenaleyh Aleksi Komnenos, kendisinin de mensup olduğu, bu yüksek zümrenin menfaatlarına göre hareket edecekti. Bunun içindir ki Aleksi zamanında vergilerinin bütün ağırlığı küçük arazi sahipleri üzerine yükletilmişti. Fakat fakir köylülerden toplanılan vergilerin devletin bütün masraflarına kâfi gelmiyeceği aşikârdı. Bu vaziyet karşısında imparator kilise ve manastır eşyasına da "elini dokundurmuştu„. İmparator Aleksi her ne bahasına olursa olsun imparatorluğun dış düşmanlarına karşı mücadele için kuvvetli bir ordu toplamak mecburiyetinde idi. Aleksi Komnenos hem Anadolu tarafından hem de Balkanlardan kopup gelen Türk hücumlarına karşı birden mücadele edecek kuvvete malik değildi. Onun için önce tehlikenin en büyüğü olan Peçeneklerle mücadele etmek, fakat bu sırada Anadoluda teşekkül etmiş olan Türk beyliklerine karşı da diplomatik usullere başvurmak yolu tatbik edilmişti. Aleksi Komnenosun Balkanlardaki Peçeneklerle harplerini muvaffakıyetle yapabilmesi için, arkadan Anadoludaki Türk beylikleriyle mücadeleden mümkün mertebe kaçınması lâzımdı. Balkanlardaki Bizans - Peçenek mücadelesinin ehemmiyetini görebilmek için, evvelâ Anadolunun Selçuklar tarafından zaptedilmesine kısaca temas edeceğiz.

ANADOLUNUN TÜRKLER TARAFINDAN FETHİ

1071 Malazgirt (Mantzikert) deki Türk zaferi Bizans imparatorluğunun sukutunu hazırlayan en büyük darbelerden biridir. Bizans ordusunun bu mağlûbiyetini müteakip çok az bir zaman içinde Türk atlıları ta Marmara ve Akdeniz kıyılarına kadar ilerlemişlerdi. Anadolunun birçok yerleri bir daha terkedilmemek şartiyle Selçuklular tarafından işgal edilmişti. Anadolunun zaptında bilhassa Kutulmuş oğullarının ad kazandığını görüyoruz. Artuk, Tutuk, Afşın, Danişment, Mengücik gibi kahramanların da 11-inci asır Türk futuhatında mühim hisseleri vardır. Bizans üzerine hücum yapan Türk Beyleri aynı zamanda muhtelif cephelerden ilerlemişlerdi. Kutulmuş oğlu Süleyman (sonraki Süleyman - Şah). Cenubî Anadoluyu almakla meşgulken, Kızıl Irmak, ve Yeşil Irmak havzalarını Danişment Bey zaptetmekte idi; buraları 1074 tarihindenberi Türklerin eline geçmiştir. Danişment Beyle birlikte, Danişmentnamede mevcut malûmata göre, Çavrıldır Çaka (چاوردلدر چقا) adını taşıyan birisi zikrediliyordu; bu bey, belki de, Bizans kaynaklarındaki Çaha adiyle zikrolunan, İzmirin Türk Beyi Çakadır. 11-inci asır dünya tarihinin en mühim vak'alarından biri, muhakkak Anadolunun Selçuklular tarafından zaptıdır. Bu futuhat o kadar sür'atle yapılmıştır ki, Bizans tarihçileri Türk futuhatını teferruatiyle kaydetmek için vakit bile bulamamışlardı[1].

Sultan Melik- Şahın emrile 1077 de Anadolu hâkimiyetine getirilen Kutulmuş oğlu Süleyman (ölümü 1086), 1079-1080 yıllarında Ak-deniz, Ege denizi ve Karadeniz sahillerine kadar çıkmıştı. Bu Türk Beyinin az bir zaman zarfında Bizansın iç işlerine karışacak kadar kuvvetlendiğini görüyoruz. İstanbulda tahta çıkabilmek, tahtta tutunabilmek,ve hariçten gelen tehlikeye karşı durabilmek için Bizans büyükleri, Bizans devlet adamları hep Süleyman - Şaha müracaat eder olmuşlardı. Ezcümle, 1080de Nikefor Melissenos adlı Bizans büyüklerinden biri Süleyman-Şahın yardımı ile kendini imparator ilân ederek İznikte yerleşmişti. Bizans kuvvetleri İzniği (Nikaea) muhasara edince, Süleyman-Şah Nikefor Melissenos'a yardıma gelerek, Bizans ordusunu koğmuş, fakat İzniği kendi namına işgal et-

[1] Bu meseleye dair Mükrimin Halil, *Anadolu futuhatı*. İstanbul 1934.

miş, ve burasını payitaht yapmıştı. İznik 1097 Haziranına kadar Türkler elinde kalmıştır. Süleyman - Şahtan sonra İznikte Beylerden Ebül-kasım, sonra Ebülgâzi ve bunu müteakip Kılıç-Arslan hâkimiyet sürmüşlerdi. İznikten maada Anadolunun muhtelif yerlerinde Türk Beylikleri teşekkül etmişti. Sıvasta, Danişmet Beyin yerleştiğini biliyoruz. İzmirde ve Efeste birer Türk Beyliğinin teessüs ettiğini görüyoruz.

Bu suretle Malazgirt muharebesini müteakip 10 sene Bizans Anadoludan çıkarılmış gibiydi: İmparatorluğun en büyük şehirlerinden biri olan Nikaea (İznik) Selçuklu Türklerinin en büyük beyi Süleyman-Şahın payitahtı olmuştu.

1085 de Antakya Süleyman Şah tarafından işgal edilmiş bulunuyordu; bununla Bizans idaresinde Kilikyadaki Küçük Ermenistandan maada (bunun da devlete tabiiyeti yalnız isimden ibaretti) ancak Anadolunun garbi - şimalî köşesi kalmış bulunuyordu. Anna Komnena, babası tahta geçtiği zaman Bizans memalikin Anadoluda Boğaziçine yakın yerlerden ve Rumelide de Edirneden ibaret olduğunu söyliyor[1].

Anadolu Selçuklularının rehberi olan Süleyman Şahın vefatından sonra (1086) muhtelif Selçuk emirleri arasında istiklâl arzuları uyanmış, ve bu yüzden mücadeleler başgöstermişti. İzniğin idaresini elinde bulunduran Ebülkasım ve İzmirde hâkim olan Çaka [2] kendi başlarına birer devlet kurmağa kalkışmışlardı. Muhtelif Türk Beyleri arasında ihtilâf başlamış; ve Bizanslılar da bundan istifade ederek Anadoluda kaybettikleri yerlerin hiç olmazsa bir kısmını geri almak teşebbüsünde bulunmuşlardı. Fakat Balkan yarım adasında faaliyette bulunan Peçenekler Aleksi Komnenosa Anadoludaki Türklere karşı harbetmeğe fırsat bırakmamışlardı. Bu cihet vaktiyle Chalandonun da nazarı dikkatini celbetmişti [3]. Bu suretle Selçuklu Türklerinin Anadoluda kuvvetlice yerleşmelerinde Peçeneklerin hisseleri olduğu muhakkaktır.

Ebülkasımın idaresinde bulunan İznik başka bir Türk

---

[1] Anna Komena, I.312 ἀλλ' ἐπ' ἐκεῖνό γε τοῦ καιροῦ εκ μὲν ἀντολῆς ὁ γείτων Βόσπορος ὅριον τῶν Ῥωμαϊκῶν σκήπτρων.

[2] Buna dair: Akdes Nimet Kurat. *İzmirin Türk hâkimi Çaka*, İstanbul 1936.

[3] F. Chalandon, *L'mpire grec*... p 100: l'Asie Mineure, à ce moment, etait profondément troublée, et l'anarchie qui y régnait eût pu faciliter les conquêtes des Grecs si leurs forces n'avaient été retenues en Europe par la guerre des Petchenégues.

emiri tarafından muhasaraya maruz kalınca Ebülkasım, Aleksi Komnenosa müracaat ederek muavenet ricasında bulunmuştu. Bizans imparatoru bunu fırsat bilerek, İzniği kendi eline geçirmek ümidiyle, oraya bir ordu sevketti. Bu ordunun kumandanı da, aslan Türk olup[1] küçük yaşlarında Bizanslılara esir düşen (İmparator Isaak Komnenos zamanında) ve sarayda Aleksi Komnenos ile birlikte büyütülen, Tatiki adlı bir generaldı. Tatiki İznik üzerine yürümüş, onun yaklaşması üzerine şehri muhasara eden Türk kuvvetleri çekilmişler ve biraz ötede vaziyet almışlardı; fakat Tatikinin bu seferinden hiç bir fayda hasıl olmamıştı; o, karşısında gayet kuvvetli bir Türk ordusunu görünce geri payitahta dönmekten başka bir çare bulamamıştı. Bu vak'anın 1086 senesinde cereyan etmiş olduğu anlaşılıyor. Ayni yılda, az bir aralıkla, Peçeneklerin Bizansa hücumlarını görüyoruz. Tatikin İzniği bırakıp gitmesi Peçeneklerin harekete geçmeleriyle bağlı olsa gerektir[2].

PAVLİKYAN TRAVLİN PEÇENEKLERLE EL BİRLİĞİ

Aleksi Komnenos tahta çıktığı zaman Peçeneklerin asıl kuvvetleri Tuna boyundaki ovalık yerlerde, ve "Yüztepe„ denilen (Bugünkü Şumnuya yakın) bir mevkide bulunuyordu. Onların bir kısmı, galiba, Tunanın şarkındaki yerlerde idi. Tuna boyundaki bazı şehirlerin de bunların elinde olduğu anlaşılıyor. Peçenek başbuğlarından-ismi yukarda geçen Tatos (Tətuş) Derster (Silistre) i, ve ismine nazaran bir Peçenek olduğu kuvvetle muhtemel olan Saça (Seçe), Biçina şehrini ellerinde tutuyorlardı. Bunlarla birlikte Slâv unsurunun da şehirde yaşamış olması muhtemeldir. Çünkü hâkimlerin isimleri arasında biri Slavcadır (Sestlav). Burada oturan Peçeneklerin yalnız göçebe olmayıp, ayni zamanda ziraatle de iştigal ettikleri anlaşılıyor. Bilhassa göçebelikle bir arada yapılması kolay olan "darı„ ekmekleri [3] - burada ziraatla iştigal edenlerin Peçenekler olduğuna delâlet eder.

[1] Anna Komnena I, 199.
[2] F. Chalandon p. 100.
[3] Anna Komnena I, 323: ἀροτριῶντες ἔσπειρον κέγχρους τε καὶ πυρούς.
V. Vasil'evskij burada ziraatla iştigal edenlerin Ruslar olduğunu söylüyor (*Pečenegi i Vizantija*, 148-149). O, bu fikrini istinat ettirecek esaslı bir membaa mâlik değildir; sonra κέγχρους u yanlış olarak "yulaf„ diye tercüme etmiştir; bu söz darı olup, bilhassa göçmenlerin ektiği bir hububattır.

İmparator Aleksi Komnenos 1083 senesinde Normanlara karşı harp yaparken en tehlikeli bir anda Bulgaristan Pavlikyanlarından 2800 kişiden ibaret bir kıt'a imparatoru bırakarak memleketlerine dönüp gitmişlerdi. Onların bu hareketleri, tabiî, cezasız kalmıyacaktı. Aleksi Komnenos Selçuklu Türklerinin yardımı ile Norman harbini muvaffakıyetle bitirip payitahta döndükten sonra, Pavlikyanların şiddetle cezalandırılmalarını, Filibedeki emlâklerinin musadere edilerek askerlerine dağıtılmasını, ve birçoklarının da hapsa atılmasını emretmişti. Bu kararı yerine getirmeye memur edilen kimsenin gayet şiddetli davranması mühim karışıklıklara sebep olmuştu. Filibe ahalisi arasında hükûmete karşı büyük bir memnuniyetsizlik başgöstermiş ve el altından bir isyan hareketi hazırlanmıştı. Bizanslılara karşı zaten her zaman husumet beslemekte olan Pavlikyanlar, yahut Bogomiller, isyan çıkarmak için fırsat bekliyorlardı. İmparatorun Pavlikyanlara karşı aldığı tedbirden mutazarrir olanlar arasında, Aleksinin sarayında hizmette bulunan Travl [1] isimli birisinin kardeşleri de bulunuyorlardı. Onlar Kostantiniyeye gelerek vak'ayı bütün fecaatiyle, Travl'e anlatmışlardı. Bunun üzerine Travl Bizanslılardan intikam almaya karar vermiş ve 1084 senesinde gizlice saraydan kaçarak, Filibeye gelmişti. O, burada vatandaşlariyle birlikte isyan bayrağını kaldırmıştı. Filibeye yakın dağlardaki kalelerden Beliotaba denilen bir şehri işgal ile etraftaki memleketi yağmaya, Bizans memurlarını öldürmeye başlamıştı. Travlin çıkardığı isyanın epeyce sürdüğü anlaşılıyor. Bu harekette bizce mühim cihet te ona Peçeneklerin iştirak etmiş olmalarıdır.

Travl, giriştiği işte muvaffak olabilmek için Peçeneklerle münasebet tesis etmiş ve onlardan yardım istemişti. Bu vak'a 1086 da olmuştu. Bizanslılar işin büyüdüğünü görünce Travle adamlar gönderip barışmak teklifinde bulunmuşlardı. Kendisine birçok vaadlar yapılmışsa da hiç bir netice hasıl olmamıştı. Müzakerelerden fayda çıkmadığını gören Aleksi, Pakurianos ve Brana ismindeki, o zaman en tanınmış, iki kumandanın idaresindeki bir orduyu Travl ve Peçenekler üzerine sevketmişti. Pakurianos Beliotaba

[1] Bu ad eski Bulgar hanlarından Tervel adını andırmaktadır; Bulgarlar arasında eski türkçe adların 11- inci asrın ortalarına kadar kullanılmakta olduğunu görüyoruz.

kalesine yaklaşmış, fakat karşısındaki Peçenek kıt'alarının adet itibariyle kendisine çok faik olduğunu görünce, harbe girişmek şöyle dursun, ordusunu kurtarmak yolunu aramak mecburiyetinde kalmıştı. Fakat Brana yiğitlik göstererek, Peçeneklere karşı harbetmek lâzımgeldiğini ileri sürmüştü. Pakurianos ta korkaklıkla ittiham edilmemek için buna muvafakat etmişti. Bizans ordusu harp safına dizilmiş ve Peçeneklerin üzerine yürümüştü. Fakat çarpışma çok devam etmemiş, Bizanslılar şiddetli bir hücuma maruz kalıncâ aralarında karışıklık başgöstermiş, ve az bir zaman sonra da kaçmaya koyulmuşlardı. Her iki kumandan da bu çarpışmada canlarını Azraile vermişlerdi. Bizans ordusu ya dağılmış ve ya esir edilmişti. Aleksi Komnenosun imparator olduktan sonra Peçenekler üzerine gönderdiği ilk ordusu münhezim ve perişan olmuştu[1]. Peçenekler, bu muvaffakıyetlerini müteakip Filibe cıvarında uzun bir zaman hiç bir karşılık görmeksizin, istedikleri gibi hareket etmişlerdi. Tam bu sıralarda Anadoludaki Selçuk beyleri birbirleriyle uğraşmakta idiler. Aleksi Komnenos ta fırsattan istifade İznik üzerine, yukarda söylediğiniz veçhile, bir ordu sevketmiş bulunuyordu. Fakat Beliotaba kalesi yanındaki mağlubiyet Bizans imparatorunu Anadoludaki ordusunu Rumeli tarafına çekmeğe mecbur etmişti.

Bundan ötürü İznik üzerine gönderilen Tatiki geri çağırılmıştı[2]. Onun eline çokça para verilerek alelacele Edirneye gönderildiğini görüyoruz. Tatiki, o sırada maaşlarını almıyan ücretli askerlere aylıklarını verecek, kalan para ile de yeni teşkil edilecek orduya asker toplayacaktı. Ayni zamanda Anadoluda Kizikosta bulunan ücretli Frenk askerleri de Edirneye gönderilmişlerdi. Tatiki yeni bir ordu vücude getirebilmişti; o, Frenklerin de gelmesi ile kendisini kâfi derecede kuvvetli hissetmiş ve Peçeneklere karşı hareket emrini vermişti. Onun kumanda ettiği Bizans ordusu Edirneyi terk ile Filibe istikametinde yürüyerek Blisnium yanından akan bir ırmağın üzerinde karargâhını kurmuştu. Burada erzak tedarikinden dönen bir Peçenek kıt'ası görülünce Bizanslılar ona hücum etmişler ve eşyalarını ele geçirmişlerdi. Tatiki bu muvaffakiyetini müte-

[1] Anna Komnenea I, 325.
[2] Ayni yerde S. 325 - 326.

akip Filibeye hareket etmişti. Buradan etrafı gözetmek için adamlar gönderilmiş, onlar geri dönerek Beliotabada külliyetli bir Peçenek ordusunun mevcut olduğunu bildirmişlerdi. Tatiki bu kadar çok Peçeneğin Filibeyi muhasara altına alacaklarından endişe ederek, sür'atle şehri terk ve Peçeneklere karşı yürümüştü. Yakındaki bir nehir boyunda her iki ordu karşılaşmışlardı. Fakat Bizanslılar olduğu gibi Peçenekler de hücum yapmaktan çekinmişlerdi. Annanın sözlerine göre, Bizanslılar Peçeneklerin çokluğundan; Peçenekler de Bizans ordusunun düzgünlüğünden, zırhların iyiliği ve silâhlarının parlamasından korkmuşlardı[1]. Yalnız, Frenkler harbı başlamak istemişler, fakat Tatiki buna mani olmuştu. İki ordu karşı karşıya güneş batıncaya kadar durmuş ve karanlık başlayınca her taraf kendi karargâhına çekilmişti. Ertesi gün her iki ordu tekrar birbirlerine karşı dizilerek bütün gün harp etmeden geçirmişlerdi. Ayni vaziyet üçüncü günde de devam etmişti. O gece sabaha karşı Peçenekler yerlerinden kalkarak kendi memleketlerine dönüp gitmişlerdi. Tatiki bundan haber alınca[2], derhal Peçeneklerin takip edilmesini emretmiş, fakat Bizanslıların ekserisi piyade olduğundan, Peçeneklerin arkalarından yetişememişlerdi. Peçenekler Demir (kapı) tepeliğini işgal etmişler, Tatiki de Kostantiniyeye avdet etmişti. Bu sefer neticesinde hiç olmazsa Filibe havalisi Peçenek akınından temizlenmiş bulunuyordu.

PEÇENEK BAŞBUĞU ÇELGÜNÜN MACAR KRALI SOLOMONLA BİZANSA HÜCUMU

Travl'e yardım eden Peçenek kuvvetlerinin büyük olmadığı anlaşılıyor. 1087 senesi ilk baharında daha büyük Peçenek kuvvetlerinin Bizans üzerine harekete geçtiğini görüyoruz. Peçeneklerle beraber tahtından indirilen Macar kralı Solomonun da bu sefere iştirak etmiş olması çok entresandır. Bu kralın bir kerre de talihini Bizansla muhrebede sunamak istediği pek muhtemeldir; muvaffak olduğu takdirde, kim bilir, Bizans tahtını işgal etmeyi bile hülyasında kurmuştu. Peçenek kuvvetlerinin başında Çelgü[2] (Τζελγοῦ) adlı birisi bulunuyordu. Seksen bin kişiden mürekkep olduğu söylenen bir Peçenek ordusu, Macarlar ve Sarmatları da (Kumanlar) ihtiva

[1] Anna Komnena I,327—328.
[2] Keza I, 330.

ediyordu[1]. Bunlar Chariopolis (Lule-Burgaz) civarındaki köyler ve şehirleri tahrip ettikten sonra, birçok ganimet ele geçirerek Skoteinon denilen mevkide karargâhlarını kurmuşlardı. Aleksi Komnenos bunlara karşı Nikola Maurokatakalon adlı bir generalin idaresi altında bir ordu göndermişti. Annanın sözlerine göre, etraftaki ahali Peçenek korkusundan yakındaki kalelere saklanmış bulunuyordu. Bizans ordusu Pamphylon tesmiye olunan yere kadar geldikten sonra mevki almıştı; bir müddet sonra Bizans ordusunun burayı da terk ile küçük bir şehir olan Kule'ye vardığını görüyoruz. Peçenekler, kendilerinden daha çok olan Bizans kuvvetleri karşısında muntazaman çekilmişler; fakat ayni zamanda Bizans ordusunun bütün hareketlerini takip etmişler ve bir sabah Çelgü[2] var kuvvetleri başında harbe hazır bir şekilde Bizans ordusunun karşısında vaziyet almıştı. Bunun üzerine başkumandan Maurokatakalon, yanına zabitlerini alarak bulunduğu ovanın arkasındaki tepeye çıkmış ve karşındakilerin vaziyetini öğrenmişti. Bunu müteakip Bizans kumandanı karargâhına dönmüş ve Peçeneklerle harp edip etmemek hususunda arkadaşlarile görüşmeğe başlamıştı. Peçeneklerin adet itibarile çok olduklarını nazarı itibara alarak mağlup olmak ihtimalini düşünmüşve harbe girişmenin doğru olmadığını ileri sürmüştü. Fakat yanındaki zabitler ve ağır silâhlı kıt'alar harbe girişmeğe taraftardılar. Nihayet Maurokatakalon da muvafakat etmiş, ve derhal ordunun harbe hazırlanmasını emretmişti. Her iki ordu karşılaşmış ve, Annaya inanmak lâzım gelirse, Peçenekler dayanamıyarak kaçmışlardı[3]. Anna Komnena, Çelgünün kahramanca mukavemet ettiğini, karşısındaki Bizans saflarını epey bir zaman şaşkın bir hale getirdiğini yazıyor. Çelgü cenk ede ede aldığı yaralarından harp meydanında kalmıştı[4]. Bizans membalarında Macar kralının da bu harpte öldüğüne dair hiç bir

---

[1] Anna Komnena I, 331: καῖ ἀπὸ τοῦ Δακικοῦ στρατεύματος οὐκ ὀλίγους, ὧν ὁ οὕτω καλούμενος Σολμὼν δημαγωγὸς ἦν. Bu Macar kralının Peçenekler'e yaptığı Bizans seferine dair mufassal malumat Macar tarihlerinde, her halde, bulunacaktır. Maatteessüf bu hususta fazla bir şey söyleyecek vaziyette değiliz.

[2] Ayni eser I, 330/331: ἡγεμὼν δὲ οὗτος ὑπερέχων τοῦ Σκυθικοῦ στρατεύματος.

[3] Anna Komnena I, 332.

[4] Keza: αὐτὸς ὁ Τζελγοὺ γενναίως μαχόμενος καὶ ὅλας συνταράσσων φάλαγγας. καιρίαν πληγεὶς ἀφήρηται τὴν ψυχήν.

kayıt yoktur; fakat garp kaynaklarına göre Solomon bu harp esnasında ölmüştür[1]. Bu suretle 1087 senesi ilkbahar Peçenek seferi Bizanslıların zaferi ile neticelenmişti. Muzaffer Bizans ordusu payitahta dönmüş; ve harbe iştirak eden her kese derecesine göre hediyeler verilmişti. Fakat Peçeneklerin tekrar dönmeleri muhtemel olduğundan, imparator Aleksi garp vilâyetleri valisi olan kardeşi büyük domestik Adrian Komnenosu bir ordu başında tekrar Trakyaya göndermişti[2].

BİZANSLILARIN 1087 DERSTER (SİLİSTİRE) HEZİMETİ

Peçenekler bu hezimetlerini müteakip Tuna boylarına dönmüşlerdi. Onların Bizanslılardan intikam almak için yeni bir sefer açmaları her an beklenebilirdi. İmparator Aleksi buna mani olmak için Peçenek kabîlelerine hediyeler, altın ve gümüş para göndererek aralarında nifak sokmak istemişse de Peçenekler bu gibi hediyelere kapılmamışlar, birbirlerinden ayrılmamışlardı[3]. Onlar müştereken hareket ederek daha çok ganimet almayı, ve esirlerin satılmasından gelen pek çok serveti, imparatorun arada sırada göndereceği hediyelerine tercih etmişlerdi. Esirlerin çok para getirdiği, yalnız bir Bizans başbuğunun fidyeyi necat parasının 40 bin sikke olduğundan (Georg Maurokatakalon için) sarahaten görülmektedir. Bizanslılar Peçenekleri hediyelerle elde etmek mümkün olmadığını görünce bu defa Peçenekleri Tuna boyundan tamamile kovmak ve oraları Bizan hâkimiyeti altına almaya karar vermişlerdi. Bizanslılar daha birkaç ay evvel Kule yanında Peçenekleri büyük bir hezimete uğratmış değiller midi? İşte bu son zafer Bizanslıların gayret ve kuvvetini arttırmıştı. Bizans ordusu 1087 senesinin Haziran ortalarında Peçeneklere kat'î bir darbe indirmek niyetile sefere çıkmış bulunuyordu. Aleksi Komnenos büyük bir ordu ile Edirneye gelmiş ve buradan hareketle Dampoli (Yambolu) ile Goloe arasında bulunan Lardeaya vasıl olmuştu. Bir kumundan

[1] *Bernoldi Chron.* sub ann. 1087 (Pertz. V, 446): Solomon quondam rex Ungarorum dum quiddam contra regem Graecoum molitur, post incredibilem hostium stragem et ipse viriliter occubuit. Annalista Saxo (Pertz VI, 724) sub ann. 1087: Salomon Ungariae quordam rex et Knut rex Dakorum a suis occisi sunt.

[2] Anna Komnena I, 342.

[3] Anna Komnena I, 344: ἀλλ' οὐδέ τις λαθὼν πρὸς τὸν βασιλέα ἀπηυτομόλησεν, ἔτι ἀμετάθετον τέως τὴν γνώμην ἔχοντες.

buradan Derstre doğru, Karadeniz sahiline gönderilmişti[1]. İmparator Lardeada kırk gün kalarak diğer kuvvetlerin gelmesini beklemişti. Ayni zamanda Bizansın Karadeniz donanması da Tunaya gönderilmişti. Donanma, demin Derstre gönderildiğini söylediğimiz kumandanla birlikte hareket edecekti. Bu kuvvetler Peçenekleri arkadan tehdit ile onların Tunayı geçmelerine mani olacaktı. İmparator Aleksi ise Balkanları geçip Peçeneklerin asıl kuvvetlerini imha edecekti. Seferin plânı bu idi ve etraflıca düşünülerek tertip edilmişti. Bizanslıların bu plânları, vaktile Bulgar harplerinde, bilhassa imparator Konstantin V. Kopronymos (741-775) un Bulgar harplerindeki plânını hatırlatmaktadır. Fakat tecrübeli ihtiyar kumandanlar buna itiraz etmişler ve hiç bir veçhile Balkan dağlarını geçmeyi münasip bulmamışlardı. Bu sıralarda, umumiyetle, Bizansta Balkan geçitlerini geçerek sefere gitmek hayırlı bir alâmet olarak sayılmıyordu. 811 de imparator Nikefor ordusunun Bulgar hanı Krum tarafında imha edilmesi, Bizanslılar üzerinde çok derin izler bırakmış, ve bu vak'a olalı üç asra yakın bir zaman geçmesine rağmen, bunun hatırası unutulmamıştı. Lâkin genç generallar - bunlar arasında sabık imparator Roman Diogenesin oğulları Nikefer ile Leon da bulunuyorlardı. - Aleksinin Balkanları geçmesini doğru bulmuşlar ve buna teşvik etmişlerdi[2]. Vaktile taç giymek teşebbüsünde bulunan, fakat artık çoktanberi İmparator Aleksi ile barışmış olan, ihtiyar ve gözünü kaybeden Bryennios ta muhalifler tarafında idi. Onun ta baştan imparatoru bu fikirden vazgeçirmeğe uğraştığı, muvaffak olmayınca nihayet şu sözleri söylediği rivayet edilmektedir: "İmparator, Balkanları geçtiğin takdirde atların arasında en çabuk koşanın hangisi olduğunu öğrenmiş olacaksın!„ Bununla ne demek istediği sualine maruz kalınca, Bryennios: "Hepiniz de kaçarken göreceksiniz„ cevabını verdiğini kaynağınız naklediyor[3].

İmparator Aleksi bu cins sözlere kulak asmamış, yaptığı plân üzere, Lardeayı arkada bırakarak Balkanları aşmaya hazırlanmıştı. Peçenekler Bizanslıların bu sıralarda sefer açacaklarını ummuyorlardı; onun için dağınık bir halde bulunuyorlardı. Bizanslıların yaklaştıkları haberi üzerine Peçenek

[1] A. na Komnena, 333
[2] Keza 1, 334-335.
[3] Anna Komnena 1,335.

kitlesi de harekete geçmişti. Fakat birdenbire karşı koyacak kuvvetin bulnmadığından, vakıt kazanmak ve bütün kabîlelere hazırlanmak imkânını vermek için 150 kişiden ibaret bir elçi heyeti Bizans imparatoruna gönderilmişti. Bunlar sulhun aktini istiyorlar, ve eğer imparator buna razı olursa her zaman için otuz bin Peçenek atlısının Bizanslıların emrine amade olacağını bildirmişlerdi. Eğer Bizanslılar bu teklifi kabul etmiyecek olurlarsa hücuma geçmelerile tehditte bulunmuşlardı. Bizanslılar Peçeneklerin elçi göndermelerini onların korkaklığına atfetmişler; Peçeneklerin tekliflerini redle iktifa etmemişler, her zaman ve her yerde karşı taraftan gelen elçilere dokunulmadığı halde, Bizanslılar Peçenek elçilerini tevkif için bir behane bulmuşlardı. Bu behane Bizans kurnazlığının tipik bir nümunesi olduğundan naklediyoruz. Bu sefere saray müneccimlerinden biri de iştirak etmişti. O, imparator Aleksiye güneşin tutulacağı haberini vermişti. İmparator, Peçenek elçilerinin tevkifinde bundan istifade etmeyi kararlaştırmıştı; Peçenek elçilerinin kabulü esnasında, Aleksinin elçilere hitaben şu sözleri söylediğini, Annadan öğreniyoruz: "Ben bu meselede, yani uzlaşma işinde, hakemliği tanrıya bırakıyorum; eğer gök yüzünde bugün herhangi bir işaret zuhur ederse, sizin doğru niyetle gelmediğinize alâmettir. Şayet hiç bir şey olmazsa, hakkınızdaki şüphelerimin esassız olduğuna kanaat getireceğim[1]„. Bu konuşmayı müteakip iki saat sonra hakikaten güneş tutulmuştu[2]. İmparator da

[1] Anna Komnena I, 338-339.

[2] Anna Komnenanın bahsettiği ve Bizanslıların seferi ile bağlı olan bu güneş tutulması vak'ası muhtelif mudakkikler tarafından muhtelif zamana atfedilmektedir. Buna göre seferin de tarihi birbirine uymıyor. Bunun en doğrusu K. Dieter in (Byz. Zeitschft. B. III. *Die Petschenegenkriege*) tayin ettiği gibidir. Burada o sıralarda vuku'bulan güneş tutulması cetveli de getirilmiştir:

1084	senesi	1 Teşrinievvel saat 13,5 da Asya, Afrika ve Avrupada
1086	»	16 Şubat saat 13 Avrupa, Afrika ve Asyada
1087	»	1 Ağustos saat 8,5 Avrupa, Afrika ve Asyada
1088	»	20 Temmuz saat 21 Şimalî Asyada
1090	»	24 Teşrinisani 5 de Cenubî Asyada, Afrika ve Avrupada
1091	»	21 Mayıs saat 5,0 Şarkî Avrupada, Afrika ve Asyada.

Dieter ve ona uyarak Chalandon (p. 106) Anna Komnenanın eserinde 1087 senesi 1 Ağustos daki güneş tutulması mevzuu bahis olduğu fikrindedirler. Demek Bizanslıların seferleri de o tarihlerde cereyan etmiştir. Vasil'evskij bu seferin tarihini 20 Temmuz 1088 senesinde olarak kabul ediyor. I,60.

[3] Anna Komnena I,340.

150 Peçenek elçisinin tevkif edilmesini emretmişti. Anna, burada olmuş bir vak'ayı naklediyor, ve bununla bilhassa babasının maharetini tebarüz ettirmek istiyor. Bizanslıların düşmanlarını zayıf gördükleri zaman hiç bir beynelmilel kaideye riayet etmediklerini birçok misallerle biliyoruz. Kaldı ki küçük bir Peçenek zümresine karşı böyle bir kaideye riayet edilsin. Tevkif olunan Peçenek elçileri saray hadımlarından birinin muhafazası altında Kostantiniyeye gönderilmişlerdi. Maamafih bu mevkuflar payitahta kadar varmamışlardı. Mikra - Nikaea adlı bir şehire vasıl olduktan sonra, Peçenek esirleri kolayını bulup, geceleyin birbirlerinin bağlarını çözdükten sonra, muhafızlarını keserek, dağ yolları ile kendi kavimdaşları yanına kaçmışlardı. Nasılsa öldürülmekten kurtulan kıt'a kumandanı hadım, yanında sağ kalan üç kişi ile imparatorun yanına Goloeye gelmişti. Bizanslılar elçilere karşı yaptıkları bu yolsuz hareketin karşılığını çok ağır bir ceza ile, binlerce kişinin kanı bahasile ödediklerini göreceğiz.

Elçilerin kaçıp kurtulma haberini alan Aleksi Komnenos daha çabuk harekette bulunmak zaruretinde kalmıştı. Peçenek elçileri dönerek olup bitenden bütün heyeti haberdar edecekler ve mecmu kabîleleri ayağa kaldıracaklardı. Bizanslıların daha evvel Peçeneklerin üzerine hücum yapmaları icap ediyordu; imparator bu düşüncelerle ordusuna ileri emrini vermişti. Bizans ordusu Balkanları Demir kapıdan geçerek, Tunaya dökülen Biçina nehri boyunca ilerlemekte idi. Fakat ilerleme birçok tehlike ile bağlı idi. Etrafta Peçenek atlıları dolaşıyor ve Bizanslılardan erzak tedariki için bir parça uzaklaşanlar bir daha geri dönmüyorlardı. İki gün yürüyüşten sonra imparator Aleksi Dersterin cenubundaki eski Bulgar payitahtı olan Pliskova şehrinin bulunduğu mahale varmıştı. Burada Simeon tepesi denilen ve yerlıler tarafından da "Skitlerin müşavere evi„ (Βουλευτήριον τῶν Σκυθῶν) tesmiye olunan bir tepe Bizans ordusu tarafından işgal edilmişti; fakat burası da harp etmek için münasip değildi; bundan ötürü daha ileri gidilmesi emri verilmişti. Derster yakınında akan bir nehir boyu karargâh kurmak için elverişli bulunarak, Bizans ordusu çadırlarını orada dikmişti [1].

Peçenekler Bizanslıların bütün hareketlerini dikkatle takip etmişler ve hücum için münasip bir fırsat bekliyorlardı.

[1] Anna Komnena I, 340.

İmparatorun ordusu çadır kurmak ve mevki almakla meşgulken hiç beklenilmediği bir zamanda nehrin öteki tarafında bulunan bir Peçenek atlı kıt'ası nehri geçerek anî bir hücumla Bizans karargâhına girmiş ve müthiş bir telâşa sebebiyet vermişti. Peçeneklerin bu baskını, zaten düşman arasında bir panik yapmak içindi; onlar birçok esir yakalıyarak süratle geri gitmişlerdi. Bu kargaşalık esnasında koşuşan atlar tarafından imparatorun çadırı yıkılmış ve bu keyfiyet Bizanslılarca fena bir alâmet olarak karşılanmıştı[1]. Aleksi Komnenosun maksadı sevkulceyş bakımından pek mühim olan Dersteri (Silistire) işgal etmekti. Burası, bir Peçenek olduğu kuvvetle muhtemel olan, Tatuşun idaresinde bulunuyordu. Muhasara alâtlarile mücehhez olan Bizans ordusu şehire yaklaşarak muhasaraya başlamıştı. İmaparator Aleksiyin Derstere doğru geldiği haberini alan Tatuş, şehrin müdafaasını adamlarına bırakarak kendisi, Annanın sözüne göre, muavenet istemek için Kumanlara gitmişti[2]. Kaynağımızın bize verdiği bu malumattan o sıralarda Peçeneklerle Kumanlar arsında fazla bir girginlik olmadığı görülmektedir. Kumanların, Deşt-i Kıpçağa gelirken, bilhassa Peçeneklerin düşmanları olan Uzları tardetmeleri, Kumanlarla Peçenekleri bir müddet için birbirine bağlamış olması muhtemeldir. Bizanslılar az bir zaman sonra şehrin surlarını delerek içeriye girmişlerdi; fakat Bizans kuvvetleri içte olan esas iki kaleyi bir türlü zapta muvaffak olamamışlardı. Tatuş, Kumanlara giderken, şehir hisarının arkasında bulunan tepenin adamları tarafından işgal edilmesini ve buradan mütemadiyen Bizanslılar üzerine hücum yapılmasını tenbih etmişti. Peçenekler buna göre hareket ederek Bizans ordusunu gece gündüz hücumlarile epey müşkül bir vaziyete sokmuşlardı. Muhasara uzamış; Bizanslılar da Dersteri almaktan vazgeçmişler ve geri çekilmek mecburiyetinde kalmışlardı.

Çekilme hareketinin nasıl yapılacağına dair de tekrar münakaşalar yapılmış ve yeniden fikir ayrılığı görülmüştü. Başbuğların bir kısmı Tuna boyunca giderek donanma ile müştereken hareket etmeyi teklif etmişler; bir kısmı da, ez-

[1] Anna Komnena I, 341.

[2] Anna Komnena. I, 341: ἐκείνου (yani Tatuş) προφθάσαντος ἀπελθεῖν ἐφ' ᾧ ἐπενδύσασθαι Κομάνους καὶ ἐπαναστρέψαι εἰς ἀρωγὴν τῶν Σκυθῶν.

cümle kumandanlardan Maurokatakalon, Balkan geçitlerindeki Büyük Presthlavayı (τὴν μεγάλην Περισθιάβαν) işgal etmenin daha muvafık olacağını ileri sürmüşlerdi. Aleksi bu son fikri münasip bulmuş ve orduya, Bualkanlara doğru çekilmesi için emir vermişti. Bizanslılar, Peçenek ordusunun vaziyetinden tamamile bihaberdiler. Halbuki, Peçeneklerin Bizans karargâhında olup biten her şeyi tafsilâtiyle bildikleri anlaşılmaktadır. Onlar Dersterin muhasarası refedilince derhal mukabil taarruza geçmişlerdi. Peçeneklerin, Kumanlara yardım için giden başbuğ Tatuşla muhaberede bulundukları ve pek yakında yardımın geleceğini bilmiş oldukları muhakkaktır. Silistredeki Peçenekler var kuvvetleriyle Bizans ordusuna karşı taarruza geçmişlerdi. Bu vaziyet karşısında Bizans ordusu bir meydan muharebesi kabul etmekten başka bir çare bulamayınca, Peçeneklerle harbe tutuşmuştu.

Aleksi Komnenos Peçeneklerin hücum edeceklerinin farkına varınca, derhal ihtiyat tedbirlerinin alınmasını emretmişti. Evvelâ ordunun ağırlık eşyasını taşıyan kısım "uğruk„ (nakliye kısmı), imaparatorun eşyasile birlikte Betrin mevkiine, Balkan geçidine yakın bir yere gönderilmişti. Ordugâhta mum ve ateş yakılması yasak edilmişti. Her kes sabaha kadar "hazır ol!„ vaziyetinde bekliyecekti. Sabah olunca, imparator Aleksi ordusuna harp safı yapmasını emretmişti. Anna Komnena bize o günkü muharebede Bizans ordusunun kimlerden ibaret olduğu ve hangi kıt'aların nerede bulunduklarına dair tafsilât bırakmıştır. İmparator, yakın akrabaları ve Lâtinlerden (Frenklerden) ibaret kıt'alara kumanda eden kardeşi Adrian ile birlikte merkezde bulunuyordu. Sol cenahta, imparatorun kız kardeşinin kocası Nikefor Melissenos duruyordu; sağ cenahta da kumandanlardan Kastamonita ve, vaktiyle İzniki muhasaraya giden, sonra Kule yanında Peçenekleri yenmiş ve aslan bir Türk olan, Tatiki mevki almışlardı. Müttefik urdulardan, yani ücretli askerlerin başında "Sarmat„ lardan olan Uzan (Anna bunu Οὔζᾶς yazıyor ki Οὔζᾶν olacaktır) ve Karaça bulunuyorlardı. İmparator Aleksi yakınlarından altı kişi seçerek, bunlara yalnız kendisinin muhafazasıyle meşgul olacaklarını emretmişti. Bu altı kişi de şunlardı: sabık imparator Romen Diogenesin iki oğlu, Nikola Maurokatakalon, Joannaki adlı birisi, Varjag

kıt'alarının kumandanı Nabit (Ναμπίτ) ve imparatorun uşağı Gules. Görülüyor ki Bizans ordusu Frenk ve Varjag kıt'alarından maada, Kuman askerlerini de ihtiva ediyordu; üstelik Bizans sosyetesinin, harp erlerinin en mümtaz şahısları bu muharebede hazır bulunmuşlardı.

Bizans tarafında birçok Türk unsurunun bu harbe iştirak etmiş olması enteresandır. Kıt'a başbuğları sıfatıyle Uzan ve Karaça[1] isimleri bunu gösteriyor.

Peçenekler adetleri üzere muharebe meydanına arabaları, kadın ve çocukları ile beraber gelmişlerdi. Peçenek harp tekniğinin icabı üzere[2], arabalar yanyana konularak bir nevi siper teşkil edilmiş, arabalar hariçten de hayvan derileriyle örtülerek[3] sağlam bir hale getirilmişlerdi[4]; bunların içinde kadınlar ve çocuklar, arkada da Peçenek erkekleri muntazam harp safı halinde harbin gidişatına göre vaziyet alacaklar, ya hücuma geçecekler, veya ihtiyat kıt'alar halinde pusuda duracaklardı. Bazı arabaların araları açılarak bir nevi yollar vücude getirilmişti. Arabanın arkasında bulunan Peçenekler düşmanın hücumuna dehşetli bir surette ok atmak ve süngü fırlatmakla mukabele edecekler, düşman pek fazla yaklaştığı zaman ip atarak sürükleyip getirerek esir alacaklardı. Bu suretle düşmanı epey ezdikten sonra, bazı arabalar alınarak bir boş saha vücude getirecek ve Peçenek atlıları da düşman üzerine şiddetli bir hücum yaparak kaşılarındakileri perişan etmeğe gayret edeceklerdi. Bu tarzda harbeden Peçenek ordusuna Bizanslılar hücum etmişlerdi. Şiddetli bir muharebe başlamış ve Peçenekler de defatla Bizanslıların hücumlarmı geri püskürtmüşlerdi. Arabaya yakın gelenler de iplerle çekilip alın-

[1] Anna Komnena I. 344: τῶν δὲ ἐθνικῶν ὅ τε Οὐζᾶς καὶ ὁ Καρτξᾶς οἱ Σαυρομάται. Annanın bu son sözünden bunların Kuman oldukları anlaşılıyor; o halde Aleksi Komnenosın ordusunda bu tarihte Kuman unsuru da hizmet ediyordu. Bu Kuman başbuğlarının bilâhara Bizanslıların Peçeneklere karşı Kumanlarla anlaşmalarında mühim rolleri olması muhtemeldir.

[2] Keza I, 344-345: ἀλλὰ καὶ οἱ Σκύθαι σχῆμα πολέμου διατυπώσαντες, ἐκ φυσικῆς ἐπιστήμης πολεμεῖν εἰδότες καὶ κατὰ φάλλαγγα ἵστασθαι, καὶ λόχους καθίσθαντες καὶ τὰς τάξεις τοῖς τακτικοῖς δεσμήσαγτες σφίγμασι καὶ καταπυργώσαντες οἱονεὶ ταῖς ἁρμαμάξαις τὸ στράτευμα, ἰλαδὸν κατὰ τοῦ αὐτοκράτος ᾔεσαν καὶ ἠκροβολίζοντο πόρρωθεν.

[3] Peçeneklerdeki bu cins harp usulüne ilerde temas edeceğiz.

[4] Joh. Kinnamos S. 8. εἵλοντο προπονούμεναι τῶν ἁμαξῶν, ἅς βοείοις ἄνωθεν βύρσαις περιλαβόντες εἰς τὸ ἀκριβές τὸ ἁρμοσάμενοι ἠπ᾽ αὐτῶν τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα ἐνεθέσαν.

mışlardı. Bir aralık Diogenesin oğlu Leon harp kızgınlığı ile Peçenek arabalarına fazla yaklaşmış ve kuvvetli bir darba altında ölü düşmüştü. Bunu Diogenesin ikinci oğlu görmüş ve kardeşinin intikamını almak için Frenk kıt'aları kumandanı ile birlikte Peçenek arabaları üzerine saldırmıştı. Fakat, ancak yedi kişi ile geri dönebilmişti. Sabah erkenden başlamış olan bu muharebe müthiş bir şekilde ta ikindiye kadar devam etmiş, ve nihayet Peçenekler Bizanslıların bütün hücumlarını püskürttükten sonra kendileri mukabil hücuma geçerek düşman saflarını bozmuşlar, Bizans kıtalarını fena halde kaçmağa mecbur etmişlerdi[1]. Bizanslıların mağlubiyetleri çok fena idi. Peçenekler kaçmakta olan Bizanslıları şiddetle takip etmişler, ölenler, yaralananlar ve esir edilenlerin adedi mühim bir yekûn tutmuştu. Ancak karanlığın başlanması Bizanslıları daha fazla takip olunmaktan kurtarmıştı. Dağınık ordunun sağ kalan neferleri ve başbuğları Balkanlara giden yolu tutmuşlar ve güç hal oradaki kalelerde saklanabilmişlerdi. Anna Komnenanın sözüne göre, Bizanslılar uzaktan 36 bin Peçenek kuvvetinin geldiğini gördükten sonra kaçmağa konulmuşlardı[2]. Fakat böyle bir yardım kıt'asının o anda gelmesine imkân yoktu. Çünkü yardıma koşan Kumanların meydan muharebesi bittikten sonra oraya geldiğini kat'î olarak biliyoruz. Burada olsa olsa pusuda duran Peçenek kıtalarının hücuma geçmeleri mevzuu bahistir.

Aleksi Komenos kaçan ordu ile Goloeye iltica etmişti. Kızının tasvirine göre, imparator bu muharebe esnasında büyük bir kahramanlıkla harbetmiş, eğer elinde büyük bir mukaddes sancak taşımamış olaydı "başındaki saç mıktarında„ Peçenk öldürecekmiş. Anna Komnena, bu harp münasebetile masala benzer bazı hikâyeler de anlatıyor. O, babasını fevkalâde methetmiş ve onun kahramanlığını ayrıca bir itinaile tasvir etmiştir. Aleksi Komnenos, gûya, Bizans ordusu kaçmağa başladıktan sonra da yerinden kımıldamamış, ve ancak başkalarının israrı üzerine harp meydanını terketmeğe razı olmuştu. Kaçarken onun üzerine üç Peçenek hücum etmiş ve az daha imparatoru esir edeceklermiş. Aleksi kaçmak için

[1] Anna Komnena I, 345: πόρρωθεν ἀνεφάνησαν οἱ Σκύθαι σὺν αὐταῖς ἁρμαμάξαις καὶ γυναιξὶ καὶ παισὶν ἐρχόμενοι.

[2] Anna Komnena I, 346: ἐπεὶ λοχαγοί τινες τῶν Σκυθῶν μετά τριάκοντα πρός ταῖς ἓξ χιλιάδων πόρρωθεν ἐρχόμενοι ἀνεφάνησαν, οὐκέτι στέγειν πρὸς τοσούτους οἱ Ῥωμαῖοι ἔχοντες, τὰ νῶτα τηνικαῦτα διδόασιν.

en münasip yolun Peçeneklerin arkalarındaki saha olduğunu düşünerk, yanındaki pek az adam ile Peçenek safalarını yarmış geçmişti[1]. Elinde kocaman bir sancakla epey bir yol gitmiş ve nihayet kuvvetli bir rüzgârın esmesi sancağı bırakmağa mecbur etmişti.

Bu maharebede bulunan kumandanlardan Paleologun ölümden kurtulması tam bir mucize gibi anlatılmaktadır; o devir Bizanslıların ne kadar hurafatçı olduklarını göstermek için Annanın hikâyesini buraya naklediyoruz: Paleolog kaçarken atile beraber yere yuvarlanmış ve atını kaybetmişti. Şaşkın bir halde etrafına bakınıp ne yapacağını düşünürken, birdenbire çoktan ölmüş olan Chalkedon (Kadıköy) metropoliti Leon, ruhani elbiselerile Paleolgun gözleri önünde görünmüş, Paleologa bir at vermiş, o da ata binerek kaçmakta devam etmiş. Biraz gittikten sonra bir bataklık yere toplanmış 150 Bizans askerine rastgelmiş, ve bunlarla beraber Peçeneklere hücum ederek onların hattını yarmış ve kaçmakta devam etmiş; fakat ikinci defa atını kaybedince yaya olarak dağ yolunu tutmuş. Orada on gün dolaştıktan sonra, nihayet bir askerin dul karısı vasıtasile payitahta giden yolu öğrenmiş ve İstanbula güç hal varabilmiş. Bu hikâyenin, galiba, yalnız son kısmı doğrudur. Annanın bu harbe dair, ve bilhassa Peleologun macerası hakkında tafsilât vermesi, Derster yanındaki harbe dair malumatın bir kısmını Paleologtan öğrenmiş olduğuna delâlet eder. Kalan kısmın da, Aleksi Komnenosun bizzat ağzından dinlenmiş olduğunu gösteren sözler, Annanın eserinde, diğer bir muharebe bahsi içinde mevcuttur. Yalnız bu mühim muharebenin günü ve yılı kat'î olarak tesbit edilemiyor. Anna, mutat veçhile, vak'aların tarihçesini vermek hususunda çok büyük bir ihmal göstermiştir. Seferin cereyanı tarihini kat'î olarak tayin etmenin güç olduğunu söylemiştik. Yalnız bazı noktalardan, meselâ Aleksiyin kızının doğduğu bir sırada Norman seferinden dönüşü, güneşin tutulması kaydinden, bu seferlerin takriben ne zaman cereyan etmiş olduğunu tahmin edebiliriz. Yalnız, bu tahminin günü gününe doğru olduğunu söyliyemeyiz.

Bu yüzdendir ki, mudakkikler arasında seferlerin tarihleri hakkında ihtilâf vardır. Bizanslıların Derster yanın-

[1] Keza I, 346-347.

daki müthiş mağlûbiyetlerini Vasil'efskij 1088 senesi 20 temmuzdan sonra cereyan ettgini yazıyor. Halbuki Dieter bunun yanlış olduğunu göstermiştir[1]. Chalandon imparator Aleksiyin Peçeneklerle sulh yapmasını 1089 senesine atfediyor. Fikrimize göre Bızanslıların Peçeneklerden sulh istemeleri 1087 son baharındadır. Peçenekler ayni yıl sonbahar başlarında Bizanslıları mağlup ettikten sonra, kendileri bir müddet için Kumanlar tarafından muhasara edilmişler, fakat Kuman tehlikesini atlattıktan sonra tekrar Bizans ülkesine hücumla Filibeyi ele geçirerek bütün Trakyayı yağma ile payitahtı bile tehlikede bırakmışlardı. İmparator Aleksi bu fena vaziyet karşısında sulh istemekten başka bir çare bulamamıştı. Zaten kış ta başlamıştı, yeni kuvvetlerin celbi mümkün olamazdı. Bu vaziyet karşısında Chahalandonun bu sulhu iki sene sonra göstermesi[2] için hiçbir sebep yoktur.

Imparator Aleksi bozgun ordusile Goloede çok kalmamış, o gece oradan hareket ile sabaha karşı Beroeye (Eski Zagra) vasıl olmuştu. İmparator burada epey bir zaman kalmış, ve Peçeneklere esir düşen zabit ve neferlerin satın alınması hususunda müzakereye başlamıştı. Peçenekler, Bizansa göndermiş oldukları elçilerinin tevkif edilmelerinin mukabili olarak, galiba, aldıkları esirleri kılıçtan geçirmek niyetinde idiler. Fakat böyle mühim kararlarda son söz umum halk kitlesine ait olduğu için, bir toplantı yapılmış; halk kitlesi de [4] esirlerin öldürülmemesini tasvip etmişti. Tutsakları para mukabilinde satmak daha kârlı idi. Peçeneklerin bu kararlarında, belki de, esirler arasında bulunan imaparatorun damadı Melissenosun da tesiri olmuştu[5]. O, Peçeneklere, esirlerin iade edildikleri takdirde külliyetli bir paranın verileceğini söylemiş ve onları esirleri oldürmemiye teşvik etmişti. Melissenos, Peçeneklerin esirler mukabilinde ne istediklerini bildiren bir mektup göndermişti. Bunun üzerine Kostantiniyeden lâzımgelen para getirilmiş ve Bizans altınları tekrar Peçenek ellerine geçmişti Bu suretle 1087 sonbahar başlarında devam eden bu sefer Bizanslıların büyük bir mağlubiyeti ve birçok para

[1] K Dieter, Byz. Zschf. B. III. 390.

[2] F. Chalandon, p. 120.

[3] Anna Komnena I, 350-352.

[4] Keza I, 352: τὸ δὲ πλῆθος τοῦ κοινοῦ; sonra: τῆς βουλῆς.

[5] Anna Komnena I, 352.

sarfetmelerile neticelendi[1]. Fakat bu seferin ikinci bir mühim cephesi vardır ki, o da - Derster yanlarında Peçenek - Kuman düşmanlığının alevlenmesidir. Şimdi bu meselenin izahına geçelim.

Bizanslıların taliine, Peçenekler bu zaferlerinden daha fazla istifade etmiye vakıt ve imkân bulamamışlar, Kumanların hücumuna maruz kalmışlardı. Derester hâkimi Tatuşun Bizansa karşı mücadele için Kumanları yardıma çağırmıya gittiğini söylemiştik; fakat Peçeneklere yardıma gelen Kuman ordusunda Bizansın teşviki ile hareket eden kimselerin bulunması pek mümkündür. Bizanslıların komşu kavimleri bir-birleri vasıtasile imha etmek siyasetinde gayet mahir olduklarını defatle gördük. Be defa da, Bizans sarayının Peçeneklere karşı Kumanları elde etmiş olmaları Bizans siyasetine tamamile uygundur. Tatuş, hakikaten bir Kuman ordusunu ayağa kaldırmıya muvaffak olmuştu. Fakat bu ordu harp bittikten sonra, yani Peçeneklerin zaferini müteakip Derstere vasıl olmuştu. Yardıma gelen Kumanlar, Peçeneklerin Bizanslılardan pek çok ganimet ve esir aldıklarını görünce bu ganimete iştirak etmek istemişlerdi. Peçenek başbuğlarına hitaben: "Biz yurdumuzu terk ile size yardıma gelmek için uzun bir sefer zahmetine katlandık. Sizlerle hem zaferi hem de tehlikeyi paylaşmak için yola çıkmıştık. Tayin etmiş olduğunuz bir zamanda yetiştik. Eğer Bizans imparatorou hırbi yapmak hususunda acele etti ise-bu bizim kabahatımız değildir. Biz vazifemizi yaptık. Onun için sizler de ya aldığınız ganimet ve esirleri bizimle paylaşınız; aksi takdirde, biz hissemize düşeni sizden zorla alacağız!„[2] demişlerdi. Annanın tabiri veçhile "açgözlü„ Peçenekler ganimeti Kumanlarla paylaşmak istememişler, ve bu yüzden iki kardeş Türk kavmi arasında harp başlamıştı. Peçeneklerle Kumanlar arasında daha evvel muharebenin olup olmadığını bilmiyoruz. Onun için Anna Komnenanın burada bahsettiği Peçenek - Kuman muharebesi müsbet olarak aydınlatılan ilk büyük mücadele mahiyetindedir. Kumanların Peçenekler üzerine, valnız ganimet bölüşme yüzünden hücum ettiklerini

[1] Kostantiniye ahalisi tarafından Aleksi Komnenosun Dersterden Goloeye kadar sür'atle kaçması üzerine şu şarkı tertip edilmişti: «Dersterden sonra Go!oe ne güzel bir menzildir, Komnen!» Anna I, 350: ἀπὸ τὴν Δρίστραν εἰς Γολόην καλὸν ἄπληκτον, Κομνηνέ.

[2] Anna Komnena I, 353.

söylemek doğru olmaz. Demin ileri sürdüğümüz veçhile, bihassa Bizans siyasetinin mehareti neticesindedir ki Peçeneklerle Kumanların araları açılmış olacaktır.

Her ne ise, Kumanlar müttefik olarak gelmişken, Peçeneklerin en büyük düşmanları kesilmişlerdi. Kumanlar, Peçeneklerden daha kuvvetli olduklarından - berikiler yenilmişler ve Annanın "Uzolimen„ (Uz bataklığı)[1] dediği yere sığınmışlardı. Maamafih, Kumanlar fazla harbetmemişler ve, gûya, yanlarında yiyeceklerinin az olduğundan, bir daha gelmek şartile Deşt-i Kıpçağa dönüp gitmişlerdi. Dönüp gitmişlerdi, amma, Kumanların bu müdahalesi Bizans ordularını tamamile mahvolmaktan kurtarmıştı. Bu suretle Aleksi Komnenos Peçenek tehlikesini ancak Kumanlar sayesinde atlatmıştı. Ayni Kumanlar, üç buçuk yıl sonra Bizansı ve Bizans imparatorunu bir daha Peçenekler karşısında tamamile mahvolup gitmekten kurtulacaklardır. Bunun için, Bizans - Peçenek münasebtinde fevkalâde mühim bir rolleri olan Kumanlara eserimizde ayrı bir fasıl ayırıyoruz.

KUMANLAR

Bizans tahtına Aleksi Komnenos gibi kuvvetli bir şahsın geçmesile Peçenek-Bizans mücadelesinin başka bir istikamet alacağında şüphe yoktu. Bu imparatorun bütün gayesi dıştan gelen tehlikelerden Bizansı kurtarmaktı. En yakın tehlikenin Peçenekler tarafından geldiğini gördük; onun için Aleksi Komnenos saltanatının başından itibaren Peçeneklere karşı mücadeleye başlamıştı; o, bunlara karşı harbetmek için bilhassa hariçten müttefikler bulmıya gayret etmişti. Vakıa Anadoluda Türk futuhatı ta Boğaziçine kadar ilerlemişti; fakat Trakyada arkası kesilmiyen Peçenek hücumları İstanbul üzerine müteveccih bulunduğundan, önce Peçeneklerden kurtulmak icap ediyordu. Bahusus bu sıralarda Peçenek kütlesinin merkezi Tunanın aşağı mecrası, hem şimal hem cenp sahilıeri, olduğundan bu Türk kavminin askerî kudreti bitmedikçe Bizanslıların Balkanlarda hâkimiyet süremiyeceklerini uzun yılların tecrübesile sabitti. Fakat 1087 yılında Bizans tek başına Peçeneklerle mücadele ede-

[1] Anna bu mevkiie dair tafsilât veriyor, ve bu adın «Uz» ismile bağlı olduğunu izah ediyor. I, 354.

cek bir vaziyette değildi; mutlaka hariçten yardım bulmak mecburiyeti vardı. Bundan dolayı Bizans diplomatları yeniden faaliyete geçerek Peçeneklere karşı sevkedilebilecek bir kuvvet aramıya koyulmuşlardı. Asırlardanberi takip olunan siyasete başvuran İstanbul sarayı bu defa da muvaffak oldu: Peçeneklere karşı bu sırada Karadenizin şimalini işgal eden Kumanları mütteffik edindi. Bizans, Kumanların yardımı ile Peçenekleri tamamile ezmiye muvaffak olmuştu. Bu suretle Bizans - Peçenek mücadelesine, ve umumiyetle Bizans, Balkan ve Bulgaristan tarihine Aleksi Komnenosun zamanında Kumanlar karışıyorlar. Bu münasebetle, 11- inci asrın sonlarından başlıyarak 13- üncü asrın başlarına kadar Şarkî Avrupa tarihinde mühim bir rol oynamış olan bu Türk kavmine dair kısaca malumat verelim.

1055 tarihinde Rus vekayinameleri ilk defa olarak Polovcy denilen yeni bir kavimden bahsetmiye başlıyorlar. 1056 yılı kayıtları münasebetile Rus vak'anüvisi bu "Polovcy„ nın Türkmen, Peçenek ve Torklar (Uzlar) la ayni cinsten olduğun söylüyor. Rus vakayinamelerinin "Polovcy„ dedikleri kavim şark kaynaklarının Kıpçak, yahut Kıfçak adını taşıyan bir zümredir. Bizanslılar ise onlara Κομάνοι (Kuman) diyorlar; garp kaynaklarında, ve Türkiyede de bunlara Kuman deniliyor. Macarlar Kun, Kuman, Paloç, Almanlar - Falon, Falb, Ermeniler - Chardeş adını vermişlerdir. Bir kavmin bu kadar çok ad almış olması derhal nazarı dikkati celbediyor. Son zamana kadar bu hususta tatmin edici bir fikir beyan edilmiş değildi. Ahiren D. Rasovskijnin çok kıymetli araştırmaları neticesinde bir çok karanlık cihetler aydınlatılmıştır[1]. Rusça, Almanca ve Ermenicede muhafaza edilen bu kavmin adı - "açık sarı„, "saman renginde olan sarı saçı„ ifade etmektedir. Yani bu üç milletin dilinde Kumanların adı bir kavim adı değil de "sarı saçlı„ olduklarını gösteriyor. Rusça "polovyj„ - beyazımsı sarı, sarımtırak demektir[2]; Almanca "falb„ beyazımsı sarı demektir[3]; Ermenicedeki "Chardeş„ in de yine ayni manada olduğunu görüyoruz. Bu suretle Ruslar,

[1] D. Rasovskij, *Polovcy* (Polovetzler - Kumanlar). Seminarium Kondakovianum VII (1935) S. 1–18. VIII (1936) S. 1-40.

[2] I. Sreznevskij, *Materialy dlja slovarja drevne-russkogo jazyka.* T. II (1902) 949.

[3] Moritz Heyne *Deutsches Wörterbuch.* 2 Aufl. B. I. S. 853 : Falb weisslichgelb.

Almanlar ve Ermeniler Kumanları "sarısın bir kavim„ diye tesmiye etmişlerdir. Bunların: Kun, Kuman, Kıpçak adlarını taşımalarına gelince - bu hususta henüz izahat bulunamamıştır. Malum olduğu üzere Ebül-gâzi Bahadur han "Kıpçak„ sözünün "içi boş ağaç„ olduğunu söylüyor; fakat bununla mesele haledilmiş değildir.

Kuman adına gelince, bunun önce bir şahıs adı olup, sonraları bütün bir kabîleyi ifade eden bir ad olması muhtemeldir. Netekim Rus vekayinamelerinde Kuman adını taşıyan bir başbuğa tesadüf ediyoruz.

Kumanların tarih sahnesine çıkmaları henüz bir muamma mahiyetindedir. Tanınmış alman müsteşriklerinden J. Marquartın bu kavme dair uzun ve çok derin bir tetkik yapmasına rağmen Kumanların Avrupaya gelmelerinden evvelki tarihleri hakkında inandırıcı neticeler elde edilememiştir. Biz de bu ciheti tenviri Orta Asya Türk tarihi mütehassıslarına bırakarak Marquart ve Rasovkijnin fikirlerini nakletmekle iktifa edeceğiz.

Kumanların İdil boylarında görünmeleri 1030 tarihlerinde olsa gerektir. Barthold, Browne'in "Iran edebiyatı tarihin„ den naklen, İran şairlerinden Nasir Hüsrevin daha 1030 tarihlerinde Harezmin komşusnnda "Deşt-i Kıpçak„ adının bulunduğunu söylüyor. O halde "Deşt-i Kıpçak„ ismi, Marquartın dediğinin hilâfına olarak, ancak Moğol istilâsından sonra vücude gelmiş bir ad değildir. Fakat, 1030 larda bu isimle bütün Cenubî Rusya sahası kastedilmemiş, ancak Yayık yakınındaki stepler bu adı taşımış olmalıdır. Nasir Hüsrevin sözlerinden görüldüğü veçhile 11-inci asrın başlarında Kumanlar (Kıpçaklar) Yayık boylarında idiler. Kaynakları 9-uncu asra kadar çıkan Gerdizî "Kıfçak„ lardan bahsediyor. 11-inci asırdan evvelki Kuman tarihi henüz lâyıkile aydınlatılmış değildir. Bunların tarihleri, Orta Asyadan Avrupaya gelen bir çok diğer kavimlerinki gibi, meselâ, Peçenekler, Uzlar v.b., kaynakların azlığından ötürü araştırılması bir çok müşkülâtla bağlıdır. Marquart, Kuman adının Macarlarda Kun olduğuna istinat ederek, Kunları Şarkî Asyada yaşamış olan bir Moğol kabîlesi gibi telâkki ediyor, ve Kumanların esasını Moğollar teşkil ettiğini söylüyor. Bu Kun uruğu türkleşmiş olarak Avrupaya gelmiştir. Bilahara, bu "türkleşen Moğol zümrei„, yani Kumanlar, iki defa Moğol

unsuru ile karışmışlardır. Bu suretle, Marquart Kumanların Moğulluğunu kabul etmektedir. Fakat bu Alman âliminin nazariyesi inandırıcı esaslara istinat eimiyor; Barthold, "Kun„ kabîlesinin Şarkî Asyadan gelmiş olmasının çok şüpheli olduğunu söylemişti. Bilhassa Kumanların çehrelerinde, beden teşkilâtlarında hic bir Moğol hatları olmayışı, bunların "beyaz ırkın en bariz vasfını haiz oluşları„ Kumanların Moğollarla hiç bir münasebetleri olmadığını açıkça gösteriyor. Diğer taraftan, üç defa Moğol unsuru ile karışmış olduğu söylenen Kumanların dilinde epey Moğol tesiri olması lâzımgelirdi; halbuki dil tetkikleri Kumancada hemen hemen Moğolcanın izleri olmadığını göstermektedir[1].

Kumanların Asyadaki ilk vatanlarından garba doğru hareketleri 916 tarihinde şimalî Çinde teşekkül eden Kitay devletinin ortaya çıkması ile bağlı olduğu anlaşılıyor. Kitaylar gittikçe büyüyerek bazı Türk kavimlerini garba doğru itmişler; bunlar arasında Kumanlar da vardı. 10 uncu asırda Irtış boylarında Kimak (Kimek) adlı büyük bir Türk kavminin yaşadığını biliyoruz; bu kavmi şark kaynakları Kıpçak adile zikrediyorlar; gerek Kimekler ve gerek Kıpçaklar Kumanların Asyada iken taşımış oldukları isimlerden başka bir şey olmasa gerektir. Galiba, şark müelliflerinin Orta Asyadaki kavimler hakkında malumat verdikleri zaman (9- uncu asırda) Irtışa yakın yerlerde Kıpçak uruğu en kuvvetli bir zümre teşkil ediyor, ve bu adla oradaki bütün bir heyet tesmiye edilmişti; Avrupaya gittikten sonra, billhassa 11- inci asır ortalarında, galiba ayni heyet içinde Kuman uruğu birinci yeri tutmuş, ve bundan dolayı Bizanslılarla Macarlara bu kavim Kuman adile tanınmıştır. Bu kavmin Asyadan Avrupaya hareketi zamanı ve bu yürüyüşün teferrüatına dair Marquart, ile Rasovskijnin, adlarını söylediğimiz, yazılarından malumat edinmek mümkündür; burada Kumanlarla fazla meşgul olmağa mevzuumuzun çerçevesi müsait değildir. Yalnız, Türk tarihi bakımından çok enteresan olan bir mes'eleye temas etmeden geçmek istemiyoruz; o da - Kumanların

[1] Kumanların en mühim dil kaynağı Codex Cumanicustur. Buna dair D. Rasovskij, *K voprosu o proischoždenii Codex Cumanicus* (Kodeks Kumanikus'un menşei meselesi), Seminarium Kondakovianum III (1929), S. 193-214. Kumanların dillerine dair bibliografya, vine bu müellifin *Polovcy* adlı, yukarda adını söylemiş olduğumuz, eserinde S. 17. gösterilmiştir.

beyaz ırkın en karakteristik evsafını haiz olmalarıdır. Yukarda Kumanlara, Rusların, Almanların ve Ermenilerin "sarışın„ bir kavim oldukları manasına gelen sözlerle tesmiye ettiklerini görmüştük. Kumanlar hakkında malumat veren bütün kaynaklar, bunların uzun boylu, gayet mütenasip vücutlu, güzel ve çok düzgün çehreli ve sarı saçlı olduklarını bildiriyorlar[1]. El-Omarî, bunların gayet güzel ve bedenlerinin mütenasip olduklarını söylüyor; ayni veçhile, Kuman kadınlarının güzelliğine dair muhtelif kaynaklardan malumat ediniyoruz. Şair Nizamî Kuman kadınlarının beyaz tenlerine meftun olduğunu bildiriyor; Şirvan - şah bir Kuman güzeli tarafından teshir olunmuştu; Gürci vekayinamesinden görüldüğü veçhile, Gürci kıralı David II. nin karısı olan bir Kuman kızı güzelliği ile temayüz ediyordu. Nihayet meşhur Rus halk destanı olan " Slovo o Polku Igoreve„ de "güzel Kuman kızlarından„ bahsolunmaktadır. Kuman hanlarının Rus knjazlerini elde etmek için Kuman kızlarını hediye olarak gönderdiklerini biliyoruz. Rus knjazleri ailesine mensup bir kadın (Vladimir Monomachin torunu) Kuman hanı Başkordla evlenmek için Kievten Kuman yurduna kaçmıştı. Bütün bunlar Kuman ahalisinin dış görünüş ve beden teşkilâtı bakımından çok güzel ve yakışınklı bir kavim olduğunu ve bu güzelliğin de Çinliler mefhumuna göre değil "Avrupaî„ mefhuma göre, yani uzun boylu, mavi gözlü ve sarışın bir kavim olmak itibarile haizi ehemmiyet olduğu gürülüyor. Kumanların halefleri oldukları kuvvetle ileri sürülen bugün Romanyada oturan Çango ların etraftaki diğer kavimlerden "sarışın olmaları, bazan keten gibi açık sarı ve kıvırcık, bazan da kırmızımsı saçlı ve mavi gözlerile„ temayüz ettikleri kaydedilmektedir. Aynı surette Ural sahasına yakın bugünkü Kazak - Kırgızların bir kısmını teşkileden bazı "Kıpçak„ uruğları arasında yer yer % 50 kumral ve kırmızımsı saçlı tiplere tesadüf edilmektedir. Kuman unsurlarının da iştirakile teşekkül eden bugünkü Kazan havalisindeki Türkler (Tatarlar) arasında, malum olduğu üzere, sarışın tiplere pek çok tesadüf edilmektedir.

Çinlilerin Tang sülâlesi tarihinde, Orta Asyada saçları açık renkli, gözleri mavi ve Çinlilerin tabirince "maymun-

[1] Bu hususta D. Rasovskijnin *Polovcy* adlı eserinde toplu malumat verilmiştir.

lara benziyen„ bir Türk kavmi vardı; biz bunları o tarihlerde Kırgız olarak biliyoruz. 11-inci asır İran müelliflerinden Gerdizî Kırgızların saçları açık renkte olduğunu yazıyor. Görülüyor ki Orta Asyada beyaz ırkın hususiyetlerini tamamile muhafaza eden Türk zümreleri bulunuyordu. Çin ve İran kaynaklarında tesadüf edilen bu cins kayıtlar tarihçilerin nazarı dikkatini celbetmişler; fakat Avrupalı alimler bu tiplerin Türklere ait olmayıp, önce "Hindo - avrupaî„ bir kavim iken sonraları türkleşmiş olduklarını ileri sürüyorlardı. Marquart, Barthold, Pelliot, Grum - Gržimajlo hep bu fikirdedediler. Bilhassa Grum - Gržimajlo bu hususta çok ileri giderek bu "arî„ kavmin kim olduğunu bile meydana koymak istemiştir. Ona göre Çinin şimalinde milâdî 4-üncü asra varıncaya kadar Dili veya Dinli adlı hâlis "hindo - avrupaî„ bir kavim yaşıyordu[1]; bu kavim bilâhara Türkler arasında erimiş gitmiştir. Bu müellife göre, Kumanlar şayet doğrudan doğruya bu Dililerin halefleri değillerse, şüphesiz Dili kanı en çok bulunan Türk kavmi Kumanlardır. Grum-Gržimajlo Kumanların sarışınlıklarını bu suretle izah etmek istiyor. Fakat tarihte Çinin şimaline kadar her hangi bir "hindo - avrupaî„ denilen kavmin gittiğini bilmiyoruz; tarih ve arkeologya araştırmaları Çinin şimalini ötedenberi Türk yurdu olduğunu gösteriyor. Grum - Gržimajlo nun dediği gibi, şayet, hakikaten Dinli adlı "mavi gözlü, sarışın„ bir kavim milâdın başlarında şimalî Çinde oturmuş ise, bunun eski hususiyetini muhafaza etmiş ve başka kavimlerlerle az karışmış halis bir Türk kavmi olması icap eder. Ve eğer Dinlilerle Kumanlar arasında hakikaten bir kan yakınlığı varsa o halde Kumanlar ve onların haleftleri en temiz bir Türk ırkını temsil ediyorlar demektir. Bu mesele, hali hazırda tarihî olmaktan ziyade antroplojik bir meseledir. Cenubî Rusyadaki Kumanlara dair "kurgan„ lar, yani kabirlerin ve Kumanlara ait maddî kültür bakayasının etraflıca tetkikinden sonra ka'î hükümler verilebileceğinden, şimdilik bu problemleri olduğu gibi açık bırakmak en doğru bir yol olacaktır.

Kumanların önce Uzları ve sonraları Peçenekleri Cenubî Rusya sahasından çıkarmalarına gelince bunun 1030 ile 1064 yılları arasında cereyan etmiş olduğunu söyleyebiliriz. 1049 lara doğru Peçeneklerle Uzlar arasında Dneper boylarında

[1] Grum - Gržimajlo, *Zapadnaja Mongolija.* Bap. I.

mücadelenin cereyan ettiğini Bizans kaynaklarından öğreniyoruz. Demek oluyor ki Kumanlar 1049 tarihlerinde Dneper kıyılarına kadar ilerlemişlerdi[1]. Rus vakayinameleri ilk defa 1055 yılında Kumanlardan (Polovcy) bahsetmeğe başlıyorlar. Bu tarihte Kuman hanı Boluş Pereyaslavl knjazliğine kadar gelmiş ve Ruslarla sulh yaparak kendi memleketine çekilip gitmişti. Bu vak'ayı müteakip birkaç yıl yine Kumanlardan hiç bahsedilmiyor; fakat 1060 tarihinde Kumanların Rus knjazlerini mühim bir hezimete maruz kıldıklarını okuyoruz. Sonra yeniden ta 1067 ye Kumanların ismi zikredilmiyor. Onlar bu sırada, galiba, Uzlarla harple meşguldular; çünkü 1064 yılında Uz kavminin büyük bir kısmı Peçeneklerin ortasından geçerek Tunayı mürur etmiş ve Balkanlara - Bizans arazisine girmişti. Bu Uz hareketinin her halde Kumanlarla herhangi bir münasebeti olacaktır. 1067 Rus vakayinamelerinde Kumanların yeniden Rusları mağlûp ettiklerini okuyoruz; bunu müteakip her yıl veyahut her iki - üç yılda bir Kumanların Ruslar üzerine hücumları mevzubahistir. Peçeneklerin Tunanın aşağı mecrasında yerleştikleri bir sırada Kumanların Karadenizin şimalindeki sahadaki hâkimiyetleri sağlamca yerleşmiş bulunuyordu. 1081 de Aleksi Komnenos tahta çıktığı zaman artık Don ile Dnester arası kâmilen bunların elinde idi. Fakat bu Kuman heyeti, tıpkı Peçenekler ve Uzlar gibi, bu geniş saha üzerinde muntazam bir devlet vücude getirememiştir. Ayrı hanlar, başbuğlar, kabile reisleri - ayrı birer teşkilât halinde yaşamakta devam edip gitmişlerdir. 1090 tarihlerinde Rus vakayinamelerinin Bonjak, Bizanslıların Μανιάκ[2] (Manjak) dedikleri bir Kuman başbuğu bilhassa temayüz etmişti; aynı tarihlerde Rusların Tugorkan (Tugor - han) ve Bizanslıların Τογορτάκ (Togortak)[3] dedikleri ikinci bir reis te Rus harplerinde nam kazanmıştı. Burada isimlerini zikrettiğimiz bu iki Kuman başbuğu[4] Peçenekleri imha eden (1091de) Kuman ordusunun başında bulunmuşlardı.

[1] Bakınız: W. Barthold, *Novyj trud o Polovcach*, Russkij istor. Žurnal N. 7 S. 143.

[2] P. S. R. L. I. 98. Anna Komnena I. 397.

[3] P. S. R. L. I. 98 - 99. Anna Komnena I. 397.

[4] Rus vakayinamelerinde birçok Kuman şahıs adları muhafaza edilmiştir. Bunlardan bazıları: Begbars, Boluş, Asaduk, Savuk, Belkat (i) ğin, İtler, Kiten, Kure, Altunoba, Santuz, Kobak, Konçak, Izay, Tovlı, Bokmiş, Osaluk, Barak, Tarsuk, Alka, Turunday, Akuş, Itoğlı, Aktay v. b.

Cenubî Rusya Bozkırlarının Kumanlarının eline geçmesi 9-uncu asır sonu Peçenek hareketini andırmaktadır. Ortadaki fark: Peçenekler Don boylarına İdilin aşağı kısmından geçerek gelmişlerdi, yani daha cenuptaki yoldan yürümüş olmalarıdır. Peçenekler İdili geçmeden evvel Aral gölüne yakın olan yerlerde oturuyorlardı; halbuki Kumanların Irtış ve İşim boylarından hareketle, daha şimaldeki yolu takip ettikleri anlaşılıyor. Her iki kavmin de garbe doğru hareketlerinin ilk sebepleri lâyıkıyle tesbit edilemiyor: Peçeneklerin Orta Asyadaki ve Kumanların da Garbî Sibiryadaki tarihleri tamamile aydınlatılamıyor. Peçenekleri garbe sürükleyen ilk siyasî tazyik Karlukların kuvvetlenmeleri ise, Kumanları da harekete getiren amilin Kitay Devletinin teşekkülü olması ileri sürülmektedir. Gerek Peçenekler ve gerek Kumanlar İdili geçerek Cenubî Rusya bozkırlarına ayak bastıktan sonra mücadele yapmak mecburiyetinde kalıyorlar. Peçenekler-Macarlarla, Kumanlar da - Uzlarla; bu itibarla da Kumanların garbe yürüyüşleri Peçeneklerinkini andırıyor. Peçenek-Macar savaşını bir az biliyoruz; yalnız Kuman-Uz mücadelesinin teferrüatı bizce meçhul kalıyor. 1064 te Uzların büyük bir kısmının Tunayı geçerek Balkanlara gelmesi, Kumanların çok az bir zaman zarfında Uzları yenmeğe muvaffak olduklarını gösteriyor. Bu tarihten sonra Karadenizin şimalindeki bozkırların yegâne hâkimleri olarak Kumanları tanıyoruz.

Maamafih Kumanların elinde bulunan yerlerde Peçenek ve Uz kabîlelerinden de bazılarının yaşamakta devam ettikleri anlaşılıyor. Bu gibilerin bilhassa Kiev civarında, Rus vakayinamelerinin kayitlerinden öğreniyorur. Zaten Kumanlar tarafından işgal olunan yerlerin, daha evvel Peçenekler zamanında olduğu gibi, kat'î olarak hudutlarını tesbit etmeğe imkân yoktur; yeni bir göçmen zümresinin gelmesi üzerine eski sakinlerinin mümbit yerleri bırakarak, otu ve suyu daha az olan başka bir mıntakaya çekilmeleri daima görülen şeylerdendir; bilâhare eski sakinler yeni gelenler arasına karışıyorlar ve bir müddet sonra hâkim kitle tarafından temsil ediliyorlar. Kumanlar, Uzları yenmelerini müteakip, önlerinde Peçenekleri bulmuşlardı. Fakat bu iki kavmin ilk sıkı teması ne zaman ve nasıl olduğunu tesbit edecek vaziyette değiliz. 1087 de Bizanslarla Peçenekler arasında vuku' bulan Silistire muharebesi esnasında Kumanların Tunanın

epeyce şarkında oldukları anlaşılıyor. Kumanların o asırlarda boyuna Kiev knjazleri üzerine hücum ettiklerini nazarı itibara alırsak, onların 1087 tarihlerine kadar Tuna boyundaki Peçeneklerle fazla temasları olmadıklarını söyleyebiliriz. Fakat, bir az sonra cereyan eden siyasî mücadeleler Kumanların Bizansla temaslarını ve Peçeneklerle harbi mücip olmuştur.

1087 de Bizans ordusunun Silistire yanındaki Peçenekler üzerine yürüdüğü zaman, Silistire hâkimi Peçenek başbuğu Tatuşun Kumanlara yardım istiyerek müracaat ettiğini söylemiştik. Onun daveti üzerine Kumanların hakikaten harekete gelmiş olduklarını gördük. Bu suretle, Anna Komnenaya istinaden, söyleye biliriz ki, Kumanlara Tuna boylarını ve Balkan yolunu gösterenler Peçeneklerdir. Fakat Bizans siyasetinin boş durmadığı derhal göze çarpmaktadır. Kumanlar Peçeneklere karşı cephe almışlar ve vaktile Peçeneklerin Bulgarlara yaptıklarını tekrarlamışlardı. De administrando imperiodaki siyasî düstür, kavimlerin adlarını değiştirmek şartile, yeniden tatbik ile hükmünü göstermişti. Bu defa Balkan ülkesini, Kırımdaki Bizans kolonilerini elde tuta bilmek için Kumanlarla dost geçinmek mecburiyeti hasıl oldu. 10 uncu asırdaki Bizans-Peçenek dostluğu yerine 11 inci asrın sonunda Bizans-Kuman uzlaşması kaim olmuştu. Silistiredeki Bizans mağlubiyeti bu dostluğun ehemmiyetini çok bariz bir şekilde göstermişti.

Ayrı heyetler halinde yaşıyan göçmen zümreleri arasında cereyan eden mücadelelerin şiddetli ve pek devamlı oluşunu müteaddit misallerle biliyoruz, Uz-Peçenek, Peçenek-Macar harpleri ne kadar şiddetli olmuş ise, Kuman-Peçenek mücadelesi de daha az kanlı değildir. Bu cins harplerde bir zümre öbürünün toplu bir kuvveti bitinceye kadar, yani karşısındakini ya tamamiyle kendine tutsak veya tamamiyle imha edilinceye kadar, harp devam eder.

1087 den evvelki Peçenek-Kuman mücadelesi ve münasebetinin mahiyetini bilmediğimizi söylemiştik. Fakat 1087 den sonra bu hususta oldukça etraflı malumata malikiz. Anna Komnena bu ciheti iyice tenvir etmiştir. Bundan sonraki fasıllarda Bizanslılarla Peçenekler arasında cereyan eden harpler bahsolunduğu zaman, en mühim rolü Kumanların oynamış olduklarını göreceğiz.

Kumanlara dair bibliografya'yı D. Rasovskij nin yakında bu kavme dair çıkardığı eserinden iktibas ediyoruz: Birçokları eskimiş olmakla beraber Kumanlar'a dair malumat bulunan kitap ve makaleler şunlardır: P. Fr. Suhm, *Uzlar veya Polovetzlere dair tarihî araştırmalar.* Danimarkacadan Rusçaya çeviren St. Sabinin. Čtenija Imp. Obšč. Ist. i Drevn. 1848, N - 8. S. 15 - 49; A. L. Schlözer, *Kritische Sammlungen zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen,* Göttingen, 1795 kısım II, S. 450-2 ve 482-504; Jos. v. Hammer L. Sauli nin *Della colonia dei Cenevesi in Galata.* Jahrbücher der Literatur, Bd. 65. Wien 1834, S. 13-16; aynı müellifin *Geschichte der Goldenen Horde in Kiptschak,* Pest 1840, S. 1 - 33 ve 439 - 459; I. Berezin, *Pervoe našestvie Mongolov na Rossiju* (Mogolların Rusyaya ilk hücumları). Žurnal Min. Nar Prosv. 1853, IX; R. Roesler, *Rumaenische Studien,* Leipzig 1871, S. 328-339; 352-356; O. Blau, *Ueber Volksthum und Sprache der Kumanen,* Zeitschr. d. Deutsch. Mörgenl. Gesell. B. XXIX. Leipzig 1875; P. Hunfalvy, *Ethnographie von Ungarn,* Budapest 1877, S. 235-244; V. Vasil'evskij, *Iz istorii Vizantii v XII v.* (12 inci asır Bizans tarihinden) *(Sojuz dvuch imperij 1147-1155)*, Slavjanskij Sbornik, T. II. SPsbg. 1877: Comes Géza Kuun, Codex Cumanicus, Bud. 1880, Prolegomena (CXXXIV S.); Th. I. Uspenskij, *Obrazovanie vtorogo Bolgarskogo carstva.* (İkinci Bulgar devletinin teşekkülü), Zap. Imp. Novoros. Univers. T. 27, Odessa 1879; S. Salaville, *Les Comans ou Polovetses,* Echos d' Orient, 1914; Béla Kossanyi, *Az uzok es komanok törtenetehez a XI, - XII szezadban* (11. ve 12 inci asır Uz vo Kumanların tarihine dair) Szazadok mecmuası 1924, S. 519-537; A. Bruce Biswell, *The Kipchak Turks,* The Slavonic Review, VI 1927, S. 68-85 (ilmî - popüler, fakat çok teferruatlı bir yazı) Kumanların menşeine dair esas eser: Yakında vefat eden Alman müsteşriklerinden Josef Marquart, *Ueber das Volkstum der Komanen,* S. 25-238 (Osttürkische Dialektsstudien, W. Bang und J. Marquart Abhandlungen d. K. Gesell. d. Wiss. zu Göttingen. Phil. Hist. Klasse N. F. T. XIII, I. Berlin 1914, S. 1-286). Bu büyük tetkik üç resenziyonun yazılmasına sebebiyet vermiştir Gy. Miskolczy, *A kunok ethnikumahoz* (Kunların kavmiyetine dair), Törteneti Szemle, 7, 1918, S. 23-52; Paul Pelliot, *A propos des Comans,* Journal Asiatique, XI serie, T. XV. N-1, 1920; W. Barthold, *Novyi trud o Polovcach* (Polovetzlere dair yeni bir eser), Russkij istoričeskij Žurnal, 1921, kn. 7, S. 138-156. Rus vakayinamelerinde Kumanlara dair verilen malûmat I. Beljaev tarafından bir araya toplanmıştır: *O severnom berege Černogo morja i prilegajuščich k nemu stepjach do vodvorenija ve etom krae Mongolov.* (Karadenizin şimal sahilleri ve ona yakın olan steplerin Mogolların yerleşmesine kadar vaziyetine dair). Zap, Imp. Odessk. Obšč. Ist. i drevn, III, 1853 S. 3-46; M. Pogodin, *Izsledovonija, zamečanija i lekcii po russkoj istorii* (Rus tarihine dair araştırmalar, haşiyeler ve dersler), T. V. Moskva 1857, S. 181-208; Pl. Buračkov, *Opyt izsledovanija o Kumanach ili Polovcach* (Kuman ve yahut Polovetzlere dair araştırma tecrübesi), Zap. Imp. Odes. Obšč. Ist. i Drevn. T. X. 1877, S. 111-136. Rus tarihine dair umumî tarih kitaplarında Kumanlara ait malûmat verilmiştir: D. Ilovajskij, *Istorija Rossii* (Rus tarihi), kısım II. Moska 1880, S. 74-87: M. Gruševskij, *Istorija Ukraini - Rusi,* T. II

(ik. tabı) Lemberg 1905: E. A. Zagorovskij, *Očerk istorii severnogo Pričernomor'ja* (Şimalî Karadeniz sahilinin tarihî taslağı) Kısım I. Odessa 1922 § 20 (S. 54-61). Cenubî Rusya steplerindeki Kuman toponimikine dair: N. Aristov, *O zemle poloveckoj, Istoriko - geografičeskij Očerk.* (Polovetz yurduna dair. Tarihî ve coğrafi bir taslak), Izv. Ist. Fil. Fak Ins. kn. Bezborodko, Nežinde, 1877. Kiev 1777 Rusların Kumanlarla yaptıkları harplere dair: M. Gruševskij, *Očerk istorii Kievskoj zemli ot smerti Jaroslava do konca XIV st.* (Jaroslavın ölümünden 14 üncü asrın sonuna kadar Kief yurdunun tarihi) Kiev 1891; P. Golubovskij, *Istorija Severskoj zemli do pol. XIV stl.* (14 üncü asrın ortalarına kadar Sever yurdunun tarihi), Kiev 1881.

V. Ljaskoronskij, *Istorija Perejaslavskoji zemli* (Perejaslav yurdunun tarihi) Kiev 1903; ayni müellifin: *Russkie pochody v stepi v udel'no - večevoe vremja i pochod kn. Vitovta na Tatar v 1399 g.* (Rusların ayrı beylik zamanında steplere seferleri ve knjaz Vitovtın 1399 da Tatar seferi), Ž. M. N. P. 1907, III. S. 1 - 37, IV. S. 273 - 312. V. S. 1 - 45; Ayni müellifin, *Severskie knjaz'ja i Polovcy pred našestviem na Rus' mongolov* (Mogol istilâsına takaddüm eden zamanda Sver knjazleri ve Kumanlar) Sbornik v čest' D. A Korsakova, Kazan 1913, S 281 - 296 Macaristandaki Kumanlara ait yukarda söylenmiş eserden maada, J. Gyarfas in tetkiki vardır; bu tetkik bu sahada en mufassalıdır Yukarda adları geçen Hunfalvy, Kuun ve Kossanvi den maada bir de G. Fejer. *A Kunok eredete* (Kunların menşeiye dair), Budapeste 1840; J. Gyarfas, *A Petrarka Codex kun nyelve* (Ptrarka kodeksinin Kun dili), Ertekezesok a Törtenelmi Tudomanyok Köreböl, X k. VIII s. Budapest 1882; Janos Jerney, *A palocz nemzet es a palocs kronika* (Kuman halkı ve kısman kronıki), Magy. Törtenelmi-Tar. I. Pest 1885. Bütün bu tetkikler artık tamamile eskımiştirler. Bu meseleye dair rusça: P. Golubovskij, *Polovcy v Vengrii* (Macaristanda kumanlar) Kiev, Univ. Izv. 1889, XII. S. 45 - 72. Petro Horvath in eski tabı: *Commentatio de initii et majoribus Jazygum et Cumanorum*, Pestini 1801; yeni tetkikler: Gy. Meszaros, *Magyarorszagi konnyelvem ekek* (Dil bakımından Macaristanda kun izleri), Budapest 1914. J. Györffy, *A kunok megterese* (Kunların hıristiyanlığı kabulleri), Protestans Szemle 34. 1925. Kumnalara dair başka Macar yazılarına dair Juuius Moravcsik in, *Ungarische Bibliographie der Turkologie und der orientalisch - ungarischen Beziehungen 1914 - 1925,* Körösi Csoma Archivum II. 3, 1926. Kuman - Bulgar münasebti meselesine gelince, yukarda söylemiş olduğumuz Th. Uspenskij nin eserinden maada, St. Mladenov, *Pečenezi i Uzi - Kumani v blgarskata istorija* (Bulgar tarihinde Peçenekler ve Uzlar - Kumanlar), Blgarska istoričeska biblioteka T. I. Ş. 116 - 126; P. Mutafčiev *Proizchodutu na Asenevci* (Asen'in menşeine dair) Makedonski Pregled, yıl 1. k. 4. 1928. S. 1 - 42 V. N. Zlatarski, *Poteklоto na Petra i Asenja, vodačite na vzstanieto v 1185 god* (1185 isyanının idare eden Asenin menşeine dair), Spisanie na Blg. Akad. Nauk., kn. XLV, 1933, S. 7 - 48. Bizansın Kumanlarla kültürel münasebetine ait D. Rasovskij, *Les Comans et et Byzance.* Pulletin de l'Institut archéologique bulgare. Tome IX. 1935 (Extrait des Actes du IVe Congrès international des études byzantines). Sofia 1935. S. 316 - 354. Kuman-Konya

münasebetine dair: Th. Uspenskij, *Melik Gazi i Dzul-Nun Danişmendy.* Zap. Imp. Odess. Obšč. Ist. i Drev. XI. 1879; ve A. Jakubovskij, *Rasskaz Ibn-al-Bibi o pochode maloazijatşkich Turok na Sudak, Polovcev i russkich v načale XIII v.* Vizantijskij Vremennik T. XXV. 1927 S 53-76. Kumanların Gürcistan ve Kafkastaki is âm beylerle münasebetlrine dair malûmat; *Fragments de géographes et d'historiens arabes et persans inedits relatifs aux anciens peuples du Caucase et de la Russie Meridionale.* M. Defrémery, Jurnal Asiatique. IV. S. t. XIII-XIV, 1849; D. Rasovskij, *Polovcy* (Kumanlar). Semiranium Kondakovianum VII. ayrı basım. Prag 1935. 18 ss. Bunun devamı VIII (1936) S. S. 40.

Anadoluda yerleşen Kuman kabîlelerini Osmanlı imparatorluğu devrinde görüyoruz. Bunlara dair: İstanbul, Hazinei Evraktaki Defter-i Hakanî. Halep vilâyeti (N 757).

BİZANS-PEÇENEK BARIŞI

Kuman tehlikesinden kurtulan Peçenekler derhal Bizanslıları takibe konulmuşlardı. Onlar Balkan geçitlerini geçerek Balkanların cenbundaki memleketleri yağma etmişlerdi. Bu sırada imparator Aleksi Beroede yeni bir ordu yapmakla meşguldu. Annanın verdiği malûmata göre, imparator Aleksiyi burada Flander kontu Robert - Kudüsten dönüşünde-ziyaret etmiştir[1]. Robert maiyeti ile birlikte imparatora sadakat yemini getirmiş, ve memleketine döndükten sonra, Bizansa yardım olarak 500 şövalye göndereceğini de vadetmişti. Bundan dolayı imparator Aleksi Roberte birçok teşekkürde bulunmuştu[2]. Flander kontunun Bizansa yardım vadı o zaman Şarkî Roma imparatorluğunun ne vaziyette olduğunu açıkça göstermektedir.

Peçeneklerin yeniden hücuma geçmeleri haberini alan imparator Beroede (Eski - Zagra) fazla kalmayı tehlikeli bulduğundan, Edirneye hareket etmişti. Peçenekler ise, evvelce Bizanslıların bulundukları yere gelmişler, Dampoli ile Goloe arasındaki Markellayi işgal etmişlerdi. Tam bu sıralarda Kumanlar da Uzolimen'e geri dönmüşler ve orada Peçenekleri bulamıyınca, Tuna boyuna doğru ilerileyerek Peçeneklerin arkasını takipetmişlerdi.

Kumanların Tunayı geçerek Balkan geçitlerine doğru ilerlemeleri Bizans için hayırlı bir iş değildi: Birden iki tehlike yaklaşıyor demekti. Peçeneklere karşı arkalarından Kumanları sevketmek mümkündü, fakat Kumanların üzerine

[1] Anna Komnena I, 355. F. Chalandon, S. 117-118
[2] Anna Komnena I, 355.

sevkedilecek bir kuvvet Cenubî Rusya sahralarında mevcut değildi. Ruslar Kumanlarla boy ölçüşecek bir derecede değildiler; ayni zamanda Ruslar arasında dahilî mücadeleler de devam ediyordu. Bu vaziyet karşısında Bizans için en münasip çare Peçeneklerle sulh aktetmek ve Kumanları da hediyeler vererek memleketlerine geri göndermekti. Bu düşünceler ile hareket eden imparator Aleksi, büyük memurlarından Synesiosu "altın yazılı„ name ile (χρυσοβούλλοις ιόγοιν) Peçeneklere göndermiş, ve eğer sulh aktetmek isterlerse, imparatora rehin göndermelerini ve Bizans hükûmetinin Peçeneklerin Tuna boyunda kalmalarına muvafakat ettiğini bildirmişti[1]. Eğer Peçenekler sulha razı olmazlarsa Kumanları Peçenekler üzerine sevketmek işten değildi. Peçenekler, Kumanların gelmekte olduklarını öğrenince sulha razı olmuşlar, ve, galiba, Balkan geçitlerinde işgal etmiş oldukları kaleleri de Bizanslılara bırakmışlardı. Aradan kısa bir zaman geçmiş, Kumanlardan bir elçi hey'eti Bizans imparatoruna gelerek, Peçeneklere karşı harbetmeleri için Kuman ordusunun Balkan geçitlerini geçmelerine müsaade istemişti. Aleksi ise buna müsaade etmemiş; fakat elçileri çok iyi karşılamış, kendilerine birçok hediyeler vermiş, ve: "şimdilik Kuman ordusuna ihtiyacım yoktur; lâzım geldiği kadar hediye alınız ve bununla iktifa ederek memleketinize gidiniz[2]„ demişti. Bunun üzerine Kuman ordusu geri Dneper boylarına dönüp gitmişti.

Peçeneklerin Bizansla sulh yapmak istemeleri, ancak Kuman tehlikesi karşısında olmuştu. Bu tehlike bertaraf olunca Peçenekler sulhu bozmuşlar ve tekrar Bizans ülkelerine akın yapmaya başlamışlardı. O sıralarda Peçenekler arasında bulunan Bizans elçisi Synesios, bunların köy ve şehirleri yağma ettiklerini görünce imparatorun yanına dönmüş, ve gördüklerini anlatmıştı. Anna da "Peçenekler, diğer barbarlar gibi sulhu muhafaza etmeğe mütemayil değillerdir„ diyor[3]. Peçeneklere, galiba, Pavlikyanlar da iştirak etmişlerdi; çünkü az bir zaman sonra Filibenin Peçeneklerin eline geçtiğini görüyoruz[4]. Bunlar etrafı ateş ve demirle tahrip etmiş-

---

1 Anna Komnena I, 356. F. Dölger, *Regesten*, S.13.
2 Anna I, 356. οὐ χρεία τὸ παρὸν βοηθείας ἡμῖν, λαβόντες ἱκανὰ ἐπαναστρέψατε.
3 Anna Komnena I, 357.
4 Anna I, 357. Φιλιππούπολιν δὲ τούτων καταλαβόντων.

lerdi. Peçenek yurduna hücum etmenin neticesi ne olduğunu Bizanslılara gösteriyorlardı. Bizanslılar ise Peçeneklere karşı tamamiyle aciz bir vaziyette idiler. Ancak Partizan harbi yaparak mukabele etmişler; bir kaleden ikinci kaleye gitmek ve payitahta döne bilmek için bütün gayretlerini sarfetmişlerdi. Bizanslıları takiple Peçenekler Trakyanın her tarafına dağılmışlardı; hatta bazı Peçenek atlıları ta Kostantiniye surlarına kadar ilerlemişlerdi. Bu suretle Makedonyaya kadar bütün memleket Peçeneklerin elinde idi. İmparator Aleksi ric'at ede - ede Kypsellaya (Ipsala) ya kadar gelmiş ve daha fazla Peçeneklere karşı mücadele etmenin imkânsiz olduğunu görünce, sulh istemişti. Anna Komnena bile, adeti hilâfına olarak, bu münasebetle babasının "sulh istemiş olduğunu[1]„ kaydetmiştir. Demek ki Bizans imparatorluğu tamamiyle bitkin bir halde bulunuyordu. Peçenekler de kendileri için gayet müsait şarait altında sulhun aktine muvafakat etmişlerdi. Peçenekler bu sulhu aktetmek suretiyle Bizansa karşı büyük bir zafer elde etmişler ve Aleksi Komnenosun durup dururken yapmış olduğu hücumun intikamını almışlardı.

Anna Komnenada, bu sıralardaki Peçenek harpleri anlatılırken, Peçenek kadınlarının cesaretini gösteren, ve Türk kadınlarının erkekleriyle birlikte harbe iştirak ettiklerini bildiren, satırlara tesadüf ediyoruz. Ezcümle ".....„ tesmiye olunan bir mevkide harp devam ederken, Migidenos isimli birinin oğlu fazlaca Peçenek arabalarına yaklaşmış ve bir Peçenek kadını eğri bir demir alet bağlı bir ip atarak Bizans askerini arabaya kadar sürükleyip getirmiş, ve esir almıştı[2]. Görülüyor ki Peçenek kadınları erkeleri ile birlikte arabaların arkasında düşmana karşı cenk ediyorlardı.

Peçenekler, 1087 senesi sulhunu müteakip, kış gelmiş olduğundan Tuna boyuna gitmemişler, 1087/8 kışını geçirmek için Taurokomenda (Ergene nehrine yakın) kalmışlardır. Onların burada kalmaları, tabii, etraftaki Bizans ahalisi için hiç te sevinilecek bir vak'a değildi. Peçenek kütlesinin bütün kış civardaki ahali hesabına yaşıyacağı aşikârdı.

[1] Keza I. 358. ἐρωτᾷ γοῦν, πρέσβεις ἀποστείλας πρὸς αὐτούς, τά περὶ εἰρήνης.

[2] Anna Komnena I, 358. ὁ Μιγιδηνός . . . οὗ ὁ υἱὸς εἰς τὸν γεγονότα ὕστερον πόλεμον κατὰ τόν ***** τόπον ὀξέως κατὰ τῶν Πατζινάκων ὁρμήσας, καὶ παρασυρεὶς παρὰ γυναικὸς Σκυθίδος ἑάλω, διά σιδηρᾶς ἅρπης εἴσω τῶν ἁμαξῶν ἑλκυσθείς.

1088-1090 PEÇENEK HARPLERİ

İmparator Aleksi payitahta dönerdönmez Peçeneklere karşı mücadele için yeni kuvvetler toplamakla meşgul oldu. 1087-88 kışını bununla geçirmişti. Harpte ölmüş askerlerin oğullarından kıt'alar teşkil edilmişti. Bıyıkları yeni çıkmakta olan genç delikanlılardan teşekkül edilen bu orduya "archontopuloi„ (archont oğulları) ismi vererek bunlara harp talimi yaptırılmış; lâzım olan şeyler öğretilmiş ve harbe yarar kıt'alar yaradılmıştı. İki bin askerden ibaret olan bu kıt'ayı Anna Komnena Lakedemonyaylıların "mukaddes kıt'aları„ na benzetiyor[1]. Galiba, 1088 senesi ilk baharı Peçenekler Taurokomendan hareketle tekrar akınlarına başlamışlardı[2]. Bunun neden icabettiğini bilmiyoruz. Anna Komnena bu ciheti meçhul bırakıyor. Peçenekler Chariopolise (Lule Burgaz) a kadar gelmişlerdi; imparator Aleksi de Bulgarophygostan "archont oğulları„ kıt'asını Peçeneklere karşı göndermişti. Bu gençler hiçbir ihtiyata riayet etmiyerek, doğru Peçenek karargâhı arabaları üzerine yürümüşlerdi. Peçenekler bir hücumla bunları geri püskürtmüşlerdi; bu müsademe neticesinde üçyüz genç harp meydanında kalmıştı[3]. Peçenekler bunu müteakip Chariopolisten geçip, Apron (Ἄπρον) yolu ile hareket etmişler ve etrafı yağma etmişlerdi. Bu suretle Bizanslıların Peçenekleri Trakyadan çıkarmak için yaptıkları teşebbüs büsbütün boşa çıkmıştı.

İmparator Aleksi yeniden 1087 senesi baharı vaziyetinde bulunuyordu; Peçeneklerle açıktan açığa cenk edecek bir kuvvete malik olmadığından, kaleden kaleye çekilerek, yolda rastgelen Peçenek kıt'alarını imha etmek için tertibat almıştı. Peçeneklerin Marmara sahillerine akın yapmalarına mani olmak maksadile, Bulgarophygostan Aprona hareket edilmesi emrini vermiş ve buraya geldikten sonra etraftaki Peçenek kıt'alarını gözetmeğe başlamıştı. Yanında, bir çok Peçenek harblerinde bulunan Tatiki vardı. O, bir defa, erzak tedarikinden dönen Peçenek kıt'alarına tesadüf etmiş, ve anî bir hücumla Peçenekleri mağlup ve eşyalarını ellerinden almıştı[4].

[1] Anna Komnena I, 359.

[2] F. Chalandon, p. 120, n. 1. O, Peçeneklerin Taurokomenda kışı geçirmelerini 1089/90 a atfediyor. Vasil'evjskij de ayni fikirdedir.

[3] Anna Komnena I, 360.

[4] Anna Komnena I, 360.

Bu, galiba, Bizanslıların elde ettikleri muvaffakıyetin yegânesi idi.

Bu sıralarda Bizans imparatorluğu yalnız Peçenek hücumuna değil, ayni zamanda Anadoludan, İznik emiri Ebül-Kasım tarafından da taarruza maruz kalmıştı. Birbirlerile uyuşmaksızın hareket eden bu iki kardeş Türk kütlesi Bizansın son mukavemetini kırmak, imparatorluğun kabrini kazımakta devam ediyorlardı. Kendi başlarına mukavemet etmekten aciz olan Bizanslılar Garbî Avrupaya ve Papaya yardım ricaları ile muracaat etmişlerdi; onların bu ricaları tamamile boşa gitmemiş, arasıra sergüzeşt arayan garp şövalyeleri "mazlum şark hıristiyan devletini„ "barbar„ Türkler ve "mecusîler„e karşı müdafaa için gelmişlerdi. Derster muharebesinde "Latinlerin„ de bulunduklarını gördüktü. Bu suretle, bizim tetkik ettiğimiz sıralarda Bizans imparatorları hizmetinde frenk kıt'aları bulunuyorlardı; bunlar bilhassa Selçuklulara ve Peçeneklere karşı mücadele kullanılıyorlardı.

Tam Derster hezimetini müteakip, yani 1087 de, Kudüsten dönerken imparator Aleksiyi ziyaret eden ve sonraları birinci haçlılar seferine de iştirak eden Flander kontu Robert vadı üzerine 500 şövalye göndermişti. Bunlar Aleksiye hediye olarak 150 at ta getirmişlerdi. Kendi ihtiyaçlarından artan atlarını da para mukabilinde Bizanslılara satmışlardı. İmparator Aleksi bu 500 şövalyeyi Anadoluya, İznik Emirinin hücumlarına mani olmak için, Nikomediaya (İzmit) göndermişti.

Bu suretle 1088 senesi içinde Bizans imparatorluğu hem Trakyadaki Peçenekler, hem de İznikteki Selçuklular tarafından sıkıştırılmakta idi. Yalnız bu kadar olsa, belki de bundan kurtulmak çareleri bulunurdu. Peçeneklere karşı Kumanları, Selçuklulara karşı da garpten gelen şövalyeleri göndermek mümkün olacaktı. Fakat Bizans için üçüncü bir cihetten de fevkalâde büyük bir tehlike baş göstermişti. O da yine bir Türk kuvveti tarafındandı.

Aleksi Komnenosun Bizans tahtına geçmesi munasebetile Anadolunun Selçuklular tarafından zaptını anlatırken, Selçuk beyleri arasında Çaka adlı birinin ismi geçtiğini söylemiştik. Bizans kaynaklarında da Çaka adını taşıyan bir Beye tesadüf ediyoruz. Danişmentnamedeki چقا ile Bizanslıların Τζαχᾶς ının ayni şahıs olup olmadığı katiyetle malûm değildir. Peçenek-

lerin Bizans siyasî hayatında en tehlikeli bir âmil oldukları sırada, İzmitte Çaka adlı birisi bir devlet kuruyor; futuhatta bulunuyor; ve Bizansa son bir darbe indirmeğe hazırlanıyor. Bilhassa İzmirdeki Türk beyinin o sıralardaki çok karışık olan siyasî mücadelelere iştiraki, ve Peçeneklerle ayrıca bir münasebet tesis etmesi, üzerinde durmağa değer bir mevzudur. O sıralardaki Bizans - Peçenek münasebetini, ve umumiyetle Bizans üzerine Türk hücumlarının ehemiyetini ve o zamanın sıyasî vasiyetini lâyıkıyle anlıyabilmekliğimiz için Çakanın şahsiyeti ve faaliyetine dair bazı malumat vereceğiz.

İZMİR BEYİ ÇAKA*

1078-1081 yıllarında Türklerle Bizanslılar arasında cereyan eden harplerin birinde, ismine bakılırsa garpten gelmiş olduğu anlaşılan, Bizans kumandanlarından Kabalika Aleksander adlı bir zat, henüz bir delikanlı olan, Çaka adlı bir Türk gencini esir almıştı. Bu genç Türk esiri asîl bir aileye mensup olduğundan imparatorun (Nikefor Botaneiates) sarayına gönderilmişti. Bizans sarayında kendisine "protonobilissimus„ ünvanı verilmiş ve saraydaki diğer asîl delikanlılarla birlikte terbiye ve tahsil görmüştü. Çakanın Homerosu okuyup anlayacak kadar klâsik grekçeyi öğrenmiş olduğu anlaşılıyor. Çakanın Bizans sarayında öğrendiği şey yalnız grekçe değildi: o burada Bizans devleti, Bizans siyaseti hakkında da esaslı bilgiler elde etmişti. O sıralarda Bizansın askerî kuvveti çok zayıflamış olduğundan, düşmanlara karşı bilhassa siyasî manevralar çevirmek mecburiyeti vardı; Çaka bu sıralardaki Bizans diplomatlarının faaliyetini yakından takip için sarayda bulunması itibariyle- birçok imkân ve fırsata malikti. Çakanın bundan istifade ettiği, onun sonraki faaliyetinden açıkça görünmektedir.

Bizans sarayında esarette bulunan bu Türk gencinin Bizans imparatoru tarafından büyük memuriyetlere çıkarıldığı, ve kendisine birçok imtiyazlar verildiği anlaşılmakla

* Çakaya dair: Akdes Nimet Kurat *Çaka*, İzmir ve yakınındaki adaların Türk hâkimi. İstanbul 1936, 34 SS. Müneccimbaşının *Cami-üt-düvel*inde bu emire ait malumat جوانس (Yoannes) adlı bir rum müverrihinin eserinden iktibas edilmiştir. جوانس teki kayitler ise Anna Komnenanın eserinden, pek kısaltılmışolarak, alınmıştır. Müneccimbaşı Çakanın ismini زقاس olarak yazıyor. Bu kısım, mezkûr eserin türkçeye tercümesinde yoktur.

beraber, bunları yakından tenvir ve tesbit edecek vaziyette değiliz. Zaten o sıralarda Bizans hizmetindeki Türk delikanlıların sayısı pek az değildi. Bunlar arasında bazılarının kumandanlık gibi yüksek makamlara çıktıklarını biliyoruz. Aleksi Komnenos zamanında at kazanmış olan Türk kumandanlardan Tatiki (Tatik?) de sarayda büyütülen gençlerden biriydi. Çaka ile birlikte diğer Türk delikanlilarının bulunduğunu kabül ede biliriz. O, belki de, her hangi bir Türk kıt'asının kumandanı idi.

Aleksi Komnenosun tahta çıkması Çakanın mukadderatını değiştirmişti. Çaka, Bizans tahtının sahibi değiştiği sıradaki karışıklık ve gayri muayyen vaziyetten istifade ederek, kendi başına bir devlet kurmağa muvaffak olmuştu. 1081 den sonra İzmir ve havalisi Çaka beyin hâkimiyetini tanımıştı. Çakanın bu işi nasıl ve ne zaman yaptığını kat'iyetle kestiremeyiz. Şu iki ihtimal en kuvvetlileridir: Çakanın bizzat Bizans sarayını bırakıp gitmesi ve İzmirde bir devlet kurması; ikincisi Aleksi Komnenosun idare başına gelmesile, Nikefor Botaneiatesin adamlarını, ve o meyanda Çakanın da, yeni hükümdar tarafından saraydan uzaklaştırmasını müteakip, Çakanın İzmir tarafına gitmiş olması mümkündür. Çakanın saraydan uzaklaştırılmasında, belki de yine bir Türk olan ve Bizans hizmetinde yükselen, Tatikinin de tesiri olabilir. Bu hususta kat'î bir şey söylemek kabil olmamakla beraber Çakanın o zamanki karışık vaziyetten bilistifade kendi teşebbüsü ile bir beylik kurmağa girişmesi ve Bizans hizmetinden öz ihtiyarı ile gitmiş olması hakikata daha yakın olabilir.

İzmirde kurulan bu Beylik, başında bulunan zatın kudreti ve bilgisi sayesinde az bir zaman zarfında Bizansın en kuvvetli ve tehlikeli bir düşmanı oluvermişti. Çaka, Bizansın iç yüzünü, en zaif noktalarını gayet iyi bildiğinden, derhal Bizansa hücumda en tesirli ve en gerekli silâhı yaratmakla meşgul oldu. Çakanın emrile İzmirde kuvvetli bir donanma yapılmıştı. İzmirin hinterlandı artık Bizansın elinden çıkmış ve Türklerin eline girmiş bulunduğundan, Çakanın halâ Bizans elinde kalan yerleri alması icap ediyordu. Efes-Tanrıvermiş adlı bir Türk beyine, İznikin cenubu-garp kısımları İznik beylerine aitti. Türklerin eline girmiyen saha olarak

[1] Anna Komnena I, 355. F. Chalandon, p. 117-118.
[2] Anna Komnena I,355.

İzmire yakın Sakız, Midilli ve Sisam adaları ile İzmir körfezinin cenup ve şimal kısımları vardı. İzmir beyinin bilhassa Ege denizine hâkim olmak istediği anlaşılmaktadır. Hatta yalnız Ege denizine hâkim olmak değil, Balkan yarımadasına ayak basmak emellerinin de bu İzmir beyinin zihnini işgal etmiş olduğunu söyliyebiliriz.

Çaka donanmaya istinatla önce Midilli adasını almıştı. Sonra Sakız ve Sisam adaları alınmış, ve belki de, Rodos ta Çakanın hâkimiyetini tanımıştı. Aleksi Komnenosun Çakaya karşı gönderdiği donanması açık deniz muharebesinde yenilmişti. Bunu müteakip Çaka üzerine ikinci bir sefer açılmıştı. Bu defa, Bizansa yardıma gelen Flanderli şövalyelerin de sefere iştirâk ettiklerini görüyoruz. Ayni zamanda, ücretli "Skit„ kıt'aları da hazır bulunmuşlardı. Skit tabirile, bütün bu vak'alar için esas kaynağımız olan Anna Komnenanın, bilhassa Uzlar ve Peçenekleri kastettiğini biliyoruz. Bizansın bütün kara ve deniz kuvvetleri birden hareket ile Sakız adasını Çakadan istirdat edeceklerdi. Bu defadaki muharebe çok şiddetli olmuş ve pek uzun sürmüştü. Bizans ordusundaki Uzların ve Peçeneklerin Çakanın askerlerile münasebet tesis ettiklerini, ve Bizans ordusunun bazı hareketlerini karşı tarafa bildirdiklerini öğreniyoruz. Nihayet çetin bir mücadeleyi müteakip Bizanslılar Sakız adasını almağa muvaffak olmuşlardı. Bu seferin tarihini kat'iyetle bilmiyoruz; Flanderli şövalyelerin de iştirâkini nazarı itibara alırsak bunun 1087 den sonra olduğuna hükmetmeliyiz.

1087 sonbaharında Derster (Silistire) yanında Bizans ordusu Peçenekler tarafından müthiş bir mağlubiyete maruz kaldıktan sonra, Bizans hükûmeti bütün kuvvetlerini Balkan yarımadasına toplamak mecburiyetinde idi. Bundan Çaka azamî derecede istifade etmiş ve elinden çıkan adaları yeniden hâkimiyeti altına almıştı. Bu suretle Balkanlarda Peçeneklerin ilerlemeleri Çakanın nufuzunu yaymasına yardım etmişti. Biri, Ege denizinin Anadolu sahillerinde, diğeri Balkanlarda faaliyette bulunan iki Türk zümresi arasında, Bizansa karşı müşterek bir cephe, önce kendiliğinden, sonra Çakanın ve Peçenek başbuğlarının istekleri üzerine, teşekkül etmişti. Bu cephe birliğinin bilhassa Çakanın teşebbüsü ile vücut bulduğunu söyliyecek vaziyetteyiz. Bizans - Peçenek mücadelesinin en kızgın ve ehemmiyetli anlarında İzmir

beyinin de ismi zikredilmesi, Çakanın bu zamanda boş durmamış olduğunu gösteriyor. Fakat, bizce meçhul sebeplerden dolayı, İzmir beyinin kuvvetlerile Trakyadaki Peçenek atlıları en lüzumlu bir anda birleşememişlerdi. Bizans imparatoru kendisi için en tehlikeli olan düşmanlarını ayrı ayrı yenmek için zaman ve fırsat bulmuştu. Önce Peçenekler Kumanlar vasıtasile imha edilmişler, sonra da İzmir beyi, İznik sultanı Kılıç-Arslanın elile ortadan kaldırılmıştı.

PEÇENEKLERİN TRAKYADAKİ HARPLERİ
(1088 — 1091)

Bizansın ayni zamanda üç taraftan da Türk hücumuna maruz kaldığını gördük. Bu hücumların en kuvvetlisi şüphesiz, Peçenekler tarafından yapılanı idi; Bizansa hücum yapan Türkler arasında en cesurları da muhakkak Peçeneklerdi. Bu cesur Peçenek kütlesini muayyen bir gayeye doğru sevkeden, onların hareketlerine bir hedef veren muktedir şahsiyetlerin bulunmayışı, zaptettikleri yerlerde yerleşmek ve bir devlet kurmak gayesini taşıyan reislerin ademi mevcudiyeti, bu geniş Peçenek hareketini manasız ve neticesiz bir akın olmak mahiyetinden kurtaramamıştı.

Peçenekler, Bizans imparatoru Çakaya karşı mücadele ile meşgulken, Trakyada yeniden harekete geçmişlerdi. Bu vaziyet karşısında Aleksi Peçenekleri durdurmak için Trakyaya gitmişti. Bizans ordusunda Peçeneklerden Bizans tarafında geçen, Neançes, ve kumandanlardan - isimlerine bakılırsa yine Türk olan - Kançu' ve Katran da bulunuyorlardı. Peçeneklerin küçük bir kıt'ası Aleksinin ordusuna tesadüf etmiş ve Bizanslıları perişan ederek ta Russion'a (Keşan)a kadar ilerlemişti.

Peçenekler 1088 senesinin sonbarında, Russionun yakınındaki bir şehir olan, Polybotona yaklaşmışlar, ve burada müstahkem bir karargâh kurmuşlardı. İmparator Aleksi, bunların daha fazla ilerlemelerine mani olmak için, Russion'a bir ordu sevketmişti. Bizans ordusunda Peçeneklerden kaçarak Bizanslılar'a geçen Neançes (Νεάντζης) isminde bir Peçeneğin bulunduğunu söylemiştik. Fakat onun Bizanslıların vaziyetini öğrenerek kavimdaşlarına bildirmek niyetile gelmiş olduğu

ve bunun için bir fırsat beklediğini göreceğiz. Aleksinin emrindeki Bizans odusu yolda bir Peçenek kıt'asına rasgelmiş, vukubulan müsademede pek çok Bizanslı maktul düşmüştü. Nihayet ordunun kalan kısmı Russion'a gelerek kaleye iltica edebilmişti. Ücretli Lâtin askerleri de buraya celbedilmişlerdi. İmparator Aleksi anî bir hücumla Peçenekleri mağlûp etmek, ve etrafı bu akıncılardan kurtarmak için bir plân hazırlamıştı. Bizans imparatoru Peçeneklerin bulundukları yeri öğrenmek için adamlarını göndermiş; Peçeneklerin mevkileri keşfedildiği akşamı ordusuna bütün gece uymamalarını ve her an harbe hazır bulunmalarını emretmişti. Peçenekler ise Polybotonu terk ile Haden (Ἄδην) denilen bir mevkii işgal etişlerdi[1]. Bizanslılar da akşamleyin buraya gelmişler va harp için bir vaziyet almış bulunuyorlardı. Ertesi gün sabah olunca, yukarda adı geçen Neançes, Peçeneklerin vaziyetini gözetmek ve imparotora haber vermek bahanesile yakındaki tepeye çıkmıştı. Fakat, o Peçeneklerin vaziyetini imparatora değil, Bizanslılarınkini Peçeneklere bildirmişti. Neançes, Peçeneklere arabalarını harp safına dizerek harbe hazırlanmalarını, imparatordan korkmamalarını, Bizans kuvvetlerinin Peçeneklerden korktuğunu, kaçmıya hazır bulunduklarını, askerlerinin az olduğunu birer birer anlamıştı[2]. Neançes bunu mütekakip Bizans karargâhına dönmüştü. Onunla beraber tepeye çıkanlar arasında peçenekçe bilen birisi, Annanın tabiri veçhile yarım barbar (μιξοβάρβαρος) bütün işittiklerini imparatora yetişirmişti. Aleksi de bunun üzerine bir tahkikat yapmak istemişti. Neançesi ihanetle ittiham eden adam çağırılmış ve Nançes'in yanıda sorguya çekilmişken, Neançes kılıcını çekerek bütün Bizan ordusu karşısında herifin kafasını uçurmuştu[3]. Aleksi fena halde kızmış, amma vaziyetin inceliğini nazarı itibare alarak hiddetini içinde gizlemiş, ve Peçeneğe hiçbir şey yapmamıştı; hatta Neançese gayet iyi bir at ile güzel bir elbise hediye etmişti. Neançes te atına binmiş ve Peçenekler tarafına doğru atını koştururak gözden kaybolmuştu. Bunu müteakip az bir zaman sonra Peçenekler harbe başlamışlar ve Neançesin de ön safta kavimdaşlarını

[1] Anna Komnena I, 370.
[2] Anna Komnena I, 371.
[3] Anna Komnena I, 382.

Bizans ordusu üzerine sevkettiği görülmüştü. Bizanslılar bu defa da Peçeneklerin hücumlaraına dayanamamışlar, kaçmışlardı. İmparator kaçan' kıt'alarla beraber Russion yolunu tutmuştu. Şehire yakın bir yerden akan ırmak yanında bir daha Peçeneklere mukavemet etmek istemişti. Anna Komnenanın sözüne göre, imparator burada birçok Peçeneği öldürmüş ve kendisi de yaralanmıştı. Sonra, kendi yerine başka bir kumandan bırakmış ve Russiona gitmişti. Aleksi, şehirde bulduğu askerleri toplamış; askerlik yapabilecek bütün şehir ahalisini de silâh altına almış, ve etraftaki küylülere haber gönderip arabaları ile gelmelerini emretmişti. Birkaç saat sonra biriktirdiği asker ve köylü arabaları ile nehir boyuna gidip Peçeneklere karşı vaziyet almıştı. Tıpkı Peçeneklerin yaptığı gibi, arabalardan bir hat teşkil ile, onun arkasına askerler yerleştirmişti. Peçenek ordusu da karşı tarafta toplanmış bulunuyordu. Anna Komnena, Bizans ordusunun birkaç saat evve şiddetli bir hezimete maruz kalmış olduğunu unutarak: "Peçenekler, Bizanslıların iki katlı hatlarını ve bunu bizzat Aleksinin idare ettiğini görerek, imparatorun cesaretini, hem de mağlûbiyet zamanında kendisini kaybetmediğini, hücumunun gayrikabili tahammül olduğunu gayet iyi bildikleri için, hücum yapmak cesaretini gösterememişlerdi„ diyor[1]. Annaın tasvir ettiğine göre imparator Aleksi sonbahar havasının soğukluğundan kendisini üşütmüş ve üstelik yaralanmış ta olduğundan, kuvvetli bir fiyevre tutulmuştu; o, buna rağmen, seferin bütün zahmetlerine katlanarak, ordunun en önünde bulunuyordu. Her iki ordu karşı karşıya vaziyet aldıkları bir halde akşama kadar durmuşlar ve gece yaklaşınca her taraf kendi karargâhına çekilmişti. Anlaşılan, Peçenek kıt'asının büyük bir kısmı ilk muvaffakıyetten sonra etrafa ganimet için dağılmış ve Bizans ordusunu gözetmek için ancak küçük bir kısım memur edilmişti.

1088 senesi sonbahar seferi daha ziyade mevziî bir harpten ibaretti. İmparator Aleksi kalelerde sakalanarak, arasıra fırsat düştükçe huruç hareketlerile Peçenekleri rahatsız etmekten başka birşey yapamamıştı. Peçenekler de bilâmüşkülât Trakya ve Makedonyada istedikleri gibi hareket etmişlerdi. Bizans imparatoru kuvvetli fiyevri yüzünden

[1] Anna Komnena I, 374.

yatağa düşmüş ve Bizans ordusu bir müddet için Russionda hareketsiz kalmıştı. Bu sıralarda Bizanslılar tarafına Tatranes (Τατράνης) isimli bir Peçenek geçmiş ve Peçeneklerin hücuma hazırlandıklarını bildirmişti. Bu adam aslen Peçenek olup birkaç defa Peçeneklerden Bizanslılara, Bizanslılardan kendi kavimdaşlarına geçmiş olmasına rağmen, Aleksi onu her defasında affettiği için, imparatora karşı büyük bir muhabbet beslermiş. İmparator Aleksi de Peçeneklerin hücumlarına karşı tedbir almış, ve Annanın sözlerine göre, Tatranesi bir tepe üstüne göndererek Peçeneklere şu sözleri söyletmişti: "Peçenekler, elde etmiş olduğunuz muvaffakıyetlerle mağrur olmayın. Bizi, yani Bizaslıları, az görerek mağlup edeceğinizi de hiç ümit etmeyin. Bizim kuvvetimiz sarsılmaz bir kuvvettir. Ayni zamanda birçok ücretli askerlerin de gelmesini bekliyoruz. Eğer siz bizimle sulh yapmasanız cesetleriniz vahşi kuşlar yiyeceklerdir»[1]. Galiba, impator Aleksi Peçeneklerle sulh yapmak istemiş ve Tatranesa da bu sözleri söyletmişti. Peçenekler bunu kabul etmemişlerdi. Anna, buralarda cereyan eden çarpışmalar münasebetiyle şu teferrüatı da kaydetmiştir:

Peçenek atlıları geceleyin atlarını Russion şehrine yakın bir yerde otlatıyorlardı. İmparator Aleksi anî bir hücumla gece baskını yaparak, bu atları elde etmek plânını kurmuş, ve bunun icrasına da bu sıralardaki harplerde nam kazanan Uzanı, yani bir Türk başburğunu, memur etmişti. Uzan geceleyin adamlariyle Peçenekler üzerine hücum yapıp atları ve adamlarını ele geçirmişti, Bunu müteakip Peçenekler de mukabil harekete geçerek şehri fazlaca tazyik etmişlerdi. Bizans ordusu bir huruç hareketi yapmış ve Peçenekleri geri püskürtmüştü[2]. Anna Komnenaya göre bu huruç esnasında bilhassa saray hizmetçileri yararlık göstermişlerdi.

Bu cüz'î bir muyaffakıyet Bizanslıların vaziyetini değiştirmemişti. Peçeneklerin tazyiki gittikçe artmış ve buna karşı payitahta doğru çekilmekten başka bir çare kalmamıştı. İmparator Aleksi Russionu (Keşan)terk ile Kostantiniye yolunu tutarak, bu yol üzerinde pek mühim bir askerî mevki olan Çorluda (Τζουρουλόν) durmuştu; maksat, Peçeneklerin daha ileriye gitmelerine mani olmaktı. Kuvvetli bir istihkâm olan

1 Anna Komnena I, 375.
2 Keza I. 376.

Çorlu yüksek bir tepe üzerinde bulunuyor, ve mudafaası o nisbette kolaydı. Peçenekler Bizanslıları takiple derhal Çorluya gelmişler, ve şehri muhasara etmişlerdi. Peçeneklerin karargâhı yakındaki bir ovada kurulmuştu. İmparator Aleksiyin Peçeneklerle açık harbe çıkacak kadar kuvveti yoktu. Çaresiz şehrin surları arasında saklanmak mecburiyeti hasıl olmuştu. Fakat kurnaz imparator, Anna Komnenanın sözlerine göre[1], Peçenekleri bu defa da mağlup etmiş, onları muhasarayı refetmeğe icbar ederek, muzaffer olarak payitahta avdet etmişti. Bu harplere dair yegâne memba olan Anna Komnena bu vak'ayi şöyle tasvir eder: İmparator Peçenek kuvvetlerini yenmek ve Çorlu yanından kovmak için kalenin yüksek bir tepede bulunduğundan istifadeye karar vermişti. Bu maksatla şehirdeki ahaliye arabalarını getirmelerini emretmişti. Bu arabalar bağlarla surların haricine bağlanmış ve Peçenekler hücum ettiği zaman bağlar kesilerek onların üzerine salıverilecekti. Peçenekleri harbe celbetmek için, evvelâ Bizans ordusu bir huruç harekâtı yapacaktı. Düşman mukabil hücuma geçtiği zaman, ordu kumanda üzerine sağa ve sola ayrılarak sür'atle yana çekilecek, ve Peçenek kıt'alarının ortada kaldıklarını gören kale muhafızları, arabaların bağlı oldukları ipleri keserek bunları Peçenek atlıları üzerine salıvereceklerdi. Bizanslılar bir huruç hareketi yapmışlar, Peçenekler de derhal mukabele ederek kalenin surlarına doğru ilerlemişlerdi. Yukardan salıverilen arabalar gittikçe artan hızla Peçenek ordusu içerisine gelerek müthiş bir tahribat yapmışlardı. Bunun üzerine Bizanslılar da ok ve süngü ile Peçeneklere hücum ile onları fena halde yenmişler ve nehrin öteki tarafına koğmuşlardı. Geri çekilen Peçenek kütlesi Bulgarophygos ile Nikea mikra şehirleri arasında, Ergene nehri boyunda, kalarak burada 1088/89(?) kışını geçirmişlerdi. İmpaarator Aleksi de kış gelmiş olduğundan payitahta avdet etmiş; fakat her ihtimale karşı iki büyük rütbeli başbuğlarını Çorluda bir mıktar askerle bırakmıştı. Mümkün olduğu kadar çok kuvvet toplamaları için etraftaki köylerden adam hayvan ve erzak alabilmeleri hususunda bunlara geniş bir salâhiyet verilmişti.

Annanın bu hikâyesini kaydı ihtiyatla kabul etmek icap eder. Aleksi Komnenosun arabalar salıvererek Peçenekleri

[1] Anna Komnena I, 379 - 382.

mağlup etmesi hakikatten ziyade bir masala benziyor. Fakat diğer bir membaın bulunmaması Annanın sözlerini nazarı itibara almak zaruretinde bırakıyor. Vasil'eveskij bu vak'ayı hiç bir kiritike maruz tutmaksızın ballandıra ballandıra tam bir hakikat gibi eserine almıştır[1]. Aleksi Komnenos zamanı için daha çok salâhiyet şahibi olan Chalandon ise eserinde bundan hiç bahsetmiyor[2].

Trakyada Peçekeklere karşı yapılan bütün bu harpleri Vasil'evskij ile Chalandon 1090 senesi son baharında olduğunu söliyorlar. Lâkin bu hususta kat'î bir hüküm vermek güçtür. Vaka'ların cereyanı bunun 1088 senesi son baharında oldğunu kabule sevkediyor. Bu suretle 1088-9 kişi Bizans için iyi bir şarait altında girmemişti. Memleketin zengin bir yerinde ve askerî noktai nazardan pek mühim olan Edirneye yakın bir sahada Peçenek kütlesi kışı geçirmek için kalmıştı. Bunların ilk bahar gelir-gelmez tekrar akınlara başlayacakları muhakkaktı.

Bizanslıların Peçeneklere karşı mücadele için kuvvetleri kalmamıştı. İmparator Aleksi daha Normanlara karşı 1083 senesinde harp yaparken, kilise servetine "elini dokundurmuştu,,; vaktiyle iade edilmek suretiyle alınan bu serveti yerine komak imkânı bulunamamıştı. Bu yüzden ahali, bilhassa ruhaniler ve keşişler arasında imparatora karşı düşmanca hareketler başlamış ve bütün felâketlerin (Peçenek akınlarının) imparatorun kilise eşyasını almış olduğundan ileri geldiğini Aleksinin yüzüne karşı söyleyenler bile olmuştu. Bizans imparatoru, içten ahalinin ademi memnuniyeti, hariçten Türk ve Peçenek tehlikesi karşısında Romaya, Papaya, ve garp devletlerine yardım istiyerek mektuplar göndermişti. Bizans imparatorunun Papa ile barışmak teşebbüsü Papa Urban II. nin Aleksi üzerinde olan kilise afarozunu kaldırmasını intaç etmişti. Bu vaziyet o sıralarda Bizanslılarla Roma arasındaki münasebetin ne merkezde olduğunu, Aleksi Komnenosu Türk tehlikesi karşısında Bizanslıların ebedî düşmanları olan Lâtin dünyası ve bilhassa katolik kilisesine karşı çok uysal bir vasiyet aldığına delâlet etmektedir. Bizans garpten yardım beklemiş ve bunun için garp hiristiyanları-

---

1 V. Vasil'eskij, *Vizantija i Pečenegi* Ž. M. N. P. (1872) Kn. 12.

2 F. Chalandon p. 127-128: «Toujours vaincu, il est obligé de reculer sans cesse» sözleriyle iktifa edilmektedir.

nın her talebini kabule murafakat etmişti. Bizansın bütün korkusu Peçenek, Çaka ve Selçuk-Türk kuvvetleri tarafından mahvolmaktı.

1088-9 da Bizanşlıların Peçeneklere hediyeler ve elçiler gönderip sulh istediklerini zanettircek bazı kayitler vardır. Membalarda bu hususta doğrudan doğruya her hangi bir söz geçmemekle beraber, 1090 senesi İkincikânunun 6-ısında ortodoks kilisesinin büyük bir yurtusu münasebetiyle, adet üzere her sene sarayda yapılan merasim esnasında, bilâhara Bulgaristan kilisesi piskopusluğuna tayin edilen ve zamanın en yüksek hatiplerinden sayılan, Theophylaktosun Aleksiye hitaben irat ettiği nutuktan, o tarihlerde Bizanslılarla Peçenekler arasında bir sulhün aktedilmiş olduğunu öğreniyoruz. Her halde Theohylaktos 1087 senesi yapılan, yani üç sene evvelki sulhtan 1090 senesi başında bahsetmemişti. Bu kilise başbuğunun ağzında Bizans riyakârlığı ve tabasbusu sarahaten görünmektedir; Theophylaktos Peçeneklere her zaman yenilen Aleksiyi "muzaffer bir imparator„ Bizanslıların Peçeneklerden sulh istemelerine rağmen, bu hatibin tasvirinde "Peçeneklerin sulh akti için yalvarmış olduklarını„ görüyoruz. Bu devir Bizans saray hayatını ve oradaki zihniyeti gösteren bu karakteristik nutku hulâsaten naklediyoruz.

Theophylaktos, evvelâ Peçenek hücumlarının şiddetini, muhtelif mukayeselerle süsliyerek, tasvir ediyor. Bu kısmın hiç bir kıymeti yoktur; bu ruhanî ne Peçeneklere karşı harbetmişti ve ne de Peçeneklerin hücumunu yakından görmüştür. Sonra, Aleksiyin meziyetlerini saymağa başlıyor: "Peçenek hücumlarının çok korkunç olmasına rağmen, sen, imparator Aleksi, Peçeneklere dehşet verdin; onları kalkan ve süngülerini yere atmağa icbar ettin; Peçeneklerden elçiler gelerek, sulh istemek için değil, sulh vermek gibi davranmışlardı; lâkin, imparator, sen bunların yalanlarını meydana çıkarıp yüzlerine karşı attıktan sonra, Peçenekler itiraf ederek, fevkalâde sulha ihtiyaçları olduğunu söylemişlerdi. Sen Peçeneklerle sulha razı oldun, ve bu suretle harbi başlamadan zaferi kazanmış oldun. Başka birisi olsa Peçeneklerin bu sefaret heyetini kabul etmiyecek ve sulh yapmıyacaktı; Büyük Aleksi yerde yatanları ezmek, merhamet dileyenleri itmek istemedi: intikamda zevk bulmak padişahlara yakışmaz; bu gibi şeyler ancak fena kalplilere hastır. İşte bu suretle

sulh yaparak birçok Bizans şehirlerini ana vatana kavuşturdun. Artık köylü uykusunu rahatça uyuyor; kendisini Peçeneklerin bağladığı, öldürmeğe götürdüğü gibi korkulu rüyalar görmiyor. Güneş çıkınca serbestçe tarlasına gidiyor ve işini görüyor, güneş batınca da evine dönerek rahat rahat yemeğini yiyor, çocuklarını seviyor, Peçenekleri nefretle hatırlıyor, kadehini doldurarak senin şerefine boşaltıyor ve bütün bu rahatını büyük Aleksiye medyun olduğunu söyliyor[1]„.

Senelerdenberi arka arkaya birçok defa Peçenekler tarafından mağlup olan Aleksi saray hatibinin ağzında "muzaffer„ olmuş, ve muzaffer Peçeneklerin de "fevkalâde sulha ihtiyaçları„ zuhur etmişti. Bu gibi yalanlar memleketin her tarafını Türkler istilâ ettikleri bir sırada söyleniyordu. Selçuklular bütün Anadoluyu ta İzmite kadar işgal etmişler, Peçenekler kışı geçirmek için bile Tuna boyuna gitmiyorlar, Ergene nehri ovalarında kalmışlardı. Theophylaktos ise Aleksinin kahramanlığı sayesinde Bizans köylüsünün rahat ettiğini söylediği bir zamanda, Peçenekler o köylülerin yanıbaşında idiler.

Ayni zamanda İzmir tarafından tehlike gittikçe artmıştı. Bizanslılar Çakanın daha fazla kuvvetlenmesine mani olmak için, galiba, 1090 senesi yazı Lesbos adası sularına bir donanma göndermişlerdi. Fakat bu donanma müthiş bir hezimete uğramış, bir çok gemiler batmış ve bir kısmı da Çakanın eline geçmişti. Maamahif bir müddet sonra buraya daha kuvvetli ikinci bir Bizans donanması gelince Çaka da işgal ettiği adaları tahliye etmişti. Çakaya karşı yapılan seferlerin de tarihini sarahaten tayin etmek mümkün değildir.

1089 - 90 (?) kışını Peçenekler galiba tekrar Ergene boyunda geçirmişlerdi. Çünkü şubat ortalarına doğru bir Peçenek kıt'asının Büyük-Çekmece ile Küçük-Çekmece arasında bulunan Chirobakchiye yaklaştıklarını öğreniyoruz[2]. Bu haber üzerine imparator Aleksi payitaht ahalisinden 500 kadar adam toplamış, bunları bütün gece silâhlandırmış ve nasıl harbedileceğini göstermişti. Ertesi gün, 14 şubatta imparator bu alelâcele topladığı kuvvetlerle payitahtı terk ile Peçeneklere karşı hareket etmişti. Payitahtta adamakıllı bir

[1] Migne, *Patrologia*, Ser. graeca t. 126, 287-306 pp
[2] Anna Komnena I, 384-388.

ordunun bulunmaması, mevcut kıt'aların da Trakya ve Makedonyadaki şehirlere garnizon olarak gönderilmeleri, o sıralarda Bizansın çok zayıf olduğunu göstermektedir. İmparator Aleksi, Chirobakchiye gelmiş, bütün kapıları kapatmış ve şehir ahalisinden hiç kimsenin Peçeneklerle konuşmasına müsaade edilmemişti. 15 şubat sabahleyin Peçenekler Chirobakchiye yaklaşmışlar ve surların yakınındaki tepeyi işgal etmişlerdi. Bunlardan, Annaya göre, 6000 kadar bir kısmı ayrılmış ve etrafı yağma için uzaklaşmıştı. Bunlar Kostantiniyeden 10 stadium bir mesafede olan Dekaton mevkine kadar gelmişlerdi. Chirobakchi yanında kalanlar da ya yemek içmek, keyif yapmakla meşgul oluyorlardı. Anna Komnenanın verdiği malûmata nazaran, imparator Aleksi Peçeneklerin vaziyetlerinden istifade etmiş ve onları mağlup edip muzafferane payitahta dönmüştü. Bunun şu şekilde çereyan ettiğini öğreniyoruz : İmparator Aleksi askerlerini yavaşça şehirden çıkarıp istirahat eden Peçenekler üzerine bir hücum yapmak istemişti ; fakat askerler, evvelâ bunu işitmek bile istememişlerdi. Nihayet imparator adamlarını kandıra bilmiş ve şehirlerin kapıları yavaşça açılarak Bizans askerleri birer birer çıkıp Peçeneklere hücum etmişlerdi. Peçenekler de mukavemet göstermeksizin Bizans kılıçları altında ölüm bulmuşlardı. Onların atları ve sancakları da ganimet arasında idi. Fakat tehlike bununla bitmiş değildi ; Kostantiniyeye doğru gitmiş olan 6000 Peçeneğin her an dönmek ihtimali vardı. Bizanslılar bu tehlikeden kurtulmak için ölmüş veya esir alınmış Peçeneklerin elbiselerini giymişler, ellerine de Peçenek bayrakları alarak tam bir Peçenek kıt'ası şeklinde öteki Peçeneklere karşı gitmişlerdi. Alınan esirlerle ganimet genç neferlere verilerek Chirobakchiye gönderilmişti. Bizaslıların tahmin ettikleri veçhile, hakikaten az bir zaman sonra yağmaya giden Peçenek kıt'ası görünmüştü. Onlar karşılarına gelenleri kendi adamları zannetmişler ve hiç bir ihtiyat tedbiri almadan Peçenek üniformalı Bizans ordusuna yaklaşmışlardı. Peçenek kıyafetine girmiş olan Bizanslılar da anî bir hücum yaparak bunların birçoklarını öldürmüşler, esir almışlar ve kalan kısmını da kaçırmışlardı[1]. Bunu müteakip imparator Aleksi Chirobakchiye dönmüş ve orada bir gün kaldıktan sonra 17 şubat payitahta

[1] Anna Komnena I, 388.

avdet için yola çıkmıştı. Bizans ordusu çok garip bir alay halinde yürümekte idi: en önde Peçenek elbiselerini ve alâmetini taşıyan kıt'a, sonra her köylünün birer Peçenek esirini götürdüğü bir alay, en arkada da Bizans elbisesi ve sancaklarını taşıyan askerler ilerlemekte idi. Üstelik, askerlerin süngüleri ucunda kesilmiş Peçenek kafaları da görünüyordu. Ayni zamanda Kostantiniyeden imparatora yardıma gelmek için diğer bir Bizans kıt'ası Chirobakchi yoluyla ilerlemekte idi; bunlar uzaktan gelenleri Peçenekler zannile korkmuşlar[1] ve ne yapacaklarını bilememişlerdi; ancak onların Peçenek olmadıklarını öğrenince nefeslerini serbestce alabilmişlerdi. İmparator Aleksinin bu yürüyüşü pek eğlenceli olmuştu ; yolda tesadüf edilen köylülerin bu alayı Peçenekler zannile korkmaları imparatoru ve adamlarını pek çok güldürmüştü[2]. Her nevi alaylara düşkün olan Kostantaniye ahalisi imparatorun bu şekilde avdetine pek memnun olmuş ve alkışlamışlardı. Fakat böyle bir küçük muvaffakiyetin umumî vaziyet üzerine hiçbir tesiri olamıyacağı aşikârdı. Bizanslılar arasında bunu anlıyanlar az değildi. Generallardan Nikefor Melissenos ahalinin bu sevincinin boşuna olduğunu ima ile, gûya, şu sözleri söylemişti: "Bu zaferin bizim için sevinci çok, amma faydası yok; (düşman için) kederi çok amma zararı yok[3]„.

Peçeneklerin Chirobakchiye gelmeleri Vasil'evskij ve Chalandon'a göre 1091 senesi şubatındadır[4]. Dieter ise bunun 1090 da olduğunu zannediyor[5]. 1091 kışı fevkalâde soğuk ve çok karlı olduğunu Anna Komnenadan öğreniyoruz. Peçeneklerin kış şiddetle hüküm sürdüğü bir zaman harekete gelmeleri şüphelidir. İmparator Aleksiyin 1091 senesi kışı, ücretli asker tedariki ile meşgul olduğunu biliyoruz. Onun bu işlerle meşgulken böyle bir sefer yapmasına ihtimal verilemez. Peçeneklerin Chirobakchi yanındaki mağlubiyetleri cevapsız kalmamıştı. Ayni yılda (1090 yahut 1091) şubat nihayetlerinde Peçenek kuvvetleri ta Kostantaniyenin surlarına kadar gelerek şehri tehlikede bırakmışlardı. Payitahtın surları haricinde, ortodoks kilisesince

[1] Anna Komnena I, 389.
[2] Anna Komnena I, 389/390.
[3] Anna Komnena I, 392.
[4] F. Chalandon S. 128; V. Vasil'evskij, S. 255.
[5] K. Dieter, Byz. Zschf. B. III. 390.

azizler arasında sayılan, Teodor namına yapılan küçük bir kilise bulunuyordu. Bu azizin hatırası 2 Martta tes'it edilirdi. O sene Peçeneklerin ta surlar dibinde bulunmalarından, kiliseye gitmek için kimse şehirden çıkamamıştı[1].

Peçenek tehlikesi ile yanyana Bizans için İzmir cihetindeki tehlike de gittikçe büyümüştü. Anna Komnenanın verdiği malûmata göre, Çaka Bizansa karşı mücadelede Peçenekler, ve Bizans ordusundaki Türklerle münasebet tesis etmişti. Çaka denizde donanması ile hareket edip karadan da Peçenek kuvvetlerine istinat etmeyi düşünmüştü. Bilhassa, Çakanın donanması Bizanslılar tarafından mağlup olduktan sonra İzmir emrinin son fikri kuvvetlenmiş olsa gerektir. Galiba, Peçeneklerle müzakere 1090 senesi son baharında cereyan etmişti. Anna Komenanın verdiği malûmata göre, Çaka Bizans imparatorluğunun garp ülkelerini de ele geçirmek niyetini taşıyordu[2]; o ve bunu mevkii file getirmek için Peçeneklere elçi gönderip onları Gelibolu yarımadasını (Chersonesos) işgal etmelerine teşvik etmişti. Ayni zamanda Çaka imparatorun hizmetinde bulunan Türklere de haber göndererek, kendisinin Kritayı (τάς κριθάς)[3] ele geçirdikten sonra Bizanslılardan ayrılmalarını teklif ile, onlara bir çok ihsanda bulunacağını vadetmişti. Bu suretle Bizansa karşı bir İzmir Türkleri - Peçenek müşterek cephesi hazırlanmıştı. Bu tehlike Bizanslılar için evvelkilerinden çok büyüktü. İzmir Türkleri ve Peçenekler hem denizden hem karadan hücumda bulunacaklardı. Cesur Peçenek kütlesinin hareketine bir gaye veren bir rehberin, Çakanın - başta bulunması, bu tehlikeyi bir daha arttırmakata idi.

---

[1] Anna Komnena I, 392 - 393.

[2] Keza I, 393-3394. Anna Komnenanın yazılarından İzmir emiri Çakanın bu sıralarda yeniden kuvvet bulduğunu öğreniyoruz. Bilhassa 1088 denberı Peçeneklerin Bizansı mütemadiyen işgal etmiş olmaları, Çakaya yeniden kuvvetlenmek fırsatını vermiş oluyordu. 1090 lara doğru Çaka o derecede kuvvetlenmişti, ki «imparator elbiseleri taşıyor, kendisini imparator tesmiye ediyordu». Bu sıralarda İzmir beyinin Garbî Anadoluda en kuvvetli bir hükümdar olduğu anlaşılıyor. Onun bilhassa İstanbula hücum yapmak arzusunu taşıdığını ve Rumeliye geçerek, hâkimiyetini Avrupa tarafında da yaymak istediğini söyleyebiliriz. Bu husustaki teferrüat için tarafımızdan kaleme alınarak, yakında «Edirne ve yüresini araştırma kurumu» tarafından bastırılan *İzmirin ilk Türk hâkimi Çaka* adlı eserimize bakınız.

[3] V Vasil'vskij, bunun Gelibolu yarımadasındaki bir şehir olduğunu ileri sürmüştü. Ž. M. N. P. (1872) kn. 12. S. 260.

Bizanslılar için yegâne kurtuluş Peçeneklerin üzerine Kumanları sevketmekti. Deniz cihetinden Bizans donanması Çakanınkına faik olduğundan, o kadar korkuya hacet yoktu. Bu tehlike karşısında imparator Aleksi 1090/91 senesi kışın var kuvvetini hariçten yardım celbine sarfetmişti. Kuman beylerine mektuplar ve hediyeler gönderilmiş, ve garbî Avrupaya da muavenet ricasiyle nameler gönderilmişti. Bizans, hariçten yardım olmaksızın kendi başına bütün bu düşmanlara karşı mukavemet edecek bir halde değildi. Anna Komnena, babasının "her tarafa, ücretli kıt'alar taleb ederek mektuplar yazdığını„ söyliyor. Aleksi Komnenosun bu vak'alar dolayısı ile Flander kontu Roberta yazmış olduğu zannedilen mektubu epey bir münakaşaya sebep olmuştur. Birçok mudakkikler bunu "sahte„ ve bazıları da (meselâ Vasil'evskij) bu mektubun "doğru„ olduğunu isbata çalışmışlardır. Bu mes'ele etraflıca Chalandonun eserinin sonunda mevzuu bahistir. Chalandona göre, Aleksi Komnenosun Roberte dönderdiği "mektup„ sahtedir; fakat Bizans imparatorunun hakikaten göndermiş olduğu ikinci bir mektup mevzuu bahistir, ve o mektup bir çok ilâvelerle bu şekile konulmuştur. Yani, imparator Aleksiyın Flander kontuna mektup yazması (her halde muavenet istiyerek) olmuş bir vak'adır. Her taraftan Türk tehlikesi yaklaştığı bir zamanda Bizanslıların hiristiyan Avrupadan yardım beklemeleri pek tabii idi. Fakat garpten gelecek yardımların kısa bir zamanda Bizansın imdadına yetişemiyecekleri aşikâr olduğundan, Peçeneklere karşı her zaman harbe hazır olan Kumanları çağırmak en münasip bir hareket olacaktı. Bizans imparatoru da bunu yapmıştı. İmparator Aleksi Komnenosun 11-inci asrın sonlarında Kuman başbuğlarına muavenet ricasiyle muracaatı, eserini 19-uncu asrın sonunda yazan ve bir Rus olan Vasil'ieveskjnin sinirine pek dokunmuştur:[1] o, Bizans imparatoru "garpten daha insaniyetli müttefiklerin vürudundan evvel, pis, allahsız, kel Kuman başbuğlarına muracaat etmek mecburiyetinde kalmıştı„ diyor. Bu zamanlarda Kumanların o "kel„ başbuğlarından bütün Rus yurdu titrediğini, ve Rus knjazlerinin bunlar karşısında yaltaklandıklarını; sonra "daha insaniyetli

[1] V. Vasil'evskij eserini Ruslarda Panslavizm hareketinin çok kuvvet bulduğu bir zamanda ve 1877/8 Osmanlı - Rus harbi arifesinde yazdığı unutulmamalıdır.

müttefiklerin„ 113 sene sonra Bizans payitahtına hücumla Şarkî - Roma imparatorluğuna nihayet vermiş olduklarını unutuyor!

Bizansta, Kumanlara ve garbî Avrupaya yardım ricası ile mektuplar gönderildiği, zaman, memleketin içinden de kuvvetler toplanmaya gayret edilmişti. Bu maksatla generallardan Nikefor Melissenos, Trakya ve Makedonyada Peçeneklerin hücumlarından masun kalan yerlere gönderilmişti. Oralarda Bulgar ve Valahlardan bir ordu teşkil edilecekti[1]. Ayni zamanda kalelerdeki garnizonlara dokunulmaması emredilmişti. Peçenekler buralara hücum yaptıkları taktirde kalelerdeki garnizonlar memleketi müdafaa edeceklerdi. Flander kontu Robertin göndermiş olduğu 500 şövalye İzmit tarafından vukubulacak taarruzu durdurmaya memurdu; ihtiyaç karşısında onları başka yere göndermek mümkündü. 1091 yılının ilk bahrı girerken Balkanlardaki vaziyet bu merkezde idi.

[1] Anna Komnena I,395 κατὰ μέρος νεολέκτους καταλέγων, ὁπόσοι τε ἐκ Βουλγάρων καὶ ὁπόσοι τὸν νομάδα βίον εἵλοντο (Βλάχους τούτους ἡ κοινὴ καλεῖν οἶδε διάλεκτος) καὶ τοὺς ἄλλοθεν ἐξ ἁπασῶν τῶν χωρῶν ἐρχομένους ἱππέας τε καὶ πεζούς. Annanın bu satırları Bizans imparatorluğunun askerlik bakımından fevkalâde zaif bir vaziyette bulunduğuna delâlet ediyor. Bu zamana kadar askerî hiç bir mükellefiyete tabi tutulmayan Ulahlar, yani Balkandaki lâtinleşen ve o zaman göçebe olan, unsurun bile celbedilmesi düşünülmüştü.

IX

29 NİSAN 1091 LEBUNİUM MEYDAN MUHAREBESİ *

1087 sonbaharı Silistire yanındaki Peçenek zaferinden sonra Peçeneklerin Balkanları geçerek Trakyaya akın yaptıklarını gördük. Buradaki bir çok yerler Peçeneklerin baskınlarına uğramış, Peçenek atlıları bazan ta Marmara kıyılarına kadar ilerlemişlerdi. 1087 ile 1091 yılının başlarına kadar buraları adeta Peçeneklerin hâkimiyeti altına girmiş gibiydi. Bu yılların vak'aları için esas kaynağımız olan "Alexiada„da Peçenek seferlerinin tarihleri bildirilmediğinden, biz bütün bu akınların bir çoklarının zamanını kat'iyetle tesbit edemiyoruz. Ayni veçhile 1091 başlarında Trakya ve Balkan yarım adasında hangi yerlerin bu Türk kavmi tarafından işgal edilmiş olduğunu da bilmiyoruz. Anna Komnenanın 1091 yılı vak'alarını bildiren satırlarından Peçeneklerin 1090-1091 kışını Meriçin sol kolunu teşkil eden Ergene ırmağı boyunda kışlamış oldukları anlaşılıyor. Burada kışlayan kütlenin, her halde bütün bir Peçenek zümresini ihtiva etmiş olması lâzım gelmez. Maamafih bu sıralarda, artık Peçeneklerin adetçe pek çok olmadıkları da muhakkaktır. 11-inci asrın ortalarına doğru Cenubî Rusya bozkırlarından ayrılmağa başlıyan Peçeneklerin yaşamaları için yeni bir yurt bulamayışları bunların başına bin bir felâket getirmişti. Şarktan Uzların tazyıkı ile mütemadien garbe doğru çekilmek mecburiyetinde kalan bu kavim ya Tunayı geçerek Bizans arazisine girmiş, veya Macarlara sığınmıştı. Gerek Bizansta ve gerek Macar arazisinde Karadenizin şimalindeki serbestiyi bulamamışlardı. Peçeneklerin bu iki büyük komşusu hudutlarda başgösteren yeni bir kavim muhaceretini kendi anlayışlarına ve faydalarına göre halletmişlerdi; Macarlar Peçeneklin kendi memle-

* Bu meydan muharebesine dair: V. Zlatarski, *Istorija*, T. II (1934), S. 202-210; V. Vasil'evskij nin *Vizantija i Pečenegi*. Ž.M.N.P. (1872) kn. 12, veya Trudy (1908) T. I.

ketlerinde yerleşmelerini ekseriyetle memnuniyetle karşılamışlardı. Halbuki Bizans hükûmeti uzun yıllar süren siyasî münasebetin tesiri ve Tuna boylarında yaşayan Peçenek birliğinin hususiyeti yüzünden Peçeneklerle mücadele etmek mecburiyetinde kalmıştı. Bizans için Tuna ile Balkan dağları arasında bir Peçenek kuvvetinin bulunması her itibarla tehlikeli idi. İstanbul sarayı ne yapıp yapıp bu kavme serbestçe yaşamak imkânını vermemeğe gayret ediyordu. Aksi takdirde, vaktile Bulgarların yaptığın tekrarlanmasından korkuluyordu. Bundan ötürü Aleksi Komnenosun Peçenklere karşı mücadelede çok gayret ve çok para sarfettiğini görüyoruz.

1087 ile 1091 aralarındaki Peçenek akınları, bu kavmin tarih sahnesinden çekilmelerinden önce son bir canlanmaları mahiyetindedir. 1049 yılındaki muhaceretten sonra Peçeneklerin adetçe çok azalmış oldukları muhakkatır. Bir çokları Macaristana gitmiş, bir çokları arkası kesilmiyen harplerde ölmüştü. Diğer taraftan Bizans memalikinde yerleşenler de yok değildi. Niş ve Sardika yanlarında yerleştirilen Peçenekler vardı. Bu suretle 1087 - 1090 yıllarında Bizan hükûmetine karşı mücadele eden kütle bu kavmin ancak bir kısmını teşkil ediyordu. Bu vaziyet dağılmağa başlıyan bir kavmin, yıkılmak üzere olan bir devletin tarihinde tesadüf edilen bir haldir. Biz bunu Uzların ve Kumanların tarihinde de görüyoruz. Gerk Peçenekleri ve gerek onların arkasından gelen Uzlar ve Kumanları kuvvetli bağlarla bağlıyan bir devlet teşkilâtının olmayışı, bu kavimlerin Karadenizin şimalindeki bozkırları terketmelerile, dağılma keyfiyetini çabuklaştırmıştı. Halbuki Dnester boyundan bir devlet kurarak giden Macarlar, yeni yurtta toplu bir kütle halinde yaşamkta devam edebilmişlerdi. Ayni suretle 6-ıncı asrın sonlarında Tunayı geçerek Balkanlara giren Bulgarlar, adetçe çok az olmalarına rağmen, bir devlet teşkilâti etrafında toplanmış olduklarından, yeni işgal ettikleri yerde tutuna bilmişlerdi. Peçenekler ise ancak ayrı kabîleler halinde yaşamakta devam ettiklerinden Bizans imparatorluğu gibi muntazam bir teşkilâta malik bir devlete karşı mücadeleyi devam ettiremiyecekleri aşikârdı. Bununla beraber onların harpçilikteki ustalıkları ve fekalâde cesur oluşları, adetçe az olmalarına rağmen, Bizansı zaman zaman mühim tehlikelere düşürmüştü. Bu tehlike şimdi bahsedeceğimiz Lebunium muharebesi arife-

sinde en yüksek bir raddeye çıkmıştı. Fakat, Bizansa hariçten yardıma gelen bir kuvvet bu tehlikeyi bertaraf etmiş: Lebunium yanındaki muharebede Peçeneklerin askerî kuvvetlerine nihayet verilerek, asırlarca Şarkî Avrupada en mühim siyasî faktör olan bir kavmin tarihî faaliyeti üzerine perde çekilmişti.

Bu zaman zarfında, yani 1091 baharı gelinceye kadar, Bizans devlet adamlarının pek yakında maruz kalacakları tehlikenin büyüklüğünü hakkile idrak ettiklerini görüyoruz. Bundan dolayı Bizanslıların bu sıralarda bilhassa Kumanları elde etmeğe çalışmış oldukları muhakkaktır. Garbî Avrupadan kâfi derecede yardım geleceği pek kat'î değildi; halbuki Peçeneklerin bir müddettenberi rakipleri olan Kumanları yardıma çağırmak daha kolaydı. Derster hezimetinden sonra Bizansı büsbütün yıkılmaktan kurtaran Kumanlar değil miydi? Bizanlılar, Peçeneklerle Kumanlar arasında, Derster yanında vuku'bulan mücadeleyi ekalâ hatırlıyorlardı; Kuman başbuğları imparatora gelerek, daha o tarihte, yani Derster hezimetini müteakip, Peçeneklere karşı mücadele etmek teklifinde bulunmamışlar mıydı? O halde Bizans için Kumanlardan daha elverişli müttefik kim olabilirdi? Hakikaten Bizansla Kumanlar arasında Peçeneklere karşı bir anlaşma yapıldığını görüyoruz.

Peçeneklerin 1091 Nisanında ânî olarak harekete geçmeleri Bizans imparatorunu çok müşkül bir mevkie koymuştu. Bu vaziyet karşısında İzmitte, İznik Türk Beylerine karşı konulan frenk şövalyeleri alelacele celbedilmiş; payitahttaki var-yok kuvvetler de toplanmış ve bunlar Meriçin mansabındaki Enez (Αἶνος) şehrine gemilerle gönderilmişti. Enezin bulunduğu mevki mudafaa için çok elverişlı idi. İcabında deniz tarikile gelen İzmir beyine karşı, ve yahut karaya asker çıkararak Peçeneklere karşı harbetmek mümkün olacaktı.

Peçeneklerin, Çaka ile kararlaştırdıkları tarihten daha evvel harekete geçtikleri anlaşılıyor. Onların esas kuvvetleri Choerenos'a (Chirini) doğru ilerlemekte idi; bunun üzerine imparator Aleksi gemiye binmiş, Meriç nehrini mansaptan geçerek ordusunun yanina yarmıştı. Bizans ordusu ile Peçenek kuvvetleri arasında mukayese kabul edilmiyecek kadar büyük bir fark vardı. Anna Komnenanın sözlerine göre, imparator bu vaziyet karşısında çok korkmuştu. Kurtuluş

imkânı tamamile kapanmış gibiydi[1]. Beklemekte olduğu Kumanlar halâ gelmemişlerdi. Bizanslılar büyük bir korku ile Peçeneklerin harekâtını takip ediyorlar, fakat Peçenekler de harbe girişmemişler, karargâhlarında kalmışlardı. Bu suretle üç gün geçmişti[2]. İşte boşuna geçirilen bu üç gün Peçenekler için en büyük felâketin gelmesine sebep olmuştur. Karşılarındaki kuvvetsiz Bizans ordusunu kendi haline bırakmış olmaları Peçeneklerin en büyük hatlarını teşkil ediyor. Bizans ordusunu imha etmek Peçenekler için çok kolay bir işti. Fakat, onlar nedense bunu yapmamışlar ve galiba, İzmirden Çakanın gelmesini beklemişlerdi. Yaklaşmakta olan Kuman tehlikesinden de galiba, haberleri yoktu. Peçeneklerin bu fırsattan istifade edemeyişleri, her halde, bazı sebeplerden ileri gelmiştir. Fakat hakikat şudur ki boşuna geçen her bir saat, Bizans ordusunun lehine olmuştu. Bu boş geçen üç günü müteakip Bizanslıların davet ettikleri Kumanlar, 40 bin kişiden mürekkkep bir ordu halinde, gelmişlerdi. Bunların vürudu münasebeti ile Anna Komnena, imparator Aleksinin Kumanların gelmesi yüzünden endişeye düştüğünü, onların kimin tarafından harbe iştirak edeceği şüpheli olduğunu, uzun uzadiye tasvir ediyor[3]. Kuman ordusunnu ta baştan Peçeneklere karşı harbetmek için gelmiş olduğu muhakkaktı. 40 bin kişiden ibaret bir ordunun maksatsız, gayesiz harp meydanına gelmiş olması kabil değildir. Alexiada da söylendiği gibi Kuman başbuğlarının Bizanslıların verdikleri bir ziyafeti müteakip, imparatorla dostluk yapmalarına ihtimal verilemez. Kumanların fırsattan istifade, eski düşmanları Peçenekleri imha için gelmiş olduklarını isbata hiç lüzum yoktur. Anna Komnena, yalnız üslûbunun güzelliğini göstermek ve okuyuculara fazla heyecan vermek maksadı ile Kumanlar hakkındaki şüphelerini ifade etmiştir.

Kuman ordusu Manyak (Μανιὰκ)[4] (Rus vekayinamelerinde Bonyak) ve Togortak (Τογορτάκ) (Rus vekayinamelerinde Tugorkan, Turtkan) tarafından idare ediliyordu. Aleksi Kom-

[1] Anna Komnena I, 396.

[2] Keza.

[3] Keza. I, 396 - 397. V. Vasil'evskij, S. 279 - 280.

[4] Annanın bu adı Menanderi takliden yazmış olması ihtimali olmakla beraber (Menander, S. 296 : Μανιάχ) sondaki «χ», bu ihtimali zayif düzürecek mahiyettedir.

nenos, Kuman başbuğları şerefine karargâhında mükellef bir ziyafet tertip etmişti. Bizans imparatoru Kuman başbuğları ile beraber içmiş, öpüşmüş ve onların yüzüne gülmüştü[1]. Annanın söylediği veçhile, Manyak başta nazlanmış ve ziyafete gelmek istememişti. Nihayet arkadaşları onu ikna etmişler ve o da imparatorun çadırına gelerek ziyafete iştirak etmişti. Bizans imparatoru ziyafeti müteakip, Kuman başbuğlarına gayet kıymettar hediyeler vermiş ve Kumanlardan sözlerine sadık kalacaklarına dair rehinlerin gönderilmesini istemişti. Ayni kaynağın verdiği malûmata göre, Kumanlar Peçeneklerle harbetmek için imparatordan üç gün müsaade istemişlerdi ve Peçenekleri mağlup edeceklerini söyliyerek, ganimetin yarısını Bizanslılara bırakacaklarını da bildirmişlerdi. İmparator Aleksi, yalnız üç gün değil on gün bile müsaade etmiş ve ganimetin tamamile Kumanlara ait olduğunu söylemişti. Annanın bu sözlerinden Bizanslıların ne müşkül bir vaziyette oldukları görülmektedir. Anna Komnena, "eğer Kumanlar Peçeneklerle birleşmemiş olaydılar, Bizans için tam bir inhitat olacaktı„[2] diyor.

Bizans imparatoru Peçeneklerle harbe başlamağa acele etmiyordu. Fakat üç gün geçtikten sonra Kumanlar imparatora adam gönderip, Bizanslıların daha ne zamana kadar muharebeyi tehir edeceklerini sormuşlar, ve kendilerinin daha ziyade boş durmak istemediklerini ve "yarın sabah ya kurt veya kuzu eti yiyeceklerini„ bildirmişlerdi[3]. Alexiadaki bu kayitten harbi geçiktirmek istiyenlerin Kumanlar değil, Bizanslılar olduğu anlaşılıyor. İmparator Aleksi, galiba, bir taraftan Melissenosun Trakya ve Makedonyadan gönderecek kuvvetleri beklemekte, ve diğer taraftan Kumanların Peçenekleri yeneceklerine pek inanamıyordu; bundan ötürü harbi tehir etmeği daha muvafık bulmuştu. Bundan maada Romadan da yardım gelmek ihtimali vardı[4]. Kumanların ultimatumu karşısında imparator Aleksı kat'î muharebenin daha fazla tehir edilemiyeceğini anlamıştı. Aleksi Komnenos Kuman başbuğlarıyle mülâkatından üç gün sonra, ordusunun mevkiini değiştirmeğe karar vermişti. Antioch adlı bir usta-

---

[1] Anna Komnena I, 397.
[2] Anna Komnena I, 397 : οὐδὲν ἄλλο ἐντεῦθεν τὸ ἐλπιζόμενον ἢ πανωλεθρία.
[3] Keza. I, 401.
[4] Keza.

başına nehri geçmek için kayıklardan bir köprü yapılması emredilmişti. Bu iş bittikten sonra, imparator protostrator Michael Duka ile öz kardeşi Adrianı köprünün başına koyarak ordunun geçişine nezaret etmeğe memur eylemişti; önce yalnız piyade ve sonra atlı asker geçecekti. Piyade asker nehri geçince derhal siperler yaparak harbe hazır bir mevki almışlardı. Piyadeyi takiben süvari kıt'alar geçmişti. Anna, bütün bu harekete imparatorun bizzat nezaret ettiğini yazıyor. Bizanslıların terkettikleri yeri derhal Kumanlar işgal etmişlerdi.

Annanın, buradaki mevki hakkında verdiği malûmat çok karışıktır. Bizans ordusu nehri (Meriçi) gayet ihtiyatlı bir şekilde geçerek Choereniye yakın bir yeri işgal etmişti. Aleksi Komnenosun buraya muvasalatinden sonra Choereni mevkiinde bulunduğuna göre, ricat yolunu emin bulundurmak için, galiba, bilahara ordunun bir kısmı Meriçin şark tarafına geçirilmişti.

Anna Komnena babasının bu son Peçenek muharebesine gidişini tafsilâtlı olarak kaleme almıştır. Aleksi Komnenos Eneze vâsıl olduktan sonra, burada bir gemiye binerek şehri geçmiş ve nehrin (yani Meriçin) aktığı yeri ve her iki sahili tetkik ederek, askerlerine mevki alacak en münasip bir yer aramıştı. Gece olunca, imparatorun başbuğları çağırarak, tetkikatını bildirmiş, fakat ertesi gün kumandanların da "nehri geçerek„ orayı görmeleri lâzım geldiğini söylemişti. Bunu herkes kabul etmiş ve sabah olunca imparator birinci olarak nehri geçmişti (τὴν περαίαν κατέλαβε), onu da bütün ordu takip etmişti. İmparator başbuğlarla birlikte nehrin sahillerini ve biraz yukarda olan ovalığı tetkik etmiş ve kendisinin beğendiği yeri göstermişti; burası yerlilerin Chirini (Χοιρηνοὺς) dedikleri, bir taraftan nehir, diğer taraftan bir bataklık olan, bir kalecik yanında idi. Burası başbuğlar tarafından da beğenildiğinden, derhal hendekler kazılmış, ve orada asker yerleştirilmişti. Aleksi Komnenos ise kâfi mıktarda ağır silâhlı atlı askerler alarak, yani Flanderli şövalyelerin refakatinde, Eneze dönmüştü.

Ordu yeni bir mevki aldıktan sonra uzaktan Melissenosun gönderdiği askerlerin yaklaştığı görülmüş, ve köylü arabalarıyle gelen bu orduyu Bizanslılar Peçeneklere yardıma acele eden bir ordu zannile epey korkmuşlardı. Bundan

görüldüğü veçhile, Bizanş ordusu Meriçin şark tarafında değil garbında bulunuyordu. Melissenosun adamları Makedonyadan Vardar ve Strumna boylarından toplanılan askerlerdi.

Bu suretle bir parça kuvvet bulan Bizans ordusunun yeni bir harekette bulunduğunu görüyoruz. Bizanslılar, Peçenekler tarafından işgal edilen, ve Philokalos adını taşıyan, Meriçin geçitlerinden birini ellerine geçirmek teşebbüsünde bulunmuşlardı. Peçeneklerin, Kumanlar tarafından tehdit edilmiş bulunduklarından, bu geçidi muhafaza için fazla bir kuvvet ayırmamış oldukları anlaşılıyor. Bizanslıların kolaylıkla bu geçidi elde etmeleri buna delâlet etmektedir. Bu çarpışmayı müteakip ordular kendi karargâhlarına çekilmişler ve Bizans ordusu geceyi orada, her hangi bir yerde, geçirmişti (αὐτοῦ που τὸ Ῥωμαϊκὸν προσέμεινε στράτευμα δι' ὅλης τότε νυκτός). Sabah olunca Bizans ordusu Lebune (Λεβούνη - Lebunium) denilen bir mevkii işgal etmişti. Burası ovalığa hâkim bir tepecikti (βουνὸς δέ τῆς πεδιάδος ὑπερκείμενος). Bu tepe üstünde bütün ordunun mevki alması mümkün olmadığından, askerlere tepenin eteğinde mevki aldırılmıştı. Bizans ordusu burada yerleştikten sonra bir müddet evvel Bizanslıları bırakıp kaçan Neançes yeniden Aleksiyin yanına gelmişti. Maamafih, bu defa imparator bu Peçenek başbuğunu serbest bırakmamış, ellerine kelepçe vurarak hapse attırmıştı.

Anna Komnenanın anlatışından, Bizans ordusunun kat'î muharebe olmadan evvel bir kaç defa yerini değiştirmiş olduğu görülüyor. İmparator önce nehri geçerek Choereni denilen bir kale yanında mevki alıyor. Bu şehrin Mericin garbinde olduğu anlaşılıyor; çünkü Aleksi Komnenos, Peçeneklerin yaklaşmakta olduğu haberini alınca Enezden kalkarak nehri (Merici) mansabın bulunduğu yerden geçmesi (καὶ παραπλεύσας, τὸν ποταμὸν διὰ τοῦ στομίου διελθών), Bizans ordusunun önce Mericin garbında bugünkü Ferecik cıvarında mevki aldığını gösteriyor. Peçeneklerin o zaman Mauropotamos, yani Karasu adlı bir çay boyunu işgal etmiş oldukları anlaşılıyor. Dimotika yanından akan çay bugün de Karasu denildiğine göre, Anna Komnenadaki Mauropotamosun bugünkü Karasuyun ayni olması muhtemeldir. Bu çayı işgal eden Peçenek kuvvetlerinin bir kısmı Mericin Philokalos denilen geçitlerden birini de nazaretleri altına almış olsalar gerektir. Kuman ordusu harp sahasına gelince vaziyet deği-

şiyor. Bizanslılar bu defa Mericin sol tarafına geçiyorlar (Aleksi bunun için köprü yaptırıyor); Kumanlar ile iş birliği tamamile halledildikten sonra; Bizanslılar, Mericin şimdi ismi geçen geçidi Peçeneklere hücüm ile elde ediyorlar. Bundan sonraki vaziyet pek vazih değildir. Belki de Bizans ordusunun bir kısmı Philokalos geçidinden Mericin garp tarafına geçmiştir. Çünkü ertesi gün Bizanslıların Lebune (Lebunium) denilen bir mahalli işgal ettikleri söyleniyor. Anna bu yerin "ovalığa hâkim bir tepe„ olduğunu yazıyor. Burasının yüksek bir yer olduğunu nazarı itibara alırsak, Lebuniumun Mericin sağ tarafında olduğu muhakkaktır. Eski Trianopolis ile bugünkü Ferecik arasında 262 metro yüksekliğinde bir tepe vardır[1]. Lebunium denilen yerin burası olması muhtemeldir. Büyük Yunan Ansiklopedisinde Lebuniumun Omurbey mevkiinde olduğu ileri sürülmektedir.[2] Peçeneklerle-Bizanslılar ve Kumanlar arasında cereyan etmiş olan 29 nisan 1091 meydan muharebesinin cereyan ettiği yeri de bu tepenin civarında aramak lâzımgelir.

Bizans tarihinin bu devirlerine hasredilen eserlerde olduğu gibi, diğer umumî eserlerde de, netice itibarile Bizans imparatorluğu için fevkalâde ehemmiyeti haiz olan, bu meydan muharebesinin mevkii tayin edilmemiştir. Vasil'evskij[3] olduğu gibi Chalandon da[4] bu yeri tayine kalkışmamışlardır. Bizans İmparatorluğu tarihini yazan A. Vasil'ev, *Histoire de l'empire Byzantine* inde, bu mühim vak'ayı gereği gibi aydınlatmadan geçiyor.[5] The Cambridge Medieval history serisinin IV-üncü cildini teşkil eden, *The Eastern Roman Empire*de[6] Peçeneklerin mağlup oldukları Lebuniumun bir nehir olduğu ileri sürüliyor. Fakat Anna bu yerin sarahaten bir "tepe„ (βουνὸς) olduğunu söylediğine göre[7] bir nehir mevzuu bahis olmadığı aşikârdır.

[1] Stieler *grand atlas.* No. 52

[2] Ἐλευθερουδάκη Εγκυκλοπαιδικόν λεξικόν T. VIII. S. 563.

[3] V. Vasil'evskij, *Vizantija i Pečeneği* Ž.M.N.P. (1872) Kn. 12. S. 280-281

[4] F. Chalandon, *Essai. sur le règne...* P. 125

[5] A. Vasil'ev, *Histoire de l'empire byzantine,* P. 14-15.

[6] *The Eastern Roman Empire,* p. 330 in the spring of 1091, the Emperor having called in the help of the Cumans, inflicted a severe defeat upon the Patzinaks by the river Leburnium.

[7] Anna Komnena I. 400; V. Zlatarski, *İstorija..*: T II. S. 202-206. Lebunium muharebesinden bahsederken, bu mevkii ayrıca tesbit etmiyor.

Anna Komnenanın verdiği malûmata göre, Peçenekler Bizanslılarla anlaşmak teşebbüsünde bulunmuşlardı; Peçenek murahhasları ayni zamanda Kumanlarla temasa girişmişler, ve bunları Bizanslılardan vaz geçerek kendi taraflarına çevirmek istemişlerdi. Fakat onların bu teşebbüslerinden hiçbir netice hasıl olmamıştı.

Kumanların, yukarda söylemiş olduğumuz, ultimatumları, galiba, 28 nisanda vuku'bulmuştu. Bunu müteakip imparator Aleksi ertesi sabah kat'î muharebenin olacağını ordusuna bildirmişti. Adet üzere, Bizanslılar o gece ibadetle geçirmişlerdi. Anna Komnena bu geceyi çok canlı bir ifade ile tasvir etmiştir[1]. Askerler süngüleri ucuna koydukları mumları, kandilleri yakmışlar, ve ilâhiler söyleyerek İsaya yalvarmışlardı. Anna, Bizanslıların ibadetinin arşlara yükseldiğini ve Tanrının nezdine giderek kabül olunduğu kanaatindedir. O, bu münasebetle, babasının ne kadar dindar olduğunu, yalnız kılıç ve süngü kuvvetine değil, her zaman için bilhassa Tanrıya istinat etmiş olduğunu söyliyor.

Bu muharebede asıl kahramanların Kumanlar olmasına rağmen, Annanın anlattığından en mühim rolün Bizanslılara ait olduğun görünüyor. Bizans ordusunun nasıl bir vaziyet aldığını tafsilâtı ile öğreniyoruz. İmparator Aleksi ordusunda Uzanın kumandasında bir miktar türkün olduğu anlaşılıyor[2]; az bir miktarda frenk ücretli askerleri de bu harbe iştirak etmişlerdi. 28 nisan akşama doğru Kumanların kıt'asından 5000 kişiden mürekkep "dağ ahalisi„ Aleksi Komnenos tarafına geçmişti. Vasil'evskij bu dağ ahalisinin Karpatlarda yaşıyan Ruslar olduğunu zannediyor. Fakat bu "dağ ahalilisinin„ Ruslar olduğunu gösteren hiç bir delil yoktur. Vasil'evskij, Bizansin Peçeneklerden kurtulmasında Rusların da dahli olduğunu göstermek için, bu 5000 kişinin Ruslar olduğu fikrinl ileri sürüyor. Bu "dağ ahalisi„ nin Kumanlarla birlikte hareket eden bugünkü Rumenlerin ecdadı olmaları daha doğrudur[3]. Bu zaman zarfında Peçenek ve Kumanların karargâhında neler olup bittiğine dair hiç malûmatımız yoktur.

[1] Anna Komnena I, 402

[2] Keza II, 403.

[3] A. Vasil'ev de bu 5000 kişinin Rus olduğunu, Vasil'eskiji takiben, kabul ediyor. *Histaire de l'Empire Byrontin* II,. 14.

1091 yılının 29 Nisan salı günü[1] sabah olunca Bizans ordusu harp vaziyetini almıştı. Bizans ordusunuu sah cenahına Georg Palaelogos, sol cenahınada Konstantin Dalassenos kumanda ediyordu. Kumanların sağ tarafında, Monstran adamlarıyle mevki almıştı, Aleksi Komnenosun Peçenek harplerinde hazır bulunan Uzan da, sol tarafa bir yerde bulunuyordu; (onların) garbında Frenk kıtaları - Ubertopulosun kumandası altında yer almışlardı. Harp safı orak, yani yarım ay (hilâl) gibiydi. Yalnız Frenk kıtalarının 500 nefer olduğu anlaşılıyor. Kumanların ise 40 bin kişi olduğunu Anna Komnena iddia ediyor. İlk hücumu yapanlar, Annaya göre, Bizanslılardır[2]. Onları Kumanlar takip etmişlerdi. Kuman ve Bizans orduları müştereken Peçenek arabaları üzerine yürümüşler, ve müthiş bir insan katli başlanmıştı. Peçenekler, galiba, arabaları arkasında mudafaada bulunmakla iktifa etmişlerdi. Şiddetle devam eden çarpışma esnasında Kumanların faik olduklarını meydana çıkınca Peçenek başbuğlarının en büyüklerinden biri yanında bir kaç kişi olduğu halde Kumanlar tarafına geçmişti. Peçeneklerden Kumanlar tarafına geçenlerin adedi gittikçe artmış ve imparator Aleksi de bunu görünce korkmaya başlamıştı, O, bu tarafa geçen Peçeneklerin Kumanları Bizanslılara karşı harekete getire bileceklerini zannetmişti. Çünkü her iki zümre birbirleriyle kolayca anlaşa biliyorlardı. (Anna Peçenekler ve Kumanlar için ὁμόγλοττος tabirini kullanıyor.) Buna mani olmak için Bizans askerleri Kuman orduları arasına gönderilmişler[3] ve Peçeneklerin Kumanlar tarafına geçmelerine mani olmaları emredilmişti. Bu muharebe esnasında Bizanslıların bilhassa Kumanları kışkırtmakla meşgul oldukları anlaşılıyor. Her iki taraftan ölenlerin adedi giitikçe çoğalmış, iki Türk kavmi de biribirini imha etmek için büyük bir gayretle harbetmişti. Bu müthiş mücadele bütün şiddetile devam etmiş, güneşte tam gök yüzünün ortasına yükselmişti. Henüz Nisan olmasına rağmen hava epey sıcaktı; muharipler kan ve ter içinde kalmışlardı. Peçenek arabaları önünde silâh

[1] Anna Komnena I, 406: ἦν δὲ μηνὸς Ἀπριλίου εἰκοστὴ πρὸς τῇ ἐννάτῃ ἡμέρᾳ, τρίτη δὲ τῆς ἑβδομάδος. Anna eserinin hiç bir yerinde bu kadar sarih bir tarih göstermemiştir. Bu cihet te mezkûr muharebenin Bizanslılarca fevkalâde bir ehemmiyeti olduğuna delâlet eder. Anna, belki de, bu tarihi Bizans arşivinde muhafaza edilen yazılı bir vesikadan almıştır.

[2] Keza I, 404

şakırdıları, insan bağırışmaları, kadın ve çocuk sesleri yaralanan ve ölmekte olanların iniltileri yükseliyor: bir kıyamettir kopuyordu. Kumanlar, Bizansa zafer kazandırmak için bütün gayretlerini sarfederek harbediyorlardı, onlar Peçedeklerden eski intikamlarını almak isterken, imparator Aleksiye büyük bir zafer kazandırmışlardı. İmparator Aleksi güneşin sıcak zıyalaları altınaa bayğın düşmüş olan muhariplere kuvvet vermek için etraftaki köylülere haber göndererek, derhal kaplarla, soğuk su getirmelerini emretmişti. Annanın dediğine göre, Peçeneklerden çektikleri eziyetten kurtulacaklarını gören köylüler, bu emrin ikinci bir defa söylemesine meydan bırakmamışlar, az bir zaman sonra Bizans muharipleri köylülerin getirdikleri suyu içerek yeni kuvvet almışlar, ve yeniden Peçeneklerle harbe tutuşmuşlardı. Artık Peçeneklerin mukavemeti kırılmış bulunuyodu; mücadeleler arabaların arkasında devam ediyordu. Kumanlar ve Bizanslılar Peçenek kadınları, çocuklarını - elhasıl rastgelen herkesi kesmişlerdi. Bütün harp meydanı ölülere dolmuş, Annanın tabiri veçhile "yalnız on binlerce değil, her nevi adedi geçen ölü harp meydanında kalmıştı; bütün bir millet bir günde imha edilmişti„[1]. Bu muharebede bulunan Peçeneklerin ancak az bir kısmının kaçarak kurtulduğu anlaşılıyor. Büyük bir kısmı, Peçenek adeti üzere, harp ederek ölmeyi tercih etmişti. Alınan esirlerin de çok olduğu anlaşılıyor; membaın verdiği malûmata göre, her bir Bizans askerinin 30 dan ziyade esiri vardı. Bu suretle 29 Nisan 1091 salı günü Lebunium yanındaki muharebe Peçeneklerin en büyük hezimet günü ve ayni zamanda Balkanlardaki siyasî faaliyetlerine nihayet veren bir darba olmuştur. Her bir mühim hadise münaşebetile şarkı tertip etmeyi seven Kostantiniye ahalisi Peçeneklerin bu mağlubiyeti üzerine: " Skitler Mayısı görmeden bir gün evvel mahvoldular„[2]. (Skitler bir gün ara ile Mayısı göremediler) diye bir mısra uydurmuşlardı. Vasil'evskijnin de tastik ettiği veçhile, Bizans imparatorluğunu bu defa kat'î bir hezimetten kurtaran yegâne kuvvet Ku-

---

[1] **Anna komnena** I, 406,: καὶ ἦν ἰδεῖν θέαμα καινὸν, ἔθνος ὅλον, οὐ μυριάνθρωπον, ἀλλ' ἀριθμὸν ἅπαντα ὑπερβαῖνον, σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις ἄρδην κατὰ ταυτηνι τὴν ἡμέραν ἀπολωλός.

[2] **Anna komnena** I,407.

manlardı [1]. Lebuniumdaki Peçenek mağlubiyetini garp müverrihleri boş yere imparator Aleksi Komnenosun "parlak zaferi olarak„ tesmiye ediyorlar[2] ve Bizans imparatorunu, tamamiyle haksız olarak, bu zaferi kazanmasından dolayı yükseltiyorlar. İmparator Aleksiyin bu muharebe esnasındaki rolünün gayet az olduğunu gördük. Lebunium zaferinin hakikî kahramanları Kuman başbuğlarından Manyak ile Togortaktır. Fakat zaferin bol semeresini imparator Aleksi toplamıştır [3].

Bu zaferi müteakıp Kumanlar ve Bizanslılar kendi karargâhlarına çekilmişlerdi. Bizanslıların elinde, söylediğimiz veçhile, pek çok Peçenek esiri bulunuyordu. Bunlar ayrı bir yere kapatılmışlardı. Devrin en yüksek medeniyetini taşıdıklarını iddia ile başka kavimleri "barbar„ tesmiye eden Bizanslılar, geceleyin bütün Peçenek esirlerini kılıçtan geçirmişlerdi. Bu katliam, her halde, imparator Aleksinin muvafakati ile yerine getirilmişti. Fakat, Anna Komnena, babasının bunda hiç bir suçu olmadığını söyliyor; ve bunu isbat için kabahatlı şahsın ismini bile zikrediyor. Gûya, bütün bunlar Synesios ismini taşıyan birisinin teşviki ile yapılmıştı. Gûya, imparator Aleksi Synesiosu bunun için hapse atmak istemiş, fakat bu kumandanın ahbaplarının ricasi üzerine cezalandırmaktan kurtarmıştı. Peçenek esirlerinin katli, Anna'nın söylediğine göre, şöyle cereyan etmişti: Geceyarısına doğru "bilmem ki Allah tarafından verilen bir sesle mi, yoksa başka bir işarelemi[5]„ muhafızlar Peçenek esirlerini öldürmeğe konulmuşlardı. Bu suretle açık meydanda müteaaddit defalar mağlûp olan Bizans askerleri, silâhsız, elleri bağlı olan Peçenek esirlerinden intikamlarını almışlardı. Annanın verdiği malûmata göre, Kumanlar Peçenek esirlerinin geceleyin öldürüldüklerini görünce "kendilerinin

[1] Anna Komnena I, 406: διά μίαν ἡμέραν οἱ Σκύθαι τὸν Μάϊον οὐκ εἶδον.

[2] V. Vasil'evskij Ž. M. N. P. kn. 12 S. 286.

[3] F. Chalandon *Essai*. p. 134. Dieter, Byz. Zschft B. III. S. 386.

[4] 13-üncü asır ortalarında yaşıyan Ermeni müverrihlerinden Vartan da bu Peçenek hezimeti hakkında bir not buluyoruz. O diyor ki: «bu günlerde (1088-1091) Peçeneklerin kralı 6000 kişi ile İstanbula Aleksi üzerine geldi: Hiristiyanlar ise sekiz gün dua ederek onların hepsini mavettiler ve getirmiş oldukları bütün arabaları yaktılar. Bap. XII. H. D. Andreasyan tercemesi. (Tarih mezuniyet tezi S. 20.)

[5] Anna Komnena I,408.

de ayni akibete uğrayacaklarından korkmuşlar„ ve hiçbir ganimet almaksızın, geceleyin kargâhlarından kalkmışlardı[1]. Anna'nın bu son kayidi hiç te yerinde değildir. Herkese dehşet veren Peçenekleri imha eden Kumanların bir avuç Bizanslılardan korkarak kaçmalarına inanmak biraz gülünç geliyor. Kumanların bu muharebeyi müteakip Macarlara karşı yürümek için çabucak Balkanları terkettıkleri anlaşılıyor[2]. Bizans imparatoru, Kumanlara isabet eden ganimeti hayvanlara yükleterek arkalarından Tuna boyuna göndermişti.

Bu suretle Bizans imparatorluğu, 1048 senesinden itibaren şiddetle devam eden Pçeçnek tehlikesinden kurtulmuş bulunuyordu. Lebunium mağlûbiyetini müteakip Peçeneklerin askerî kudretlerine hitam verilmiştir. Peçeneklerin bir kısmı belki Tuna boyunda kalmış, veya Bizanslılar tarafından memleketin muhtelif yerlerinde yerleştirilmişti. Onlardan bir kısmının Makedonyadaki Moglena civarında kadın ve çoluk çocuklarile iskân edildiği anlaşılıyor. Bizans arazisinde yerleştirilen bu Peçeneklerden imparatorun hususî kıt'a ları teşkil edilmişti. Burada yaşıyan Peçeneklerin 12-inci asrın başlarına kadar Moglena civarında kaldıklarını, ve "Moglena Peçenekleri„ adiyle tanındıklarını biliyoruz[3]. Bun ların sonraki vaziyetleri hakkında ilerde bahsedeceğiz.

1091 senesi Peçenek hücumu Bizans imparatorluğunu tam bir inhitata sevkedecek bir mahiyette idi;Vasilseveskij'nin

---

[1] Anna Komnena I,409. F. Chalandon p. 134.

[2] V Vasil'sevskij S. 286.

[3] Zonaras bu muharebeden kısaca bahsettikten sonra, Peçeneklerin iskân edilmelerine ait şunları yazıyor: ὁ αὐτοκράτωρ πλῆθος ἀπολεξάμενος σφριγώντων καὶ ῥωμαλέων Σκυθῶν,, εἰς τὸ τῶν Μογλένων θέμα τούτους σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις κατῴκισε καὶ τάγμα τούτους καατστήσεν ἰδιαίτατον, οἵ καὶ μέχρι τοῦδε κατὰ διαδοχὰς διαμένουσιν εἰς ἐπιθέτον σχόντες τὸν τόπον, ἐν ᾧ κατῳκίσθησαν, καὶ Πατζινάκοι Μογλενῖται καλούμενοι. İskân yeri olarak Moglena şehri değil de Vardar boyundaki ovalar kastedildiği aşikârdır. Peçeneklerin Moglenada yerleştirilmeleri Müneccimbaşının *Cami-üt-düvel* ine de girmiştir. Bizans tarihine ait kısımlarını hangi müelliften aldığı katiyetle belli olmıyan (bir Joannes جوانس adı geçmemektedir.) Müneccimbaşı Ahmet Peçeneklerin iskân edilmelerini anlatırken, Moglena'yı Anadoludaki Muğla (مغله من آناطولی) ile karıştırmıştır. Müneccimbaşının *Gami-üt-düveli* inde müverrih جوانس (Joannes) ten iktibas ettiği malûmat şudur:
ثم اغار قوم من التتار على بلاد روم ايلى فارسل اليهم جيشا مع امير فانتصر عليهم وقتل فيهم مقتلة عظيمة واسر
İstanbul, Süleymaniye - خلقا كثيرا فاسكنهم الكسيوس فى موغلنا يعنى موغله من آناطولى ليحفظوها
Es'at Efendi kütüphanesi N. 2101, yaprak 121, Müneccimbaşı eserinin türkçe tercemesinde bu kısım yoktur.

fikrine göre Haçlı sefelerinin biran evvel başlamasına sebep Peçenek tehlikesinin en son hadde varması idi. İmparatorun, bu Peçenek hücumunun hangi neticeler doğurabileciğini gösteren mektubunun izleri vardır; Flander Kontu Robertin bizzat bu thlikeyi görmüş olması ve vaziyeti garbî Avrupada anlatmasını müteakip Haçlı seferlerine iştirak edenlerin ilk önce Bizansı Peçenek tehlikesinden kurtarmak için harekete geçmiş olduklarını ihtimal dahilindedir.

Zaten Aleksi zaferlerinin ekserisini, ve en mühimlerini, bilhassa Türk unsuruna istinat ederek elde etmiştir. 1083 senesi Normanları Kastoriada mağlûp ederken, Bizanslıların muvaffakıyetlerinde başlıca âmil Selçuklu Süleymanın gönderdiği 7000 Türk atlısı olmuştu[1]. 1087 senesi Bizanslılar Derster yanında Peçenekler tarafından fena halde mağlûp olmalarını müteakip, Kumanların gelmesi, Bızansı daha fena bir akibetten kurtarmıştı. 1091 senesi Lebunium daki muharebede Kumanların Bizansın Peçeneklere mağlûp olmasına imkân[1] vermemişlerdi. Nihayet, Bizans İmparatorluğu karşısına büyük bir rakip olarak meydana çıkan, ve Adalar denizindeki birçok adaları işgal ve Çanakkale Boğazına yakın bir yerde ki Abydos şehrini muhasara etmekte olan İzmir beyi Çaka da İmparator Aleksiyin teşviki ile İznik Sultanı Kılıç Arslan tarafından öldürülmüştü. Bilâhara birinci Haçlılar seferi esnasında, Bizans ülkelerini Lâtinlere karşı müdafaa ve muhafaza eden Bizans kuvvetlerinin bilhassa Peçeneklerden teşekkül ettiğini biliyoruz.

[1] Anna Komnena I, 244.

X

LEBUNİUM MEYDAN MUHAREBESİNDEN SONRA PEÇENEKLER

1091 Lebunium muharebesi Peçenek tarihinin dönüm noktasını teşkil ediyor. Bu meydan muharebesile Peçenek heyetinin kuvvetli bir kütle olarak varlığına nihayet verilmiştir. Bu suretle 29 Nisan 1091 tarihini Peçeneklerin siyasî varlıklarının ölüm günü olarak kabül edebiliriz. Bu vaziyet kaynaklardan da sarahaten görülmektedir. Anna Komnenanın eserinde Lebunium muharebesini müteakip Peçeneklerden hemen hemen hiç bahsedilmemektedir. Daha sonraları Bizans kaynaklarında adları geçen Peçenekler haddi zatında, Aleksi Komnenos zamanında Balkanları altüst eden kütleden olmayıp vaktiyle Uzların yanında kalan Peçenekler olduğu anlşılıyor. Bu hususta ilerde söz geçecektir.

Bizanslıların fırsat düştükçe Balkan yarımadasında ve Anadoluda birçok yabancı zümreleri iskân ettiklerini biliyoruz. Gotlardan başlıyarak, Slavlar ve muhtelif Türk kavimleri pek erkenden Balkan yarımadasında yerleştirilmişlerdi. Türk zümresinin bilhassa Vardar ovasında iskân edilmiş olmaları enteresandır; 9-uncu asır ortaları Bizans imparatorlarından Theophil İran seferinden dönürken bir Türk kabîlesini beraberinden götürmüş, ve aşirete izafeten nehrin de Vardar adı almış olması kuvvettle muhtemeldir. Bizans Ordusunda Vardaryotların mühim bir rol oynadıkları malûmdur; bu Türklerin kilise teşkilâtında da kendilerine mahsus yerleri vardı. Bu suretle Vardar ovası 10-uncu asırdan itibaren kalabalık bir Türk ahalisinin yurdu olmuştu. 11-inci asır zarfında. muhtelif zamanlarda, buraya - bilhassa Moglena civarına - Uzlar ve Peçenekler yerleştirilmişti. Osmanlı Türklerinin Balkan yarımadasını zaptederken en mühim kumandanlardan, Evrenüz Bey Vardar boyunda yerleşmişti[1]. Bunun

[1] Laonikos Chalkokandyles, Darko tab'ı. I, 204, Bonn tab'ı S. 218.

böyle olması gelişi güzel yapılan bir iş değildir. Evrenüz Beyin Vardar boyunda türklüklerini henüz kaybetmemiş olan eski Türk ahalisini bulduğu muhakkaktır.

Bizanslılar Peçeneklerin fevkalâde bir askerî kuvvet olduklarını pek yakından bildiklerinden, fırsat düştükçe bunları kendi hizmetlerine almağa gayret ediyorlardı. Turağın yenilmesini müteakip, Peçeneklerin bugünkü Sofyaya yakın bir yere iskân edildiklerini gördük. Bizans hükûmeti Peçeneklerden ayrı kıt'alar yaparak, bilhassa Anadolu Selçuklularına karşı kullanmayı düşünmüştü.

Lebunium muharebesini müteakip sağ kalan Peçeneklerin bir kısmı kaçmıştı; kaçanların Tuna boyuna veya Macaristana gitmiş olmaları imkân dahilindedir. Bizanslıların eline esir düşenler ya öldürülmüş, veya Makedonyada yerleştirilmişti. Bilhassa Moglena şehrinin civarı kalabalık bir Peçenek kütlesinin yurdu olduğu anlaşılıyor. Eserini 12-inci asrın ortalarına doğru yazan Zonaras, kendi zamanında Makedonyadaki Moglenada Peçeneklerin yaşadıklarını ve "Moglena Peçenekleri„ adile tanındıklarını yazıyor[1]; onlara toprak verilmiş, çifçilikle meşgul olmaları emredilmişti; bunun mukabilinde kendilerinden Bizans ordusu için atlı kıt'alar teşkil edilmişti. Birinci Haçlılar ordusu, Balkan yarım adasından geçerken Pelagonya ovasında Peçeneklerin hücumlarına maruz kalmıştı.[2] Zaten Haçlılar ordusuna karşı Bizansın Balkan vilâyetlerini muhafaza edenlerin Peçenekler olduğu anlaşılıyor. Haç taşıyan ordular, Bizans imparatorunun bu "mecusî„ Peçenekleri hizmetinde bulundurduğundan dolayı fevkalâde hiddetlenmişlerdi.

Haçlılar ordusu Anadoluya geçip Selçuklulara karşı harbe başladığı zaman, Bizanslılar da eski yerlerini geri almak için Haçlılar ordusu ile beraber Anadoluya geçmişlerdi. Bu sefere Peçeneklerin de iştirak ettiklerini görüyoruz. Tam bu sırada, Sicilyada kuvvetli bir devlet kurmuş olan Normanların yeniden Bizans üzerine hücuma geçtiklerini görüyoruz. 1106 yılında Norman başbuğu Boemundun ordusu Bizansa tabi İlliryeye girmişti. Bu muharebe esnasında Bizans ordusunda Peçeneklerin de bulunduklarını görüyoruz[1]; bunlardan altı tanesi Boemundun eline esir düşmüş ve Nor-

---

[1] Zonara III, 740,

[2] F. Chalandon, *Histoire de la première croisade*, p. 143.

man kumandanı da bu esir Peçenekleri kıyafetlerini hiç değiştirmeksizin derhal Romaya-Papaya- göndermişti; maksadı Bizans imparatorunun hiristiyanlara karşı ne gibi "barbarları„ kullandığını göstermekti. Bu sefer esnasında Dyrrachium kalesinde de Peçenek askerlerinin bulunduğu anlaşılıyor;[2] kalenin kumandanı, Boeumundun hücumunu imparatora haber vermek için bir Peçeneği göndermişti.

Bizanslıların, Kantakuzenos isimli bir kumandanın idaresi altında Normanlara karşı harbeden ordularında Türkler ve Peçenekler de olduğu anlaşılıyor. Peçenekler gayet mahir okçu olduklarından öne gönderilmişler ve ok atarak düşmanı rahatsız etmeleri emrini almışlardı. Bu muharebe esnasında Normanların bir kıt'ası esir edilmişti. Esirler arasında kocaman vücutlu Boemundun kardeşinin oğlu da bulunuyor ve cüce bir Peçenek tarafından Bizans ordugâhına getirilmişti[3]. Bu vaziyet karşısında her kes gülmekten katılmıştı; küçücük Peçenek iri-yarı esiriyle imparatorun huzuruna bile çıkarılmıştı.

Bizanslıların Anadoluda Selçuklulara karşı yaptıkları seferlere Peçeneklerin de iştirak ettiklerini söylemiştik. Haçlı ordularının adetçe fevkalâde çok olmaları karşısında Selçuk Türkleri Anadolunun bir kısmını düşmana terketmek mecburiyetinde kalmışlardı. İznik sultanı kahramanca bir müdafaadan sonra 1097 senesi, 19/20 Haziran İzniği bırakmağa mecbur kalmış, ve iç Anadoluya çekilmişti. Haçlı ordular Anadoludan Suriyeye geçmişler, imparator Aleksi de Selçuklulara karşı mücadeleye iştirak etmişti. Bizanslıların Konya üzerine yaptıkları bir sefer esnasında[4], imparator Aleksiyin ordusunda bulunan Peçeneklerden iki kimse Selçuklular tarafına geçerek, Bizans kumandanının ertesi gün hücuma hazırlandığını ve imparatorun da gelmekte olduğunu haber verdiklerini Anna Komnenadan öğreniyoruz. Bunun üzerine Selçuklular işgal ettikleri yeri değiştirmişler ve Bizans hücumundan kurtulmuşlardı[5].

1 Anna Komnena II, 167.
2 Keza II, 175.
3 Anna komnena II, 204,
4 Anna Komnena II, 324.
5 Polybotum denilen bir şehir yanında Selçukluların toplanmış oldukları haber alınınca oraya bir kıt'a sevkedilmişti; bu münasebetle oraya gönderilenler arasında Peçenek Pitikan (Bitihan?) ın ismi geçiyor. Anna komnena II, 325.

Anadoluda cereyan eden harpler esnasında bir gün Selçuklularla Bizanslılar şiddetli bir müsademeye tutuşmuşlardı. Arkadan yardıma başka bir Bizans kıt'asının gelmesi ile Türkler kaçmaya konulmuşlar ve Sultan Kılıç-Arslan da yakındaki tepeye çıkarak orada saklanmak için acele etmişti. Bizans kıt'ası Türkleri takibe başlamış, bir çoklarının öldürmüş ve esir almıştı. Sağ kalan Selçukluların her biri muhtelif yere dağılmışlar, Sultan yalnız sekiz adamla kalmıştı. O, kendisini kurtarmak için yakındaki yüksek bir tepenin üzerinde bina edilmiş olan küçük bir mabede doğru ilerlemişti. Sultan kendisini takip eden üç Peçenek ve Uzlardan kaçıp kurtulmağa muvaffak olmuştu; fakat sultanın adamlarından sekizini de Peçenekler yakalamışlar ve imparatora teslim etmişlerdi. Akşam olunca Bizans ordusu karargâh kurmuş, istirahata çekilmişti. Kaçan Türk askerleri de sultanın bulunduğu tepenin üzerine toplanmışlar ve büyük bir ateş yakmışlardı. Annanın dediğine bakılırsa Bizans ordusundaki bir Peçenek Selçuklulara kaçmış, sultana Bizanslılar üzerine nasıl hücum yapılmasının daha iyi olacağını anlatmıştı. Bu Peçenek - Türklere Bizans ordusuna yapılacak hücumun gündüz değil, gece yapılması lâzımgeldiğini anlatmıştı. Peçeneğin fikrine göre tepenin eteğine iyi ok atanları yerleştirerek, Bizans çadırları biribirine yakın bulunduğu gece vaktında kuvvetli bir ok yağmuru yağdırmak suretile Bizanslılara büyük bir zarar yapmak mümkün olacaktı. Sultan Kılıç - Arslan da, gûya bu Peçeneğin sözü ile hareket etmiş ve birçok Bizanslıyı öldürmüştü.[1]

Anna Komnenanın Peçenekler hakkında verdiği bu malûmatı müteakip, Bizans membalarında uzun bir zaman hiçbir kayit mevcut değildir. Bunlar hakkındaki en son malûmatı Bizans müverrihlerinden Niketa Choniates, daha doğrusu Akominatos, ile Joann Kinnamosun eserlerinde buluyoruz[2]. Bu iki eserde de Peçeneklerin 1122 senesinde Tunayı geçerek Bizans ülkesine hücum ettikleri anlatılıyor. Peçeneklerin 1122 de Bizansa hücumlarını anlatmadan evvel bu Peçeneklerin nereden gelmiş olduklarını araştırmak lâzımdır. Lebunium muharebesinde Peçeneklerin esas kuvvetlerinin mahvolduğunu söylemiştik. Tuna boyunda kalanların ise

1. Anna Komnena II, 333-334.
2. Niketa Choniates S. 19 - 21; Joann Kinnamos S. 7-8.

30 yıl zarfında Bizansa büyük mikyasta hücum yapacak kadar kuvvetlendiklerini kabul edemeyiz. O halde Tuna boyundaki Peçenek kütlesi başka bir yerden yardım görmüş olacaktır. Bu hususu bize Rus vekayinameleri aydınlatıyorlar. 860 yıllarında Uzlar Peçenekleri İdil boyundan çıkardıkları zaman, Peçeneklerin bir kısmı Uzlar yanında kalmıştı. Uzların büyük bir kısmı Kumanların Cenubî Rusya sahasını ellerine aldıktan sonra, Balkan yarımadasına gitmişti; fakat bir kısmı - Peçeneklerle birlikte - Kumanların arasında kalmışlardı. 1103 yılında Rus knjazleri Kumanlar üzerine yaptıkları bir sefer esnasında "Peçenekleri ve Uzları arabalarıyle elde etmişlerdi„[1]; vekayinamedeki bu kayit o sıralarda Kumanlar arasında Peçeneklerin bulunduklarını gösteriyor. Bu Peçenek ve Uz kabîlelerinin az bir zaman sonra Kumanlara karşı isyan ettikleri anlaşılıyor. Rus vekayinameleri 1116 yılı münasebetile, Don nehri boyunda Peçeneklerle Uzların, Kumanlara karşı iki gün iki gece harbettikleri, ve yenilerek Rus knjazi Vladimire (Monomach, o zaman Perejaslavl knjazi) iltica etmişlerdi[2]. Fakat Peçenekler ve Uzlar Rus yurdunda da rahat duramamışlar ve Ruslarla harbe tutuşmuşlardı. 1121 yılında, artık Kiev Büyük Knjazliği tahtını işgal eden Vladimir Monomachın, Berende adlı Türkleri Rusyadan koğduğunu "Peçenek ve Uzların kendiliklerinden gittiklerini„ vekayiname bildiriyor[3]. İşte 1121 de Kiev civarını terkeden Peçeneklerin Tuna boyuna gelerek, oradaki Peçenek kalabalığını arttırdıkları anlaşılıyor. Bu suretle kuvvet bulan Peçenekler 1122 de de Tunayı geçerek Bizans ülkesine büyük bir hücum yapmışlardı[4].

Bizans müverrihinin bunlar hakkında "zafer kazanmağa alışık[5]„ tabirini kullandığına göre, Peçeneklerin Tuna boyunda 12-inci asrın başlarındada Bizanslılara karşı bir kaç defa zafer kazanmış oldukları ihtimal dahilindedir. Maamafih bu

[1] P. S. R. L. 1103 yılı.
[2] P. S. R. L. 1116 yılı.
[3] P. S. R. L. 1121 yılı.
[4] Bu seferin tarihine dair: E. Kurtz, *Unedierte Texte aus der Zeit des Kaisers Johannes Komnenos*. Byz Zschft XVI. S. 88. A. Vasil'ev, *Histoire de l'empire...* inde (II. S. 21) hiç bir yıl göstermiyor, "au début du règne de Jean„ sözlerile iktifa ediyor. The Cambridge Medieval History, Vol. IV. 354 te 1121-1122 yılları gösteriliyor. V. Zlatarski Istorija, II. S. 369-370, bunun 1123 te olduğunu söyliyor.

"zafer kazanmağa alışık„ tabiri Peçeneklerin daha evvelki zamanlarına da atfedilebilir. 1122 senesi Peçenek hücumu Bizans üzerine büyük bir mikyasta yapılan son Peçenek taarruzudur. Bu sefer şu şekilde cereyan etmişti. İmparator Joann Komnenosun saltanatının beşinci senesinde, yani 1122 de, Peçenekler (Skitler) Tunayı geçerek Trakyanın bir kısmını yağma etmişlerdi. Bizans imparatoru onların bu hücumlarına mani olmak için bir ordu başında hareket etmişti. İmparator Peçenek kabîlelerine elçilerle birçok kıymetli hediyeler göndermişti; bunlar ipekli kumaş, gümüş kadehler, altın tabaklar'dan ibaretti; imparator, bu hediyeler sayesinde Peçenek kabîlelerini biribirinden ayırmak istemişti. O sıralarda da Peçeneklerin ayrı ayrı kabîleler halinde yaşadıkları ve muhtelif reisler tarafından idare edildikleri görünüyor[1]. Bizans elçilerinin zengin ziyafetleri ve hediyeleri tesirini göstermiş, bazı kabîleler düşmanca hareketlerinden vazgeçtiklerini bildirmişlerdi. Bizanslılar bunu fırsat bilerek, anî bir hareketle Peçeneklerin üzerine hücum etmişlerdi. Bu anî hücum karşısında "harbe ve zafere çoktan alışık olan„ Peçenekler şaşırmamışlar, derhal mukabil bir vaziyet alarak şiddetli bir mukavemet göstermişlerdi. Onlar usulleri üzere arabalarını dairevî şekilde dizmişler; bazı arabaları arada bir aralık bırakarak yan koymşular, bir nevi yollar yapmışlardı. Atılan ok ve süngülerin zararı dokunmaması için arabalar hariçten hayvan derileriyle örtülü idi[2]. Bu suretle bir nevi istihkâm teşkil eden arabaların içinde kadın ve çocuklar saklanmış, arabaların önünde de Poçenek erkekleri dizilmışler, ve Bizanslıların hücumuna mukabele etmişlerdi. Bir aralık, Bizanslıların hücumları şiddetini artırmış, Peçenekler de arabaları arkasına çekilerek kendilerini intizama getirmişler, ve yeniden huruç hareketi yaparak, şiddetle düşman kıt'aları üzerine atılmışlardı. Membaın dediğine göre, Bizaslılar Peçeneklerin bu hücumları karşısında fena halde korkmuşlar ve ağlayarak Meryemden yardım istemişlerdi. Meryem de bu yalvarmalara lâkayıt kalmamış, "semaî bir kuvvet göndermiş

[1] Niketa Choniates, S. 20.

[2] Keza S. 21: αὐτὸ μέντοι τὸ Σκυθικὸν κατὰ τόνδε τὸν πόλεμον τοιοῦτόν τι ἐκακοτέχνησεν ἐκ προσκέψεως, ποριζούσης αὐτῷ τῆς ἀνάγκης τά δέοντα. συναγαγὸν δὲ πᾶσαν ἅμαξαν εἷς σχῆμα περιφερὲς αὐτὰς διατίθησι, καὶ τούτων ἄνωθεν στήσαντες μοῖραν οὐκ ὀλίγην ἐκ τοῦ σφῶν στρατεύματος ὅσά καὶ χαρακώματι ἀπεχρῶντο τῷ μηχανήματι, καὶ πολλὰς δι' αὐτῶν ἐγκαρσίους παρόδους ῥυμοτομήσαντες.

ve Peçenekleri mağlûp etmişti." Kinnamosun verdiği malûmattan, bu sefere Bizanslılar tarafından baltalarla müsellâh Britanya [1] ücretli askerleri de iştirak ettikleri görülüyor. Bunlara Peçenek arabalarının parçalanması emri verilmişti. Bunlar da verilen emri ifa etmişlerdi. Arabaları kırıldıktan sonra, Peçenekler kuvvet itibarı ile kendilerine çok faik olan Bizanslılara karşı duramamışlar ve mağlûp olmuşlardı. Maamafih, bunlar şerefsiz bir vaziyette kaçmamışlar, kadınları ve çocukları ile beraber tehlikeye karşı kahramanca mücadele etmişlerdi[2]. Esir alınan Peçeneklerin bir kısmı Bizans arazisinde yerleştirilmiş ve daimî Bizans ordusuna kaydedilmişti[3]. Peçeneklerin bu mağlûbiyeti Bizanslılar nazarında çok büyük bir vak'a olmuş, bunun "semaî„ bir yardım„ sayesinde kazanıldığı zannedilmiş ve o gün bir bayram addedilerek "Peçençk yurtusu„ nami ile her sene tes'it edilmişti[4].

Niketa Choniates, imparator Manuel Komnenosun idaresi zamanına ait iki, Kinnamos ta bir Peçenek hücumu zikrediyor. 1152 senesinde Peçenekler Tuna nehrini ve Balkan dağlarını geçerek Filibe civarına kadar gelmişler ve etrafı yağma etmişlerdi[5]. İkinci seferleri ise 1154 senesine aittir. Onlar Tunayı geçip nehir boyundaki Bizans ülkelerini tahrip etmişlerdi[6]. Peçeneklere karşı Kalamanos isimli bir kumandanın idaresi altında bir ordu sevkolunmuş; fakat Bizans ordusu mağlûp olmuş, kumandan da aldığı derin bir yaradan ölmüştü. Peçenekler eski âdetleri üzere birçok ganimet alıp, atlarına yüklemişler ve geri memleketlerine gitmişlerdi. Niketa Choniates bu münasebetle Peçeneklerin hayatlarına bair bazı malûmat ta veriyor. Biz onun sözlerinden, Peçenek silâhlarının bazılarını öğreniyoruz: bir yana sarkan yay koburu, eğri yay ve ok[7]. Ayni zamanda Peçeneklerin düşman

---

[1] Joann Kinnamos S. 8.

[2] Joann Kinnamos S. 8. μοῖρα δέ τις οὐκ ἀγενής ἐπὶ τὸ στρατὸπεδον ἐπανιοῦσα οὐκέτι φεύγειν ἠξίου, ἀλλ' αὐτοῦ σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις τοῖς αὐτῶν τὸν κίνδυνον ὑποστῆναι εἵλοντο προπονούμενοι τῶν ἀμαξῶν.

[3] Keza.

[4] Niketa Choniata S. 23.

[5] Niketa Choniates S. 103.

[6] Niketa Choniates S. 124.

[7] Niketa Choniates S. 124. ὁπλισμὸς γὰρ αὐτοῖς γωρυτὸς ἐπὶ τῆς ἰξύος ἐξηρτημένος πλάγιος καὶ καμπύλα τόξα καὶ ἄτρακτοι. εἰσὶ δ' οἵ καὶ δοράτια κραδαίνουσι περιλίσσουσι τε κατὰ τὸν πόλεμον.

üzerine süngü fırlattıkları da zikredilmiştir. Niketa Choniatese göre, Peçenek için at her şeydir. At Peçeneği harbe götürür; Peçenek aç olduğu zaman atının kan damarını açarak gıda alır; sefer zamanında, eğer hayvan dişi ise, "barbar kendisinin çirkin sevgi hislerini onunla tatmin eder[1]." Ayni yerde Peçeneklerin Tunayı nasıl geçtikleri de anlatılmıştır. Hayvan sıkı bir surette dikilir bir çuval yapılır ve bunun içi kurumuş otlarla doldurulur. Deriler o kadar iyi dikilir ki içerisine bir tek damla bile su geçmez. Böyle bir çuvalın üzerine Peçenek eğerini ve diğer silâhlarını kor, kendisi de üzerine biner ve atını nehire bırakır, hayvanın kuyruğuna yapışır ve karşı yakaya geçer[2].

12-inci asrın başlarında Suriyeye yakın Bizans ülkesindeki Anadolu şehirlerinde Peçeneklerin garnizon hizmetini gördüklerini bize bildiren malzeme mevcuttur. Ermeni vekayinüvisi Edessalı (Urfa) Matthieu'nin kayidinden görüldüğü veçhile, Antakyalı Tankred ile Edessa hâkimi arasında devam eden mücadele esnasında Bizansın vassalı olan Ermeni krllarından Kog Basil (1113 de ölmüştür) Edessalılara yardım olarak 800 insan göndermis ve ilâveten de Kilikyadaki Mopsuestia (Μομψουεστία) kalesinin, bugünkü Misis (Adana ile Osmaniye arasında) Peçeneklerden ibaret olan garnizonunu da yollamıştı[3]. Demek ki Peçenek kıt'aları buradaki kalelerde hizmet ediyorlardı. Gerek bu kalelerdeki, ve Bizansın muhtelif diğer yerlerinde iskân edilmiş olan Peçeneklerin bir kısmı hiristiyanlığı kabul etmiş olsalar gerektir. Bir kısmı ise

[1] Keza. ὁ δ' αὐτὸς ἵππος καὶ τὸν ὀχεῖ διὰ πολέμου φέρων τοῦ πολυαΐκος, καὶ τροφὴν χορηγεῖ σχαζομένης. τῆς φλεβός, ὡς δέ φασι, καί ὀχευόμενος, εἰ ἔστιν ὁ ἵππος θηλυκός, τὴν ἄλογον ἀφροδίτην τοῦ βαρβάρου ἀποκενοι.

[2] Niketeta Choniaes S. 124: σχεδιάζει δὲ τοῖς Σκύθαις τοῦ ποταμοῦ τὴν διάβασιν κάρφης πλήρης διφθέρα, λιὰν ἐς τὸ ἀκριβὲς σύσπχαστο, ὡς μηδὲ βραχὺ λιβάδιον ἐπεισρέειν ἔσωθεν. οὐκοῦν ταύτην περιβὰς ὁ Σκύθης ἱππείας ἐξημμένην οὐρᾶς. καὶ τὴν ἀστράβην ἐπαναθεὶς καὶ ὅσα τοῦ πολέμου ὄργανα, ῥᾷον διαπλωΐζεται. οἷα σκάφος λαίφει τῷ ἵππῳ χρώμενος καὶ τὸ τοῦ Ἴστρου διανηχόμενος πέλαγος.

[3] Recueil des Historiens des Croisades. *Documents arméniens,* publié par les soins de l'Academie des Inscriptions et Belles-Lettres. T. I. Paris (1869). Matthieu d'Edesse, p. 86-87: Kogh-Basil envoya aux deux chefs franks un détachement de huit cents homme et un corps de Patzinaces a la solde de l'empereur des Romains, et cantonnés dans la ville de Mécis (Mopsueste). Matthieunin ermenice olarak kaleme aldığı ve Fransız akademisi tarafından metin ve tercemesi neşrulunan bu mühim eserinde Peçeneklere dair başka bir kayide tesadüf edilmemektedir.

şimalî Suriyenin Türkler tarafından zaptında, Türklerin idaresine girmişler ve islâmiyeti kabul etmişlerdir. Bunların bakayası Halep ve Maraş civarında 16-ıncı asrın sonlarına kadar mevcuttu. Peçeneklerin Macaristana gidip Macar hizmetine giren kısmı bilhassa çoktu. Bunlar oradaki ahali arasında irimiş gitmişlerdir. Tunanın şarkında kalanların ise Kumanlarla birleşmiş ve peçenekliklerini kaybettiklerini tahmin etmeliyiz.

Peçenekler hakkında Bizans membalarındaki son kayitlere gelince, Kinnamos bunların 1161 - 1171 seneleri arasında Tunayı geçip bir çok yerleri yağma ettiklerini yazıyor. İmparator Manuel Komnenos ta mukabil hücumla Tunayı geçmiş, Taurocythiaya kadar ilerilemiş, fakat Peçeneklere tesadüf edememişti. Geri dönerken bir Peçenek kıt'asına rastgelmiş, bunu mağlup etmiş ve yüz kadar esir almıştı. Ayni impartorun saltanatı zamanıda Türklere karşı harbetmek için Tauros (Tunanın şarkında) civarında yaşayan Skit (Peçenek) lerden ücretli askerler almıştı. Bundan sonra Bizans membalarında Peçenekler hakkında ayrı bir zümre olarak bahsedildiğini görmüyoruz. Ancak bir kaç yerde, Bizans sarayında bunların büyük rütbeler kazanmış oldukları, yahut bazı cinayet için kullanılmak istenildikleri kaydı vardır. Bizans membaındaki Peçeneklere ait son kayit ta imparator Angel Komnenos zamanında, takriben 1197 senelerinde olup, bunlar arasından bazılarının devletin en yüksek makamı olan "sebastilige„ tayin edilmeleri münasebetiledir.

Peçeneklerin 1091 den sonra Bizansla münasebetleri azalmış ve Bizans ufkundan bu cesur Türk kavmi gittikçe uzaklaşarak, nihayet büsbütün kaybolmuştu. 12-inci asrın başlarından iitbaren, Bizans kaynaklarında artık bu kavmin adına tesadüf edilememektedir. Ayni suretle Rus vekayinameleri de 1036 Kiev yanındaki muharebeden sonra Peçeneklere dair gayet az malûmat bırkamışlardır. 1093 yılı kayidinde [1] Peçenekler Kumanlarla birlikte zikredilmişlerdir, ki Peçeneklerin bir kısmı Kumanların yanında kalmış olduklarını gösterir. Rus knjazlerinin arazisinde de diğer Türk zümreleri, meselâ Uzlar ve Berendeler, ile birlikte Peçeneklerden de kalanların bulunduğu anlaşılmaktadır. Ezcümle 1097 yılında knjaz Vasil'ko Rostilavič Berendeler, Torklar ve Peçenekler-

[1] P.S.R.L. 1093 yılı.

den mürekkep bir ordu ile Ljach, yani Lehliler, üzerine bir sefer açmıştı[1]. Vekayiname 1121 de Peçeneklerin Kieve civarından çekildiklerini kaydetmişse de, buradaki Peçenekler Kumanların idaresinden kurtularak Ruslara sığınmış olan zümre olsa gerektir. Halbuki 1121 den sonra da Kiev knjazleri yanında Peçeneklere tesadüf ediyoruz. Bunların Kiev knjazlerinin biribirlerile yaptıkları iç mücadelesine karışmış olmaları çok enteresandır. 1142 de Büyük knjaz Vsevolod, Peçeneklerden mürekkep bir kıt'ayı Perejaslavl' knjazine yardım için göndermişti. Dokuz yıl sonra da, yani 1161 de Peçenekler, Karakalpaklar ile birlikte knjaz Izjaslav Mstislavoviče, rakibi olan Georg'e karşı mücadeleye iştirak etmişlerdi. 1125 de de Peçeneklerin, knjaz Mstislav İzjaslavovičin Kumanlara karşı yaptığı seferde hazır bulunduklarını öğreniyoruz. 1162 yılında ise bunların yine Rus knjazlerinin mücadelesinde, knjazlerin birine karşı harbettiklerini görüyoruz. Nihayet 1169 da knjaz Mstislava Kiev tahtını işgale yardım etmişlerdi. Bu - Peçeneklerin Rus yurdudundaki faal hareketlerine dair son kayittir. Zaten 1060 dan sonra vekayinamelerin sahifelerini bozkırların yeni kahramanları - Kumanlar işgal etmeğe başlıyor. Peçenekler ise gittikçe Rus yurdundan uzaklaşmışlar, ve o nisbette vekayinamede az iz bırakmışlardır.

---

1 R.S.R.L. 1097 yılı.

XI

MUHTELİF MEMLEKETLERDE PEÇENEKLERDEN KALAN YER ADLARI

ANADOLUDA

Bizans hükûmetinin Peçenekleri askerî hizmet yapmak ve harplerde kullanmak için Anadoluya gönderdiklerini yukarda söylemiştik. Maatteessüf onların hangi yerlerde yerleştirilmiş olduklarını gösteren her hangi bir malzemeye tesadüf edemedik. Mopsuestia (Misis) daki Peçenekler istisna edilirse, muhtelif şehir veya köylerde iskân edilen Peçeneklere ait gerek Bizans ve gerek diğer kaynaklarda, bildiğimize göre, bahis geçmemektedir. Başka yerlerde olduğu gibi Anadoluya yerleştirilen Peçeneklerin de kendilerine verilen arazi mukabilinde Bizansa askerî hizmet yapmak mecburiyetinde oldukları muhakkaktır. Anadoluya yerleştirilen Peçenekler bilhassa 1071 den sonra kuvvet bulan Selçuklu Türk kolonizasyon ve fütuhatı neticesinde kendi teşkilâtlarını ve ehemmiyetlerini kaybederek hâkim Türk - Müslüman unsuru tarafından temsil edilmişlerdir.

Bizanslıların Peçenek kıt'alarını bilhassa Suriye hı dudunda bulundurmaları, bunları Türklere karşı kullandıklarına delâlet eder. Şu cihet şayanı dikkattir ki Bizanslıların Misis civarına gönderdikleri Peçeneklerin izleri ta 16 ıncı asrın sonuna kadar muhafaza edilmiştir. Hazinei evrakta mevcut ***Defter-i Hâkanî,*** yahut tapu defterlerinde Peçenek adını taşıyan yer ve kabîle adlarına tesadüf edilmektedir. Ezcümle 295 numaralı defterde, Hamman vilâyeti, Muarra karyesine bağlı بجنه (Beçine, Beçini) adlı bir yer mukayyettir (Defterin ortalarında). 501 numaralı defterde, Vilâyeti Elbistan, Horman kazasına tabi بجناك صغير, yani Küçük Becenek karyesi yazılıdır; bu karye o sıralarda 6 haneden ibaretti. Burada yaşayanlardan birisinin adı da Bayram Beydi. Ayni kazaya (Horman) tabi bir مزرعه nın adı da بجناك كبير yani Büyük Becenektir; burası

Kara Süleyman karyesine bağlı idi (مزرعهٔ بجناك كبير در نزد قريهٔ قره سليمان). Bu defterde بشانيك adlı ikinci bir karye daha vardır ki, Peçenekin değişmi şeklinden başk'a bir şey olmasa geretir. (قريهٔ بشانيك تابع حصف منصوره); burası 19 ev ve 8 mücerret olmak üzere 27 haneden ibaretti; Durmuş, Satı (صاتى) ve Piri Bey gibi şahıs adları da yazılıdır. Nihayet 787 numaralı defterde, Halep vilâyeti, قريهٔ بجنه vardı bu ad yine Beçenek, veya Becene ile bağlı olacaktır. Burası Mustafa kehyanın zeameti idi. مروط (Marut?) olarak yazılı şahıs adı da dikkati celbetmektedir. Burada adları geçen yerlerde oturan "Peçenek„ler 16-ıncı asrın sonlarına doğru artık tamamile islâmlaşmış bir zümredi; az bir istisna ile, hepsinin de isimleri halis müslüman adlarıdır; ancak tek tük öz türkçe isimlere tesadüf ediliyor. Bir de İspartaya tabi Hamit (حميد) sancağında bir "Becenek boğazı„ (بجنك بوغازى) kayidine tesadüf edilmektedir (Hazinei Evrak Zaptiye kâğıtlarından No. 2837). Maraşta Zülkadriye Türkmenleri ve Halepte Yeni İli Türkmenleri meyanında "Peçenek aşireti„ diye iki kabîlenin bulunduğunu, yine yukardaki defterlere istinaden, Hazinei Evrak sabık müdür muavini B. Musa söyliyor. Maatteessüf bu kayidi bulup çıkarmak mümkün olmadı.

1927 yılında yapılan nufus tahririni müteakip Dahiliye Vekâleti tarafından neşrolunan *Köylerimizin adların*da Peçeneklerle bağlı şu köyler gösteriliyor: Ankara vilâyeti, merkez kazasında Beçetek (her halde Beçenek olacak) (S. 143); Ankara vilâyeti, Zir nahiyesinde Bala Beçenek (S. 144); Ankara vilâyeti, Şuba nahiyesi - Peçenek (S. 167); Ordu vilâyeti, Fatsa kazasında Bacanak, (S. 196); buradaki ismin "Peçenek„ den mi, yahut bildiğimiz "bacanak„tan neş'et ettiğini araştırmak lâzımdır. Nihayet Şibin Karahisar vilâyeti, Su şehri kazasında Peçenek (S. 701). Eskiden bu isimlerin daha çok olduğu muhakkaktır; Anadolunun idarî ve mülkî teşkilâtına dair bütün eski malzemenin ve bilhassa Hazinei Evraktaki tapu defterlerinin etraflıca tetkik edilmesini müteakıp Peçeneklerle meskûn köyler ve yerlerin daha çok olduğu görülecektir. Şimdilik Peçeneklerin bilhassa Ankara vilâyetinde oldukca çok bir miktarda yaşamış olduklarını işaretle iktifa edeceğiz. Fikrimize göre Anadoluya gelen Peçenekler, buraya Bizanslılar tarafından, Rumeliden geçirilmiş olsalar gerektir.

BALKANLARDA VE ŞARKÎ AVRUPADA PEÇENEK İZLERİ

Bugünkü Bulgaristan, Yugoslavya, Romanya, ve cenubî Rusyada birçok yer isimleri Peçeneklerle bağlıdır. Balkan memleketlerine dair icap eden modern malzemeyi ele geçiremedik; bu hususta, eskimiş olmasına rağmen, Konstantin Jireček'in makalesinden istifade ediyoruz [1]. Tunanın son mecrasında, sağ sahilinde Dobricada, elyevm Rumenlerin yaşadıkları, Hırsovo ile Maçin tepesi arasında Peçenjaga (Türkler "Peçenek„ tesmiye ediyorlar) denilen bir köy vardır. Bu köy bütün mufassal haritalarda gösterilmiştir. Metropolit Meletios (1714 ölmüştür) Γεωγραφία παιαία καὶ νέα (Venedik 1728, p. 415) adlı eserinde bunu Πετζενέκ şeklinde zikretmiştir. Peçenoge isimli bir köy eski Sırbıstanda, Kragujevac vilâyeti, Gruja kazasında bulunmaktadır. Leskovac'a yakın bir yerde Peçenevce denilen bir köy mevcuttur. Rumanyada (eski Avusturya) Mehadia ile Orsovo arasında Peçeneşka tesmiye olunan bir Rumen köyü vardır. Kurunu vustada, galiba, bu gibi yer isimleri daha çoktu. Sırp kralı Stefan Duşanın Vardar nehrinin mansabına yakın bir yerde bulunan manastıra hediye ettiği yeni arazinin hudutları sayılırken, Polog mahallinde Obrşani denilen mevkie giden bir Peçenek yolu da zikredilmiştir (Glasnik XIII, 375). Cenubî Rusyada, Charkov gouvernementında Peçenegi adlı köyün bulunduğunu Barsov söyliyor[2].

Bugünkü Polonyada da Peçenek köy isimleri muhafaza edilmiştir. Prut nehrinin başlarında, Kolomeja yanında, eski Galiçya Ponizja'sında hali hazırda Stanislav voyevodasında, Pečeneżyn yahut Pečeniszere adlı bir kasaba vardır. Volynya ile hem hudut olan mevkide, Zwenigorod yanında, Bobretz dairesinde, bir "Peçenek kabiri„ bulunuyordu. Buraya yakın bir yerde, komşu Peremyszlin dairesinde bugün bile Pečeneja adını taşıyan bir yerin olduğunu biliyoruz.

---

[1] K. Jiriček, *Einige Bemerkungen über die Ueberreste der Petschenegen und Kumanen ..... im heutigen Bulgarien.* Sitzungsberichte d. k. böhm. Gesellschaf d. Wissenschaften. Prag 1899. 4-6 SS.

[2] A. Barsov, *Očerki rusk. istorič. geogr.* Warvava 1880, 256. Brockhaus-Efron, ansiklopedisi (rusça) C. 46 S. 538: Pečenegi: (Novo - Belgorod) Charkov gouvernementi Volčan dairesi. Şimali Donetz nehri üzerinde küçük bir şehir.

MACARİSTANDA YERLEŞEN PEÇENEKLER

Peçeneklerin Macarlarla 860 senelerinden daha evvel komşu olduklarını biliyoruz. Bu kavim arasında çok şiddetli mücadeleler cereyan ettiğini yukarki fasıllarda gördük. Macarların Panonyaya gelmelerini müteakıp ta, 892 den sonra, Peçeneklerle sıkı bir münasebetleri olduğu anlaşılıyor. Ezcümle 934 yılında Macarların Bizans ülkesi dahiline yaptıkları söylenilen akında Peçeneklerin de bulundukları ve hatta bunların kumandanlık yaptıkları rivayet edilmektedir[1]. Bundan başka Peçeneklerin Macarlarla gerek harbî ve gerek sulhî birçok münasebette bulundukları şüphesizdir. Fakat bu eski devre ait müsbet birşey söyliyebilmek için, maalesef elimizde kâfi derecede malzeme yoktur. Ancak daha sonralar için Peçeneklerin Macaristanda yerleştiklerini gösteren bir takım malzemeye malikiz.

Macar kaynaklarında Peçeneklerin Macaristanda (Ugria) yerleşme ve yaşamalarına ait birçok kayit mevcuttur. Bilhassa Macar kırallarının muhtelif zaman ve münasebetlerle isdar ettikleri fermanlarında Peçeneklerden bahsedilmektedir. Sonra, Anonim kaynak ve eski Macar kroniklerinde de bunlara ait birçok kayit geçer. Nihayet, bilhassa bugüne kadar bile adlarını muhafaza eden, Peçenek köyleri Peçeneklerin vaktile nerelerde yaşadıklarını göstermek hususunda en büyük kaynak teşkil eder. Bu kavmin Macaristanda yerleşmesi meselesile epey uğraşanlar olmuştur. Bu mevzuun son zamanlarda tekrar ciddî bir şekilde ele alındığını görüyoruz. Bilhassa şu iki eser calibi dikkattir: Szokolaj Margit, *A magjarorszagi bessenyö telpekröl* (Macaristanda Peçeneklerin yaşadıkları yerler); sonra belli başlı bütün kaynakları tetkik ve bu hususta yapılan araştırmaları da kontrol ile vücude getirilen D. A. Rasovskij nin (Rassovsky) *Pečenegi, Torki i Berendei na Rusii v Ugrii* (Rusya ve Macaristanda Peçenekler, Torklar ve Berendeler) adlı eseri. Szokolaj ile Rasovskij lerin eserleri daha pek yeni olduğundan ve her iki mudakkikin elindeki malzemenin tarafımızdan elde edilmesi ve kontrol edilmesi imkânsızlığını nazarı itibara alarak bu hususta artık etraflıca yapılmış olan tetkiklerden istifade ve iktibas

[1] J. Marquart, Mes'udiye istinaden, *Streifzüge*, S. 61-63. Velender kalesinin muhasarası münasebetile bahsediyor.

etmekle iktifa edeceğiz. Macarca bilmediğimiz için Szokolaj in kitabını ancak Rasovskij vasıtasile istifade edebildik. Bu suretle Macaristanda iz bırakan Peçenekler hakkındaki malûmatı bilhassa Rasovskijyin kitabına medyunuz.

Peçenekler Macaristana başlıca şu üç yoldan gelmişlerdir: şimali - şarkîden, şarktan ve cenuptan. Cenuptan gelen Peçenekler Tuna üzerindeki Demir - Kapı vasıtasile Panonyaya girmişlerdi. Şarktan ise - Karpat dağlarının cenup geçitlerini takiben Aluta, Maros ve Szamos (Samoş) nehirlerinin başlarına gelerek buradan garp istikametinde ilerlemişlerdi. Ayni zamanda Maroşu takiben veya Mezeseij kapısı vasıtasile Transilvanyaya, Sebes - Keres (Şebeş - Kereş) ve Szamos (Samoş) ovalarına gitmişlerdi. Nihayet - Karapt dağlarını Szereth (Seret) ve Prut nehirlerinin başlarından geçerek Tissanın baş kısımlarına gelmek suretile, Peçenekler Macaristana şımali - şarkîden dahil oluyorlardı. Onların bu yolları takiben ilerlemeleri, münferit veya kütle halinde yerleşmelerinin oralarda izleri kalmıştır - bu yol üzerinde Peçeneklerle bağlı birçok yer ismi muhafaza edilmiş, veya burada vaktile böyle yer adları olduğunu kaynaklardan öğreniyoruz.

Peçeneklerin cenubî Tissa ovalarına gelmeleri, Macar rivayetlerine göre, Arpad zamanındadır; yani Macarların Panonyaya geldikleri bir zamandadır ki tam 10 - ncu asrın başlarına tesadüf eder. Peçenekler buraya, galiba, Tunayı takiben gelmişler ve Panonyada Macarlar arasına karışmışlardı. Fakat, Peçeneklerin Macaristana en çok geldikleri yol şimali - şarkidendir. 10 - ncu asrın ortalarında Macarların şimaldeki komşuları olarak Peçenekleri görüyoruz[1]. Macar kaynağında, 10 - ncu asrın ortalarında yaşıyan Macar kıralı Zoltan zamanında, Macaristanın şimalî - garp hududunda - Fertö gölü boyunda, Alman hücumuna bir set olmak üzere "birçok„ Peçeneğin yerleştirildiği rivayet edilmektedir. Hatta kıral Zoltanın oğlu Toksonun "Kuman (oku - Peçenek) yurdundan kız aldığı„ da mukayyettir. 943 - 972 yıllarında saltanat süren Tokson'un zamanında Peçeneklerin külliyetli miktarda Macaristana geldikleri, başlarında Tonuzob adlı bir beylerinin olduğu ve bunların şimalî Macaristanda, Tissa

[1] *De. adm. imp.* S. 174: πρὸς δὲ τὸ βόρειον οἱ Πατζινακῖται.

Mamaafih Konst. Porphyrog bu kaydını tam şimalde değil de şimali-şarkî olarak kabul etmek daha münasiptir.

boyunda - Kemey dairesinde yerleştirildiklerini Anonim kaydetmiştir. Ayni kaynağın verdiği malumata göre, isimlerine bakılırsa Peçenek oldukları anlaşılan, Bila(e) ve Baksu adlı iki zat Macaristana gelmişler ve bunlara Peşt şehri verilmişti.

Peçeneklerin Macaristana gelip yerleşmelerinin en eski tarihini bilmiyoruz. Bunların kısmı azamı her halde şarktan gelen Uz (Rusların Torki dedikleri) ların tazyikı neticesinde olmuştur. Peçeneklerden akın zamanında Macarlara esir düşenlerin de burada yerleştirilmiş olmaları tabiîdir. Nihayet birçoklarının daha evvelce, Peçenekler daha mustakil iken, Macarlar tarafından davet olunmuşlardı. Macarlar Peçeneklerin yüksek askerî kabiliyetlerini her kesten ziyade bildikleri için mümkün olduğu kadar çok Peçenek muharibinin kendi hizmetlerine getirilmesi için gayret ettikleri söylenebilir. Peçeneklerle beraber Macaristana gelen Türk unsurları arasında Uzlar, Berendeler ve Kumanlar da vardı; Macar kaynakları ekseriyetle bütün bu kavimleri birbirlerile karıştırdıklarından, birçok defa mevzuu bahis olan kavmin kim olduğunu tesbit etmek güç oluyor. Maamafih en çok isimleri geçen yine Peçeneklerdir.

Macar kaynaklarında ve Macarcada bunların ismi umumiyetle Besseneyö, besseneu, besenev, bisseni olarak yazılıdır. Peçeneklere marbut yer isimleri de bu şekilde kaydedilmiş ve bazıları bu güne kadar muhafaza edilmiştir.

Peçeneklerin Macaristana gelmeleri tarihinin vazıhan belli olmadığını söylemiştik. 1090 yıllarından sonra Tunanın aşağı kısmında hâkim unsur artık Peçenekler değil Kumanlardı. Maamafih oralarda daha Peçeneklerden de bazı parçalar bulunduğu anlaşılıyor. Macaristana son defa olarak 1123 te Peçeneklerin geldiği mukayettir. Bunların 1122 de Bizans imparatoru Joann Komenos tarafından Berce yanında mağlubiyete uğrayan Peçenekler olduğu anlaşılıyor.[1] Macar vak'anüvisi Thvrocz (Turotz) un ifadesine göre Peçenekler 1123 yılında kıral Stefan II. tarafından fevkalade bir hüsnü kabul görmüşler, kral onları kendi Macarlarına nisbeten çok yükseltmiş, ve hatta bu Peçenekler Macarları tazyıka bile başlamışlardı. Görülüyor ki Peçeneklerin Macaristana gelmeleri iki asır kadar bir zaman zarfında cereyan etmiştir.

[1] Bakınız: sahife 233.

Şimdi Peçeneklerin Macaristanda yerleştirilmeleri meselesine geçelim. Bunlar iki kısma bölünmüşlerdi: Hudut boyundakiler ve memleketin iç kısmında yerleştirilenler. Kıral Stefan I. zamanında (997-1038) Macarlar hudut boylarını beklemek ve müdafaa etmekle muvazzaf olan karakollar vücude getirmişler; buralarda muhtelif Türk unsurlarından, bilhassa Peçeneklerden teşekkül eden kıt'alar yerleştirmişti (spiculatores, confinorum custodes). Garp hududunda, Şopron (Sopron) ve Moşon (Moson) rayonlarında ayni maksatla yerleştirilen Peçenekler daha eski bir devirde, Arpad sülâlesinin hâkimiyeti zamanında, yerleştirilmiş olsalar gerektir.

Peçeneklerin bulundukları yeri garpte Alman hududundan başlarsak burada birçok köy isimlerinin Peçeneklere ait olduğunu görürüz; Kıral Stefan I. zamanında Macar - Alman hududu Mura ile Dravanın birleştiği yerden Murayı takibederek Kerki nehrinin döküldüğü yere kadar; Kerki ile yukarıya çıktıktan sonra Nova denilen mevkie kadar: buradan şimale doğru Raba nehri üzerindeki Talalövö ve Csakany'ya doğru giderdi. Bu hudut boyunca Bessenev, Beseneu ve Bessenjev atlı mevkiler Peçeneklere aittir. (Bu yerlere dair Rasovskij S. 20); buralarda tesadüf olunan "orman„ isimli yerler de keza bu kavime aittir. Meselâ: terra de Vrmand, possessio Ormandhyda, Ormanyivizer (Vruhman aqua) - Sonra Csakanya rayonunda - Vas (Vaş) komitatının cenubu garbisinde Hodasz (Bisse de Hoduotz) ve Besenev adlı iki Peçenek köyü vardı.

Macaristandaki en eski Peçenek yerleri Moşon ve Şopron komitatlarında idi. Buradaki Peçenek hudut karakollarının Stefandan daha evvelki devirlere ait oldukları zannolunmaktadır. Macarların en mühim hudutlarından sayılan bu garp cihetinde Peçeneklere hudut boyunca bir hat boyunca değil biribirine muvazi iki hat olmak üzere yerleştirilmişlerdi. Eskiden Alman - Macar hududu Leitha nehrini takibederken, sonraları şarka doğru Repce (Rabnitz) ve (Raab nehirlerine doğru gerilemişti. Leitha dairesinin kat'î olarak germanlaşması 13-üncü asra aittir. Burada bulunan Peçeneklerden bir kısmı Germanlarla olan harplerde imha edilmişler, bir kısmı orada kalarak germanlaşmış ve diğer bir kısmı da Macarlar tarafından yeni yerlere iskân edilmişlerdir.

Fertö gölü yakınındaki Peçeneklere ait en eski malûmat Anonym kaynakta mevcuttur; burada Peçeneklerin kıral Zoltan zamında (907 - 941) Almanlara karşı mücadele için mezkûr göl yanında yerleştirildikleri zikrolunmaktadır. Sonra Alman imparatoru Heinrich III. karşı yapılan 1052 senesindeki hrabinde Macarlarla yanyana Peçenekler zikredilmişlerdir. 1074 yılına ait bir kayit bunları açık olarak göstermektedir.

Peçenekler Leitha nehri boyundaki yerleri "Moşondaki askerî hizmetlerinin karşılığı„ olarak almışlardı. Buradaki Peçenek yerinin "terra Bissenorum„ merkezi, gölün şimali şarkisindeki Legento denilen bir mevkidi. Peçeneklerin buralarda yaşamalarının yadigârı olarak 1265 yılındaki vesikada ismi geçen Besenye (Besenev), 1325 yılındaki Beseneu, 1437 deki Pechynd ve şimdiki Pötsching denilen bir köy, isminde görüyoruz. Bundan maada Macar âlimleri Peçeneklerle bağlı olan birçok diğer köy isimleri sayıyorlar. Bu mevkiden biraz şarkta, Rabanın sol mecrasında, Arpas denilen mevkide Peçenekler yaşıyorlardı 1044 senelerinde Leitha - Raba hududunda yaşadıkları mukayyet olan Sagitaii de Rasovskij'ye göre Peçeneklerdir.

Rabanın sağ tarafında yani şarka doğru, Djer komitatında 1234 te Besenyötarlo adlı bir köy vardı; sonraları bu köy kaybolmuştur.

Buradaki bütün saha Tet adlı bir Peçenek uruğuna aitti; mezkûr isimle bağlı birçok yerin burada mevcut olduğunu müşahede ediyoruz: (1251, 1269, 1270 yıllarına ait) Bisseni de Thet ve köyler -Öreg - Téth, Bessenyö - Téth, ve bugünkü Tétszentkult; daha şimalde, Töközde - Djer yanında - bugün Bezi denilen, fakat evvelce Bissen adlı bir yer vardı; orada yakında bulunan Thelukbarath köyünün adını da Peçeneklere aidiyeti ileri sürülmektedir. Tunaya muttasıl Komarn komitatında vaktile büyük bir Peçenek kütlesi meskûndu. Burada Vas ismini taşıyan bir Peçenek mahalli vardı; ayni yerde birçok Peçenek köyleri mevcut olduğu ileri sürülmektedir. Vesprem komitatının garp kısmında, Nagy - Szöllöshöz'e yakın, Bessenyö - major köyü mevcuttur.

Macaristanın şimali gabî hududunda yerleştirilen Peçeneklere gelince bunlar Macarların Tunanın sol tarafına geçmelerini müteakip buraya yerleştirilmişlerdir. Macarların Tu-

nayı geçip Slovakyaya doğru yayılmaları ise ancak Stefan I. devrine aittir. 11-inci asır zarfında Macarlar Ipol, Gron, Zitava, aşağı ve orta Nitra ile Vaga boylarını kolonize etmişler ve buralarda Çek devletine karşı müstahkem kaleler yapmışlardı; Gron, Nitra ve Vaga başlarında Lehistana karşı karakollar yapılmıştı; işte bu hudut boyunca biz Peçeneklere tesadüf edeceğiz. Gron nehrinin orta cereyanında Sväty Kriz yanında - Felsöbesenyö adlı köy vardı; sonra Zitava boyunca birçok Peçenek köylerine tesadüf edilmektedir. Bilhassa Udvarda dairesinde Zitava ile Nitranın birleştikleri yerde - bugün Zsitvalbesenbö (slovakça - Besenev) denilen Villa Beschene zikrediliyor, 1209 da). Burada hattâ 1085 te Peçenek köy adları mukayyetti. Zitava ile bir parça yukarı çıkılırsa - Peçenek köyü olan Tasar (Tazzar), bugün - Tasare köyü, ve Bessnehali hazırda Barabesse (Slovakç Besa) - mevcuttu. Nitra ırmağı üzerinde 1217 ve 1272 de villa Beseneu zikrediliyor; bugün bile Besenyö adlanan bir köy bu nehrin biraz garbinde bulunmaktadır.

Peçeneklerin, Vaga nehri üzerinde oturduklarının hatırası olarak Besene köyü kalmıştır; Duduvaya üzerinde de villa Byssenorum (1216 da zikrediliyor) mevcuttu, ki bunun ismi bugün solvakça Pecenady (Pecenany) ve macarca Pecsenyéd yahut Besenyöpetölfalva'dır. Bu köyün komşusunda olan Kosztolany'nin de lisanı araştırmalara göre Peçeneklere ait olması icap eder.

Tuna boyunca yukarı çıkarsak, Ztino adası macarca Csallököz) nda, eski Požon komitatının tam cenup köşesinde Peçeneklerin yaşamış oldukları birçok köyler mevcuttur; bunlar; Töbörete, Karcsa, Bös, Kis - Bodak, Nagy - Bodak, Varkony, Kotliba - puszta ve Barsunos bütün bunlar şimdi Dunajskaja sreda, Bratislav župası dairesindedir.

Krakovyadan gelen yol üzerinde -Vaganın baş kısmında- Ružomberok şehri yanında bugün Bešenova denilen (macarca Besenyöfalva) bir köy vardı.

Macaristanın şimal hududunda Peçeneklerle meskûn ikinci büyük mahal Sajo (Şayo-Slany) nehri boyunca Makra ve Buk dağlarına yakın bir yerde bulunuyordu. Bu grupa dahil en şimal Peçenek köyü olarak Badova (macarca - Badve) nehrinin - Sajonun kolu üzerinde olan Besenyölad (yahut - Lad - Besenyö) gösterilebilir; burası bugünkü Macaristan'ın

Baršod komitatı, Edelene yakın bir mevkidir. Sonra Miskolcz'tan şimalde, Sajo'nun manasabına yakın bir yerde halâ Sajo - Besenyö ve Szirma - Besenyö köyleri mevcuttur. Sojo ve Eger nehirleri arasında 1097 yılında Peçenek atlıları, Peçenek koyusu ve kabirleri zikredilmiştir. Sajo'nun manabının cenubunda, Tissa'ya yakın bir yerde, Barş komitatının Mezečat dairesinde, Oszlar veya Eszlar adlı bir köy vardı - bugünkü adı Tizsa - Oszlar ismine bakılırsa bir Peçenek köyü idi.

Daha şarkta, Eger komitatının Cheves dairesinde, 1278 yılında bir Besseyö köyünün ismi geçmektedir; burası Tekme ismindeki bir Peçeneğe aitti; bunun ölümünü müteakip köy "büyük Peçenek ailesi alan„ (nagybesenyöi Bessenyei) Tepel (Tepely) e intikal etmişti. Eger'e yakın bir Becsenekfölde, yani Peçenek yurdu (yeri) denilen bir mevki vardır. Sonra Cheves komitatında Besenyoszög adlı diğer bir köyün olduğunu da biliyoruz.

Garp istikametince ilerlersek, Marta yanında, Peçeneklerle meskûn yerler Zadva ve Tarna nehirleri boyunda, Chtavan vilâyeti dahilinde ediler. Tarna'nın sağ kollarında, Cheves komitatının cenubu - garbı köşesindeki birçok yerleri Macar âlimleri Peçeneklerle bağlı olarak gösteriyorlar. Buradan cenubu garbiye inersek, Tuna ile, Zadvanın bir kolu olan, Galga arasında birçok Peçenek köyleri vardı. Gödöllö dairesinde, bu mevkiin şimalişarkisinde Bessenev denilen bir yer mevcuttu; Budanın yanıbaşında eskidenberi Beseneu nomine köyü vardı.

Peçeneklerin üçüncü grupu, Tissa nehrinin vücude getirdiği müselles dahilinde, Sabolcs komitatında, Macaristanın şimal hududunda bulunuyordu; burada 1455 denberi belli olan possesio Besenyvd denilen bir yer biliyoruz. Bundan başka diğer birçok köylerin de Peçeneklere ait olduğu ileri sürülür.

Ayni suretle Peçenekler Macaristanın şark hudutları boyunca iskân edilmişlerdi. Macaristanın şark hududu S. Stefan zamanında Szamos boyunu takip ile, Transilvanyanın garp kısmını içine alarak, cenuba Tarda'ya giderek, Arjanos ve Maros ovalarını kesip, Transilvanya Alplerine Olta yanında dayanıyordu. Burada en şimal Peçenek köyü olarak, Beretyö ırmağının ortalarında Saint-Job abbatlığına dahil, Besenyö-

yi biliyoruz. Bundan maada ayni yere yakın birkaç Peçenek köyü zikredilmektedir. Transilvanya Alplerinde, eski Macar-Rumen hududunda Cerna (kara) nehri üzerinde, elyevm Cernabesenyö denilen, Pecsenecska (Pečenečka) isimli bir köy vardı. 11-inci asırda Macaristana ilhak olunan Transilvanyada da birçok Peçenek yer isimlerine tesadüf edilmektedir.

Macaristanın cenuba bakan Bizans hududunda - Sava ile Drava arasında, Peçenek izleri muhafaza edilmiştir. Sabık Szem komitatında (şimdiki Yugoslavya) Mandelos'un şimalinde Besenev denilen bir yer vardı; şimdi orada Beşenevo-monastırı vardır. Tunanın bir kolu olan Vuka boyunda 1396 senesinde Beseno, Bessenev mahallerinin adı geçiyor. 15-inci asrın başlarında Peçeneklerin Savanın sağ, yani cenup sahilinde Baran ve Somod (Şomod) komitatlarındaki Peçenekler, Macaristan hudutlarının daha Dravayı geçmediği bir sırada, cenuptaki memaliki müdafaa için yerleştirilmişlerdi. Buradaki Peçenek yer isimleri çok eskiden zikredilmektedirler. Ezcümle, sabık Bacs-Bodrog komitatıdaki, Tuna üzerinde olan, villa Beseneu'in ismi 1093 te geçiyor. Dravaya çok yakın olan Fekete ırmağı boyunda bugün bile Besence ve Bisse ismini taşıyan iki köy vardır. Kis-Budmér, Nagy-Budmér, Béllye, Katoly, Vosian adları ve Fekete nehrinin eski ismi olan Okor, bütün bunların Peçenekçe olduğu zannolunmaktadır. Somod komitatında, hudut Peçenek karakolu olarak 1091 de ismi geçen Pincinaticorum villa yeri malûmdur. Drava karakollarının arkasında, Balaton gölü yanında, birçok Peçenek köyleri mevcuttu: 1298 de zikredilen-Terra Besenev, sonra - Fekete Bezseny puszta; Besenye zaten Gyery Beseneumal (Besenyömal), Beseneuvta (Besenö-uta).

Hudutlarda yerleştirilen ve yabancı hücumlara karşı hudutları müdafaa etmekle mükellef olan Peçeneklerden maada bir de Macaristanın hudut içinde iskân edilen Peçeneklerin de mevcut olduğunu yukarda söylemiştik. İçerdekiler de birkaç gruptan ibarettiler: Fejervan-Tolna yahut Sarviz (Şarviz), Kemej, garbî Keres (Kereş) ve Csanad (Çanad)- daha doğrusu Arnak. En büyük koloni olarak Fejervar-Tolna da sakin olan Peçenekler gösterilebilir. Bunlar Şarviz nehri boyunca, Tuna ile Balaton gölü arasında, Fejervar komitatının cenubu, Tolna kom. şimalinde oturuyorlardı.

Buradaki Peçenekler Arpad devri payitahtı olan Szekes Fejervr'ı cenuptan gelen herhangi bir hücuma karşı müdafaa etmek maksadile buraya yerleştirilmişlerdi; tıpkı Kara-Kalpakların (Černye Klobuki) Kiev'in cenubunda yerleştirildikleri gibi. Burada Peçeneklerin epey bir kalabalık teşkil etmiş oldukları anlaşılmaktadır. Macar kırallarının fermanlarında bunlar sık sık zikrolunuyorlar ve ayni zamanda buradaki birçok köy isimleri de bunu gösteriyor. Ezcümle Alap (1352 de ismi geçiyor), Bacs (1258), Bessenev, Czecze (1339), Fancs (1269), Gere-bütün bunlar Peçeneklere ait köy isimleridir; kaynaklarda: bissenus nobilis de Boch, nobiles bisseni de Kuzefolu tabirleri buna delâlet eder. Tolna şehrinin ismi de Peçenekçe olduğu zannolunmaktadır (1055 te zikrolunur). Buradaki diğer bazı isimlerle Tolna komitatındaki, Kapos ırmağına dökülen Urman (Orman) ırmağının (fluvius Vrman) keza Peçenekçeden geldiği ileri sürülmektedir. 13-15-inci asırlarda buradaki Peçeneklere Macar kıralları tarafından birçok imitiyazlar verilmiş, onlar vergilerden serbest bırakılmışlardı. Asılzadeliğe çıkarıldıklarına ait vesaik te mevcuttur. Peçenekler, kendilerine verilen arazi mukabilinde devlete askerî hizmet yapmakla borçlarını ödüyorlardı. Buna en yakın benzer-Litvanya ve Lehistan kırallarına Altın Ordu ve Kırımdan gelen Tatar kıt'alarının arazi mukabilinde askerlik yapmalarıdır. Şarviz boyunda yerleşen asıl Peçenek kütlesinden 20-60 kilometrelik mesafede başka Peçenek mahalleri de vardı. İkinci büyük iç Peçenek grupu-Tissanın sol kolundaki, şimdi Jasz-Nad kun-Solnok komitatının şimalişark kısmında olan Kemej kolonisi teşkil ediyordu. Burada, galiba daha 10-uncu asırda Peçenek kabîlesi Çaban, başbuğları Tonuz-aba ile gelip yerleştirilmişlerdi. Peçenekler Tissa boyunda da birçok yerlere getirilmişlerdi. Çaban imini taşıyan Peçenek uruğunun adı birçok defalar zikredilmiştir (Csobanka, Csabamezö, Csaba); bir yer ismi olan Tomaj da Peçenekçedir; Besenyetelek te keza.

Buradaki Peçeneklere ait Ortazamanda birçok vesikalarda söz geçmektedir. Keres ırmağının son maceralarında yaşıyan ve Jaaz-Nadukun- Solonok ile Bekes komitatları arasındaki vaktile büyük bir grup teşkil eden Peçeneklerden şimdi çok az izler kalmıştır. Denildiğine göre bunlar vaktile

bütün Bekes komitatını işgal etmişlerdir; bunların izi olarak ancak: Besetanya (Komadı dairesinde), Bessenszög (Djoma yanında), Besenyöhalo (Ködmönö yanında) ve Besenyö-Atyaszey yanında. Tissanın öbür tarafında, Nagykörös yakınında, vaktile Besenyöüpuszta adlı bir köy vardı.

Nihayet sonuncu iç Peçenek grupuna giren kısım Tissanın sol kolu Aranka nehri boyunda oturuyorlardı. Burası eskiden Torontala komitati olup hali hazırda harbten sonraki sulh mucibince, bir kısmı Rumanya ve bir kısmı da Yugoslavyaya dahildir. Buradaki, yer adları arasında 1230 da ismi geçen - Bessenta, Besseneu (yahut Kis-Besenyö) vardır. Sonra - Nagy Besenyö (şimdi -o- Besenyö), Sap, Dömevar, Kocsa ve Valkany (Yugoslavyada) köyleri zikrediliyor. Aranka Peçenekleri asil kütlesinden gayri, bir parça yanda, giğer Peçenekler daha vardı; ezcümle Maros nehrinin sağ sahilinde Macar kıralı Ludowig'in 1369 yılında verdiği fermanda. Peçenek köylerinin kısmı azamının isimleri zikredilmektedir, ayni zamanda onların devlet hizmeti ifa ettikleri de bildirilmektedir. "Fideles... Bisseni nobiles, et conservarunt, servitia que debita„.

Bu suretle Peçeneklerin Macaristanda oturdukları yerler hakkındaki mütalea bitmiş oluyor. Şimdi bu Türk kütlesinin Macaristanda oynamış oldukları rol hakkında da birkaç söz söylemek icap ede.. Bu hususta elimizdeki malzemenin eksikliğine rağmen bazi bir neticelere varmak mümkündür. Mustahkem yerlerde iskân edilen musallah Peçenek kütlelerinin, yeni teşekkül etmekte olan Macar devlet hayatı üzerinde mühim tesirler yapmış olmaları muhakkaktır. Kuvvetli askeri teşkilâta malik olan bu Türk zümresinin ayni zamanda çok sağlam bir içtimaî (göçebelik esaslarına istinat eden kabîle teşkilâtı) müesseselere de malik oiduklarını biliyoruz. 10-ncu asrın en iyi askerleri olan bu Peçeneklerin Macar kırallarına yapmış oldukları hizmetler, her halde, çok büyük olsa gerektir. Macaristana gelen Peçenek aristokrasisinin Arpad sülâlesine çok yakın durması, ve hattâ bunlardan birinin Macar tahtına bile çıkabilmesi - bunların işgal etmiş oldukları mevkileri hakkında bir bir fikir verebilir. Peçeneklerin - ve diğer Türk unsurlarının tesiri, Macaristanda 12-inci asır başlarına kadar sürmüştür. Sonra, Macar devlet teşkilâtının artık tamamile sağlamlaşması, Peçeneklerin hariçten yeni

unsurlar alamamaları, Macaristanda bulunanların da tedricen macarlaşmaları ve hiristiyanlaşmaları - Peçeneklerin tesirini gittikçe azaltmıştır. Bunlar gitgide yalnız harp esnasında yardımcı kıt'a veren bir kütle haline geldikten sonra nihayet öz teşkilât ve milliyetlerini de kaybederek tamamile Macar-arasında erimişler gitmişlerdir.

Macar vak'anüvisi Thwrocz'a inanılırsa, Peçeneklerin ehemmiyeti bilhassa kıral Stefan II. (1115-1131) zamanında büyük olmuştur. Bizans imparatoru tarafından mağlûbiyete uğratılan bir Peçenek kütlesi, başta Hanları Tatar olduğu halde, Macaristana"iltica etmişler ve kıral tarafından fevkalâde bir hüsnü kabul görmüşlerdir[1]. Galiba bu kıralın vefatıtını müteakib Peçendklere karşı sarayda beslenilen sempati azalmıştı.

13 - üncü asrın sonundan itibaren Macar kaynaklarında bu kavmin ismi gittikçe seyrekleşmektedir ye ancak dahildeki Peçedeklere temas edilmektedir. Şarkî Avrupayı ellerine geçirmekle nihayet bulan 13 - üncü asrın başındaki Moğol (Tatar) istilâsı - Peçeneklerin Macaristana gelmelerinin tamamile arkasını kesmişti.

Gerek hudut boyundaki ve gerek dahildeki Peçenekler Macarlara atlı olarak hizmet etmek mecburiyetinde idiler. Bunlar ekseriyetle harb esnasında keşfe gönderilirler, ve bilhassa atlarının ve kendilerinin çeviklikleriie Macar kıralları nazarında büyü itibar ve ehemmiyeti haizdiler. Macar devletinin en eski devrine ait Peçeneklerin rollerine dair hiç bir şey muhafaza edilmemiştir. İlk defa olarak bunları Macarlarla birlikte 1052 senesinde, Alman imparatoru Heinrich III ye karşı harpte üörüyoruz. Bu harp esnasında Peçeneklerin büyük yararlıkları görülmüştü.

Bunların, 1074 senesinde Macar kıralı Geza tarafından tahtından koğulan, kıral Salomon'un Alman yardımı ile tekrar Macaristana girmek teşebbüsünde bulunduğu zaman faalieyt gösterdiklerini biliyoruz; Peçenekler Gezaya müracaatla şayet kendilerine imtiyaz bahşederse, Salomon'a karşı harp edeceklerini bildirmişlerdi; Geza da buna muvafakat etmiş, ve onlar da cenge başlamışlardı. Maamafih bu defa da Peçeneklerin mağlûp olduklarını öğreniyoruz. Kiev knjazlerin-

[1] Peçeneklerin 1123 te Bizanslılar tarafından mağlûp edilmelerini müteakip. Bakınız S. 233.

den fırsat düşdükçe imtiyaz istiyen "Ğernye klobuki„ ların hattı hareketleri de bunu çok andırmaktadır.

1116 senesinde, Stefan II. nin Çek kıralı Vladislav ile mulâkat için yola çıktığı zaman Sikul (Çekil ?) larla beraber Peçenekler de kırala refakat ediyorlardı. Mulâkattan maksat her iki devlet arasındaki dostluğu takviye etmek idi ise de bir tesadüf eseri olarak bu görüşme bir kanlı meydan muharebesine dönüvermişti. İlk önce Çekler mağlûp olmuşlar ve bunları takibe Peçeneklerle Sikullar memur edilmişlerdi; fakat Çekler kendilerini toplayıp geri bir hücüm yapınca Peçenekler ve Sikullar firara koyularak bütün Macar ordusunu kendileri ile beraber sürüklemişlerdi.

1146 senesinde Peçenekler kıral Geza II. nin Avusturya Herzogu Heinrich Jazomigotle muharebesine iştirak etmişlerdi. Bu münasebetle onların, Sikullarla beraber hudut bekçiliği işinde kullanıldıkları mukayyettir. Bunlar bir rivayete göre o muharebede ta başta Almanlar tarafından imha edilmişlerdi; diğer bir rivayete bakılırsa kaçarak kurtulmuşlardı. 1150 de Peçenekler - Chalezm'lerle birlikte, Sırpların Bizansla yaptıkları harpte, Macarlar tarafından Sırplara yardımcı kıt'a olarak gönderilmişlerdi.

Bundan sonra artık Macar kaynaklarında Peçeneklerin harplere iştiraklarından bahis edilmemektedir. Membalarda geçen bu kadar yerlerden Peçeneklerin bilhassa hudut boylarını müdafaa ettiklerini gördük. Dahildekilerin de Macar ordusuna muayyen miktarda hafif süvari kıtaları göndermek meburiyetinde olduklarını kabul etmemiz icap eder. Halis Türk askerî teşkilâtını haiz bu cins atlı ordunun o zaman Orta Avrupada eşi yoktu, ve Macar kıralları da başka yerden kendilerine yardım istenilerek müracaat edildiği zaman ekseriyetle bunları gönderirlerdi. Ayni zamanda komşu memleketlere akın yapmak, duşmanı takip etmek işi hep bunlara yükletirildi

Peçenekler ilkönce Macaristana geldikleri zaman kendi başbuğlarının idareleri altında gelmişlerdi. Macar kaynaklarında bunlara "dux„ "princeps„ denilmiştir. Bu gibi başbuğların Macarlar nazarında itibarları çok büyüktü. Meselâ Macar beyi Tokson, nim efsanevi olan Bila ile Baksu'ya Peşt şehrini vermişti. Buşbuğ Pota'nın Matra boyunda bir kale bile inşa ettirdiği rivayet edilmektedir. Bu Peçenek beyleri

Arpad sülâlesi ile sıhriyet peyda etmişler ve bu münasebetle Peçenek başbuğlarından birisi - Samuil Aba (1041 - 1047 senelerinde) Macar tahtını bile işgal etmişti. Macar devlet mekanizminin sağlamlaşması ve büyümesini müteakip bu gibi Peçenek ailelerinin yerine yerli Macar kontları (comes) geçirilerek Peçenekler bunların idaresine verilmeğe başlamışlardı. Bu kontlardan bir kaçının isimlerini zikredelim. Ochus, curialis comes et comes Bissenorum (1216 da), Marothi Janos - Banus Machoviensis et comes Bissenorum (1406 da). Maamafih iç teşkilât ve adalet işlerine bakanların Peçeneklelerin kendi büyükleri olduklari anlaşılmaktadır. Harbe gidildiği zamanlarda Peçeneklerin kendi büyükleri kumandasında gittikleri görülmektedir. Yani, onlara askerî hizmetleri mukabilinde büyük bir imtiyaz ve muhtariyet verilmişti. İşte bunun içindir ki onlar epey uzun bir zaman zarfında kendi milliyetlerini ve teşkilâtlarını muhafaza edebilmişlerdi. Şunu da söylemeliyiz ki, Peçeneklerin macarlaşma veya diğer kavimler arasında erimeleri - onların yerleştikleri yerin tabiî şaraiti ile sıkı bir şekilde bağlıydı. Ormanlık ve dağlık olan Slovakyada, 1075 yılında "(h)ortum besenendi„ zikrolunmaktadır ki, burada Peçeneklerin pek erkenden oturak hayata geçmiş olduklarınımı gösterir. Fakat asıl Macaristanda steplerin mevcut oluşu, hiç olmazsa yarımı göçebelik hayatı yaşamak için müsait olup, onlalrın eski hayatlarını idame ettirebilmelerinde büyük bir âmil olmuştur. 1339 senesi fermanı, Leitha hududundaki Kata kalesine merbut peçenekleri göçebeler gibi karakterize ediyor : seri atlarile sefere giden ve kabîle halinde yaşayan bir zümre gibi gösteriyor. Gitgide bunlar da hırıstitiyanlığı kabul ve tamamile hazarî hayata geçmek mecburiyetinde kalmışlardı.

Peçenek aristokrasisi - Macar kaynaklarındaki: "comes ve nobiles bissenorum„ büyük devlet hizmetlerine giriyorlar ve sarayda da mühim mevkilere çıkıyorlardı. 1329 yılında Peçenek Benedikt'in Baran komitatının büyük županı ve Cepel adasının hakimi olduğunu, 1342 de Beke Bissenus'un Cepel adasının hâkimi olduğunu biliyoruz, 1404/06 yıllarında Dalmaçya, Hirvatistan ve Slavonyanın büyük županı Magnificus Paulus de Eorghede idi. Nihayet Peçenek Mag (Mogh, Moch) - Macaristanın en büyük makamlarından biri olan palatin ve Bacs komitatının yüksek županı idi. Saraya

intisap eden Peçeneklerden 1225 te Andrej II. nin yanında Aba Bissenus "homo regius„ tu; sonra kraliçe Maria'nın saray adamlarından olarak 1381 de Mathäius, ve 1386 da Stefan adlı iki Peçenek ismi geçiyor. Bunlardan maada asılları Peçeneklerden gelen pek çok yüksek aileler mevcuttu. Bu suretle Peçenek aristokrasisi tamamile Macar asılzadeleri sırasına karışmış, tıpkı onlar gibi Macar devlet hayatına iştirak etmiş ve Macaristana her türlü hizmette bulunmuştur. Hattâ moderen Macar edebiyatının vücude gelmesinde büyük hizmeti olan 1747 de doğan Macar şairi Ghörgy Besseneyi'de ismine bakılırsa Peçenek menşesinden gelmiş olduğuna hükmetmeliyiz.

Eserimizin sonuna bu bahis için Szekolaj ve Rassovskijlerden istifade suretile tertibettiğiniz haritada Peçeneklerin muhtelif memleketlerde yaşamış oldukları yerler gösterilmiştir; bu haritaya bir bakışta Peçeneklerin ne kadar geniş bir sahaya dağıldıklarını derhal görüyoruz. Halihazırda Cenubî Rusya, Cenubî Polonya, Romanya, Slovakya, Macaristan, Şarkî Avusturya, Balkan yarım adasının şark kısmı ve Anadoluda yaşayan pek muhtelif kavimlerin kanına bir çok Peçenek kanı da karışmış olduğu muhakkaktır.

XII

İlâveler

Konstantin Porphyrogennetosun **De administrando imperio** sundan

Κ ε φ ά λ α ι ο ν λζ΄.

περὶ τοῦ ἔθνους τῶν Πατζινακιτῶν.

Ἰστέον ὅτι Πατζινακῖται τὸ ἀπ᾽ ἀρχῆς εἰς τὸν ποταμὸν Ἀτὴλ τὴν αὐτῶν εἶχον κατοίκησιν, ὁμοίως δὲ καὶ εἰς τόν ποταμὸν Γεὴχ, ἔχοντες τούς τε Μαζάρους συνοροῦντας καὶ τοὺς ἐπονομαζομένους Οὖζ. πρὸ ἐτῶν δὲ πεντήκοντα οἱ λεγόμενοι Οὖζ μετὰ τῶν Χαζάρων ὁμονοήσαντες καὶ πόλεμον συμβαλόντες πρὸς τοὺς Πατζινακίτας ὑπερίσχυσαν, καὶ ἀπὸ τῆς ἰδίας χώρας αὐτοὺς ἐξεδίωξαν, καὶ κατέσχον αὐτὴν μέχρι τῆς σήμερον οἱ λεγόμενοι Οὖζοι. οἱ δέ Πατζινακῖται φυγόντες περιήρχοντο ἀναψηλαφῶντες τόπον εἰς τὴν αὐτῶν κατασκήνωσιν. καταλαβόντες δὲ τὴν σήμερον παρ᾽ αὐτῶν κρατουμένην γῆν καὶ εὑρόντες τοὺς Τούρκους οἰκοῦντας ἐν αὐτῇ, πολέμου τρόπῳ τούτους νικήσαντες καὶ ἐκβαλόντες ἐξεδίωξαν αὐτοὺς καὶ κατεσκήνωσαν ἐν αὐτῇ, καὶ δεσπόζουσι τῆς τοιαύτης χώρας, ὡς εἴρηται, μέχρι τῆς σήμερον ἔτη πεντήκοντα πέντε.

Ἰστέον ὅτι πᾶσα ἡ Πατζινκία εἰς θέματα ὀκτὼ διαιρεῖται, ἔχουσα καὶ μεγάλους ἄρχοντας τοσούτους. τὰ δέ θέματά εἰσι ταῦτα. ὄνομα τοῦ πρώτου θέματος Ἠρτήμ, τοῦ δευτέρου Τζούρ, τοῦ τρίτου Γύλα, τοῦ τετάρτου Κουλπέη, τοῦ πέμπτου Χαροβόη, τοῦ ἕκτου Ταλμάτ, τοῦ ἑβδόμου Χοπόν, τοῦ ὀγδόου Τζοπόν. κατὰ δὲ τὸν καιρὸν ὃν ἀπὸ τῶν ἰδίων τόπων οἱ Πατζινακῖται ἐξεδιώχθησαν, εἶχον ἄρχοντας εἰς μὲν τὸ θέμα Ἠρτὴμ τὸν Μαΐτζαν, εἰς δὲ τὸ Τζοὺρ τὸν Κούελ, εἰς δὲ τὸ Γύλα τὸν Κουρκοῦταν, εἰς δὲ τὸ Κουλπέη τὸν Ἰπαόν, εἰς δὲ τὸ Χαροβόη τὸν Καϊδούμ, εἰς τὸ θέμα Ταλμὰτ τὸν Κώσταν. εἰς τὸ Χοπὸν τὸν Γιαζή, εἰς δὲ τὸ θέμα Τζοπὸν τὸν Βατάν. μετὰ δὲ θάνατον αὐτῶν διεδέξαντο τὰς ἀρχας οἱ τούτων ἐξάδελφοι· νόμος γάρ ἐν αὐτοῖς καὶ τύπος ἐκράτησε παλαιὸς μὴ ἔχειν ἐξουσίαν πρός παῖδας ἢ ἀδελφοὺς αὐτῶν μεταπέμπειν τὰ ἀξιώματα, ἀλλ᾽ ἀρκεῖσθαι μόνον τοῖς κεκτημένοις τὸ καὶ μέχρι ζωῆς ἄρχειν αὐτούς, μετὰ δὲ θάνατον προχειρίζεσθαι ἢ ἐξάδελφον αὐτῶν ἢ

ἐξαδέζφων παῖδας, πρὸς τὸ μὴ καθ' ὅλου εἰς ἓν μέρος γενεᾶς διατρέχειν τὸ ἀξίωμα, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἐκπλαγίους καὶ κληρονομεῖν καὶ ἀπεκδέχεσθαι τὴν τιμήν· ἀπὸ ξένης δὲ γενεᾶς οὐχ ὑπεισέρχεταί τις καὶ γίνεται ἄρχων. τὰ δὲ ὀκτὼ θέματα διαιροῦνται εἰς τεσσαράκοντα μέρη, καὶ ἔχουσι καὶ ἐλάττονας ἄρχοντας.

Ἰστέον ὅτι αἱ τέσσαρες τῶν Πατζινακιτῶν γενεαί, ἤγουν τὸ θέμα Κουαρτζιτζοὺρ καὶ τὸ θέμα Συρουκαλπέη καὶ τὸ θέμα Βοροτάλματ καὶ τὸ θέμα Βουλατζοσπόν, κεῖνται πέρα τοῦ Δανάπρεως ποταμοῦ πρὸς τὰ ἀνατολικώτερα καὶ βορειότερα μέρη ἐναποβλέποντα, πρός τε Οὐζίαν καὶ Χαζαρίαν καὶ Ἀλανίαν καὶ τὴν Χερσῶνα καὶ λοιπὰ κλίματα. αἱ δὲ ἄλλαι τέσσαρες γενεαὶ κεῖνται ἔνθεν τοῦ Δανάπρεως ποταμοῦ, πρὸς τὰ δυτικώτερα καὶ ἀρκτικώτερα μέρη· τουτέστι τὸ θέμα Γιαζιχοπὸν πλησιάζει τῇ Βουλγαρίᾳ, τὸ δὲ θέμα τοῦ κάτω Γύλα πλησιάζει τῇ Τουρκίᾳ, τὸ δὲ θέμα Χαροβόη πλεσιάζει τῇ Ῥωσίᾳ, τὸ δὲ θέμα Ἰαβδιερτὶμ πλησιάζει τοῖς ὑποφόροις χωρίοις χώρας τῆς Ῥωσίας, τοῖς τε Οὐλτίνοις καὶ Δερβλενίνοις καὶ Λενζενίνοις καὶ τοῖς λοιποῖς Σκλάβοις. ἀπῴκισται δὲ ἡ Πατζινακία ἐκ μὲν Οὐζίας καὶ Χαζαρίας ὁδὸν ἡμερῶν πέντε, ἐκ δὲ Ἀλανίας ἡμερῶν ἕξ, ἀπὸ δὲ Μορδίας ὁδὸν ἡμερῶν δέκα, ἀπὸ δὲ Ῥωσίας ὁδὸν ἡμέρας μιᾶς, ἀπὸ δὲ Τουρκίας ὁδὸν ἡμερῶν τεσσάρων, ἀπὸ δὲ Βουλγαρίας ὁδὸν ἡμέρας ἥμισυ· καὶ εἰς Χερσῶνα μέν ἐστιν ἔγγιστα, εἰς δὲ τὴν Βόσπορον πλησίεστερον.

Ἰστέον ὅτι κατὰ τὸν καιρὸν ὃν οἱ Πατζινακῖται ἀπὸ τῆς ἰδίας χώρας ἐξεδιώχθησαν, θελήσει τινὲς ἐξ αὐτῶν καὶ οἰκείᾳ γνώμῃ ἐναπέμειναν ἐκεῖσε καὶ τοῖς λεγομένοις Οὔζοις συνῴκησαν, καὶ μέχρι τοῦ νῦν εἰσὶν ἐν αὐτοῖς ἔχοντες τοιαῦτα γνωρίσματα ὥστε διαχωρίζεσθαι αὐτοῖς καὶ νοεῖσθαι τίνες τε ἦσαν καὶ πῶς αὐτοὺς ἀποσπασθῆναι τῶν ἰδίων συνέβη· τὰ γὰρ ἱμάτια αὐτῶν εἰσὶ κόντευρα μέχρι γονάτων, καὶ τὰ μανίκια ἀπὸ τῶν βραχιόνων ἀποκεκομμένα, ὡς δῆθεν ἐκ τούτου δεικνύντες ὅτι ἀπὸ τῶν ἰδίων καὶ ὁμοφύλων ἀπεκόπησαν.

Ἰστέον ὅτι ἔνθεν τοῦ Δανάπρεως ποταμοῦ πρὸς τό ἀποβλέπον μέρος τὴν Βουλγαρίαν εἰς τὰ περάματα τοῦ αὐτοῦ ποταμοῦ εἰσὶν ἐρημόκαστρα. κάστρον πρῶτον τὸ ὀνομασθὲν παρὰ τῶν Πατζινακιτῶν Ἄσπρον διὰ τὸ τοὺς λίθους αὐτοῦ φαίνεσθαι καταλεύκους, κάστρον δεύτερον τὸ Τουγγᾶται, κάστρον τρίτον τὸ Κρακνακάται, κάστρον τέταρτον τὸ Σαλμακάται, κάστρον πέμπτον τὸ Σακακάται, κάστρον ἕκτον Γιαιουκάται. ἐν αὐτοῖς δὲ τοῖς τῶν παλαιοκάστρων κτίσμασιν εὑρίσκονται καὶ ἐκκλησιῶν γνωρίσματά τινα καὶ σταυροὶ λαξευτοὶ εἰς λίθους πορίνους· ὅθεν καὶ τινες παράδοσιν ἔχουσιν ὡς Ῥωμαῖοοί ποτε τάς κατοικίας εἶχον ἐκεῖσε.

Ἰστέον ὅτι Κάγκαρ ὀνομάζονται οἱ Πατζινακῖται, ἀλλ' οὐχὶ πάντες, πλὴν ὁ τῶν τριῶν θεμάτων λαός, τοῦ Ἰάβδιρτί, καὶ τοῦ Κουαρτζιτζοὺρ καὶ τοῦ Χαβουξιγγυλά, ὡς ἀνδρειότεροι καὶ εὐγενέστεροι τῶν λοιπῶν· τοῦτο γὰρ δηλοῖ ἡ τοῖ Κάγγαρ προσηγορία.

METNİN TERCÜMESİ

Peçenekler önce İdil ve Yayık nehirleri boyunda yaşıyorlardı; komşuları Hazarlar ve Oğuzlardı. Bundan elli sene evvel Uz denilen kavimle Hazarlar ittifak aktederek Peçeneklere harp ilân etmişler ve (Peçenekleri) hezimete uğratarak oturdukları yerlerinden çıkarmışlardı. Peçeneklerin işgal ettikleri yere Uzlar gelmişler ve bugüne kadar orada oturmaktadırlar. Peçenekler kaçmışlar ve yerleşebilecek bir yer aramağa koyulmuşlardı. Onlar, hali hazırda işgal etmekte oldukları yere gelmişler, orada Macarları bularak harbe başlamışlar ve bunları (Macarları) mağlup etmişler, yerlerinden çıkararak ileriye doğru sürmüşlerdi. Kendileri Macarların arazisini işgal ile burasını tam bir hâkimiyetleri altına almışlardı; denildiğine göre bundan elli beş sene evvel.

Bütün Peçenek memleketi sekiz uruğa ayrılmıştır, ve büyük başbuğları vardır. Bu uruğlar şunlardır: Birinci uruğun adı Ertim, ikincisinin Çur, üçüncüsünün Güla, dördüncüsünün Külbey, beşincisinin Karabay, altıncısının Talmat, yedincisinin Kopon ve sekizincisinin Çobandır. Peçenekler ilk oturdukları yerden atıldıkları zaman Ertim uruğununn başında Mayçan, Çur uruğunun başında Kuel, Güla uruğunun - Kurkut (an). Külbey uruğunun Ipaon, Karabay uruğunun - Kaydu(m), Talmat uruğunun-Kostan, Kopon uruğunun-Yazi ve Çoban uruğunun başında da Batan bulunuyorlardı. Bunların ölümünü müteakip hâkimiyet kardeş çocuklarına geçer, çünkü bunlarda eskidenberi bir kanun ve örf - ü adet hükmünü muhafaza etmiştir, ki ona göre idareyi elinde bulunduran kimse hâkimiyetini oğullarına terketmez; reisler hayatlarının sonuna kadar hâkimiyeti ellerinde bulundurmakla iktifa ederler ve öldükleri zaman bunu (hâkimiyeti) ya kardeş çocuklarına veya kardeşlerinin torunlarına bırakırlar. Bu suretle hâkimiyet uruğun yalnız bir kısmında kalmaz; böyle bir şeref uruğun başka budağına da geçer. Uruğa mensup olmayan bir kimse idare başına geçemez.

Bu sekiz uruğ ayrıca kırk küçük kısma ayrılır ve her kısmın başında kendi (daha küçük) reisleri durur.

Peçenek uruğlarının dördü, ezcümle: Küerçiçur. Surukül bey, Borotalmat, Bulaçoban uruğları Dneper nehrinin öteki tarafında olup, şark ve şimal cihetinde Hazar, Uz ve Alan memleketlerine bakar. Diğer dört uruğ ise Dneper nehrinin o yerinden (yani evvelki dört uruğun oturdukları mevkiden) garp ve şimal istikametinde olan sahayi işgal ederler. Bunların isimleri: Yazikopon uruğu, Bulgaristanla hem hudutur; Güla uruğu Macaristanla komşudur; Karabay uruğu Ruslara yakındır; Yavdiertim uruğu da Ruslara vergi veren Ultin (Ugliç), Derblen (Drevlen), Lendzen (Lutiç) ve başka Slavlarla hemhuduttur. Peçenek memleketi Uz ve Hazar yurdundan beş günlük, Alanlardan altı günlük, Mordiadan (Mordva) on günlük, Rus memleketinden bir günlük, Macarlardan dört günlük, Bulgaristandan da yarım günlük bir yol mesafesindedir. Cherson ve bilhassa Bosporosa yakındır.

Peçenekler kendi memleketlerinden tardolundukları zaman, bunların bir kısmı kendi arzuları ile eski yerlerinde kalarak Uzlarla beraber yaşamak istemişlerdi; onlar bugüne kadar oradadırlar. Bunlar nereden ayrıldıklarını ve kim olduklarını gösteren alâmeti haizdirler. Ezcümle bunların elbiseleri kısa olup ancak dizlerine kadardır ve kolları da omuzlarından ayrılmıştır; onlar bununla kendilerinin öz uruğdaşlarından ayrılmış olduklarını bariz bir şekilde göstermek isterler.

Dneper nehrinin Bulgaristana bakan tarafında, bu nehrin geçidinde kale harabeleri vardır; birinci kaleyi Peçenekler Aspron tesmiye ederler - bembeyaz taşlarından dolayı, ikinci kaleye Tungatay derler; üçüncü kaleyi Kraknakatay, dördüncüyü Salmakatay, beşinciyi Sakakatay ve altıncı kaleyi de Yavkatay tesmiye ederler. Bu eski kale binaları üzerinde kilise alâmetleri de bulunuyor, (bazı) mermer tugla üzerine haç hakedilmiştir. Ve bundan dolayı burada vaktile Bizanslıların yaşadıkları rivayet edilmektedir.

Peçenekler Kankar tesmiye ediliyorlar, fakat hepsi değil, ancak diğer uruğlar arasında en cesur ve kibar olan üç uruğ. Yavdierti(m), Küerçiçur ve Kabuksıngüla kabîleleri bu ismi taşıyorlar, ki bu Kangar denilmekten de bariz bir şekilde anlaşılmaktadır.

Peçenek şahıs, kabîle ve yer adları

860-889 Peçenek reisleri	860-889 da Peçenek kabîle adları	950 lerde Peçenek kabîleleri
Μαϊτζαν - Mayçan	1. Ἠρτήμ - Ertim (müşterek adları: Κάγγαρ)	1 Ἰαβδιερτὶμ - Yabdıertim
Κοὐελ - Kuel	2. Τζοὺρ - Çur (müşterek adları: Κάγγαρ)	2. Κουαρτζιτζοὺρ - Kuarçiçur
Κουρκοῦταν - Kurkut	3. Γύλα - Güla (müşterek adları: Κάγγαρ)	3. Χαβουξιγγύλα - Kabuksınyula
Ἰπαὸν - İpaon	4. Κουλπέη - Külbey	4. Συρουκαλπέμη - Surukülbey
Καϊδοὺμ - Kaydum	5. Χαροβόη - Karabay	5. Χαροβόη - Karabay
Κώσταν - Kostan	6. Ταλμάτ - Talmat	6. Βοροτάλματ - Borotalmat
Γιαζή - Yazı	7. Χοπόν - Kopon	7. Γιαζιχοπὸν - Yazıkopon
Βατάν - Batan	8. Τζοπόν - Çoban	8. Βουλατζοσπὸν - Bulaçoban

950 lerde Peçenekçe şehir harabeleri adları

Ἄσπρον - Rumca "ak„ demektir

Τουγγᾶται - Tungatay

Κρακνακὰται - Karaknakatay

Σαλμακάται - Salmakatay

Σακακάται - Sakakatay

Γιαιουκάται - Yavkatay

Kedrenosta iki Peçenek kabîlesi

Βελεμαρνίς - Belemarinis

Παγουμανίδα - Pagumanida; belki Edrisî-deki Banamuni şehri bununla bağlıdır.

De adm. imp. dan başka kaynaklarda tesadüf olunan Peçenek şahıs adları

Kurja - Küre - Svjatoslavı öldüren başbuğ.

Τυράχ - Turak - 1048 lerde 11 Peçenek kabîlesinin reisi.

Κιλτέρ - Kilter - Turak'ın babası.

Κεγενὴς - Kegen - 1048 lerde Uzlarla harplerde nam kazanan başbuğ.

Βαλτζάρ - Balçar - Kegenin babası.

Σουλτζὸν - Sulça
Σελτὲ - Selte
Καταλεὶμ - Kataleim
Καραμᾶν - Karaman
} 1049 larda Peçenek başbuğları

Τζελγοῦ - Çelgü - 1087 de Peçenek başbuğu

Νεάντζης - Neançes - 1087 de Peçenek başbuğu

Peçenek başbuğları olmaları muhtemel olan

Καντζοὺς - Kançu

Κατράτνης - Katran

PEÇENEK TARİHİNİN KRONOLOGYASI

6-ıncı yüzyıl (?) Garbî Türk devletinin bir parçasını teşkil ediyorlar.

7-inci yüzyıl (?) Issık-Göl-Talas boylarında.

751. Karlukların Talas boyunu işgalleri.

8-inci yüzyıl (?) Sır-Deryanın sonu ve Aral gölü etrafında.

9-uncu yüzyıl 860 (?) ą kadar Emba-İdil (Volga) arasında.

860 - 889. (?) İdili geçerek Don-Dneper arasında yer almaları (Landnahme).

860 - 889. (?) Uz ve Hazarların Peçeneklere hücumları ve galebeleri.

860. Bir kısım Peçeneğin Uzlar yanında kalması.

860 - 889. (?) Peçeneklerin Macarlar üzerine hücumları ve Macarların Don nehrine yakın Lebediya adlı yerden çıkarılmaları.

889 - 892. (?) Peçeneklerin Dneper nehrini geçerek Dnestere yakın yerleri almaları.

892. Macarların Alman imparatoru Arnulf tarafından Moravya kıralı Svatopluk'a karşı davet edilmeleri.

894. Pençeneklerin Macarlara karşı Bulgarlarla anlaşmaları.

895. Peçenekler, Macarların bulundukları Atelközüyü (Dnester havalisi?) işgalleri.

889 - 915. Peçeneklerin Ruslarla temasa gelmeleri.

915. Rus vekayinamesinde ilk Peçenek kayıdı.

815 - 6. Bızans kumandanlarından Bogasın, Peçenekleri Bulgarlara karşı elde etmesi.

917. Peçeneklerin, Bizans başbuğları arasındaki ihtilâfı görünce, kendi yerlerine dönüp gitmeleri.

944. İgorin (Rus knjazi) Peçeneklerden ücretli asker alarak Bizans üzerine seferi; Peçeneklerin Bulgar yurduna hücumları.

949. Konstantin Porphyrogennetos, oğluna Peçeneklerle dost geçinmeği tavsiye ediyor.

949. Ruslar Varjag ticaret yolu ile Karadenize giderlerken, Dneper kayalıklarında Ruslara hücum

edebilirler. Rüsların Peçeneklerle tüccarî münasebetleri. Rusların Peçeneklerle dost geçinmiye gayretleri.

949. Bizans imparatorunun Peçeneklere elçi göndermesi ve mektup irsali.

970 - 71. Peçeneklerin, Rus knjazi Svjatoslavla beraber Trakyaya hücumları, fakat birçok ölü vererek çekilmeleri.

971. Bizans elçisinin Peçenek başbuğu ile bir sulh akti.

972. Peçeneklerin, Dneper kayalıklarında Svjatoslavı ve adamlarını öldürmeleri.

1016. Peçeneklerin Bizansa karşı isyan çıkaran Bulgarlara yardımları.

1026-1028. Peçeneklerin Bulgaristana akınları; Konstantin Diogen bunları geri çekilmiye icbar ediyor.

1026-1028. İmparator Roman Argyros Peçenek esaretinden birçok adam satın alıyor.

1030. Kumanların Don'a yaklaşmaları.

1032. Peçeneklerin Moesiaya ilk büyük akınları.

1034-1035. Tekrar Tunayı geçerek Bizans arazisini Selâniğe kadar yağmaları.

1035. Tunayı buzlar üzerinden geçerek Moesia Trakya ve Makedonyaya akınları.

1034 (?) 36. Peçeneklerin Rus knjazi Jaroslav tarafından Kiev civarında yenilmeleri.

1036. Trakyanın yeniden bunların hücumuna maruz kalması. Birçok Bizans başbuğu esir düşüyor.

1049. dan itibaren: Peçenek - Uz harpleri; Uzların Peçenekleri Dneperin garp sahillerine tazyikleri. Peçenekler arasında iç harp; Turakın idaresinde on bir ve Kegen'inkinde iki kabîle toplanarak biribirlerile harp ediyorlar.

1046-1050. Kegen'in iki Peçenek kabilesile Bizans arasine firarı.

1049-1050. Kegen'in Bizans tarafından hüsnü kabulü; hiristiyanlığı kabul ile kendisine Tuna boyunda üç kale verilmesi.

Kegen'in sık sık Tunayı geçerek Turak Peçeneklerine hücum etmesi; Turak'ın Bizans imparato-

rundan Kegenin iadesini beyhude yere talebi; red cevabı üzerine Tunayı buzlar üzerinden geçerek Bizans memalikine harple girmesi. İmparator, Kegene yardımcı kıt'lar göndererek mücadele etmesi ve Turakın mağlûbiyeti. Turakın bütün büyüklerile beraber İstanbula gönderilmesi (140 bey); Kegenin kendi eline düşen esirlerini öldürmesi; Bizanslıların ise esir Peçenekleri Bulgaristandaki boş yerlere yerleştirmeleri.

İmparator Kostantin Monomachın Peçeneklerden 15000 atlıyı Anadoluya Selçuklulara karşı göndermesi. Bunların Anadoluda geri dönmeleri ve Boğazı atlarını yüzdürerek geçmeleri; Sardikadaki Peçeneklerle beraber Tuna boylarına gitmeleri; oradan akınlarına devam etmeleri. İmparator, Turakı göndererek barış teklifinde bulunması. Turakın bir daha Bizansa dönmemesi; bu defa Imparatorun Kegeni Peçeneklerle müzakere için göndermesi; Peçeneklerin Kegeni parçalıyarak öldürmeleri. Bizans ordusunun Peçenekleri büyük Prestlavda muhasara etmesi; Bizansın Prestlav yanında hezimeti.

1050. Peçeneklerin Edirneyi muhasaraları.

1050 - 1054 Konstantin Monomachus Peçeneklere karşı seferi, fakat Peçeneklerin "elçi göndererek sulh istemeleri„.

1053. Peçeneklerle Bizans arasında 30 senelik sulhun akti.

1054. Toğrul Beyin Anadoluya girerek Bargiriyi zaptı.

1055. Kumanların Rus vekayinamelerinde ilk defa zikredilmeleri.

1057. Çağrı Bey oğlu Yakutun Anadoluya akınları.

1058. Malatyanın Selçuklu Türkler tarafından alınması.

1057. Peçeneklerin Bizans arazisine hücumları.

1059. Isaak Komnenosun Peçenek seferi.

1059. Selçukluların Van gölü havalisini işgalleri.

1060. Sıvasın Türkler tarafından alınması.

1061. Kumanların Deşt-i Kıpçakta yerleşmeleri.

1064. Uzlar Tunayı geçerek Trakyada Peçenekler ve

Bulgarlar tarafından mahvedilmeleri.

1065/67. Sardika (Sofya) kumandanı Diogenesin Peçenekleri yenmesi.

1070. Tuna vilâyetleri valisi Vestarches Nestorum imparatora karşı isyan ile Peçeneklerle birlikte Kostantiniye üzerine yürümesi.

Bizansın şark orduları kumandanı Manuel Komnenosun, Şarkî Anadoluya taarruz eden Türklere karşı mücadelesi.

1071.VIII.26. Alp Arslanın Bizans imparatoru Roman Dioginesi Malazgirt meydan muharebesinde mağlûp ve esir etmesi.

Anadolunun Selçuklu Türkler tarafından işgale başlanılması.

1078. Peçeneklerin Edirne civarını yağma ve tahrip etmeleri. Taht namzedi Nikefor Bryenniosun bunlara hediyeler göndererek geri çekilmelerini temini. Nikefor Bryennios'un kardeşinin Peçeneklerle uzlaşması; ve Peçeneklerle birlikte, Nikefor Botaneiates'e karşı Kostantiniye üzerine yürümesi. Fakat, Peçeneklerin muhasara esnasında muhalif parti ile anlaşarak geri çekilip gitmeleri.

Nikefor Bryenniosun imparator Botaneiates'e karşı isyanı ve Peçenekleri elde etmesi.

Peçeneklerin Kumanlar ile birlikte (Bizans kaynaklarında ilk defa isimleri zikrediliyor) Edirne köylerine akın yapmaları.

Nik. Bryenniosıun Nikefor Botaneiates tarafından mağlûbiyetini müteakip, Bryennios nezdindeki Peçeneklerin ona karşı isyan çıkarmaları.

General Aleksi Komenenos'un Bulgaristanı yağma etmekte olan Peçenekler önünde kaçması.

1801 - 1083. Mani mezhebine mensup Balbusun imparator Aleksi Komnenosa isyanla Beliotaba kalesini işgal ve Peçenekleri yardıma çağırması; Peçeneklerin Tunayı geçerek ona iltihak etmeleri.

1084-1087? İmp. Aleksiyin Peçeneklere karşı yeni bir ordu teşkil ile, aslan Türk olan Tatikin kumandası altında göndermesi. Tatikinin bunları Filibeye

yakın bir mahalde rast getirerek, mağlup ve ellerindeki ganimeti geri alması.

Tatikinin yeni bir Peçenek ordusu gelmesi üzerine, bunları durdurmak isteyişi. İki gün ordular birbirine karşı durmuşlar, nihayet Peçenekler çekilip gidiyorlar.

1084. Bogomillerin (Mani mezhebi salikleri) isyanı ve Peçenekleri yardıma çağırmaları.

1084 - 1087. Müteaddit Peçenek akınları.

1087 İlkbahar Çelgünün kumandasından Peçeneklerin tahtıan koğulan Macar kıralı Solomonun Bizans seferine iştiraki ve Chariopolis'e kadar gelmeleri. Bu ordunun mağlup olması.

1087 Sonbahar. 150 Peçenek elçisinin tevkif olunması. Aleksi Komenos'un Derster (Silistire) yanında müthiş bir mağlubiyeti.

Kumanların Bizansa yardıma yetişerek; Peçeneklere hücumları.

Bizans ile Peçenekler arasında bir sulhün aktı.

1088/89. Peçeneklerin yeniden harekete geçmeleri.

İzmir Emiri Çakanın Bizanlılarla harbi ve Peçeneklerle münasebatı.

Peçenekler Bizanslıları Russion yanında mağlup etmeleri.

1090? Kış. Peçeneklerin ta Konstantinopolisin surlarına kadar gelmeleri. Aleksi Komnenosun onları Chirobakchi yanında mağlup etmesi.

Bizans imparatorunuu Peçenek, Selçuk ve diğer Türk kütleleri tarafından gelen tehlike karşısında garp hiristiyan âlemine yardım istiyerek müracaatı.

1091. İlkbahar: Peçeneklerin tekrar harekete geçmeleri. Bizans sarayının Kumanları elde etmeğe çalışması. Peçeneklerin Nisan 20 lerde Meriçin son mecrası boyunda mevki almaları. Aleksi Komnenosun küçük bir ordu ile onlara karşı yürüyüşü.

26 Nisan 1091 kuvvetli bir Kuman ordusunun Bizansa imdada yetişmesi. 29 Nisan salı günü Kumanların hücumile başlanan ve Peçeneklerin katî bir hezimetleri ve imha edilmelerile biten Lebunium meydan muharebesi.

avimlerin

Yüzyıl	Balka gölü ci	Don-Dneper	I je Pr can	Doğu Anadolu	Orta ve Batı Anadolu
VI	Pe fakat	Avarlar	ler E	Bizans	
VII-VIII		Hazarlar	üman - Türk Devletleri Bizans		Bizans
IX	(	*Peçenekler* Macarlar (889 kadar)	Püman - Türk (Devletleri Bizans		Bizans
X		*Peçenekler*	üman - Türk Devletleri		Bizans
XI[I]	M U	Uzlar (1050 lere kadar)	Püman - Türk Devletleri (1 elçuklular		Bizans
XI[II]	M	Kumanlar	P elçuklular		Selçuklular
XII	M	K U	elçuklular *Peçenekler* ân edilmişler)		Selçuklular

* Bu ce imet Kurat, Peçenek tarihi

...erin ve diğer Türk kavimlerinin sinkronik cetveli *

Kuban - Don - Dneper	Yayık - İdil - Terek	İdil - Kama - Samar	Don-Dneper	Dneper - Dnester Prut - Tuna	Don-Dneper Dnester-Prut Tuna	Tisa-Tuna	Tunanın son mecrası	Trakya, Makedonya	Maveraünnehir	İran ve Azerbaycan	Doğu Anadolu	Orta ve Batı Anadolu
...HTELİF TÜRK ...ZÜMRELERİ		Bulgarlar	Avarlar	Avarlar Bulgarlar	Muhtelif Türk kavimleri	Avarlar		Bizans	Ak - Hunlar Garbî Türk Devleti	Sasanîler	Bizans	
Hazarlar		Bulgarlar	Hazarlar			Avarlar		Bizans Bulgarlar	Araplar (651 den sonra)	Müslüman - Türk Devletleri Bizans		Bizans
Macarlar Alanlar [Kuban]	Hazarlar	Bulgarlar	*Peçenekler* Macarlar (889 kadar)	*Peçenekler* (892 den sonra)		Slav kavimleri Bulgarlar		Bulgarlar Bizans	Samanîler (875)	Müslüman - Türk Devletleri Bizans		Bizans
) Hazarlar Muhtelif Türk kavimleri		Bulgarlar	*Peçenekler*		*Peçenekler* (950 lerde)	Macarlar *Peçenekler* (Macarlar yanında)		Bulgarlar Bizans	Samanîler	Müslüman - Türk Devletleri		Bizans
...anlar		Bulgarlar	Uzlar (1050 lere kadar)	*Peçenekler* (1050 lerde)	Kumanlar	*Peçenekler* (Macaristan-da) Macarlar	Kumanlar *Peçenekler*	*Peçenek* akınları	Karahanlılar Gaznevîler Selçuklular	Müslüman - Türk Devletleri Selçuklular		Bizans
...anlar		Bulgarlar	Kumanlar	*Peçenekler* Uzlar	Kumanlar	*Peçenekler* (İskân ediliyor-lar) Macarlar	*Peçenekler* Uzlar Kumanlar	*Peçenekler* (akınları ve bazı yerlere yerleşmeleri)	Selçuklular Karahanlılar	Selçuklular		Selçuklular
...anlar		Bulgarlar	K U M A N L A R			*Peçenekler* Macarlar	*Peçenekler* Kumanlar	Bizans *Peçenekler* (iskân edilmişler)	Selçuklular	Selçuklular *Peçenekler* (iskân edilmişler)		Selçuklular

Akdes Nimet Kurat, Peçenek tarihi

Peçeneklerin ve diğer Türk kavimlerinin sinkronik cet

Yüzyıl	Balkaş gölü civarı	Talas havzası	Sır-Deryanın sonu ve Aral gölü	Aral gölünün küzeyi ve doğusu Embaya kadar	Ema-Yayık ve İdil ovaları	Irtış-Emba-Yayık	İdil - Don - Dneper	Kuban - Don - Dneper	Yayık - İdil - Terek	İdil - Kama - Samar	Don-Dneper	Dneper - Dnester Prut - Tuna	Don-Dneper Dnester-Prut Tuna	Tisa-
VI	G A R B İ T Ü R K D E V L E T İ *Peçenekler* de dahil, fakat adları belli değil (Gök Türkler)						M U H T E L İ F T Ü R K Z Ü M R E L E R İ			Bulgarlar	Avarlar	Avarlar Bulgarlar	Muhtelif Türk kavimleri	
VII-VIII	*Peçenekler* - Buşklar (?) Türgeşler Karluklar			*Peçenekler*	Hazarlar	Karluklar	Hazarlar	Hazarlar		Bulgarlar	Hazarlar			
IX	Oğuzlar		Uzlar	*Peçenekler*	*Peçenekler* [860 ? kadar] Uzlar		*Peçenekler* [860 dan sonra]	Macarlar Alanlar [Kuban]	Hazarlar	Bulgarlar	*Peçenekler* Macarlar (889 kadar)	*Peçenekler* (892 den sonra)		
X	Karluklar Oğuzlar [Selçuklular]				Kumanlar (Sonları)	Kimekler Kumanlar	Hazarlar (Dona kadar)	Hazarlar Muhtelif Türk kavimleri		Bulgarlar	*Peçenekler*		*Peçenekler* (950 lerde)	Macarl *çenekl* carlar y
XI[I]	MUHTELİF TÜRK KAVİMLERİ				Kumanlar		Kumanlar			Bulgarlar	Uzlar (1050 lere kadar)	*Peçenekler* (1050 lerde)	Kumanlar	*Peçen* (Macaı da) Ma
XI[II]	M U H T E L İ F T Ü R K K A V İ M L E R İ						Kumanlar			Bulgarlar	Kumanlar	*Peçenekler* Uzlar	Kumanlar	*Peçenek* kân ed lar) Ma
XII	M U H T E L İ F T Ü R K K A V İ M L E R İ						Kumanlar			Bulgarlar	K U M A N L A R			*Peçen* Mac

* Bu cetvel "Peçeneklerin hareketini gösterir harita,, ya aittir.

Peçeneklerin askerî kuvvetlerinin bittiği gün.
Bizans hizmetinde birçok Peçenek atlıları.
Selçuklulara karşı mücadelede Bizans ordusunda hizmet ediyorlar.
Normanlara karşı harplerde Balkan yarımadasında Bizans ordusunda Peçenekler.
sonra. Anadoluda Misiste Peçenek garnizonu.
Peçeneklerin Kiev civarından çıkarılmaları.
Müstakilen yaşıyan Peçeneklerin Bizans üzerine son büyük hücumları ve mağlubiyetleri.
Peçeneklerin Kiev knjazlerinin iç mücadelelerine iştirakleri.
Bunların Tunayı geçerek Filibeye kadar ilerlemeleri.
Tuna boyundaki Bizans arazisinin Peçenekler tarafından yağma edilmesi.
Peçeneklerin Tunayı geçip Bizans yerlerine hücumları.
Peçeneklerin Rus yurdundaki faaliyetlerine dair vekayinamede son kayit.
Bizans kaynaklarında Peçeneklere dair son kayit.

KAYNAKLAR VE BİBLİOGRAFYA

MÜRACAAT OLUNAN BAŞLICA KAYNAKLAR VE KİTAPLAR.

(BURADA GÖSTERİLMİYEN ESERLER SIRASI GELDİKÇE METİNDE GÖSTERİLMİŞTİR).

KAYNAKLAR

Bizans kaynakları

Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae - atlı külliyatta toplanmıştır. 50 ciltten ibaret olan bu külliyat 19- ncu asrın başlarında Bonn da neşredilmeğe başlanmış ve o asrın sonlarına doğru hitam bulmuştur. Peçeneklere ait malûmat bilhassa şu kısımlarda bulunmaktadır:

Konstantin Porphyrogennetos'un *De Administrando Imperio* atlı maruf eseri (950 yıllarında tertip edil miştir). Bonn 1840.

Leon Diakonos. 992 den sonra yazılmıştır. 959 - 975 yılları tarihini ihtiva eder. Müverrih bizzat gördüğü vekayii kaydetmiş olması itibariyle, verdiği malûmatın kıymeti çok büyüktür. Bonn 1828.

Leon Grammatikos'un *Chronographia*sı 948 yılına kadar gelir; diğer bir nushasında 1013 kadar. Bonn 1842.

Teophanes Continuatus. 813-961 seneleri. Bonn 1838.

Joann Skylitzes. 811-1079 yılları. Bonn 1839.

Georgios Kedrenos. Cihan tarihi 1057 kadar. 11-inci yüzyılın sonu ve 12- incinin başalarında yazılmıştır. Bonn 1839. Bizim için mühim olan kısmı II. nci cildidir.

Michael Psellos. Bir asrın tarihi - 976 - 1077. Em. Renauld'in neşri ve fransızca tercümesi. Paris 1926.

Nikephor Bryennios. 1070 - 1079 yıllarına aittir.

1836 Michael Attaliates. 1079 - 1080 yıllarında yazılmış olup 1034 - 1079 seneleri ihtiva eder. Attaaliates bizzat gördüğü vekayiyi yazdığından eseri çok kıymetlidir. Bonn 1833.

Anna Komnena, imparator Aleksi Komnenos'un kızı olup babası hakkında yazdığı *Alexiada* atlı 15 kitaptan ibaret bir eser bırakmıştır. 1158 de bitirdiği bu kitap 1069-1118 yılları ihtiva eder. Bonn, Cilt I (1839). II (1878).

İngilizce tercümesi: Elizabeth A. S. Dawes. *The Alexiad of the pzincess Anna Comnena.* London 1928.

En son tetkik: S. Buckler. *Anna Comnena,* London 1929.

Joann Zonaras. Cihan tarihi 1118 kadar. Bonn 1897. Bize lazım olan kısmı III- üncü cilttir.

Michael Glykas. Umumî tarih, 1118 kadar. Bonn 1836.

Niketa Akominatos (Choniates) 1180 - 1206 yılları. Bonn 1835.

Joann Kinnamos. 1118 den 1176 kadar. Bonn 1836.

Bunlardan başka: Symeon Logothetos, Georgios Monachos un eserlerinde Peçeneklere ait bir kaç kayit vardır. Sonra Theophylact'in imparator Aleksi Komnenosa hitaben irat ettiği nutuk: Migne, *Patrologia* ser. graeca T. 126 pp. 287 - 306.

Bizans kaynaklarındaki malûmat Stritter tarafından bir araya getirilerek, Peçenekler ve diğer Türk akvamına ait Bizans kaynağı mahiyetinde, 4 ciltlik bir külliyat vücude getirilmiştir. Kitabın adı: *Memoriae populorum,* olim ad Danubium Pontum Euxinum, Paludem Maeotidem, Caucasum, mare Caspium, et inde magis ad septemtriones incolentium, e Scriptoribus Historiae Byzantinae - A Johanne Gotthilf Stritter. Bizce mühim olanı III. üncü cilttir. Petropoli 1778.

Garbî Avrupa kaynakları

Reginonis *abbatis prumiensis chronicon.* Scriptores rerum Germanicarum. Rec. Fr. Kurze. Hannover 1890.

Bruno (Querfurt'lu)'un Kaiser Heinrich II. iye mektubu (1008). W. Giesebrecht, *Geschichte d. deutschen Kaiserzeit.* B. II. 730 S. de basılmıştır.

Rus kaynakları

Polonoe Sobranie Russkich Letopisej. (Metinde P. S. R. L. olarak kısatılmıştır) Rus vekayinameleri tam külliyatı. Rus İmparator Archeografya komisyonu tarafından neşredil-

miştir. Bizi alâkadar eden kısımları: I. Lavrent'evskaja letopis, II. İpat'evskaja III. üç. Novgorodskaja, IV. dördüncü Novgorod, V. Pskov ve Sofijskaja, VI. Sofijkaja, VII - VIII. Voskresenskaja.

Şark kaynakları

Istahrî. Bibliotheca Geographorum Arabicorum Ed. M. J. de Goeje. Leyden (1927) ikinci tabı. كتاب مسالك الممالك لابى اسحاق ابراهيم بن محمد الفارسى الاصطخرى.

Mes'udî كتاب مروج الذهب و معادن الجوهر Texte et traduction par C. Barbier de Meynard et Pavet de Courteille.

Gerdizî, Ebu - Sait. زين الاخبار. تأليف ابو سعيد عبدالحى... گرديزى Zap. İmp. Ak. N. VIII. serie. W. Barthold tarafından neşr ve terceme edilmiştir. S. Pbg 1897.

El-Bekrî, *Izvestija Al-Bekri i drugich avtorov o Rusi i Slavjanach*, Kunik ve Rosen tarafından المسالك الامصار فى الممالك الابصار ابو عبيدالله البكرى adlı eserden muktebes. S. Psbg. 1878.

İbni-Rusta. *Izvestija o Chazarach, Burtasach... Ibn Dasta* (Rusta) D. Chvolson, tarafından. S. Psbg. 1869.

A. Harkavy, *Skazanija musul'manskich pisatelej o Slavjanch i Russkich*, S. Psbg 1870.

Mahmut Kâşgarî. كتاب ديوان لغات الترك تأليف محمود بن الحسين بن محمد الكاشغرى *Divan-ü lûgât-it Türk.* Kilisli Rifat neşri. İstanbul 1334.

İstanbul, Başvekâlet Hazinei Evrakındaki *Defteri Hakanî* yahut *Tapu defterleri.*

Edessalı (Urfad) ermeni tarihçilerden Matthieus'un eseri (Recueil des historiens des croisades. Documents arméniens. T. I.p. 86).

* * *

BİBLİOGRAFYA

Bang, W. *Ueber den Volksnamen besenyö.* Turan (mecmuası) III. (1918) 436 - 438 SS.

Barsov, *N. Očerki russkoj istoričeskoj geografii.* Warszawa 1880.

Barthold, W. *Orta Asya Türk tarihi hakkında dersler.* Istanbul 1927. (Almanca tercemesi s T. Menzel tarafından.)

Barthold, W. *Novyj trud o Polovcach.* (Marquartın Kumanlara dair eserinin resenziyonu.) Russkij istoričeskij žurnal. N 7. (1921) 138-156.

B a r t h o l d, W. *Otčet o pojezdkie v Srednjuju Aziju.* S. Psbg 1897.

B u r y, J. B. *The treatise "De administrando imperio„* Byz. Zschft. XV (1906).

C h a l a n d o n, F. *Essai sur le regne d'Alexis Ier Comnene.* Paris 1900.

C z e b e, G y. Turco - byzantinische Miszellen. I. *Konstantinos Porphyrogennetos. De administrando imperio. Kap. 37. über die Petschenegen.* Köröcsi Csoma Archivum I (1922) 209-219.

D i e t e r, M. *Zur Glaubwürdigkeit der Anna Komnena.* Byzantinische Zeitschrift B. III. (1894) 386-390 SS.

D ö l g e r, F. *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches.* 1/3. München u. Berlin 1924 tenberi.

F e h e r, G. *Ungarns Gebietsgrennzen in der Mitte des X. Jhdts.* Ungarische Jahrbücher B. II. Heft 1. (April 1922).

G e l z e r, H. *Abriss der byzantinischen Kaisergeschichte* (Krumbacher'in Geschichte der byzantinischen Literatur'a ilâve.)

G f r ö r e r, A. *Byzantinische Geschichten.* 3 Bde. Graz 1877.

G i e s e b r e c h t, W. *Geschichte der deutschen Kaiserseit.* B. III. Leipzig 1885.

G o l u b o v s k i j, P. *Pečen'gi, Torki i Polovcy.* Kiev 1884.

G o m b o c z, Z. *Ueber den Volksnamen besenyö.* Turan 3 (1918) 209 215.

G r u m - G r ž i m a j l o, *G. Zapadnaja Mongolija. 2 C.* Leningrad 1914-28

G r o t, K. *Moravija i Mad'jary,* S. Psbg. 1881.

H e y d, W. *Histoire du commerce du Levant au moyen âge.* 2 Vol. Leipzig 1885/86. Son tab'ı, Leipzig 1936.

H ü s e y i n N a m ı k, *Peçenekler.* İstanbul 1933.

J i r e č e k, K. *Geschichte der Bulgaren.* Prag 1876. Rusçası, Odessa 1878.

J i r e č e k, K. *Einige Bemerkungen über die Ueberreste der Petschenegen und Kumanen... im heutigen Bulgarien.* Sitzungsberichte d. k. böhm. G. d. W. Klasse f. Phil. Gesch. u. Philolog. 1899. (Prag).

K a r a m z i n, M. *Istorija Gosudarstva Ross'jskago.*(Muhtelif tabı).

K l j u č e v s k i j, O. *Kurs russkoj istorii.* Moskva 1909.

K u r a t, A. (Akdes Nimet). *Çaka,* İzmirin Orta zamanda ilk Türk hâkimi. İstanbul 1936.

L j a s k o r o n s k i j, V. *Istorija Perejaslavl'skoj zemli. Kiev 1903*

M a c a r t n e y, C. A. *The Petchenegs.* The Slavonic review. Vol. VIII. N. 23. (December 1929) 342-345.

Macartney, C. A. *The Magyars in the ninth century.* Cambridge 1930.

Macartney, C. A. *The Attak on «Valandar».* Byzantinisch - neugriechische Jahrbücher. VIII. (1932) 159-170.

Marquart, J. (Markwart). *Die Chronologie der alttürkischen Inschriften.* Leipzig 1898.

Marquart, J. *Ueber das Volkstum der Komanen.* Abhandlungen der königl, Gesellschaft zu Göttingen. Phil-Hist. Kl. neue Folge B. XIII. Nr. I. Berlin 1914 (Komanen 25-236 SS).

Marquart, J. *Kultur und sprachgeschichtliche Analekten.* Ungarische Jahrbücher B. IX. 68-103 SS. Berlin 1929.

Marquart, J. *Osteuropaische und, ostasiatische Streifzüge.* Leipzig 1903.

Menzel, Th. *Gagauzes.* 'Encylopedie de l' Islam. II. 134 - 135 pp.

Mošin, V. *Rus' i Chazarija pri Svjatoslave.* Seminarium Kondakovianum VI (1933) 187-208.

Mükrimin Halil. Türkiye tarihi. Selçuklu devri I. Anadolu fethi. İstanbul 1934.

Németh, J. *Die petschenegischen Stammesnamen.* Ungarische. Jahrbücher. B. X. 1930.

Németh, J. *Zur Kenntnis der Petschenegen.* Köröcsi Csoma Archivum I (1922) 219-225.

Németh, J. *Die Inschriften des Schatzes von Nagy Szent-Miklos.* Budapest 1932.

Németh, J. *A honfoglalo Magyarosag kialkulasa* (Macarca; bazı parçalarını tercüme ettirerek istifade ettim) Budapest 1930.

Neumann, K. *Ueber zwei unerklaerte Völkernamen in der byzantinischen Armee.* Byz. Zschft III (1894) 374-385.

Niederle, L. *Manuel de l'antiquité Slave.* Paris 1923.

Parchomenko, V. *Rus' i Pečenegi.* Slavia. časopis pro slovanskou filologii. Ročnik VIII. Praha 1929-1930. 138-44 pp.

Platonov, S. *Lekcii po russkoj istorii.* S. Psbg. 1915.

Rambaud, *A. L' empire grec au dixième siècle.* Paris 1870.

Rasovskij (Rassovsky) D. *O roli Černych Klobukov v istorii drevnej Rusi.* Seminarium Kondakovianum (1929).

Rasovskij, *D. Pečenegi, Torki i Berendei na Rusi i v Ugrii.* Seminarium Kondakovianum. VI. (1933). Praha.

Rasovskij, *D. Polovcy.* Seminasium Kondakovianum VII (1935) ve VIII (1936).

Runciman, S. *A history of the first Bulgarian Empire.* London 1932

Runciman, S. *The emperor Romanus Lecapenus.* Oxford 1930.

Schlumberger, G. *L' epopeé byzantine.* Paris 1905.

Schlumberger, G. *Jean II Comnène,* Paris 1912.

Solovev, S. *Istorija Rossi.* S. Psbg 1851-1880.

Vasil'ev' A. *Istorija Vizantii.* Leningrad 1925. Bunun tercümeleri, ilâvelerle;

History of the Byzantine Empire. Madison (U.S.A.) 1928.

Histoire de l'empire Byzantin. Paris 1932.

Vasil'evskij, V. *Vizantija i Pečenegi* (1048-1094). Žurnal Ministerstva Narodnogo Prosveščenija. kn. 11 ve 12 (1872). ayrıca basılışı: Vasil'evskij, V. Trudy I. S Psbg 1908.

Westberg, F. *K analizu vostočnych istočnikov o vostočnoj Evrope.* Ž.M.N.P. 1908 Mart.

Zlatarskij, V.N. *Istorija na prvoto Blgarsko carstvo,* Sofia 1918. T. I. ve II.

The Cambridge Medieval History IV. *The eastern Roman Empire.* (717 - 1453). Bir heyet tarafından, Bury nın redaksiyonu altında. Cambridge 1927.

Mecmualar

Byzantinische Zeitschrift. (München). Metinde Byz. Zschft olarak gösterilmiştir.

Ungarische Jahrbücher. (Berlin)

Žurnal Ministerstva Narodnogo Prosveşcenija (Petersburg) metinde Ž.M.N.P. olarak gösterilmiştir.

Vizantijskij Vremennik. (Petersburg)

Turan (Budapest)

Zapiski Vostočnogo Otolcleňija R.İ.A.O. (Petersburg).

Körösi Csoma Archivum (Budapest).

Ansiklopediler

Russkij Enciklopedičeskij Slovar'. Brockhaus - Efron.

La Grande Encyclopedie.

Enzyklopaedie des Islam. (İslâm Ansiklopedisi).

The Encyclopedia Britanninca.

Enzyklopaedie Ersch u. Gruben.

Tarihî Atlas

Spruner-Menke, *Historischer Atlas des Mittelalters.* Gotha 1880.

İNDEKS

(1-254 Sahifeleri içine alır.)

*** KAYNAKLAR**

A

Abbasîler 108
Aboba 60
Abydos 227
Acı Bay körfezi 34
Adalar denizi 124
Adalbert 80
Adam, P. 9
Adrian (Aleksi Komn. kardeşi) 171, 176
Afrika 173
Afşin 164
Aile 70
Akdeniz 61, 164
Ak - kerman 27
Ak - koyun 57
Akmolla 66
Akominates Niketa (Choniates) 10
Akşehir 27
Alanlar 40, 54, 116, 117, 119, 121
Alp 249
Alatav 29
Aleksander (Biz. İmp) 108
Aleksandrovskij chrebet 28 - 29
Aleksi Komnenos 6, 7, 8, 143, 157, 159, 160, 161, 162, 163, 166, 167, 168, 171, 172, 174, 176, 177, 178, 179, 180, 182, 188, 225
Alexiada 6, 7 - 9
Alimcan İbrahimov 63
Ali Rıza 63
Almanlar 13, 16, 20, 24, 29, 49, 78, 80, 183, 185, 186
Almatay 27, 28
Almatı 28
Alp Arslan 5, 151, 154, 155, 162
Altın Ordu 249
Aluta 100, 138, 242
Anadolu 5, 23, 36, 130, 136, 141, 143, 152' 153, 154, 158, 160, 162, 164, 168, 197, 200, 208, 211. 218, 229, 230, 231, 235, 238, 254
Anastasievic, A. 4, 94
Anchileos (nehir) 112
Andrej II. (Macar kıralı) 254
Angel Komnenos (Biz. İmp.) 236
Ani 151
Ankara 239
Anna Komnena 5 - 7, 8, 158, 165, 175, 178, 181, 190, 204, 225, 230
Antakya 124, 165
Apron 196
Aral (denizi) 34, 189
Aralo - Kaspi 50
Aranka 250
Araplar 2, 3, 22, 24, 25, 31, 33, 36, 59, 101, 116, 117, 124
Archontopuloi 196
Argos 73
Arianites (Edirne valisi) 140, 141
Aristofanes 7
Arkadiopolis 146
Arnak 248
Arnulf (Alman imp.) 41, 49
Arpad 48, 242, 244, 249. 250
Arpas 245
As 32
Askold 12
Asmantay - Matay 34
Asmes 138
Asparuch 92
Aspron 55
Asya 39, 173
Aşot (Ermeni kıralı) 109

Atelküzü 42, 46, 47
A-to-pei-lo 30
* Attaliates 5, 149, 150, 151, 154
Attilâ 73
Aule 140
Avarlar 12, 40, 44, 60
Avlona 123
Avrupa 1, 16, 23, 36, 40, 173, 108, 152, 184, 211, 212, 216, 227
Avul 70
Avusturya 240, 254
Azak denizi 16, 22, 29, 37, 41, 47, 48, 51, 61, 68, 69, 91

B

Babil kulesi 11, 16
Bacs 249
Bacgard 116
Bacna 116, 120
Bacnak 116
Badova 246
Bağdad 14
* Bahadır han (Ebülgazî) 25
Baksu 243, 252
Bal 27, 28, 68
Balaton gölü 248
Balçar 131, 139
Balkanlar 2, 5, 18, 40, 111, 125, 127, 138, 141, 147, 148, 152, 156, 161, 162, 174, 176, 182, 183, 190, 193, 194, 213, 214, 215, 224, 234, 240
Balkan yarımadası 2, 3, 95, 110, 114, 123, 129, 147, 150, 151, 163, 200, 228, 229, 254
Balkaş gölü 29, 31
Balki 51
Bang, W. 26
Baran 247, 253
Baranta 66, 67
Bardas 95
Barbar 6, 148
Barthold, W. 15, 38, 43, 59, 67, 68, 90, 128, 184, 185, 187
Basil I. (Bizans İmp.) 1, 2, 106, 107
Basıl II. Bulgaroktonos 100, 124, 125, 126, 148, 161
Basıl (Bulgaristan valisi) 133, 147
Basilâki (vali) 158
Batan 44
Bayazıt Paşa 137
Bayram 238
Beçe 25
* Beçenek 25, 26
Beçenek Boğazı 239
Boila 30
Boleslav (Leh kıralı) 100
Boluş (Kuman başbuğu) 188
Boncuk 69
Bonjak (bak: Manyak) 188
Borcan 120, 121
Boris (Bulgar çarı) 94
Boris (S. Vladimirin oğlu) 99
Borotalmat 53, 54, 56
Bosfor 27, 49
Botaneiates Nikefor 6, 156, 157, 158, 159, 162
Bozkırlar 22, 50 - 52
Bös 246
Brana (başbuğ) 167, 168
Browen 184
* Bruno (Alman misyoneri) 24, 78, 79, 80, 98
* Bryennios Nikefor 6, 7, 146, 147, 156, 158, 159, 172
Buckler, G. 9
Budé, G. 4
Bug 46, 81, 107
Bugun 29
Bukuk 31
Bula 30, 56
Bulaçoban 30, 53, 54
Buldurtı 35
Bulgaristan 54, 88, 94, 101, 107, 111, 121, 124, 125, 129, 133, 134, 136, 137, 138, 147, 148, 158, 183, 207, 240
Bulgarlar 2, 44, 47, 48, 49, 60, 70, 85, 86, 89, 92, 94, 108, 112, 114, 136, 120, 125, 129, 152, 156, 158, 160, 172, 190, 213, 215
Bulgarophygos 196, 205
Bulgarus 76
Burat 27. 49
Burlık 27, 28
Burtaslar 15, 38, 68
Bury, J. 4, 40
Buşhk 31
Büyük Peçenek 238
Büyük Çekmece 208

C

Cabrol 4
C a h e n, C, 153, 154
Caksy Bay 35
Campaytı 35
Camuha 71
C a n g e D u 48
Ceneviz 68
Cengiz han 71
Cenubî İtalya 2
Cenubî Rusya 3, 17, 19, 20, 36, 50, 52, 54, 62, 66, 69, 77, 84. 86, 103, 104, 105, 106, 110, 150, 184, 189, 214. 232, 253
Cenubî Ural 35
Cerna 248
* Ceyhanî 14, 34
Ceyhun 32
C h a l a n d o n, F. 20, 154, 162, 166, 180, 206, 210, 223, 225, 226
Chalkedon (bak: Kadıköy) 179
Charkov 46, 240
Chariopolis (Lüle Burgaz) 146, 147 170, 196
C h a v a n n e s, Ed. 30, 31, 58
Chersones 3, 27, 41, 47, 54, 61, 68, 85, 87, 88, 111, 114, 115
Cheves 247
Choereni (Chirina) 216, 219
* Choniates Niketa (Akominatos).
C h w o l s o n, D. 15
Chirobakchi 208, 209, 210
* *Codex Cumanicus* 19, 185
* *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae* 10
Csakanya 244
Çuci 70
Cumgal 29
Curcan 32
Cut 66
C z e b e, G. 5

Ç

Çağatay 70
Çaha-bak: Çaka
Çaka 8, 69, 164, 197, 201, 207, 208, 211, 212, 216, 217, 227
Çanakkale 227
Çango 186
Çarın 29
Çavuldur 164
Çekler 246, 252
Çelgü 169, 170
Çerkesler 41, 91
Çilik (nehir) 29
Çili - Kuduk 34
Çin 14, 34, 61, 185, 186, 187
Çorlu 204, 205
Çu 29, 31, 37
Çud 37
Çumıştı - göl 34
Çur 30
Çur (kabile) 32, 43, 44, 52, 53, 54, 56, 57, 58

D

Dalmaçya 253
Dalmaçyalılar 2
Damatrui 136, 137
Dampoli 140, 171, 193
Danişment 164, 165
Danişmentname 197
Dara Histaspas 50, 76
D a r k o, E. 104
David (Gürci kıralı) 186
D a w e s, A. 9
De Administrando Imperio 1, 2, 3-5, 23, 26 28, 33, 40, 41, 44, 46, 47, 48, 52, 53, 54, 67, 69, 72, 81, 83, 104, 10 , 109, 112, 113, 114, 121, 125, 127
Decius (Roma imp.) 96
Defter - i Hakanî 238
Demir kapı 169, 174, 241
Derbent 117
Derster (Silistire) 131, 153, 155, 166, 171, 172, 175, 176, 179, 181, 188, 197, 200, 216
Desna 97
Deşt-i Kıpçak 3, 16, 17, 23, 39, 42, 43, 44, 48, 50, 52, 53, 62, 63, 64, 66, 67, 91, 109, 114, 127, 128, 150, 175, 182, 184
Develtos 123
Diakene 142, 143
D i e h l, Ch. 9
D i e t e r, K. 9, 173, 180, 210
Dili 187
Dinli 187

Diogenes 178
Dir 12
Divanı lûgat-it-türk 15
Djer komitatı 245
Dneper 6, 19, 22, 27, 36, 38, 46, 47, 48, 50, 51, 53, 54, 60, 61, 67, 79, 83, 87, 89, 93, 96, 97, 109, 110, 113, 131, 150, 187, 188, 194
Dnester 6, 27, 33, 42, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 67, 81, 82, 85, 106, 107, 114, 123, 215.
Dobrica 240
Dokuz-Oğuzlar 34
Don 22, 23, 33, 38, 42, 44, 46, 47, 49, 50, 51, 106, 121, 127, 150, 188, 189, 232
Donec 50, 51
Dölger, F. 133, 149
Drava 244, 248
Drevljanler 54, 82, 83
Družina (askerî kıt'alar) 80
Durmuş 239
Dvina 81
Dvornik, F. 41
Dyrrachium 156, 158, 230

E

Ebü-Hafs 109
Ebülfeda 15
Ebülgazi (Bahadur han) 8, 184
Ebülkasım 8, 165, 166, 197
Edessa (Urfa) 235
Edirne 108, 140, 143, 144, 145, 146, 147, 156, 165, 168
Efes 199
Eflâtun 7
Eftim (keşiş) 132
Ege denizi 164, 200
Eger 247
Elbap (Derbent) 117
Elbistan 238
Emba 32, 34
Endülüs 15, 77, 116, 119
Enez 216
Epirus 161
Erdebil 117
Erdem 52
Ergene 195, 205, 208
Erguvani boya 69
Ermeniler 74, 109, 183, 186
Ertim 32, 43, 52, 54, 58
Erzurum 125
Euchaita, J. 75
Euhcaita Philoteus 96
Eudokia Ingerina 107
Eudokia 162
Evrenüz Bey 228, 229

F

Fars 14, 124
Fatma 54
Fatsa 239
Feher, Geza 5
Ferecik 220
Fergane 31
Fejervar 248
Fejervar-Tolna 248
Fekete 248
Filibe 158, 159, 167, 168, 169, 180, 234
Fin kavimleri 12, 36, 82, 83
Fin körfezi 61, 84
Flanderli 200
Florinskij, T. 4
Fransa 119
Frenk 145, 157, 168, 177, 178, 223

G

Galiçya 119, 240
Galinos 142
Garbî Türk Devleti 30, 37
Garbî Türkistan 31
Gatay 60
Gavriil (ruhani) 113
Gelibolu 211
Gelzer, H. 101, 151
Geopolitik 61
Georg Maurokatakalon 171
Georg Monachos 81
Georg Paleologos 223
Gerdizi 15, 34, 34-45, 36, 37, 67, 68, 184, 187
Germanlar 82, 244
Geza II. (Macar kıralı) 251, 252
Gibb, H 31
Giesebrecht. W. 24, 26, 78, 79, 80, 98
Giese, F. 137
Girit 108, 124

Gleb 99
* Glykas, M. 9
Goeje, J. 15, 23, 42
Gogol, N. 51
Golubovskij, P. 17, 50, 59, 81, 102
Gotlar 18, 96, 151, 228
Goloe 147, 171, 174, 178, 180, 181
Gombocz, Z. 25
Gök-han 24, 25
Cranic 4
Grekler 118
Grıya 240
Gron 246
Grot, K. 4, 29, 45, 46, 47
Grum - Gržimajlo, G. 59, 187
Gules 177
Guz 31, 34, 68
Gülâ 33
Gürci 186
Gürgenç 34
Gyges 76

H

Haçlılar seferi 7, 227, 22°, 230
Haden 202
Haleb 154, 236, 239
* Hamartolus 12
Hamit 239
Hamman vilâyeti 238
Harezim gölü (Aral denizi) 34
Harezim 32, 37, 39, 184
Hazarlar 2, 12, 15, 19, 23, 33 36, 37, 38, 39, 40, 41, 44, 45, 47, 49, 52, 54, 62, 68, 83, 84, 90, 91, 117, 121
Hazaıistan 115
Hazar denizi 1, 32
Hazar imparatorluğu 22
Hazar kaganı 22, 48
Hazar kalesi 3
Heinrich II. (Alman imp,) 72, 78, 98,
Heinrich III. 245, 251
Helgi 84
Helena (Konst. Porph. karısı) 109
Heraklios (Bizimp) 36
Heredot 7, 50
Hertzberg, F. 136
Heyne, M. 183
Hettner, A. 62
Heyd, W. 68
Hippodrom 87, 139
Hiristiyanlık 10, 77
Hırsovo 240
Hırvatstan 253
Hırvatlar 2
Hodasz 244
Hoetscheld, D. 8
Homeros 7, 198
Hopon 77
Horasan 77
Horman (kaza) 238
Hruševski 81
Hububat 68
Hunfalvy, P. 4
Hunlar 16, 18, 39, 40, 44, 64, 73
Hyakinth (Bičurin) 64

İ

* İbn-ül-Fakih 15
* İbni - Fadlan 120
* İbni - Havkâl 15, 90
* İbni - Hordadbeh 14, 15, 25, 34
* İdrisi 15
İgor 12, 83, 85, 88, 109, 112
İdil (Volga) 22, 23 26, 28, 33, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 50, 51, 82, 84. 91, 105, 106, 128, 189, 232
İl - Şad 57
İlek 25
İli 26, 28, 29, 30, 63
İllirye 129
İlmen gölü 22, 81, 82, 84
İngiltere 20
İngul 50
İngulec 29
İpat'evskaja let. 10, 13, 102
İran 184, 187, 228
İsak Komnenos (Biz. İmp.) 149, 161, 162, 166
İsakçı 92
İsen - Ankatı 35
İslâm memleketleri 68
* İstahrî 14, 15, 23. 42
İstanbul 2, 13, 15, 69, 109, 111, 115. 137, 164. 179, 215
İspanya 3
İsım 189

İster (Tuna) 76
İsveç 87
İtalya 161
İtil (şehir) 36, 39, 60
İzjaslav 237
İzmir 8, 164, 165, 198, 199, 200, 201, 208, 211, 216
İzmit 198, 208, 216
İznik 164, 165, 166, 168, 176, 197, 201, 216, 227, 230

I

Irtış 185, 189
Isparta 239
Issık göl 26, 28, 29

J

Jaropolk 92, 97
Jaroslav 19, 83, 99, 100, 102, 103
Jireček, K. 47, 49, 100, 151, 240
Joann Komnenos (Aleksi Komn. oğlu İmp) 7, 233, 243
Joannaki (başbuğ) 176
Joann Vladislav (Bulgar çarı) 100, 129

K

Kabalika Aleksander (kumandan) 198
Kaban 33, 34, 35
Kabarlar 2, 3, 91
Kabuksınyula 53
Kader (nehir) 27, 28
Kafkas 16, 22, 37, 50, 116
Kalabre 157, 159
Kaldagaytı 35
Kalamanos (başbuğ) 234
Kalmius 50
Kama 38
Kama Bulgarları 10, 22, 36, 38, 39
Kamelik 35
Kamenec 51
Kançu 201
Kançageçi 73
Kangit 59
Kangar, Kankar 29, 32 33, 43, 44, 54, 58, 71
Kangares 59
Kanglı 59
Kanklılar 34, 59
Kantakuzenos (başbuğ) 230
Kapan 53
Karabay 23, 28, 33, 43, 44, 53, 54, 56, 58
Karaça 176, 177
Kara - Hobda 35
Kara - Derya 29
Kara - Deniz 2, 16, 22, 23, 43, 51, 61, 67, 68, 69, 71, 81, 87, 90, 106, 109, 110, 113, 116, 119, 120, 121, 123, 128, 138, 164, 183, 188, 192
Kara - Kalpak 237, 249
Kara - keçi 57
Kara - kol 28, 29
Kara - koyun 57
Kara - kul 27, 28
Kara - su 29
Kara - su (Trakyada) 220
Kara - Süleyman 239
Karaman 136
Karaca 246
Karakna - katay 59
Karamzin, N. 17, 81, 102
Karatay 28
Karatav 29
Karluklar 30, 31, 37, 189
Karpatlar 50, 51, 67, 128, 222, 242
Kaspi (Hazar denizi) 16, 37
Kastamonita (başbuğ) 176
Kastoria 227
* Kaşgarî Mahmut 15, 23, 25, 29, 59
Kataleym 136, 137
Katay 59, 60, 248
Katran 201
Kaydu(m) 23, 44
Kazaklar 71
Kazak - Kırgız 23, 63, 104, 186
Kazan 186
Kedrenos 5, 6, 29, 73, 90, 128, 129, 130, 132, 144
Kegen 28, 29. 73, 131, 132, 133, 134, 135, 138, 139, 142, 145, 153, 160
Kemes 243
Kemey 248
Kengeres 59
Keres 248, 249
Kerki 244
Keygen 29

Kiev 11, 12, 13, 19, 23, 38, 45, 61, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 88, 89, 91, 92 94, 97, 102, 103, 105, 109, 127, 128
Kiev knjazliği 81, 82, 84, 86, 87, 90
Kievo - Pečer manóstırı 12
Kilikya 165, 235
Kilter 131
Kimekler (Kimak) 31, 37, 185
* Kinnamos Joann 9, 24, 234
Kis - Budmer 248
Kitaylar 185, 189
Kizikos 168
Kılıç - Arslan 8, 201, 227, 230
Kımız 65
Kıpçak (Kıfçak) 22, 35, 39, 106, 128 183, 185
Kırgız 187
Kırım 3, 41, 45, 61, 69, 249,
Kışlak 67
Ključevskij. O. 11, 12, 14, 17, 81,
Kog-Basil (Ermeni kıralı) 235
Kolbeg 58
Kolomeja 240
Komenton 136
Komnenos Aleksi (Bak: Aleksi Komnenos)
Komnenos Joann 9
Kondakov, N. 17
Konstantin IV. Kopronymos 172
Konstantin VII. Porphyrogennetos 1-2 2, 3, 4, 5, 6, 19, 33, 35, 40, 41, 43, 45, 46, 53, 55, 58, 61 67, 78, 86, 87, 89, 101, 108, 109, 115, 116, 124, 125, 128, 129, 135, 138, 150, 159, 162
Konstantin IX. Monomachus 73. 75, 130, 132 133, 136, 138, 146, 148, 149
Konstantin Dalassenus 223
Konya 230
Kopon 33, 43, 44, 53, 54, 57
Kora 14,
Korkut 23
Kosarma 34
Kos-Bulak 34
Kostan 44
Kostantiniye 74, 119, 122, 136, 146, 156, 157, 169, 175, 180, 195, 204, 209
Kostroma 10
Kragujevac 240
Kraknakatay 55
Krarios (geçit) 87
Krita 211
Kriviçler 53, 54, 82, 88, 90, 97
Krum 148, 172
Krumbacher, K. 4, 9, 101
Krynka 50
Kuban 22, 29, 38, 44, 50
Kudema 15
Kuel 44
Kufis 27
Kule 170, 176
Kuli p'eilo 58
Kumanlar 7, 8, 10, 17, 20, 23, 24, 68, 98, 104 105, 126, 128, 150, 151, 158, 160, 169, 177, 178 180, 181, 182, 182-193, 183, 188, 212, 213 215 217, 218, 222, 224, 225, 226, 232, 237, 243
Kun 183
Kunik, A. 15, 67, 78
Kurat, A. (Akdes Nimet) 165
Kurganlar 62, 187
Kurkuas (başbuğ) 109
Kurkut 44, 54
Kurze, Fr. 24, 48
Kuş 44
Kutulmuş 164
Küçük Becenek 238
Küçük Çekmece 108
Küçük Ermenistan 165
Küçük Preslav 92
Kudüs 193, 197
Küerçi-Çur 53
Külbey 33, 43, 52, 57
Küre 95
Kypsella (Ipsala) 195

L

Laehr, G. 84
Lagarde, P. 75
Lakedemonya 196
Lan 32
Lardea 171, 172
Laskin, G. 5, 37
Lâtinler 176, 197, 202, 227
Lâtince 16
Latyšev, V. 5
Lavrentı'evskaja l. 10, 102
Leclercq, H. du 4

Lebedia 45. 46
Lebedias 47, 48
Lebedi (ırmak) 94
Lenune 220
Lebunium 214 - 225, 215, 220, 223, 226, 227, 228, 229, 231
Leh 100
Lehistan 249
Lehliler 237
Leitha 244, 245, 253
Leka 159
* Leon Diakonos 5, 81, 172, 178
Leon (Biz. imp. Feylesof) 1, 107
Leon Izavrlı (Biz. imp.) 106
Leon VI. 108
Leon Fokas (başbuğ) 108
Lepce 244
Leskovac 240
Letopis -Vekayinameler 11
Levšin, A. 63
Litvanya 249
Litvanyalılar 82
Ljach 237
Ljaskoronskij, V. 68, 89, 103
Lobitza 138
Lukinich, E. 45
Lutiç 54
Lüle Burgaz 146, 170

M

Macarlar 2, 3, 4, 12, 15, 22, 23, 24, 25, 33, 38, 40, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 55, 64, 69, 70, 85, 86, 91, 104, 107, 108, 112, 113, 114, 120, 122, 124, 169, 170, 183, 185, 189, 190, 226
Macar kıralları 20
Macaristan 19, 20, 54, 127, 128, 215, 229, 236, 241, - 242, 254
Macartney, A. 5, 10, 40, 41, 45, 59, 119, 120
Maçin 240
Maeotis (Azak denizi) 27
Maitus (meydan) 139
Makedonya sülâlesi 1
Makedonya 106, 130, 133, 140 145, 146, 148, 151, 152, 161, 203, 209, 213, 226, 229
Malatya 109, 125
Malazgirt 5, 153, 154, 155, 162, 163, 164, 165
Manuel Komnenos (Biz. İmp.) 234
Malicky, N. 5
Mangışlak 32
Mani 125
Maniheizm 158
Manojlovic, G. 4
Mantzikert (Bak: Malazgirt) 154
Manyak, Manjak (Bonjak) 188, 217, 225
Maraş 236, 239
Markella 193
Marmara 146, 161 164, 196
Maroş 242, 247
Marquart, J. (Markwart) 20, 27, 28, 29, 30, 31, 41, 46, 47, 55, 57, 58, 59, 77, 78, 116, 120, 122, 123, 128, 184, 185, 187
Marut ? 239
Matra 247, 252
Maurokatakalon (başbuğ) 176
Mauropotamos 220
Mayçan 43, 54
Medviedica 50
Mehadia 240
Meletios (mitroploit) 240
Melik - Şah 164
Melioranskij, P. 59
Melissenos (Aleksi Komnenosun damadı 18, 218, 219
Menguçik 164
Menzel, T. 151
Meriç 214, 216, 219
Meryem (İsanın annesi) 233
Mesepotamya 47
* Mes'udî 15, 31, 116, 119, 122, 124
Mezeses 242
Michael VII. Parapinakes 155, 156, 162
Michael Stratiotikos (Biz. imp.) 161
Michael Dukas 219
Michael Feodorovič 107
Michael Akolutos (başbuğ) 146, 147
Michael (vali) 133
Midilli 200
Migidenos 159
Migne 76, 112
Miller, W. 9
Misis 235, 238
Mitschison, N. 9
Mius 50
Mısır 50
Moesia (Mözya) 101, 129, 130

Moglena 226, 228
Moğollar 16, 148, 185, 251
Moldovanlar 128, 129
Monstran 223
Mopsuestia (b. Misis) 235
Moravcsik, J. 4, 104
Moravya 41, 49
Moskova (Moskva) 13
Mošin, V. 83, 90
Moşon 244
Muaviye 55
Muarra 238
Muhammed 55
Mukaddesi 15
Mura 244
Murad II. 137
Mustafa 137
Mutanassıra 117, 118
Mükrimin Halil 155
Müneccimbaşı 126, 198

N

Nabit 177
Nagy - Szent - Miklos 30, 58
Nagy - Besenyö 250
Naprezi 87
Narın 29
Nasır Hüsrev 84
Neançes 201, 202
Németh, J. 4, 20, 30, 46, 55, 56, 57, 58, 59, 60
Nestor 10, 12
Nestor kroniki 10, 11, 14, 24
Nestor (vali) 155, 156
* Neşrî 131
Neumann 58
Niederle, L. 82
Nikaea (Iznik).
Nikaea Mikra 174, 205
Nikola Mistikos 112
Nikola Maurokatakalon 170
Nikomedia (B. İzmit) 197
Niketa Choniates 131
Nikolîcel 60
Nikonovskaja l. 14
Nisibis 109
Niş 135, 159
Nikefor Botaneiates 198, 199
Nikefor II. Fokas 91, 124, 125
Nikefor Melissenos 164, 176, 210, 213
Nikefor (rektor) 141
Nikefor (hadım).
Nikefor (imp.) 148, 172
Nikefor (Roman Disgenesin oğlu) 172
Nitra 246
Nizami 186
Normanlar 22, 84, 161, 167, 206, 227, 229, 230
Novgorod 13, 14, 84, 99, 100, 102
Nova 244
Novidumum 91
Nukerde 116

O

Obrşani 240
Obščyj Syrt 50
Ocak 70
Ochrida 76
Oğuz 23, 31, 37
Oka 36, 38, 81, 82, 90
Okor (Bak: Fekete) 248
Oleg 11, 12, 13, 83, 84, 88, 97
Olga 83, 90, 92, 93, 109
Omari 186
Omur bey 223
Onega 82
Orenburg 36, 104
Orhan abideleri 59, 87
Orsovo 240
Orta Asya 1, 14, 17, 19, 23, 25, 29, 31, 32, 37, 39, 40, 52, 61, 63, 64, 184, 185, 187
Orta Avrupa 49, 68, 108, 252
Orta Dneper 36, 46, 81, 82, 85
Orta kurun 40, 44
Orta zaman 108
Osetenler 91
Osmanlı Türkleri 137
Osmos 138
Oster, G. 9
Osteuropa (Şarki Avrupa) 15
Oszlar 247
Ovčepolje 135

P

Pacinacae 24
Pacinaci 24

Pakurianos (başbuğ) 167, 168
Paleolog (başbuğ) 179
Paloç 183
Panonya 23, 49, 110, 114, 128
Papa 197, 230
Papadimitrius 5
Parchomenko, V. 79
Pasınga 83
Paşenge 83
Pata 44
Patzinacitae 24
Pavet de Courteille 116
Pamphylon 170
Pavlikyanlar (Bogomiller) 125, 158, 166, 167, 194
Pechynd 245
Peçeneja 240
Peçenekler -eserin mevzuu.
Peczeniszcze 240
Peczenoga 240
Pecznežyn 240
Peçerskaja lavra 11
Peillot 187
Pelaponya 229
Peleponnes 3, 151
Perejaslavec 92, 94, 96
Perejaslavl 237
Pers (Iran) 36, 46
Peşt 252
Pezengi 24, 26
Philokalos 229
Piri bey 239
Pitikan 230
Piza 68
* Plano-Karpini 59
Platonov, S. 102
Pliskova 174
Pogodin, M. 17, 81
Poljanler 81, 82, 83, 88
Polnoe Sobranie Russkich Letopisel 13
Polog 240
Polonya 240, 253
Plovcy (Kumanlar) 128
Polybios 7
Ployboton 201, 230
Pontus 27, 82, 116
Porogi (kayalıklar) 87
Porsuk 8
Possinus, P. 9
Pota 252
Povest vremennych let 10
Pötsching 245
Prag 80
Preslav 94, 147, 149
Pretič 81
Pripet 81
Priscus 73
Prium 24
Prut 46, 60 161, 240, 242,
Pržymsel' 240
* Psellos Michael 6, 73, 75
Pskov 13, 14
Puzan 8

R

Raba (Raab) 244, 245
Radimič 83
Rambaud, A. 2, 4, 20
Rasovskij, D. 19, 103, 127, 183, 184 241
Reiferscheid, A. 9
* Regino 24, 41, 48
Renauld, E. 6, 75, 100
* Reşidettin 15, 24, 25
Rjazan' 51
Rjurik 12, 83, 84,
Robert (Flander kontu) 193, 197, 212, 213, 227
Rodosto 146
Roma 80, 116, 230
Roman (Biz. imp.) 101
Roman II (Konst. Porph. oğlu) 2, 124
Roman Diogenes 5, 153, 154, 162, 163, 172, 176
Roman Lekapenus 1, 85, 88, 108, 109, 112, 117, 124
Romanovlar 107
Ros 150
Roslar 27
Rozen (baron) 15, 67, 78
* Rubruk, W. 65
Rumanya 186, 240, 253
Rumeli 137, 165, 211
Rumenler 222
Rumlar 116, 117, 119, 153, 159
Runciman, S. 92, 95, 96, 108, 112, 119, 124, 158

Ruotsi 83
Ruslar 2, 3, 11, 12, 24, 37, 40, 54, 59, 62, 68, 70, 71, 79, 80, 81, 87, 90, 92, 93, 94, 96, 101, 102, 103, 104, 105, 109, 114, 115, 120, 127, 183, 186, 212, 222
Rus Arkeografya Cemiyeti 13
Rus historiografyası 17
Rus knjazleri 86, 88
Rus kazakları 5, 51, 236, 237
Rus vekayinameleri 5, 10, 10-14, 17, 28, 37, 81, 84, 85, 86, 99, 183, 184, 232, 236, 237
Russion 201, 202, 204
Rusya 13, 16, 19, 50, 51, 66, 69, 83, 84, 109, 115

S

Sabinin 16
Sabir 46
Saça 166
Sagitaii 245
Sagiz 35
Sahlgren, J. 87
Sahtiyan 69
Sajo 246, 247
Saka katay 55, 59
Sakız adası 200
Sakmar 35
Salmakatay 55
Salmuç 48
Sam 34
Samar 35, 36, 39, 50
Sambat 83,
Samoş 242
Samuel (Çar) 144
Samuel Aba 253
Sap 250
Sarat 27, 49
Saray (şehir) 36
Sardika (Sofya) 135, 215
Sarkel 3, 27, 90, 91
Sarmatia 50, 169, 176
Satı 239
Sava 248
Schiemann, T. 14
Schiller, F. 9
Schlumberger, G. 95
Schopen, J. 9
Seçe 166
Selânik 3, 107, 151
Selçuklular 5, 130, 136, 138, 149, 152, 153, 154, 161, 164, 165, 168, 197, 207, 230, 238
Selina 87
Selte 136, 138, 140, 149, 150
Semender 90
Semenov - Tjanšanskij, V. 50
Seret 96, 48, 49, 242
Sestlav 166
Sevastopol' 114
Severjanlar 82, 83
Sibirya 83, 104, 189
Sicilya 15, 161, 229
Sienkievicz, H. 51
Sikullar 252
Silistire (Derster) 153, 166, 171, 176, 190
Silvester 11
Simeon (Bulgar çarı) 49, 85, 107, 111, 112, 129, 174
Sirmium 101
Sisam adası 200
Sır - Derya 29, 31, 59
Sırbıstan 240
Sırplar 2
Sıvas 165
Skandinavya 22, 36, 61, 83, 87
Skitler (Peçenekler) 5, 8, 24, 50, 76, 130, 153, 155, 200, 224, 233, 236
Skythia 50
Skoteinon 170
Skylitzes 5, 6
Slavlar 2, 12, 15, 17, 36, 37, 38, 41, 49, 55, 62, 82, 84, 108, 119, 228
Slavonya 253
Slovakya 245, 254
Sloven 82, 88, 97
Smirnov, V. 91
Sofijskaja I. 14
Sofya 135, 149, 159, 229
Solomon (Macar kıralı) 169, 171, 251
Solov'ev, S. 17, 81, 90, 94, 96, 100, 102
Sommerard, L. 9
Songul 29
Son - kül 29
Sou - lou 30
Sreznevskij, J. 183

Stefan I. (Macar kıralı) 127, 244
Stefan II. 243, 251, 252
Stefan Dušan 240
Stritter, J. 16
Stroev 13
Strukun 87
Stugna 97
Stula 97
Suhm 16
Sula 98
Sulçe 144
Sungul 27
Suriye 285, 236
Surukülbey 53, 54
Susamır 29
Sülçe 136
Süleyman - Şah 8, 164, 165 227
Svatopluk 41, 49
Svendel
Svjatopluk 99, 100
Svjatoslav 19, 83, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 125, 127
Synesios 194, 225
Szekes - Fejervar 249
Szokolaj Margit 241

Ş

Šachmatov, A. 11, 14
Şamanizm 78
Şarkî Anadolu 151
Şarki Avrupa 16, 22, 23, 36, 44, 61, 62, 84, 114, 173, 185, 193, 197, 216, 240, 251, 254
Şarki Roma İmparatorluğu 73
Şark Slavları 11, 12, 22, 81, 83
Şarki Türkistan 31
Şibin Karahisar 239
Şirvan - Şah 186
Škorpil 60, 92
Şomod 247
Şopron 244
Şulak - Ankatı 35
Şumnu 138, 160, 166

T

Tabak 69
Talalövö 244
Talas 29, 30, 31, 32, 37
Talgrisk 28
Talmat 33, 43, 44, 53
Tamatarka 28,91
Tambov 51
Tamin 154
Tanais 24, 61
Tang sülâlesi 180
Tânrıvermiş 199
Taras (aziz) 137
Taraz 31
Tarna 247
Tasar 246
Tataristan 28
Tatarlar 10, 65, 186, 251
Tatar istilâsı 17
Tatiki 166, 168, 176, 196, 198
Tatranes 204
Tatuş 153, 155, 175, 181
Taurokomen 195
Tauros 236
Telmaç 56
Ten (Don) 91
Tepel 247
Tervel 160, 167
Them 70, 162
Theodor (aziz) 211
Theodosius II. 73
Theophil (İmp.) 228
Theophylaktos 76, 207
Thet 245
Thomsen, V. 25, 87
Thukydides 7
* Thwrocz 243, 251
Tissa 110, 114, 242, 247
Tivertz 88
Tmutarakn (Bak: Tamatarka) 28
Tobolsk 45
Togortak 188, 217, 225
Tokson 252
Toksun 242
Tolna 249
Tomaj 249
Tonuzob 242
Toplica 147
Torklar (Uzlar) 10, 17, 19, 20, 37, 68, 103, 183, 236
Tou - kiue 30
Töbörete 246
Töközde 245

Triaditza 149, 160,
Tragikler 7
Trakya 94, 121, 124, 130, 140, 142, 143, 146, 148, 157, 171, 180, 181, 195, 196, 197, 201, 203, 206, 209, 213, 214, 218, 233
Transilvanya 48, 128, 242
Trautmann, R. 14
Travl 160, 166, 167, 169
Trier 24
Trubež 97, 98
Trullos 123
Tugor-han (bak: Tugortak) 188
Tumanskij elyazması 14, 35
Tuna 3, 11, 16, 18, 20 27, 33, 40, 45, 46, 48, 49, 51, 60, 67, 85, 86, 87, 92, 95, 100, 101, 103, 111, 112, 121, 125, 129, 131, 132, 133, 136, 147, 150, 152, 155, 156, 159, 161, 171, 174, 182, 187, 189, 190, 193, 194, 214, 215, 226, 229, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 240, 241, 243
Tungatay 55
Turak 23, 72, 132, 134, 135, 139, 140, 141, 145, 148, 160, 229
Turla (Dnester) 123
Tutuk 164
Tügerek-sor 34
Tünkatay 59
Türgeş 30, 31, 58
Türkler 1, 2, 3, 8, 9, 17, 19, 20, 23, 24, 29, 44, 53, 54, 62, 82, 117, 118, 134, 182
Türkmen 63, 183
Türkistan 29
Türkiyat Enstitüsü 21
Türkiye 21, 183
Tzimisces 94, 95, 124, 125

U

Uç beyi 58
Ugliç 54
Ugor-fin 45
Ugria 241
Ulah 128, 129
Ulus 69, 70
Ungar 121
Urfa 235
Urkuk 28
Urman 249
Uruğ 70
Uspenskij, T. 30, 60
Utva 35
Uvul 27, 35, 36, 45, 50, 51
Uygur 58
Uzboy 2
Uzlar 2, 5, 10, 17, 19, 23, 31, 33, 36, 38, 39, 40, 41, 43, 47, 52, 54, 62, 64, 67, 68, 69, 70, 91, 98, 103, 114, 126, 127, 130, 131, 135, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 175, 184, 186, 187, 188, 189, 190, 200, 215, 228, 231, 232, 234
Uzolimen 182

Ü

Üsküdar 36

V

Vaga 246
Val (bak; Bal) 27
Valah 213
Vardar 220, 226, 228, 229, 240
Vardaryotlar 228
Varjagler 12, 22, 36, 83, 84, 88, 102, 145, 176, 177
Vas 245
Vasil'ev, A. 5, 9, 124, 221
Vasil'evskij, V. 18, 76, 151, 166, 173, 180, 200, 210, 223, 225
Vasil' ko Rostislavovič 236
Vaš komitatı 244
Velender 116, 117, 120, 121, 123, 129
Velikorus 82
Venedik 2, 68
Vestberg, F. 103
Valdislav (Çekkralı) 252
Vladimir (Kiev knjazi) 13, 38, 78, 80, 83, 87, 92, 98, 99, 125, 128
Vladimir Monomach 186, 232
Volga (İdil) 38, 50, 51, 82
Volynya 240
Volynjanler 82
Voskresenskaja 1, 14
Vostra 97
Vrmand 244
Vsevolod 237
Vuka 248

Y

Yabdiertim 53, 56
Yakubi 15

Yayık 26 28, 32, 33, 35, 36, 38, 39, 41, 184
Yazı 44, 53, 54, 56, 57
Yavkatay 60
Yugoslavya 3, 240
Yula 33, 43, 52, 54, 56, 57, 58
Yunan 116, 123
Yürükler 63
Yüz-tepe 138, 140, 141, 160, 166

Z

Zabelin, A. 65
Zagreb 4
Zailijskij Alatav 28
Zichia 68, 115
Zir (nahiye) 239
Zitava 24
Zlatarskij, V. 28, 29, 47, 49, 86, 92, 94, 100, 107, 112, 158
Zoe (Biz. imparatoriçası) 161
Zoltan (Macar kıralı) 242, 245
Zonaras, J. 9, 95, 229
Zülkadiriye Türkmenleri 239
Zvenigorod 240

MADDELER İNDEKSİ

Ak - Süyek 71
Akıncılık 71
Aristokrat 7
Askeri teşkilât 70
At (göçmenlerde) 65
Avcılık 67
Baranta 67
Bardas Üniversitesi 2
Başlangıç vekayiname 10, 11, 13
Bizans ordusunda Peçenekler 5
Boy 70
Bozkırlar 22, 50 - 52
Çobanlık 28, 33 43, 44, 53, 54, 56, 58, 65
Çu ve Talas boyundaki mer'alar için mücadele 31
De adm. imp. da Orta Asyadan gelen yer adları 26 - 30
Deri 68
Erguani boya 69
Hazar - Uz anlaşması 37
İktisadi âmil 64
İstanbul Akademisi 6
İtil - Harezim ticareti 39
Kabile teşkilâtı 70, 73
Kara - Süyek 71
Kımız 65
Komenton 65
Koyun (göçmenlerde) 65
Köle 68
Köy (Slavlarda) 82
Kürk 68
Lebunium meydan muharebesi 223
Misyoner 79
Oymak 70
Peçenek adına dair 24-25
Peçenek kale harabeleri 55
Peçenek uruğları 52
Peçenek dağları 35
Peçenek hücumları 74, 76,
Peçeneklerde atın rolü 235
Peçenek kadınları 177
Peçenek harp tekniği 117-118, 117, 233
Peçenek silâhları 73
Peçenek kanunu 54
Peçeneklerde tahtı veraset kanunu 72
Peçenek halk kütlesi kararı 180
Rus - Peçenek ticareti 89
Tatlı 69
Tur 68
Ticaret yolları 61 - 68
Ticaret (göçmenlerde) 67
Vazo 69
Yaylak 67